T.C.
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: 1 Mart 1985 Sayı: 2

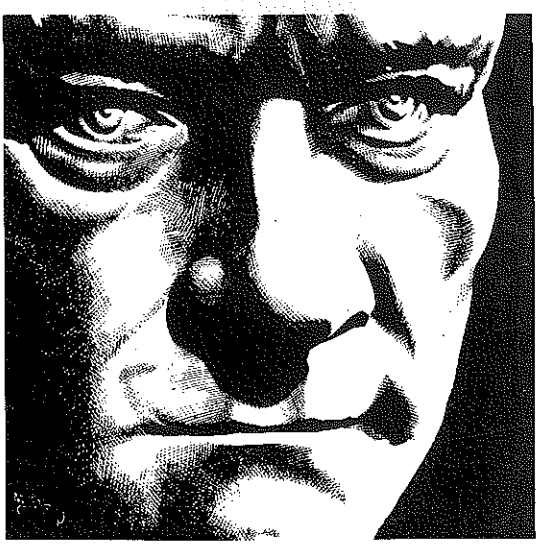
Levent Sahverdi Arşivi

İ Ç İ N D E K İ L E R

NECMETTİN KARADUMAN	: Millî Egemenlik	315
SUAT İLHAN	: Türk Kurtuluş Hareketinin Safhaları ve Çağdaşlaşmaya Etkileri	319
PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK	: Türk Toplumunda Çağdaşlaşma Gereği	327
PROF. DR. AFET İNAN	: Çağdaşlaşmada Kadın Hakları..	331
PROF. DR. İSMET GİRİTLİ	: Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları	335
PROF. DR. S.A.H. HAQQİ	: Üçüncü Dünya Milletleri Açısından Mustafa Kemal ve Kemalizm (Türkçe-İngilizce)	341
MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ	: Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Notu	349
PROF. DR. TURHAN FEYZİOĞLU	: Atatürk ve Milliyetçilik	353
PROF. DR. BEKİR SITKI BAYKAL	: Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti	413
PROF. DR. HAMZA EROĞLU	: Yurtta Sulh, Cihanda Sulh	435
PROF. DR. MEHMET GÖNLÜBOL PROF. DR. ÖMER KÜRKÇÜOĞLU	: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış	451
PROF. DR. ERGUN ÖZBUDUN	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Hukukî Niteliği...	475
MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ	: Onuncu Yıl Nutku'nun Son Şekli	505
PROF. DR. AHMET MUMCU	: Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Lâiklik	513
E. KORG. CEMAL ENGİNSOY	: Millî Kurtuluş Önderi Olarak Atatürk	527
PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK	: Atatürk'ün Hastalığı, Son Günleri ve Ölümü Hakkında Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Notları	543
BEKİR TÜNAY	: Atatürk ve Liderlik	555
PROF.DR. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU	: Atatürk, Din ve Lâiklik	573
CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU	: Atatürk, Millî Egemenlik ve Türk Çocuğu	577
DOÇ. DR. YÜCEL ÖZKAYA	: Millî Mücadele'de "Anadolu Ajansı"nın Kuruluşu ve Faaliyetine ait Bazı Belgeler	587
PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK	: Büyük Nutkun Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme	609
İSMET GÖNÜLAL	: Türk Kadını ve Kadın Hakları Kaynakçası	615

Levent Şahverdi Arşivi

T.C.
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: I Mart 1985 Sayı: 2

Levent Şahverdi Arşivi

oranla daha uzun ömürlü olmakla beraber, bunun da istenen başarıya ulaşması mümkün olamamıştır. Her iki parlamento düzeninin temelinde Milli Egemenlik kavramına yer verilmeyişi, halka inilemeyişi, özetle halk yönetim bütünlüğüne varılamayışı kanaatimizce başarısızlığın önde gelen nedenidir.

Millî Egemenlik kavramı Anayasa Hukukumuza ve parlamentomuza ilk defa 1921 Anayasasıyla girmiştir. Bu Anayasanın temelindeki ana fikir "Millî Egemenlik" ilkesidir. 1921 Anayasasıyla saltanat kaldırılmıyordu ama, egemenliğin kaynağının artık hükümdarda olmadığı, millete intikal etmiş bulunduğu açıkça vurgulanıyordu. Bu nedenle 1921 Anayasasının Türk siyasal tarihinde ve Anayasa Hukukumuzda özel bir yeri ve anlamı vardır.

Atatürk'ü, bütün yaşamı boyunca hep millî iradenin kuvvetine ve üstünlüğüne, onun mucizevî karakterine inanmış bir lider olarak görmekteyiz. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman "Hâkimiyet-i Milliyeye müstenit yeni bir Türk Devleti kurmak" temel düşüncesini oluşturuyordu. 20 Temmuz 1919'da Erzurum'da mücadele arkadaşlarına; "Açıkça söyliyeyim, şekl-i hükümet, zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır" diyerek Cumhuriyetçi düşüncenin ana temelini teşkil eden Milli Egemenlik fikrini bir kere daha vurgulamıştı. [1] Her türlü başarının sırrının, her nevi kudretin gerçek kaynağının milletin kendisi olduğuna ilişkin kanaatı hiçbir zaman gücünü yitirmemiştir. Devlet düşüncesinin, tasarladığı sistemin kaynağındaki ana öge Millî Hâkimiyet ilkesidir. Atatürk'e göre, "İrade-i Milliye, bilumum efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. [2] Gerçek liderleri, bu arzuları, bu emelleri çok iyi hisseden, onlara en doğru teşhisi koyan kişiler olarak tanımlarken "Hakiki inkılâpçılar ya da halkçılar onlardır ki, terakki ve teceddüt inkılâbına sevketmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki hakikî temayüle nüfuz etmesini bilirler" demiştir. 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada "Bir heyet-i içtimaiyenin mutlaka maşerî bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilemiyorsa, onun adem-i mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O, fiiliyatta behemehal mevcuttur" diyerek toplumun yapısında saklı yüce iradeyi çok anlamlı bir biçimde açıklamıştır. [3]

[1] Mazhar Müfit KANSU, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber (1. Cilt) s. 74.

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 95.

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 197.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadelemizin tam bir halk harekâtı olduğu kuşkusuzdur. Bu yapısal özelliği 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne olduğu gibi yansımış ve meclis halktan aldığı büyük güçle olağanüstü bir parlamento niteliğinde görev yapmıştır. O kadar ki, yasama erki yanında yürütme erki ve hatta belli bir ölçüde yargı erki bu mecliste toplanmıştır. Bu mecliste fikirler her türlü kayıt ve şarttan uzak, alabildiğince serbesti ortamı içinde söylenmiş, millî mücadele ruhuna uygun bir biçimde çetin görüşmeler ve tartışmalar yapılmıştır. Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taşıması gereken niteliklerini mecliste yaptığı bir görüşmede şöyle belirtmişti: "Yüksek meclis sadece inceleme ve denetleme yapma niteliğinde bir meclis değildir. Bütün millet işlerine doğrudan doğruya el koyması düşüncesinden yanayız." [4]

Samet AĞAOĞLU, 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne hâkim olan ana felsefeyi seçkin kalemiyle şöyle anlatmaktadır: "Bütün dünya tarihinde millet meclisleri arasında milletin kaderinde en küçük noktalara kadar, bu şekilde hâkimiyet ve iktidara el koymuş başka bir meclis gösterilemez. Ona bu yetki, yalnız birinci Esas Teşkilat Kanununda (Anayasa) yazılı olan 'Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin kaderine kayıtsız ve şartsız hâkimdir' hükmünden gelmiyordu. Çünkü o meclisin kullandığı yetki, yazılı hükümlerle ilgili olmayan bir kaynaktan doğuyordu. İşte o kaynak 'Kuvay-ı Milliye Ruhu' idi." [5]

Gerçekten bu ruh, bir anlamda millî iradeyi ifade eden bu yüce güç, 1. Türkiye Büyük Millet Meclisine hâkim olarak "Millî Egemenlik" ilkesinin ana kaynağını oluşturmuş ve 1921 Anayasası bu yüce güçten esinlenerek ilk defa "Millî Egemenlik" ilkesini parlamento hayatımıza ve Türk Anayasa sistemine getirmiştir. Böylece halkın devleti kurulmuştur.

Bu yönüyle, 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan 1920 tarihi, yeni Türk Devletinin kuruluşunda büyük önem ve anlam taşıyan bir dönüm noktası olduğu kadar, "Millî Egemenlik" ilkesinin Türk idare sistemine girişinde en büyük esin kaynağı olması itibariyle de demokratik hayata geçişimizin ilk önemli adımı ve hareket noktasıdır.

[4] Mahmut GOLOĞLU, 3. Meşrutiyet, s. 168.
[5] Samet AĞAOĞLU, Kuvay-ı Milliye Ruhu, s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

NATIONAL SOVEREIGNTY

(Summary)

This article deals with the place and importance of the principle of National Sovereignty in the history of the Turkish democracy, and emphasizes the significance of the opening of the Turkish Grand National Assembly on 23rd April, 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK KURTULUŞ HAREKETİNİN SAFHALARI VE ÇAĞDAŞLAŞMAYA ETKİLERİ*

SUAT İLHAN

Devletimizin kurucusu, Türk aydınlanmasının öncüsü, çağdaşlaşmanın evrensel önderi Atatürk'ü ölümünün 46'ncı yılında saygılarla anıyoruz.

Yüksek Kurum tarafından, 10 Kasım günleri Atatürk'ü anma ile birlikte, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü tanıtma ve yayma amacını sağlayacak programların uygulanması planlanmaktadır.

Her yıl seçeceğimiz bir ana konunun, yurt sathında diğer anma, tanıtma ve yayma konuşmalarıyla birlikte işlenmesi ve konuşmacı kadrolarının Yüksek Kurum aslî üyeleriyle takviyesi uygulamasına başlamış bulunuyoruz.

Bu yıl "Çağdaşlaşma önderi olarak Atatürk ve/veya Millî devlet kurucusu önderi olarak Atatürk" konusu seçilmiştir.

Bu konu; İçişleri Bakanlığına, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına duyurularak Atatürk'ü anma toplantılarında diğer konularla birlikte, bir konuşmacı tarafından işlenmesi önerimiz yetkililer tarafından benimsenmiş ve mahallî kuruluşlara yayınlanmıştır.

Konuşmacı kadroları, kendi aslî üyelerimizden görev durumları müsait olanlarla takviye edilmektedir. Bu gün ve bu hafta içerisinde Erzincan, Balıkesir, Hatay valilikleri ve Sarıkamış kaymakamlığı tarafından tertiplenen toplantılarla, Van, Hakkâri, Bitlis, Tunceli, Bingöl, Çankırı, Hatay, Konya, Adana, Ordu liseleriyle İzmir, İstanbul ve Ankara'da bulunan bir kısım orta dereceli okullardaki toplantılarda birer üyemiz konuşacaktır. Orta dereceli okullardaki toplantılardan sonra, üyelerimizin diğer okul veya okul dışı toplantılarda veya ilçelerde konuşma yapması valilikler tarafından düzenlenebilecektir. Hakkâri, Van ve Bitlis'te konferans verecek üç üyemiz, bu üç ilimizi birlikte dolaşacaklar ve her üç ilde beraber konferans verecekler. Elde edilecek sonuçlardan yararlanarak gelecek yılların uygulamaları geliştirilecektir.

* Bu konuşma 10 Kasım 1984 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen, Cumhurbaşkanımız KENAN EVREN'in onurlandırdığı "Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" adlı panel'de yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Önümüzdeki yıllarda da yurt sathına ve okullara yayılan bu uygulamaya devam edeceğiz. 1985 yılını Birleşmiş Milletler gençlik yılı ilan etmiştir. Bu sebeple gelecek yıl Atatürk'ün gençlik hakkındaki görüş ve uygulamalarıyla, "Atatürkçülükte Millî Birlik" konusunun işlenmesi düşünülmektedir.

Atatürk Yüksek Kurumu anma toplantısında beş konuşmacı tarafından aynı konunun, "Çağdaşlaşma Önderi Olarak Atatürk" konusunun çeşitli yönleri işlenecektir.

Atatürk'ün millî devlet kurma ve çağdaşlaşma hareketi, Atatürk'ten sonra da Türkiye'de ve Türkiye hudutlarının dışında canlılığını korumaktadır.

Çağdaşlaşma konusu, Atatürkçülüğe bir bütün olarak bakma imkânı verdiği için seçilmiştir. Ayrıca dünyada birçok ülke çağdaşlaşma gayreti göstermektedir. Uygulanan çağdaşlaşma modellerindeki dağınıklığa, değişik modeller uygulama görünümüne rağmen, çağdaşlaşma gayreti içinde olan bütün ülkelerde Atatürk'ün çağdaşlaşma modelinin yol ve izleri görülmektedir. Atatürk çağdaşlaşma modelinin tam olarak ortaya konması, yurtiçi ve yurtdışı birçok sorunu aydınlatacaktır.

Benim sunacağım konu, "Türk Kurtuluş Hareketinin safhaları ve çağdaşlaşmaya etkileri"dir.

Atatürkçülük bir bütündür. Atatürk ilke ve inkılâpları uyumlu şekilde bütünü oluştururlar. Atatürkçülük bütünü ile millî devlet kuruculuğu, çağdaşlaşma ve her çağda çağdaş kalma hareketidir. Millî devlet kuruculuğu da çağdaşlaşmanın gereğidir.

Şüphesiz Atatürkçülüğün uygulanmasında bazı safhalar vardır. Bu safhalar bütün içerisinde birbiriyle çok uyumludur ve birbirini tamamlar. Atatürk de "Benim yaptığım bütün işler, biri ötekine gerekli ve zorunlu olan işlerdir" demişti.

Türk Kurtuluş Hareketi üç büyük olayın bütünüdür.

Birinci büyük olay, iktidar değişikliğidir. Bu büyük olayın:

Başlangıç tarihi: 22 Haziran 1919 (Amasya tamimi).

Hukukî meşruiyet kazandığı tarih: 23 Nisan 1920 (TBMM'nin kuruluşu).

Bitim tarihi: 30 Ekim 1922 (Osmanlı İmparatorluğunun ilgası ile kanunun kabulü).

İkinci büyük olay, "İstiklâl Harbi"dir.

Başlangıç tarihi: 15 Mayıs 1919 (İzmirin işgali ve mukavemetin başlaması).

Levent Şahverdi Arşivi

Askeri Harekâtın sonu: 11 Ekim 1922 (Mudanya Mütarekesi).

Harbin sonu, 24 Temmuz 1923 (Lozan Anlaşması).

Üçüncü büyük olay: İnkılâplardır.

Siyasî iktidar değişikliğini öngören Amasya Tamimi siyasî inkılâbın, dolayısıyla inkılâpların da başlangıcıdır.

Görüldüğü gibi olaylar iç içe ve bir bütündür. Bu bütün çağdaş millî devlet kurma hareketi olarak, batı kültür çevresi dışındaki dünyaya öncülük etmiş, örnek olmuş, evrenselleşmiştir. Bütünüyle bir çağdaşlaşma hareketidir ve çağdaşlaşmanın yönünü ve yöntemini belirler.

Siyasî iktidar değişikliği olayı, Türk Kurtuluş Hareketinin ilk adımıdır.

Siyasî iktidar değişiklik olayı, kendisinden önce başka ülkelerin gerçekleştirdiği iktidar tabanını genişleten, değiştiren siyasî iktidar değişikliği olaylarından daha büyüktür. Fransız ihtilali bir sınıf hareketidir. Rus ihtilali iktidarı bir oligarşiye, bir partili kadrosuna devretmiştir. Atatürkçülükte ise, iktidarı bütün millete devir vardır. İktidar tabanını en fazla genişleten, değişiklik olarak en büyük ve en meşru harekettir.

Erzurum Kongresinde ilke açıklanmıştır: "Kuvayı milliyeyi amil ve iradeyi milliyeyi hâkim kılmak esastır." 1923 yılında da "Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir." denmiş ve bunun uygulanması için büyük gayretler harcanmıştır. Bugün iktidarın millete ait olduğu görüş ve inancının benimsendiğini ve en güç şartlarda dahi uygulandığını görmek, Atatürkçülük adına ve milletçe övüneceğimiz bir gelişmedir.

Hâkimiyetin kayıtsız, şartsız millette olması bütün inkılâpların birleştiği ve uygulamaya yöneldiği noktadır. Buradan egemen, onurlu, vasıflı, özgür insana ulaşılır.

Amasya Tamimi ile başlayan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile meşru kurumuna kavuşan Türk Kurtuluş Hareketinin iktidar değişikliği safhası, ilk çağdaşlaşma hareketi ve çağdaşlaşma bütününün gerekli ilk adımıdır.

Türk Kurtuluş Hareketinin ikinci büyük olayı İstiklâl Harbidir.

Savaşlarla medeniyetler, özellikle medeniyet yenilenmeleri veya sentezleri arasında çok ilginç bir ilişki ve bağ vardır.

Medeniyetlerin doğmasında, yayılmasında, gelişmesinde, sönmesinde veya sentezlere ulaşmasında önemli sebep ve amillerden birisi de savaşlardır.

Savaşlar aynı medeniyet temsilcileri arasında veya farklı medeniyet temsilcileri arasında yapılmış olabilir. Farklı medeniyet temsilcileri arasındaki savaşlar medeniyetlerin sönmesi, gelişmesi, yayılması veya

Levent Şahverdi Arşivi

sentezi sonucunu verebilir. Bu sonucu vermesi için savaşın kesin sonuçlu ve etkisinin devamlılığı gerekmiştir.

Savaşan taraflardan daha üstün medeniyeti temsil eden, günün şartlarına daha fazla cevap verebilen medeniyetin temsilcisi, az gelişmiş bir medeniyetin temsilcisine karşı kesin sonuçlu ve devamlı etkisi olan bir savaşı kazandığı zaman, az gelişmiş medeniyeti kendi bünyesinde eritebilmektedir. Yenik az gelişmiş medeniyetlerin bir kısmının folklor seviyesinde varlığı ve etkisi duyulmakta, bir kısmı ise ancak uzun bir süre sonra tekrar gündeme gelebilmektedir.

Buna karşılık, daha az gelişmiş bir medeniyetin temsilcisi, üstün medeniyetin temsilcisine karşı kesin sonuçlu ve devamlı etkisi olan savaş başarısı kazanırsa kendi medeniyetini koruma ve üstün medeniyetten seçtiği unsurları alarak sentez yapma ve yeni bir sentez medeniyete ulaşma imkânı bulmaktadır.

Asya'daki Türk-Çin savaşlarında tam işgal sağlayan, etkisi devamlı başarılar iki tarafta da yoktur. Bu sebeple Türklerin temsil ettiği Bozkır Medeniyeti ile Çin Medeniyeti arasındaki ilişki alıntılar seviyesinde kalmıştır.

Türklerle Araplar arasındaki savaşlarda devamlı ve kesin başarı Türklerindir. Bu sebeple Bozkır Medeniyeti İslâm Medeniyeti ile sentez yapma imkânı bulmuş, Türkler Araplaşmamış ve İslâm Medeniyeti içerisinde erimemişlerdir. Arapların karşısında Irak, Suriye, Mısır ve diğer bir kısım Afrika ülkeleri bu savaş başarısını gösterememiş ve erimişler, Araplaşmışlardır.

Selçukluların ve Osmanlıların temsil ettikleri sentez medeniyet, dünyanın en büyük ve en uzun ömürlü imparatorluklarından birisinin kurulmasını sağlamış ve bu imparatorluğa hayat vermiştir. Bu sentez medeniyette Anadolu Medeniyetlerinin de en azından Bizans yoluyla katkısı vardır. Sentez medeniyetin gelişmesinin durması, kendisini yenileme gücünü yitirmesi, buna karşılık batının rönesans ve reformlarla düşünce özgürlüğüne ulaşması, atılımların insan yeteneğinin ve aklının bütün gücü katılarak desteklenmesi sonucu sağlanan gelişme, medeniyetler arasında, batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine dengesizliğe sebep olmuştur.

İstiklâl Harbi bu dengesizlik sonucu gerilemenin uç noktasındaki savaştır. Batıya karşı Türkler kazanmıştır. Kesin sonuçludur ve etkisi 60 yılı aşan bir süreye kavuşmuştur. Bu başarı Türklüğün yok olmasını önlemiş, batı medeniyeti ile kendi irademiz içerisinde ilişkiler kurmak imkânını bize

Levent Şahverdi Arşivi

vermiştir. İstiklâl Harbi ile gerileme durdurulmuş, çağdaşlaşmaya yönelinmiş ve millî devletin gereği olan bağımsızlığa kavuşulmuştur. Sömürgecilere, asırlarca yenilgi yüzü görmeyenlere karşı başarı kazanılmış, dur denmiş ve geri döndürülmüştür.

Bütün doğunun veya Türklerin geriye dönüş tarihi olarak Viyana Muhasarası gösterilir. Türk gücü ve etkisi zayıflatılarak bütün doğu batının sömürgeciliğine açılmaya başlanmıştır. Batının durdurulup geriye döndürüldüğü nokta ise Sakarya ve onun tamamlayıcısı Başkumandanlık Meydan Muharebesidir.

İstiklâl Harbi Türklere ve doğuya çağdaşlaşma yolunu açmış, mazlum milletlere ümit vermiş, güç vermiş, çağdaşlaşmanın ortamı hazırlanmıştır.

Sömürgeciliğe Türklerin yenilgisiyle etkili şekilde başlanabilmiş, sömürgelerin sömürge olmaktan kurtulmaları Türklerin savaş başarısı ve öncülüğü ile mümkün olabilmiştir.

İstiklâl Harbi sadece üçüncü ülkelere değil, batının I.inci Dünya Harbindeki yenik diğer ülkelerine de cesaret vermiştir.

Türk Kurtuluş Hareketinin üçüncü büyük olayı İnkılâplardır.

İstiklâl Harbi ile siyasî, sosyal ve ekonomik bağımsızlığa ulaşılmış, çağdaşlaşmanın gereklerine kendi irademiz ve kendi ölçülerimiz içerisinde yönelmenin ortamı yaratılmıştır.

Üçüncü büyük olay inkılâplarımız bir Türk uyanışı ve yenilenmesidir. Yeni ve bağımsız bir düşünce ve uygulama bütünüdür. Bu düşünce ve uygulama bütününü doğu düşünce sistemiyle de, batı düşünce sistemiyle de açıklamak yanlış olur. Atatürkçülük, bütün bunları millî devlet içerisinde bağdaştıran, kaynaştıran bir çağdaşlaşma yöntemidir. Sınıf menfaatına dayalı çatışma yerine, millî menfaatlerde birleşmeyi öngörür. Millî devlet bağımsız, hâkimiyet milletin ve vatandaş özgür olacaktır.

Batı dünyası, rönesanstan sanayi sonrasına ulaşan gelişmeyi geniş bir zaman süresi içerisinde gerçekleştirebilmiştir. Bu gelişmenin seçilen unsurlarını bir topluma çok kısa sürede benimsetmek sistemli bir yöntem gerektirir. Örnek alınan batının kullandığı zaman kadar, örneklenen bizim, geniş zamanımız yoktu. Türk çağdaşlaşmasında zamana karşı savaş verilmiştir.

İnkılâplarımız kısır bir batılılaşma hareketi değil, toplu bir medeniyet hamlesidir. Ancak, kabul etmek gerekir ki 20'nci asrın ilk yarısında batı medeniyetinin temel unsurlarını reddederek çağdaşlaşmak mümkün değildi. Çağdaşlaşmanın ve millî devletin gereği olan dil ve tarih çalışmaları

Levent Şahverdi Arşivi

gibi kendi özünü arayış, öze bağlanış ve Türk İnkılâbına Türk özelliğini katış faaliyetleri aynı zaman içerisinde ele alınmıştır.

İktidarın millete devri, İstiklâl Harbi ve inkılâplardan oluşan Türk Kurtuluş Hareketi, Türk Tarihinin bir bölümü olduğu kadar, çağdaşlaşma tarihinin de öncüsü ve evrensel bir örneğidir.

Atatürk ilke ve inkılâpları, çağdaşlaşma modeli olarak bir bütün, ilke ve inkılâpların her birisi ise bütünün taşıyıcı sütunlarıdır. Fakat bu modeli uygulayacak olan diğer ülkelerin şartları da göz ardı edilmemek gerekir. Bu şartlar esasta değişiklikler yapmadan, zamanlama ve öncelikler açısından modeli etkileyebilir. Modeli etkileyecek özellikler arasında kültür birikimi ve coğrafya dahil çağdaşlama süresindeki güç merkezleri, başka bir deyimle jeopolitik ortam önemli yer işgal ederler. Gerçekten de Türk kültür birikimi ve Türkiye coğrafyası farklıdır.

Türk milleti, 4 asır gibi kısa sayılacak bir süre önce asrına ismini vermiş bir büyüklükten gelir. Bozkır ve İslâm Medeniyetlerinin ve sentezlerin kurucusu, temsilcisidir. Bunların asırlarca liderliğini yapmış ve sorumluluğunu taşımıştır. Rönesanstan önce Anadolu Medeniyetini tanımış ve tanıtmıştır. Maya, Aztek gibi bazı mahallî medeniyetler hariç Çin, Mısır, Indus, Mezopotamya gibi birçok medeniyet ile en azından temas halinde olmuştur. Türk milleti büyük bir kültür birikiminin vasıflı insanlarından oluşuyordu. Atatürk bir dâhidir, dünyanın yetiştirdiği ender önderlerden birisidir. Fakat her insan gibi kendi kültür çevresinin yetiştirdiği bir insandır, yetiştiği ortamın, Türk kültür birikiminin bir zirvesidir. Bu zirve ile beraber hareket edenler, bütün atılımları beraber gerçekleştirenler, yıkılmakta olan bir imparatorluktan 11 yıllık kahredici bir savaş verip çağdaş millî devleti kuranlar altın bir nesildir. Bir büyüklükten gelen kültür birikimimizin yurt sevgisi ile dolu üstün vasıflı insanlarıdır. Önderi ile milleti ile sahip olunan üstünlük Türk çağdaşlaşma hareketinin önemli özelliğidir.

Çağdaşlaşmayı amaçlamış, çağdaşlaşmaya yönelik milletin siyasî coğrafyası da bir etkendir.

Türkiye çağdaşlaşmasıyla Japonya veya başka bir ülkenin çağdaşlaşma uygulaması farklı olacaktır. Japon çağdaşlaşması için "Batı tekniği, Japon ruhu" kısaltması kullanılır. Türkiye coğrafyası batı tekniği ile ilişki kurarken batı ruhu ile temastan kaçınmaya müsait değildir. Her coğrafyanın emrivakileri vardır. Coğrafya bu emrivakilerle her tür politikayı, uygulamayı yönlendirir. Bu sebeple Atatürk millî devlet kurucusu olarak millî ruhu da koruyacak, geliştirecek önlemleri getirmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Çağdaşlaşmada bir diğer etken, çağdaşlaşma sırasındaki jeopolitik ortamdır. Zamanın dünya ve bölge güç merkezleri çağdaşlaşma uygulamasında farklılıklar gösterebilir. Türk çağdaşlaşmasındaki dünya ve bölge güç merkezleri, o günden bu güne büyük değişikliklere uğramıştır. Güç merkezleriyle birlikte yaygın düşünce sistemleri ve bunların yayılma yöntemleri de değişmiştir.

Türk çağdaşlaşmasında büyük bir lidere, derin bir kültür birikimine sahip olma gibi özelliklerin sağladığı kolaylıklarla beraber, karşı koymanın ilk defa yapılması ve batıya coğrafî yakınlık gibi güçlükler de vardır. Atatürk çağdaşlaşma modelini takip edecek diğer ülkeler için yol açılmış ve model verilmiştir.

Çağdaşlaşmayı uygulayacak ülkelerin farklı kültür birikimlerine, farklı coğrafya ve farklı jeopolitik ortama rağmen Atatürkçülüğün çağdaşlaşma yol ve yöntemi diğer ülkeler için de geçerliliğini korumaktadır. Çünkü Atatürkçülük, yaşayan, kendisini koruyan, akla ve gerçeklere dayalı, bağımsız bir çağdaşlaşma modelidir.

İstiklâl Harbinin üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki öncü etkisi ile, sömürge olmaktan kurtulma savaşı veren birçok ülke, kurtulduktan sonra çağdaşlaşma girişimlerinde bulunmuşlardır. Ne yazık ki görünen durum karışıktır. Batıya karşı mücadele veren bu ülkeler Atatürkçülükteki çağdaşlaşma örneği yerine, başka örnekler seçerek zulme yönelmişler veya bağımsızlıklarını tekrar kaybetmişlerdir. Bu sonuçta, Atatürkçülüğü evrensel büyüklük ve evrensel niteliği ile işleyip uluslararası düzeyde yaygınlaştırmayan Türk aydınının da hata payı vardır.

Milli Kurtuluş hareketlerinin öncüsü ve şüphesiz en iyi örneği Türk Kurtuluş Hareketidir. Stalin'in ve aynı düşüncede olanların kurtuluş savaşlarını işçi sınıfı adına istismar etmeye çalışmaları, diğer kurtuluş hareketlerinin Atatürk yol ve yönteminden ayrılmalarına sebep olmuş, insanlığa kan dahil çok şey kaybettirmiştir. Atatürkçülük ne iç ne de dış esareti veya sınıfların esaret kavgasını kabul etmez. Çeşitli yayılmacı görüşlerin, emperyalizminin hâkim ve moda olduğu bir çağda, Atatürkçülük bağımsızlığa, millet egemenliğine ve insan özgürlüğüne dayalı, insanı en onurlu yere yücelten bir görüş ve uygulama olarak çağının ilerisindedir.

Atatürk'ün büyük başarılarında çok iyi zamanlama, milletiyle bütünleşme, uygulama yöntemi ve şüphesiz tarihî karizmatik şahsiyeti etkili olmuştur. Bunlar, büyük atılımların en az ihtilatla hatta ihtilatsız gerçekleşmesini sağlamıştır. Şüphesiz bu sonuçta, büyük bir kültür

Levent Şahverdi Arşivi

birikimine sahip "milletimizin unutulmuş üstün medenî vasfı" da rol oynamıştır.

Büyük ismi ile anılan ihtilâl ve inkılâplar, faşizm ve Japon Meyici hareketi emperyalizm getirmiştir. Atatürkçülük ise evrensel yapısıyla millî bütünlüğe, barışa ve geleceğe yönelik bir çağdaşlaşma hareketidir.

Atatürk çağdaşlaşmayı kendisinden sonra da devam edecek şekilde temellendirmiştir. Atatürkçülük her çağda çağdaş olmanın yol ve yöntemidir. Türk milletine gösterilen hedef ise çağın üstünde olmaktır. Atatürk'ün, getirdiği düşünce sistemi ile çağının çok ilerisinde olduğu ve en iyi çağdaşlaşma modelini verdiği her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır.

Büyük önderimizi ölümünün 46'ncı yılında da tazelenen minnetlerle anıyoruz.

THE PHASES OF THE TURKISH INDEPENDENCE MOVEMENT AND ITS EFFECTS ON MODERNIZATION

(Summary)

This paper deals with the Turkish Independence Movement under the following three headings: 1) The change of government 2) The War of Independence 3) Reforms. The paper describes the importance of these phases in the modernization of Turkey. Atatürk's principles and reforms constitute a coherent philosophical system which we call Atatürkism. Considered in its totality Atatürkism is a movement of modernization and creation of a national state.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK TOPLUMUNDA ÇAĞDAŞLAŞMA GEREĞİ*

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

"Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" konusunda, bana ayrılan zaman süresini aşmamaya çalışarak, özellikle "Türk toplumunda çağdaşlaşma gereği" üzerinde duracağım. Zira Kurtuluş Savaşı'nı ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu takiben toplumumuzda çağdaşlaşma, en önemli ve âcil ihtiyaç halinde belirmişti.

Atatürk'ün daha Kurtuluş Savaşı esnasında ve özellikle Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını izleyen yıllarda, hemen bütün konuşmalarında "uygarlık ve çağdaşlaşma" kavramları üzerinde önemle ve ısrarla durduğu görülür. Bunu söylemekten maksadım, Millî Mücadele'nin başından itibaren uygarlık ve çağdaşlaşma probleminin de her an, yeni Türkiye'nin gündemine girmek üzere sıra beklemekte olduğunu belirtmek içindir.

Atatürk Türk toplumunda, çağdaşlaşmayı her şeyden evvel bir "hayat davası", bir "var olma mücadelesi" kabul etmektedir. Zira "medeniyet yolunda ilerlemek ve muvaffak olmak, var olmanın şartıdır." Atatürk'e göre: "Dünyada her milletin varlığı,kıymeti, hürriyet ve istiklâl hakkı, ancak gösterdiği ve göstereceği medenî eserlerle orantılıdır. Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum milletler, hürriyet ve istiklâllerinden soyunmağa mahkûmdurlar."

İşte bu gerçekçi düşüncelerin ışığında, Kurtuluş Savaşını takiben çağdaşlaşma, Türk toplumu için kaçınılmaz bir ihtiyaç halinde idi. Diğer taraftan Lozan'da bağımsızlığını onaylatan yeni Türk Devleti'ni bütün dünya, çağdaş nitelikleriyle görmek, çağdaş nitelikleriyle benimsemek istiyordu. Büyük Önder bu gerçeği gördüğü içindir ki: "Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz. Bütün gayretimiz Türkiye'de asrî, batılı bir hükûmet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de batıya yönelmemiş millet hangisidir?" sözleriyle, çağdaşlaşma özlemini dile getiriyordu.

O halde ne yapılacaktı? Yapılacak iş şu idi: Çağdaş milletler, çağdaşlık niteliğini, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılarak ancak ilim ve fen

* Bu konuşma 10 Kasım 1984 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" adlı panel'de yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

kurallarını kendilerine rehber edinerek kazanmışlardı. O halde, Türk milletine de her sahada yol gösterecek, onu çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıracak tek rehber, ilim ve teknik idi.

Büyük Önder, bu düşüncelerini şöyle özetlemektedir: "Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız. Bilâkis ileri, medenî bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat, ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız.İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur." İşte, Atatürk'ün bize, çağdaşlaşmanın yolunu ve yöntemini gösteren ölmez sözleri...

Millî Kurtuluş'tan sonra, toplumumuzu ve sosyal bünyemizi tasvir eden bir tablo çizmek gerekirse, bunun pek de iç açıcı olmadığı görülür. Ama bütün bu güçlüklere rağmen, çağdaş bir toplum yaratmakta Atatürk'ün nasıl çırpındığı, nasıl olağanüstü bir gayret sarfettiği hepimizin malûmudur.

Atatürk çağdaşlaşma hareketini başlattığı, büyük inkılâplarına girişti̇ği zaman Türk toplumu -asırların ihmali olarak- batıdan çok gerideydi. 1925'lerde yaptığı bir konuşmada bunu, kendisi de söyler: "Birbirimizi aldatmayalım! Medenî dünya çok ilerdedir. Buna yetişmek ve o medeniyet dairesine dahil olmak mecburiyetindeyiz" der. O yıllarda batı medeniyeti ile aramızdaki mesafe büyüktü. Özellikle iktisadî hayatımız çağdaş ölçülerden çok uzaktı. Ölüm kalım savaşından çıkmış, mâlî kapitülasyonları henüz üzerinden atmış bir memlekette ekonomi büyük bir hamleye muhtaçtı. Hukuk düzenimiz şeriat esaslarına, Mecelle'ye dayanıyordu. Oysa ki günün gereklerine uygun lâik bir hukuk düzeni getirmek, bu amaçla yeni kanunlar yapmak ve uygulamak gerekiyordu. Maarifimiz, kültür hayatımız esaslı bir inkılâba ihtiyaç gösteriyordu. Geniş kitle okuldan, eğitimden nasibini almamıştı. Toplumu asrın gereklerine göre ilerletebilmek için ilmin ve tekniğin ışığında lâik ve millî bir eğitim sistemine ihtiyaç vardı. Okuma yazma bilenlerimiz yok denecek kadar azdı.

Ancak bütün bu eksiklere, bütün bu güçlüklere rağmen Atatürk görmüş ve sezmiştir ki uygarlık savaşında her şeyden önce esas ve önemli olan, çağdaşlaşmayı önleyici düzeni ortadan kaldırmak, yerine insanca yaşamanın yollarını açan lâik ve demokratik bir toplum düzeni kurmaktır. Bu bakımdan Atatürk devrinde Türk toplumunun çeşitli kurum ve kuruluşlarında yapılan her inkılâp, temelde, düşüncelerde yapılan inkılâba dayanmaktadır. Atatürk İnkılâbı, aslında bir "düşünce inkılâbı", bir

Levent Şahverdi Arşivi

"zihniyet inkılâbı"dır. Topluma hâkim olan fikirlerin, görüşlerin ve davranışların dogmalardan kurtularak akıl ve mantık çizgisinde yön değiştirme inkılâbıdır.

Türkiye'yi çağdaş uygarlık seviyesine en kısa zamanda ulaştırmayı amaçlayan Atatürk inkılâplarının, kendisinden evvel yapılmış inkılâp hareketlerinden farkı, bunların lâik bir temel üzerine oturtulmuş olmasıdır. Tanzimat'tan, hatta daha gerilerden Atatürk dönemine kadar uzanan yenileşme çabaları, unutulmamalıdır ki, teokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde düşünülüyor, bu düzenle bağlantılı olarak gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Atatürk inkılâpları ise kendisine ortam ve temel olarak lâik toplum düzenini ve bu düzenin gerekliliğini kabul etmekle, kendisinden evvelki inkılâp hareketlerinden temelde ayrılır.

Atatürk'ün çağdaşlaşma yöntemi, "az zamanda çok ve büyük işler yapmak" esasına dayanır. Atatürkçülük'te zaman ölçüsü Büyük Önder'in ifadesiyle: "geçmiş asırların uyuşturucu zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket kavramına göre" ayarlanmıştır. Bu bakımdan, çağdaşlaşma yolunda atılan her adımı kısa ve noksan görmek, her an daha uzun ve daha esaslı adımlarla ileriye yürümek, Atatürkçülüğün esasıdır. Zira Atatürk, Türk toplumunda sadece çağdaşlaşma gereğini gördüğü için değil, bu çağdaşlaşmayı en kısa zamanda gerçekleştirecek yolu gösterdiği için ve nihayet çağdaşlaşmaya engel olan etkenleri cesaretle bertaraf ettiği için büyüktür. Esasen, "Modern Türkiye'nin Kurucusu" sıfatını da bu büyüklüğünden almaktadır.

Hayatta en hakikî yol göstericinin ilim olduğunu kabul eden Atatürkçülük, akılcılığa ve bilime verdiği değer sebebiyledir ki çağdaşlaşma yolunda bugün olduğu gibi yarın da geçerliliğini koruyacaktır. Zira ilim ve teknik rehber alınmadıkça, onun kuralları ve yöntemleri benimsenmedikçe hiçbir alanda ilerlemekten söz edilemez. Onun içindir ki Büyük Önder: "Türk milleti'nin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meş'ale müspet ilimdir" direktifiyle bize yolumuzu göstermiş bulunmaktadır.

Türk milleti, bu aydınlık yolda, Atatürk'ün gösterdiği hedefe mutlaka erişecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

THE NEED FOR MODERNIZATION IN TURKISH SOCIETY

(Summary)

The features and causes of the modernization movement initiated following the foundation of the new Turkish State and the War of Liberation constitute the subject matter of this paper. Atatürk regarded modernization as a matter of survival for new Turkey. For him, the guiding principles of modernization are science and technology.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇAĞDAŞLAŞMADA KADIN HAKLARI*

Prof. Dr. AFET İNAN

Çağdaşlaşma deyimi asrımızda medenî milletlerin uyguladığı kuralları kapsar. Bunların başında hukukî durumun her kişiye eşit olarak sağlanması gelir. Öğrenim bakımından ise, erkek ve kadının eşit şartlarda meslek sahibi olmasını öngörür.

Milletler, kadın ve erkek nüfusun birleşmesiyle var olur. Türk kadını günümüzde bütün haklarıyla çağdaşlaşma içindedir. Bunu Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet idaresine borçludur. Bu yönüyle Atatürk'ün fikirlerini hatırlayalım. 22 Mayıs 1919'da Samsun'dan İstanbul hükûmetine yazdığı raporun bir cümlesinde şöyle der: "Millet birlik (yekvücut) olup, hâkimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur." Yani Kurtuluş Savaşı'nın birliğe, millî egemenliğe ve Türk milliyetçiliği fikrine dayanacağını bildiriyor.

25 Mayıs-12 Haziran tarihleri arasında Havza'da iken mülkî amirlere, kumandanlara gönderdiği yazılarda ise, "Yurt bütünlüğünün korunması ve yabancı işgalleri protesto etmek amacıyla millî gösterilerin daha heyecanlı ve sürekli bir surette" yapılmasını tavsiye ediyor ve bu millî gösterilerin kamuoyuna ve dış memleketlere duyurulmasını istiyor.

Erzurum Kongresi'nin kapandığı akşam (7-8 Ağustos 1919) Mazhar Müfid Kansu'ya bazı notlar yazdırıyor.

"Zaferden sonra hükûmet şekli *CUMHURİYET* olacaktır" dedikten sonra yapılacak inkılâpları sıralarken "Latin harfleri kabul edilecek, tesettür kalkacaktır" diye ekliyor.

1919-23 arasındaki askerî ve siyasî başarılar, Türk milletinin eseri olarak 1923'te CUMHURİYET ilânına ulaşmıştır. Türk kadını bu devrede orduya hizmet etmiş, işgalleri protesto mitinglerinde sesini duyurmuş, hatta dış memleketlere yazılar göndererek ve Anadolu'da cemiyetler kurarak vatanî görevini yerine getirmiştir. (Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 1919).

Cumhuriyet devri Türk kadınına erkekle eşit olarak kanunî hakların tanınması hedef tutulmuş ise de, bunların birdenbire yapıldığı görülemez.

* Bu konuşma 10 Kasım 1984 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" adlı panel'de yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü son devirlerden kalan zihniyetlerin silinmesi, çağdaşlaşma fikrinin kamuoyunda oluşturulması gerekliydi. Bunun için bazı olaylar şöyledir:

Nisan 1923'de T.B.M. Meclisi'nde seçim kanunu müzakere edilirken yapılan tartışma ilgi çekicidir. Teklif şudur: Kanundaki 50 bin erkek nüfus yerine, savaşlar dolayısıyla erkek nüfus azaldığından 20 bin kişi için 1 milletvekili seçilmesidir. Buna karşı Tunalı Hilmi Beyin önerisi, bu nüfus sayısına kadınların da konulmasıdır. Çok tartışmaya neden olan bu öneri kabul edilmez. Atatürk, yurt gezisinde çeşitli çevrelerde ve toplantılarda konuşmalar yapmaktadır. Türk kadınının hakları ve durumu için kamuoyunu hazırlamaktadır:

"Bir içtimaî heyet, aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine imkân-i fennî ve ihtimal-i ilmî yoktur." diyor. "Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat membalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin varlığının sebeplerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve olmaktadır."

"Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmektir. Türk kadınını ilmî, ahlakî iktisadî hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur. Çok büyük şükranla görüyor ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lâzımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin aşağısında değildir. Bu hal iftihara lâyıktır."

Buna benzer sözleriyle Atatürk, daha cumhuriyet ilân edilmeden önce çeşitli yerlerde kamuoyunun bu konuda ilgisini çekiyor ve hazırlık yapıyor. Kadın hakları üzerindeki bu müspet fikirleri 1918'de Karlsbad'da yazdığı hatıra defterinde de vardır. 1930'dan sonra bu konuda konuşmalarından söylediklerini not etmiştim: "Siyasî ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyetin saadet ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim." 1934 yılında kadına seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra da şunu söylemiştir: "Türk kadınının yeni girdiği siyasî alanda da değerli işler başarmasını dilerim."

Cumhuriyet devrimizde kadın iki önemli konuda yerini almış ve çağdaşlaşmaya yönelmiştir:

1 - Öğretim durumu: Osmanlı Devleti'nin İkinci Meşrutiyet idaresinde kızların eğitimi ele alınmış ise de, meslek sahibi olabilmeleri için öğretim görememektedirler. Üniversitede dahi "İnas darülfünunu" diye ayrılmıştır ve tıp bölümüne kızlar öğrenci olarak alınmamaktadır. Cumhuriyet

Levent Şahverdi Arşivi

devrimizde bu sistem tamamen ortadan kalkmış, 1922-1923'de Türk kızları askerî okullar dışında bütün öğretim kollarında okumaya hak kazanmıştır. Günümüzde her meslekte öğrenim görmek hakkını elde etmiştir. Bu suretle çağdaş düzeyde dünya milletleri arasında Türk kadını, öğrenim durumunda ve meslek edinmede her türlü hakka sahip bulunuyor.

2 - Hukukî durum: Çağdaşlaşmada hukuk konusundaki büyük değişikliğin iki esas bölümde ele alınması gerekir.

a) Hususî Hukuk (Medenî Kanun)

b) Amme Hukuku (Siyasî Haklar)

Medenî hukuk, bir ülkede bulunan vatandaşların diğer kişiler ile veya mal varlıklarıyla doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ilişkilerinin düzenlenmesidir. 1926'da Türk Medeni Kanunu aile hukukunda kadına tam hak tanımıştır. Türk aileleri bu esasları kolaylıkla benimsemişlerdir. Kadının, aile içinde ve çocukları üzerindeki etkisi hukukî durum ile orantılı olarak kuvvetlenmiş; eş ve ana vasıflarıyla Türk kadını kişiliğini kazanmıştır.

Siyasî haklar bakımından da Türk kadınına Cumhuriyet devrimizde kanunla tanınan haklar, o tarihlerde henüz bu hakları tanımamış olan diğer milletlere de örnek olacak niteliktedir. Siyasî haklar ve onların uygulanması, tarihin seyri içinde ve her coğrafî bölgede çeşitli safhalar gösterir. Çünkü siyasî hak, devlet şekli ile doğrudan doğruya ilgilidir. "Devlet bir milletin hukukî şahsiyetidir" dendiği zaman bunun içinde kadın ve erkek topluluğunun milleti teşkil ettiği anlaşılır. Demokratik prensibin en esaslı unsuru, bütün milleti erkek ve kadının temsil etmesidir. Buna göre kanun karşısında sosyal sınıf tanımayan demokratik prensip, millet fertleri arasında erkek ve kadın vatandaşları eşit şartlara göre tanımaya mecburdur. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyetinde bu haklar kanunlaşmış ve tarihî seyrini tamamlamıştır. 3 Nisan 1930'da Belediye Kanunu, 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu, 5 Aralık 1934'te de Milletvekili Seçimi Kanunlarıyla seçme ve seçilme hakları Türk kadınlarına tanınmıştır. Böylece siyasî alanda Türk kadını hemen bütün haklara sahip olabilmiştir. Devlet ve hükûmet işlerinde sözü geçer ve idarede katkısı olan bir durum kazanmıştır.

Bu kanunlar, Atatürk'ün isteği ve İsmet İnönü hükûmetlerinin teklifiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde müzakere edildiği zaman fikirlerini açıklayan milletvekilleri olumlu beyanlarda bulunmuşlardır.

Atatürk, bu konu için gerek hükûmet üyeleri, gerekse çevresinde bulunanlarla konuşmalar yaparken, herkesin fikrine önem vermekle beraber, taraftar olanlarla, olmayanları karşılıklı konuşturmuştur. Çünkü

Levent Şahverdi Arşivi

bir bakıma Türk kadınının henüz bu hakları kullanacak durumda olmadığını söyleyenler vardır. Bu tartışmalar ilgi çekici idi. Ben de o zamanlar öğretmenliğe başladığım okulda, bir erkek öğrencimin belediye seçimleri için kızların oy vermesine kanunda yer olmadığı için itiraz etmesi üzerine ilgilenmiş ve diğer memleketlerdeki kadın haklarının durumlarını incelemiştim (1930). Benim savunduğum fikir şöyle idi: Bu haklar verilmelidir; henüz bu konuda bazı çevrelerdeki kadınlarımız hazırlıklı olmasalar da zamanla bu hakların kendilerine tanınmış olmasından dolayı vazifelerini benimseyeceklerdir. Esasen milletin demokratik kurallara göre kadın ve erkek beraber yetiştirilmesi gerekli değil midir? Cumhuriyet devrimiz bu imkânları vermiş olduğundan, okuyan ve meslek sahibi olan kadınlarımız her türlü yurt hizmetinde görev almışlardır.

Bugün Birleşmiş Milletlerin Anayasasında "İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük küçük milletler için de hak eşitliği" prensibi kabul edilmiştir.

Çağdaşlaşmada Türk kadınlarına iki türlü görev düşüyor. Biri kendi haklarını ödev karşılığı kullanmak, diğeri ise bunları bilmeyenlere, geniş halk kütlelerine anlatmak.

Böylece Türk kadını olarak eşit hak, eşit görev prensibini benimsemiş ve çağdaşlaşmada uygulamış oluyoruz.

THE PLACE OF WOMAN'S RIGHTS IN MODERNIZATION

(Summary)

This paper points out the importance of the Women's Rights in the modernization of the Turkish Society. The reforms carried out by Atatürk in the fields of education, and law and the rights Turkish women gained consequently have an important place in the modernization of the Turkish society.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMANIN TÜRK TOPLUMUNDAKİ SONUÇLARI*

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

Atatürk'ün dünyaca kabul edilen ve bilinen bellibaşlı iki niteliğinden biri; "Milli Mücadele", diğeri de "Çağdaşlaşma" hareketlerinin önderi olmasıdır. Nitekim 9 Eylül 1922'de, düşman denize dökülüp İzmir alındıktan ve Milli Mücadele Savaşı kazanıldıktan sonra, Atatürk'ün "Asıl iş şimdi başlıyor" sözleri ile "Ulusal Kurtuluş Hareketi"nin ikinci ve belki de esas aşaması olan "Çağdaşlaşma" hamlesine öncelik ve hız verdiğini biliyoruz.

Nitekim UNESCO'dan başlayarak birçok kuruluşların ve kişilerin çeşitli vesilelerle ve özellikle Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü Programları dolayısıyla Atatürk'ün "Çağdaşlaşma Önderi" niteliğini bir "evrensel" gerçek olarak kabul ettiklerini ve "Atatürkçülük"ü bir "Çağdaşlaşma İdeolojisi" olarak kabul eden görüşün Türkiye'de ve dış dünyada giderek yaygınlık kazandığını biliyoruz.

"Atatürkçü Çağdaşlaşma"nın memleketimizde devlet fikir ve ekonomi alanındaki sayısız somut neticelerini görmemek imkânsızdır. Bu çağdaşlaşmanın en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyetinin 61 yıllık döneminde çeşitli ve hatta bütün alanlarda sağlanan başarı ve ilerlemeleri; Devlet İstatistik Enstitüsünün ve çeşitli kurumların yayınladığı rakamlar da önümüze sermektedir.

Büyük Atatürk'ü milletçe bir kere daha anarken, bir "Çağdaşlaşma İdeolojisi" olan Atatürkçülüğün Türk Toplumunun çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği köklü değişiklikleri ve bunun, alınan ve görünen somut sonuçlarını özetlemekte yarar görüyoruz.

Atatürkçü çağdaşlaşmanın en önemli ve köklü sonuçlarının "Devlet Yönetimi ve Rejim" konusunda gerçekleştirildiğine şüphe yoktur. Teokratik Osmanlı Devletinin yerine kurulan ve çağımızın ve demokrasinin gereklerine en uygun olan "Atatürk Cumhuriyeti"nin Ulusal Egemenliğe, Milliyetçilik, Halkçılık ve Lâiklik ilkelerine ve akılcı-bilimci esaslara dayandığını, bunun için de saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, tekke ve

* Bu konuşma 10 Kasım 1984 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" adlı panel'de yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

zaviyelerin kapatılması, lâiklik ilkesinin bütün gerçekleri ile Anayasada yer alması gibi önemli inkılâpların yapıldığını, millî hâkimiyet prensibinin sonucu olan "çok partili rejim"in ülkemizde yerleştirilmesi için ise cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu yolda birtakım denemelerin yapıldığını ve nihayet ülkemizin bugün gerçek anlamı ile "çok partili-pluralist" bir rejime kavuşturulduğunu biliyoruz.

Osmanlı dönemindeki kısmî modernleşme hareketlerinden farklı "total-bütüncü" bir çağdaşlaşma ideolojisi olan Atatürkçülük, sadece siyasal ve ekonomik değil, sosyal ve kültürel çağdaşlaşmayı da öngörmektedir.

Bu neden ile "Atatürkçü Çağdaşlaşma" uygulaması esnasında, ülkemizde her anlamda "çağdaş ve uygar bir toplum" yaratma çalışmalarının yapıldığını ve böyle bir toplum yaratmaya yönelik inkılâpçı uygulamaların gerçekleştirildiğini biliyoruz.

Kıyafet İnkılâbı, kadın hakları, uluslararası takvim ve ölçü değişiklikleri ve soyadı kanununun kabulü gibi uygulamalar, Türkiye'de "Yeni Sosyal Düzen" yaratma amacını güden Atatürkçü çağdaşlaşmanın somut örnekleridir.

Diğer taraftan, Atatürkçü Milliyetçilikten esinlenen ve ülkemizde ulusal kültür ve eğitim anlayışı getirmek isteyen "Atatürkçü Çağdaşlaşma"nın Eğitim Birliği Kanunu, Yazı ve Dil İnkılâbı ve yeni tarih anlayışı gibi inkilâpçı uygulamalarına tanık oluyoruz.

Fakat sosyal alanda en önemli çağdaşlaşma hareketinin ülkemizde gerçekleştirilen ve yerleştirilen "Yeni Hukuk Düzeni" olduğuna da şüphe yoktur. Lâik Cumhuriyet toplumunda, din esaslarına dayanan Hukuk Sisteminin yaşayamayacağı gözleminden hareket edilerek, Lâik Hukuk kabul edilmiş, bunun da temel taşı 4 Ekim 1926'da kabul edilen Türk Medenî Kanunu ile, Türk Borçlar Kanunu olmuştur. Yeni Medenî Kanunda aile alanı ile miras konusunda erkeğin bütün ayrıcalıkları kaldırılmış, kadın ve erkek arasında mutlak eşitlik sağlanmıştır.

Lozan Antlaşmasının 48. maddesi Türkiye'de Müslüman olmayan halkın Şahıs ve Aile Hukuku konularının kendi geleneklerine göre çözümüne müsait olduğu halde, Türk Medenî Kanununun kabulü karşısında, Türkiye'deki Müslüman olmayan topluluklar, Lozan Antlaşmasının kendilerine verdiği haklardan vazgeçtiklerini ve Türk Medenî Kanunu hükümlerine uymak istediklerini bildirmişlerdir. İsviçre Medenî Kanunu kısa bir sürede ulusallaşmış, Türk hâkimi bu kanuna kendi ruhunu vermekte çok usta davranmıştır. Birçok batılı, Türk İnkılâbının

Levent Şahverdi Arşivi

hukuk alanındaki bu başarısını hayranlıkla karşılamıştır. Kadınların siyasal hayata katılmalarının 1930 ve 1934 yıllarında gerçekleştirildiğini, 5 Aralık 1934'te yapılan Anayasa değişikliği ile kadına milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanındığını görüyoruz. Hukuk İnkılâbının temeli olan kadın-erkek eşitliğinin şehirleşme ve sanayileşme geliştikçe bütün alanlarda gerçekleşeceğine şüphe yoktur. "Atatürk Devletçiliği"nin ülkemizde endüstri kurmak ve sosyal adalet gereklerine uygun bir düzen yaratmak işini yüklendiğini biliyoruz.

30 Ekim 1984 günü, Mürted ovasında, günümüzün çok güçlü teknik özelliklerine sahip F-16 savaş uçağını üretecek fabrikanın temelinin atılması, çağdaş teknolojinin en önde gelenlerinden biri olan havacılık teknolojisini memleketimize getirmenin mutlu ve anlamlı bir olayı olmuştur.

Bu girişim, aynı zamanda "Atatürkçü Çağdaşlaşma"nın da bir gereğidir. Bilindiği gibi Atatürk, "Bilim ve Teknoloji"ye çok önem vermiş ve bunu vurgulamıştır. Kısaca Atatürkçülüğün hedeflerinden biri de; ilim, teknoloji ve aklın rehberliği altında, sürekli çağdaşlaşmadır.

Türkiye, Atatürk'ün çizdiği "bilim ve teknoloji" yolunda bugüne kadar birtakım atılımlar yapmış, Atatürk döneminde, 1933 yılında, Hitler'in zulmünden kaçan birçok değerli bilim adamına bağrını açarak Ankara'da birçok yüksekokul, enstitü ve fakülteleri 1933-35 yılında oluşturmuş, özellikle dışarıya açılması için 1933'te Üniversite Reformunu başlatmıştır.

Diğer taraftan 4 Kasım 1981 tarihli ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile Üniversitelerimizin araştırma yapısının kuvvetlendirildiğini, daha evvel ise ve Başbakanlığa bağlı olarak 1963 yılında kısaca (TÜBİTAK) olarak bilinen Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ile 1957 yılında "Atom Enerjisi Komisyonu" adı altında kurulan bir kuruluşun, 1982 yılında çıkarılan bir kanun ile "Türkiye Atom Enerjisi Kurumu"na dönüştürüldüğünü biliyoruz. Nihayet, üniversiteler ve TÜBİTAK ve diğer araştırmacı kuruluşlardan 300'den fazla bilim adamı ve uzmanın katılması ile, 1983 yılından 2003 yılına, yani ileriye doğru bakan çok değerli "Türkiye Bilim Politikası" adlı belge hazırlanmış ve bu suretle Atatürk'ün bizlere bıraktığı "Bilimde Çağdaş Uygarlık Düzeyine Ulaşma" ülküsüne gelecek yüzyılın başına kadar ulaşmamız plânlanmıştır.

Atatürk'ün güzel sanatlar konusundaki düşünceleri de kısaca şöyledir: "Yüksek bir insan toplumu olan Türk Milletinin tarihî bir özelliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir... bir millet ki, resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapmaz,

Levent Şahverdi Arşivi

itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, gerçek nitelikleri ile medenî ve ileri olmaya lâyıktır ve olacaktır." 1926 Ekiminden başlayarak Atatürk'ün heykel ve resimlerinin kamu yerlerinde göründüğünü ve bu suretle yaşayan insanların tasvir edilmesine karşı olan eski geleneğin bırakıldığını biliyoruz.

Türk toplumunu "Dayanışma-Solidarite" ve "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ifadesi ile "barışçılık" esaslarına dayandırmak ve bu suretle hem çağımızın gereklerini yapmak, hem de çağdaşlaşmayı Türk toplumunda süratle gerçekleştirmek bakımından muhtaç olduğumuz iç ve dış barış ve huzuru sağlamak isteyen Atatürk'ün görüşlerinin esas itibariyle hedeflerine vardığı bir gerçektir.

Daha 1930'da "Bütün insanlar bir sosyal vücudun organlarıdır ve bu sebeple birbirine bağlıdır... Gelişmenin amacı, insanları birbirine benzetmektir. Dünya birliğe doğru yürümektedir. İnsanlar arasında sınıf, derece, ahlâk, elbise, din ölçü farkı gittikçe azalmaktadır. Tarih, yaşamak kavgasının, ırk, din, kültür terbiye yabancıları arasında olduğunu gösterir. Birliğe doğru yürüyüş barışa doğru da yürüyüş demektir." diyen Atatürk, bağlılık teorilerinin gereklerini; iş bulma, meslek ve yardımlaşma kurumları, sağlık, ihtiyarlık ve kaza sigortası, çevre ve sosyal konut gibi daha sonra 1961 ve 1982 Anayasalarının sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer alan ve birçoğu gerçekleştirilen "Sosyal Güvenceler" adı altında toplar.

Nihayet, "Türk Cumhuriyetinin en esaslı prensiplerinden biri olan Yurtta Barış Dünyada Barış gayesi, insanlığın ve medeniyetin refah ve ilerlemesinde en esaslı etken olması gerektir... Barış, milletleri refah ve mutluluğa eriştiren en iyi yoldur." diyen Atatürk'ün "Barışçılık ilkesi" ikinci Dünya Savaşında, çeşitli yönlerden gelen baskı ve ısrarlara rağmen Türkiye'nin tarafsızlığını koruyabilmesinde esaslı rol oynamıştır. Atatürk Cumhuriyetinin İkinci Adamı merhum İnönü, Atatürkçü çağdaşlaşmanın barış gereğini başarı ile yürütmüştür.

Büyük Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nda yani 1933'te söylediği gibi; "Yaptıklarımızı asla yeterli görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz... Bunun için bizce zaman ölçüsü de geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket kavramına göre düşünülmelidir. Geçen zamana oranla, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız."

Atatürk aynı Nutuk'ta, çağdaşlaşmanın hedefine ulaşması için "Milletimizin yüksek karakterini, yorgunluk bilmeyen çalışkanlığını, yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini,

Levent Şahverdi Arşivi

millî birlik duygusunu geliştirmek millî idealimizdir" demek suretiyle, kanaatimizce Atatürkçü Çağdaşlaşmanın hedefi olan ve "Türk Milletinin en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığını yükseltmek" sözleri ile 1937'de ifade ettiği "dinamik İdeal"e ulaşmak için muhtaç olduğumuz "Atatürkçülüğe dayalı bir mill* ahlâk" taslağı sunmuş bulunmaktadır.

Gerçekten, Türk toplumunun her alanda yenilik, ilerleme ve refah araç ve gereçlerine duyduğu özlemi, sadece öbür dünya kaygısını ön planda tutan "dinsel ahlâk" ile açıklaması mümkün değildir.

Atatürk İnkılâbı, toplumumuzun hem Rönesans hem de Hümanizm Hareketi olduğuna göre, bu hareketin; akılcı ve insancıl değerlere dayanan ve zihin özgürlüğü ile insan onurundan esinlenen akılcı, lâik ve hümanist bir ahlâk ve zihniyeti gerektirdiği muhakkaktır.

Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği geleceğin nesillerini Atatürkçülükte bütünleştirmek amacı ile, Genelkurmay Başkanlığının hazırlatıp yayınlattığı üç kitaptan oluşan "Atatürkçülük" adlı anıt-eserin önsözünde Cumhurbaşkanımızın iki direktifinden birisi; Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi dersinde Atatürkçülüğü bir ideoloji olarak benimsetmek, bir diğeri ise; "Atatürkçülüğe dayalı bir millî ahlâk" vermeyi gözeten sistemle eğitimi öngörmesi olmuştur.

Atatürkçü Çağdaşlaşmanın hedefi olan; "Türk Milletinin en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığını yükseltme" dinamik idealine nasıl ulaşılacaktır? Bu idealin daha ayrıntılı ve somut hedefleri nelerdir? Bu ideale ulaşmada ne gibi esaslar gözetilecek ve Türk milletinin dinamik ideale ulaşmasında nasıl bir davranış uygulanacaktır? Atatürkçü İdeoloji ve düşünce sistemini iyi tetkik ettiğimiz ve öğrendiğimiz takdirde, bütün bunların cevaplarını bulmak mümkündür.

Fakat Atatürk'ün meselâ "Türk, Öğün, Çalış, Güven" direktifi hem fikir ve hem de hareketi içeren ve Türk insanının ve toplumunun "en medenî ve en müreffeh seviye"ye, yani "dinamik ideal" hedefine ulaştıracak nitelikte ve başlıbaşına bir davranış öğretisidir. Zira bu direktif, her şeyden önce Türklerin uygarlık savaşında yaptıkları ile övünerek, kendi gücüne güven ve ümidini arttırmasını, diğer taraftan ise devamlı ve daha çok çalışması gerektiğini anlatmakta ve nihayet bu medeniyet savaşında Türk milletinin huzurla çalışması için devleti oluşturan güçlere güvenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Daima daha güçlü, daha medenî ve daha müreffeh bir Türkiye'yi öngören Atatürkçü Çağdaşlaşma ve onun zihniyeti; uygarlık ve refaha, millî birlik ve beraberliğe, barışa ve insanlığa yöneliktir. Bu nitelikleri ile de hem millî, hem sosyal hem de evrenseldir.

Levent Şahverdi Arşivi

THE CONSEQUENCES OF ATATÜRK'S MODERNIZATION MOVEMENT IN THE TURKISH SOCIETY

(Summary)

The cultural, social, political and economic consequence of the modernization process initiated by Atatürk are discussed in this paper. Atatürk's modernization movement aims at making Turkey a more prosperous and unified country as well as serving peace and mankind. With these features Atatürk's modernization movement is nationalistic, social and international.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ DÜNYA MİLLETLERİ AÇISINDAN MUSTAFA KEMAL VE KEMALİZM *

Prof. Dr. S.A.H. HAQQI

Büyük bir liderin başarılarını kısa bir zaman süresi içinde yeterince anlatmak daima zor bir iştir; fakat lider, Mustafa Kemal Atatürk olunca bu iş büsbütün imkânsızlaşır. Çünkü Mustafa Kemal o kadar yüksek bir ruha, büyüleyici bir şahsiyete, şahsını hiçe sayarcasına kendini o kadar vatanına adayabilme özelliğine sahip bulunuyordu ve savaşın ve barışın icaplarını yerine getirmekte o kadar başarılı idi ki, dünyanın diğer siyasî liderleri onunla kıyaslandığında, ayın ve küçük yıldızların güneşin parlaklığı karşısında olduğu gibi sönük kalırlar.

O genellikle Atatürk olarak biliniyor. O, birkaç sebepten, gerçekten de Türklerin babasıdır. Ona "Mazlum Milletlerin Babası" demek belki daha uygun düşer. Çünkü diğer millî liderlerden farklı olarak, o kendi milletinin olduğu kadar doğu milletlerinin ve esir ülkelerin refahlarını ve istiklâllerini de düşünüyordu. İşte bunun için, onun Türkiye'de ve Türkiye için yaptıklarının manası ve etkisi Türkiye sınırlarını çok aşmaktadır.

Doğu âleminin yetiştirdiği büyük insanlardan, Nobel Ödülü sahibi büyük şair Rabindranath Tagore, onun kişiliği ve başarılarının değeri hakkında gayet yerinde olarak şöyle demişti; "Kemal gelip, geçmişinin şanlı hatıralarını yeniden yaşatırcasına önümüze yeni bir Asya modeli koyuncaya kadar, Türkiye'ye 'Avrupanın Hasta Adamı' denirdi. Bu model doğu ülkeleri için yeni bir hayat ümidi olmuştur. Bu bakımdan Kemal'in getirdiği ruh en yüksek saygıya ve takdire lâyıktır."

Avrupa devletlerinin Afrika ve Asya ülkeleri üzerindeki baskılarının artmasına ve yaygınlaşmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı, Türklerin saygın, haysiyetli ve bağımsız bir millet olarak yaşamalarını ciddî bir şekilde tehdit etmekteydi. Fakat onlar şartların gerektirdiği adamı Mustafa Kemal'de buldular. Azimkâr, kendini vatanına adamış, zeki ve ileri görüşlü Mustafa Kemal, insanüstü bir cesaret, büyük bir soğukkanlılık ve sarsılmaz bir güven ile, Millî Kurtuluş Hareketinin ve yeniden bir millet yaratmanın

* Bu konuşma 10 Kasım 1984 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Çağdaşlaşma Önderi Atatürk" adlı panel'de İngilizce olarak yapılmış, Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ve onu geliştirmenin peşinde getirdiği çeşitli meseleleri çözebilmiş, korkunç engelleri aşmış, baş döndürücü görevleri başarmıştır. O, bu özellikleriyle Promete ve Herkül gibi mitoloji kahramanlarına benzemektedir. Fakat onlardan önemli bir noktada ayrılmaktadır. Kemal Paşa bu görevleri yaparken güvendiği iki kaynak vardı: Kendisi ve milleti. Bu hususta yanılmadığı ortaya çıkmıştır.

Büyük Atatürk'ün emperyalist güçlere başkaldıran başarılı bir lider olarak oynadığı rolün değerini ve etkisini kavramış ve takdir etmiş bir devlet adamı olan Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba şöyle demişti: "Bütün başkaldıran ve kurtuluş hareketine girişen milletlerin gözü Mustafa Kemal'deydi. Bu mücadeleler onun ölümünden sonra yaygınlaşmış, Doğu ve Batı Blokları arasında bağlantısız ülkeler olarak bilinen ülkelere yayılmış ve onların sömürgeciliğin zulmünden kurtuluşunu sağlamıştır."

Birinci Dünya Savaşında uğranılan yenilginin utancını bir tarafa bırakan ve menfur Sevr Muahedesini tarihin çöp tenekesine atan Büyük Gazi, başa gelen felâketlerin ve yenilmişliğin acı hatıralarını Türk milletinin kafasından silmiş ve onu azimle toparlanma ve yeniden dirilme yoluna yöneltmiştir. Güçlüklerle dolu, dünyada bir eşine daha rastlanmayan bu nazik görevi yaparken önünde kendisine tavsiye ve ikaz yoluyla yardımcı olacak bir örnek yoktu. Fakat halkının enerjik ve kararlı işbirliği ile Kemal Paşa, Türk toplumunun çağdaşlaşması ve Türkiye'nin modern bir millî devlet olması için bir model ortaya koydu. Bu model doğunun mazlum milletlerinin dar ve bölgesel duygu ve bağlarını birleştirerek millî bir kişilik kazanmalarına yardımcı oldu.

Bir millet yaratma ve geliştirme yolundaki Kemalist model, dağınık unsurların uyumlu ve sıkı bir siyasî birlik içinde toplanması ve bu siyasî kuruluşun ekonomik bakımdan gelişmesi ve kendine yeterli bir duruma gelmesi için bir plândı. Emsali görülmemiş yepyeni bir kavram, çok boyutlu bir yaklaşımla millete yeni bir güç ve yeni bir dünya görüşü kazandırarak cumhuriyetçilik, devletçilik ve halkçılık gibi ilkelerle yalnız devlet gücünün dayandığı tabanı değil, fakat milliyetçilik, lâiklik ve inkılâpçılık ilkeleri üzerinde azamî titizlik ile durarak, toplumu manevî alanda irşat ederek onun mahiyetini ve sosyal yapısını da değiştirmek amacını güdüyordu. Diğer bir deyimle, bu onun geleneklere bağlı, geri kalmış ve geriye bakan bir toplumu modern, canlı ve atılgan bir millet yapmak için seçtiği modeldi. Bu model Üçüncü Dünya Milletleri aydınlarınca da benimsenmiştir.

Bir asker olduğu halde, şartların zorlaması ile Kurtuluş Hareketinin lideri olan Mustafa Kemal, esas itibariyle bir barış adamı idi. "Yurtta sulh

Levent Şahverdi Arşivi

cihanda sulh -herkese karşı iyi niyet- kimseye karşı kötülük beslememek" onun dış politikasının düsturları idi. O bu düsturlara tam bir sadakatle bağlı kalmıştır. Demokrasilerle diktatörlükler arasında o zaman sürmekte olan "soğuk savaşa" bulaşmamakla İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketinin adeta öncülüğünü yapmıştır. Yunanistanla yüz yıldır devam eden düşmanlığın sona erdirilmesi, Balkan Paktı, Rusya ile dostane ilişkiler kurulması, Britanya ve Fransa ile sağlam dostluk bağlarının geliştirilmesi ve nihayet Montreux Konvansiyonu onun yalnız büyük bir devlet adamı olduğunu göstermekle kalmamakta fakat aynı zamanda doğu milletlerine büyük Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde ibret alacakları diplomasi dersleri olmak gibi bir değer de taşımaktadır. Üçüncü dünya milletlerinin büyük liderlerinin 15 - 20 yıl sonra onun açtığı yoldan gittiklerini söylersek mübalağa etmiş olmayız.

Kemal Atatürk'ün başlattığı rönesans hareketine karşı sınırsız takdir duyguları besleyen Allama Iqbal 1930 yılında şöyle diyordu: "Gerçekten bugün İslâm milletleri arasında gaflet uykusundan uyanan ve benliğini kazanan tek ülke Türkiye'dir. Yalnız Türkiye fikir hürriyetine sahip çıkmıştır; yalnız Türkiye hayalden gerçeğe inebilmiştir. Bu geçiş manevî alanda çetin bir mücadele vermekle mümkün olmuştur."

O halde onun ölümü üzerine duyulan keder, onun başarıları için dünyanın her tarafında ifade olunan yüksek takdir duyguları onun hem fikrî ve hem de manevî hasletleri için söylenen güzel sözler yersiz değildir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir: Cesur, akıllı, temkinli, nüktedan, kibar ve kararlı. Doğu'da şair Tagore onun ölümünü "Bütün Asya için büyük bir kayıp" olarak tarif etmiştir. Tagore onun kaybından duyduğu derin kederi dile getirirken ondan "Modern İslam âleminin en büyük insanı" olarak bahsetmiştir. Bütün-Hindistan İslâm Birliği Partisi Başkanı ve sonradan Pakistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı Muhammed Ali Jinnah Atatürk'ün ölümü vesilesi ile şöyle demişti: "Onun ölümü ile yalnız İslâm âlemi değil, bütün insanlık dünyanın en büyük adamlarından birini kaybetmiştir." Onun ölümü üzerine belki en güzel ve heyecanlı sözleri Hindistan Millî Kongre Partisi Başkan Subbash Chandra Bose söylemiştir. O şöyle demişti: "Kemal yalnız Anadolu'da savaş meydanlarında değil, aynı zamanda millî kalkınma alanında da bir İnkılâpçıydı." O halde vaktiyle Bose'nin demiş olduğu gibi "Bu büyük hürriyet ve insanlık âşığı önünde hürmetle eğilmek bizim için kutsal bir görevdir."

Levent Şahverdi Arşivi

KEMAL AND KEMALISM
A THIRD WORLD PERSPECTIVE

(Summary)

This paper deals with the importance of the Turkish War of Liberation which was carried to a victorious conclusion by Atatürk and the Turkish modernization movement and its impact on some African and Asian peoples. Atatürk set forth a model for the modernization of Turkey and the foundation of a national state. This Kemalist model was admired by the intellectuals of many Third World countries who believed that it would serve as a good example for the suppressed peoples of the East.

Levent Şahverdi Arşivi

KEMAL AND KEMALISM
A THIRD WORLD PERSPECTIVE

Prof. Dr. S.A.H. HAQQI

It is always difficult to do justice in a short talk to the attainments and achievements of a great leader; it is, however, impossible to do so in the case of Mustafa Kemal Atatürk because he was so high-sprited and charismatic, so gifted with selfless patriotism, equally at home and successful in meeting the demands of peace and the challenges of war that he outshines the great political leaders as the sun does the moon and the minor stars.

He is generally referred to as Atatürk, which he is, of course, in more senses than one. But he can equally, if not more appropriately, be designated as *Mazlum Milletlerin Atası* i.e. the father of the oppressed nations. For unlike other "national leaders", he was as much anxious and concerned about the independence and well-being of the "eastern nations" and the "oppressed peoples" as he was about the honour and welfare of his own compatriots. And what he did in and for Turkey had its appeal, meaning and impact far beyond the borders of Turkey.

Referring to the value and worth of his work and personality one of the great sons of the East, the Nobel Laureate Rabindranath Tagore had quite rightly observed, "Turkey was once called the sick man of Europe until Kemal came and set before us an example of a new Asia, whose living present recalled glories of a dead past. This example has given us hope of a new life in the Orient and from this point of view. Kemal's spirit is worthy of our respectful admiration."

The First World War and its aftermath, which had strengthened and extended the hold of European powers over the Afro-Asian peoples, had also posed a serious threat to the survival of the Turks as a respected, self-respecting and sovereign people. In Mustafa Kemal, however, they found the man of the hour: determined and dedicated, shrewd and far-sighted, who faced the multifarious problems, the formidable obstacles and the stupendous tasks of national liberation, nation-building and development with super-human courage, extraordinary cool mind, and indomitable confidence, worthy of such mythical heroes as Prometheus and Hercules., however, with one significant difference: Kemal Pasha undertook and

Levent Şahverdi Arşivi

accomplished the tasks with confidence in himself and in his people, and for the sake of his people, and the confidence was not found to be misplaced.

Acknowledging and appreciating the role and impact of the Great Atatürk as a successful anti-imperialist leader, no less a person than the President of Tunisia, Habib Bourguiba has said: "Mustafa Kemal's character was the measure of all mass uprisings and people's struggles. These struggles expanded after his death. They spread to the Third World between the Eastern and Western blocks and rescued it from the tyranny of colonialism."

Obliterating the humiliations suffered during the war and consigning the obnoxious Treaty of Sevres to the dustbin of history, the Great Ghazi enabled the Turks to overcome the trauma of defeat and disaster, and set them, firmly and truly, on the path of national reconstruction and rehabilitation. It was an unprecedented task, delicate and difficult, without a model'to aid, advise and warn' him. But with the active and unflinching cooperation of his compatriots, Kemal Pasha worked out a model for the modernization of their society and for the transformation of Turkey into a modern nation-state, a model for the "Eastern nations" and the "oppressed peoples" to emulate and adapt for the coalescing of narrow and parochial loyalties into an overarching national identity.

The Kemalist model of nation-building and development was, however, more than a device for welding together disperate elements in a cohesive and well-adjusted polity, or a blue-print for economic development and self-sufficiency. Revolutionary in concept and multi-dimensional in approach, it sought to provide the people with a new *elan* and a new *weltanschaung* so as to change not merely the bases of state power and its infra-structure through the adoption of Republicanism, etatism and populism, but also to revolutionize the nature of society and the spirit informing social relationships through unflagging emphasis on nationalism, laicism, and reformism. It was, in other words, his model for the transformation of a traditional, backward and backward-looking society into a modern, dynamic and progressive nation, a model, which, has by and large found favour with the *elite* and the intellectuals of the Third World.

Though a soldier by profession and the leader of a liberation movement by force of circumstances, Kemal Atatürk was basically a man of peace. "Peace at home and peace abroad" with "goodwill for all, malice towards none" were the mottoes of his foreign policy, which he followed with single-minded determination and consistency. By steering clear of the then Cold

Levent Şahverdi Arşivi

War between democracies and dictatorships, he anticipated and observed the guiding principles of the post-Second-World-War Non-Alignment Movement. The *coup de grace* to the age-long feud with Greece, the Balkan Entente, the Sadabad Pact, the friendly relations with Russia along with staunch friendly ties with Britain and France, and, finally the Montreux Convention were not merely a testimony to his statesmanship but also object lessons in diplomacy for the "Eastern nations" in their dealings with the great European powers. It would be no exaggeration to say that he blazed a trail which some of the great leaders of the Third World were to follow a decade or two later.

Expressing his unreserved appreciation of the renaissance unhered in by Kemal Atatürk, Allama Iqbal said: "The truth is that among the Muslim nations today (1930), Turkey alone has shaken off her dogmatic slumber, and attained to self-consciousness. She alone has claimed her right to intellectual freedom; she alone has passed from the ideal to real-a transition which entails keen and moral struggle."

No wonder then that his death was deeply mourned, his achievements widely hailed, and full-throated tributes were paid to his qualities of head and heart: courage, wisdom, tact, humour, grace and firmness of purpose. In the East, his sad demise was regarded, in the words of Poet Tagore, "a great loss for the whole of Asia." Eulogising him as "the greatest Mussulman in the modern Islamic world", the President of the All-India Muslim League (and, later on, the Founder-President of Pakistan, Muhammed Ali Jinnah said that, "In him not only the Mussulmans but the whole world have lost one of the greatest men that ever lived." Perhaps the most passionate tribute was paid by the young and radical President of the Indian National Congress, Subbash Chandra Bose. For him "Kemal was a revolutionary not merely on the battle-field of Anatolia but also in the field of national construction." It is, therefore, as Bose said, "Our bounden duty to pay our respectful homage to this great lover of freedom and humanity."

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN BİR NOTU

Atatürk tarafından el yazısıyla yazılan aşağıdaki not, her kuşağa yol göstermesi bakımından paha biçilmez bir değer taşımaktadır. Büyük Önder'in Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı duyduğu sarsılmaz inanç ve bu inançla çevresine tavsiyeleri O'nun karakter yapısını bütün açıklığıyla belirlemektedir. Bu tarihî belgenin fotokopisini ilk defa dergimizde yayımlanmak üzere Atatürk Araştırma Merkezi'ne veren Prof. Dr. Afet İnan'a teşekkür ediyoruz.

Atatürk tarafından yazılan not:

Yalnız son kısımlarıdır

Benim için bir tek hedef vardır: Cumhuriyet hedefi. Bu hedefe vasıl olmak için, muayyen yolda yürüyen arkadaşların muvaffak olması için, tevessül edilen doğru yolda, namuskârane yolda çok çalışmak ve faal olmak lâzımdır.

Arkadaşlar, benden iltimas beklenmemelidir. Hepiniz benim nazarımda kıymetli, yüksek kardeşlersiniz. Amma hepinize gösterdiğim hedef, âlî, kudsî bir hedeftir. Hepiniz oraya müteveccihsiniz. Hanginiz daha güzel hatlarla, muvaffakiyetlerle oraya vasıl olursanız, onu, ellerimi çatlatıncaya kadar çarparak takdir edeceğim, alkışlayacağım.

Benden iltimas ve tarafgirlik beklemeyiniz arkadaşlar!

Adam olanlar, insan olanlar, fikirleri olanlar, yüksek ideali olanlar kıymetlerini göstersinler! Benim size kardeşçe söyleyeceğim şey budur. Bütün arkadaşlarıma beyan etmek mecburiyetindeyim ki ben o millî hedefe bütün kütle-i milleti yürütmek için tabiî, ahlâkî bir saikim, bunu isterim. Amma kim yapar? Kim yaparsa o muvaffaktır.

A BRIEF NOTE IN ATATÜRK'S OWN HANDWRITING

(Summary)

Published for the first time, this brief note by Atatürk expresses his firm belief in the Turkish Republic. It also contains some advice to his close associates about the future of the young Republic.

Levent Şahverdi Arşivi

350

T. B. M. M.

..... *Encümeni*

Yalnız son kısımlarıdır

Benim için bir tek hedef vardır Cumhuriyet hedefi. Bu hedefe vasıl olmak için, muayyen yolda yürüyen arkadaşların muvaffak olmaları için, tevessül edilen doğru yolda, namuskârane yolda çok çalışmak ve faal olmak lâzımdır

Arkadaşlar, benden iltimas beklenmemelidir. Hepiniz benim nazarımda kıymetli, yüksek kardeşlersiniz. Ancak hepinize gösterdiğim hedef, âli, kudsî bir hedeftir. Hepiniz oraya müteveccihsiniz. Hanginiz daha güzel hatlarla, muvaffakiyetlerle oraya

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- bilinmeyen bir notu.

Levent Şahverdi Arşivi

vasıl olursanız, onu, ellerimi
çatlatıncaya kadar çarparak
takdir edeceğim, alkışlayacağım.
Benden iltimas ve
taraflılık beklemeyiniz arkadaş-
lar!
Adam olanlar, insan
olanlar, fikirleri olanlar,
yüksek ideali olanlar
hizmetlerini göstersinler! Benim
size kardeşçe söyliyeceğim
şey budur. Bütün arkadaşla-
rıma beyan etmek
mecburiyetindeyim ki ben
o millî hedefe bütün
kütlei milleti yürütmek
için tabiî, ahlakî bir
saik'im, bunu isterim.

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- bilinmeyen bir notu.

Levent Şahverdi Arşivi

T. B. M. M.

..... *Encümeni*

3)

Onuna kim yapar?
Kim yaparsa o muvaffakdır

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- bilinmeyen bir notu.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MİLLİYETÇİLİK

Prof. Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Giriş:

Milliyetçilik, Atatürkçü düşünce sisteminin başlıca ilkelerinden biridir. Öteki **Atatürk** ilkelerinden ayrılamaz.

Millî Mücadele, Türk milliyetçiliğine ve Türk milletinin bağımsız yaşama azmine dayanılarak kazanılmıştır.

Atatürk'ün kurduğu ve genç kuşaklara emanet ettiği Türkiye Cumhuriyetinin Anayasaları milliyetçiliğe önemli bir yer vermiştir. 1924 Anayasasına 1937 yılında yapılan ilâveler sırasında, milliyetçilik, diğer ilkelerle birlikte, devletin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir [1]. Cumhuriyet döneminin öteki Anayasalarında da, milliyetçilik, temel ilke olarak yer almıştır [2].

Tam anlamıyla inançlı bir milliyetçi olan **Atatürk**, fikir ve devlet adamı olarak, acı günler yaşayan Türk milletini yeniden güven duygusuna kavuşturmuş; Osmanlı devletinin çöküş dönemlerinde bir kısım yarı aydınların yüreğini kaplayan aşağılık duygusunu yok edip bütün millete Türk olmanın mutluluğunu ve gururunu duyurmuş; Türk milliyetçiliğini şahlandırmış ve doğru bir çizgiye yerleştirmiş olan önderdir.

[1] İsmet İnönü ve arkadaşlarının verdiği bir teklifin kabulü suretiyle Şubat 1937'de yapılan bu Anayasa değişikliğini TBMM'de savunan Şükrü Kaya'dır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının özelliklerini incelerken, Şükrü Kaya'nın bu konuşmasına döneceğiz. Şimdilik milliyetçilik ilkesinin neden Anayasada yer alması gerektiğini Şükrü Kaya'nın şu sözlerle savunduğunu belirtmek istiyoruz:

> *"Bu milletin, son asırlarda, gerek ekonomik, gerek sosyal hayatta çektiği elemleri burada tekrarlamak istemem. O son safhaların hazin sahnelerini Atatürk'ün nutuklarında açık olarak görmek mümkündür. Eğer tekrar bu acı hâtıralara dönülmemek, bu elem verici hayat yaşanmamak... isteniyorsa, Türk milleti, behemahal Türkçü ve millîci olmak lâzımdır".* **(T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** *5.2.1937).*

[2] **1982 Anayasası, Başlangıç:** "Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı... doğrultusunda". **Aynı Anayasa, Madde 2:** "Türkiye Cumhuriyeti... Atatürk milliyetçiliğine bağlı... bir hukuk devletidir". **1961 Anayasası, Başlangıç:** "Türk Milleti, bütün fertlerini, kaderde kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeği amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak...". **1961 Anayasasının 2. ci maddesi** de, Cumhuriyetin niteliklerini sayarken, "millî devlet" niteliğinin yanında, Başlangıçta belirtilen Türk milliyetçiliği ilkesine açıkça atıf yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün birleştirici, toplayıcı, yüceltici, çağdaş ve medenî milliyetçilik anlayışı, bugün de, millî beraberlik ve bütünlüğümüzü her türlü saldırıya karşı korumak, Atatürkçülüğe aykırı çeşitli totaliter ideolojiler karşısında ve başka milletlerle ilişkilerimizde doğru yolu bulmak için sağlam bir rehberdir.

Hemen belirtelim ki, bazı yabancı dillerden farklı olarak, Türkçemizde "milliyetçilik" sözcüğü daima olumlu bir anlam taşır. Milletini canından aziz bilmek yüce bir duygu, asil bir davranıştır. Milliyetçi olmak, değerler hiyerarşisinde, millet gerçeğine ve milleti oluşturan unsurlara gereken yüksek yeri vermektir. Çağımızın en büyük gerçeklerinden biri olan "millet" gerçeğini reddetmeğe kalkışan, millî bilinci ve beraberliği yok edip onun yerine sadece sınıf bilincini ve sınıf kavgasını geçirmek isteyen, milliyetçiliğin asil anlamını çarpıtıp, bu kelimeye aşırı ve ters anlamlar yüklemeğe uğraşanlar vardır. İlerde ayrıntılı şekilde belirteceğimiz gibi, Atatürk'ün temel ilkelerinden biri olan "milliyetçilik", Türk dilinde taşıdığı olumlu ve güzel anlamıyla, "bütün başka milletleri hor görmek, millet bağı dışındaki bütün manevî, ahlakî ve insanî değerleri hiçe saymak, aşırı şovenliğe kapılmak, saldırgan olmak" gibi çarpık yorumlara elverişli değildir.

Milletini sevmek, ailesini sevmek kadar tabiî ve asil bir duygudur. Mensup olduğu milletin her alanda yücelmesine, ilerlemesine, güçlenmesine hizmet etmek, hem yurttaşlık, hem insanlık görevidir. Yakın aile mensuplarına karşı sevgi duygusu beslemeyi bilmeyen bir kişinin başkalarına karşı böyle bir duygu besleyebilmesi, kendi milletini sevmeyenin insanlığı sevmesi kolay değildir. **François Coppée**, milliyetçilik konusundaki bir ankete verdiği cevapta şöyle der: "Sokakta rastladığınız ilk çocuğa sorunuz: anasını mı, yoksa komşu kadınları mı daha çok seviyor" [3].

Millî Devletlerin Doğuşu:

Batı'da dine dayanan geniş imparatorlukların çözülmesi sonucunda önce ortaya kıralhıklar çıkmış; zamanla, bu krallıkların tebaası aynı vatanda

[3] **La Revue** adlı derginin düzenlediği bu geniş ankete, yirminci yüzyıl başlarında Avrupa'da ün yapmış yazarlar, düşünürler, bilim adamları, devlet başkanları katılmışlar ve cevapları **Patrie et Humanité** (Vatan ve İnsanlık) başlıklı ilginç bir kitapta toplanmıştır (Edition de la Revue, Paris, 1913). Bu cevapların pek çoğu, millet sevgisi ve vatana bağlılık ile insanlığa hizmetin çelişmediği, çağdaş dünyanın büyük bir gerçeği olan "millet" gerçeğini görmezlikten gelmenin gaflet teşkil edeceği noktasında birleşmiştir. Max H. Boehm, **Encyclopaedia of the Social Sciences**'ın milliyetçilik (nationalism) maddesinde, doğru anlaşılan milliyetçilik ile vatanseverlik (patriotism) arasındaki yakınlığa değinir.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı devlete bağlı olarak yaşamanın, aynı siyasî kurumlara sahip olmanın, aynı acıları, sevinçleri ve ülküleri paylaşmanın ve ortak kültürlerini devamlı surette geliştirmenin sonucu olarak millet haline gelmeği başarmışlardır. Batı Avrupada "millet" olma çabasında ilk başarılar İngiltere ile Fransa'da görülmüştür. Bu ülkelerde, millet olma yolunda aşılan mesafe ile medeniyet, ilim ve teknoloji alanındaki gelişmenin paralel gittiğini görüyoruz. Bu gözleme dayanarak, Prof. Dr. **Mümtaz Turhan,** *"medenî bir cemiyet olmakla, millet olmak arasında hiç bir fark yoktur"* diyor[4].

Tarih, millet olma bilinci ile demokrasiye doğru ilerleyiş arasında da esaslı bir bağlantı bulunduğunu gösteriyor. Millî bilinç geliştikçe, ilâhi bir kaynaktan geldiği iddia edilen mutlak hükümdarlık yetkilerine, kilisenin veya aristokrasinin tahakkümüne karşı, *milletin hakları* öne sürülmeğe başlanmıştır.

Mutlak hükümdarlıkta, milliyet değil, hanedan önem taşıyordu. Hanover hanedanından bir prens İngiltere tahtına, fransız Bourbon hanedanından biri İspanya tahtına, bir İspanyol prensi Almanya'daki bir tahta, alman Prensi Otto Yunan tahtına oturabiliyordu. Demokratik ihtilâller, milliyetçilik akımını da beraberinde getirdi. A.B.D. Anayasası *'Biz, ABD halkı..."* diye başlıyordu. Burada artık bir mutlak hükümdar değil, yurttaşlar, hem de belli bir ülkenin yurttaşları, konuşuyordu. **Abraham Lincoln,** Anayasayı hazırlayanların yeni bir milletin oluşmasını da sağladıklarını söylerken haklı idi.

Fransız ihtilâli, yurttaşların, en başta ve her şeyden önce, krala değil, *millet*'e ve *millî devlet*'e karşı sadakat borcu ile yükümlü oldukları anlayışını yaygınlaştırmıştır. Bu ihtilâlle birlikte, ateşli bir milliyetçilik ruhu kütleleri sarmağa başlamıştır. Vatan ve millet uğruna hayatlarını feda edenlerin dinî törenleri andıran törenlerle anıldıkları bir dönem açılmış; millî bayrak, millî

[4] Mümtaz Turhan, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma**, Bütün Eserleri: 1, s. 401-404. Prof. **Hilmi Ziya Ülken** de aynı gerçeği şu sözlerle ifade etmiştir: "İlk çağda bir siteler medeniyeti olduğu gibi, zamanımızda bir milletler medeniyeti vardır. Bundan dolayı medenî olmak, ancak kuvvetli bir millet olmakla mümkündür" (**Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1948, s. 169). A.W.Orridge, **'Varieties of Nationalism'** başlıklı incelemesinde şu görüşü savunuyor: Sanayileşme, bilim ve teknolojide gelişme, ulaşım ve haberleşmede hızlanma, kütlelerin siyasî hayata katılması, kısaca çağdaşlama adı verilen olgu ile milliyetçiliğin birlikte görülmesi bir rastlantı değildir. (Leonard Tiney'nin editörlüğünü yaptığı **The Nation-State, The Formation of Modern Politics** adlı eser, Oxford, 1981, s. 54).

Prof. Dr. **Ahmet Mumcu** da aynı gerçeğe parmak basıyor: "Bir toplum, ancak uluslaşmış ise belli gelişme aşamalarını geçebilir". (**Atatürkçülükte Temel İlkeler**, İstanbul 1983, s. 91).

Levent Şahverdi Arşivi

marş, millî tatil günleri gibi *"milliyetçilik sembolleri"* ortaya çıkmıştır. Yine bu ihtilâlden sonra, milletin bütün evlâtlarını aynı millî duygularla, aynı vatan sevgisi ile yetiştirmeği amaçlayan, kız-erkek bütün çocukların zorunlu olarak devam edecekleri, milletin denetiminde çalışacak ilköğretim kurumları yaygınlaşmağa başlamıştır.

Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkelerin ardından, Almanya ve İtalya da millî birliklerini gerçekleştirmeği; kültür alanında yüzyıllardan beri doğmuş olan beraberliği siyasî birlik haline dönüştürmeği; aynı devletin çatısı altında, ortak bir vatanda, aynı kaderi ve aynı ülküleri paylaşarak, millet halinde yaşamağı başarmışlardır. İngiltere ve Fransa'da ortak bir devletin çatısı altında yaşamak, zamanla milleti yaratmıştır. İtalya ve Almanya'da ise, ortak millî kültürün oluşturduğu millet, sonunda devletini kurmuştur.

Millet haline gelmeği başaran bütün topluluklarda, siyasî birliği sağlayan güçlü devlet adamlarının yanı başında, ilim ve fikir adamları, filozoflar, yazarlar, müzisyenler, ressam ve heykeltraşlar, millî bilincin ve millî beraberlik duygusunun gelişmesi yolunda büyük hizmetler yapmışlardır. [5] Atatürk'ün "irfan ordusu" adını verdiği ve:

> *"... Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı ... Gerçek zaferi siz kazanacak, siz sürdüreceksiniz ve behemahal muvaffak olacaksınız"* [6];
>
> *"Bir millet savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusu ile kaimdir"* [7]

diye hitap ettiği öğretmenler de, milletlerin doğuşunda ve millî bilincin gelişmesinde büyük hizmetler yapmışlardır.

[5] Millet olma yolunda kültürün, halk kaynaklarına inmeyi bilen sanatkârların ve fikir adamlarının oynadıkları rol hakkında ilginç ve sağlam tahliller yapan düşünürlerimizden biri merhum Prof. Hilmi Ziya Ülken'dir. Bk. **a.g.e,** s. 177 ve devamı.-**Shakespeare**'in şu bir kaç mısraı İngiliz milletinin ve milliyetçiliğinin sanat yoluyla yoğuruluşuna örnektir: *"This happy breed of men, this little world.| This precious stone set in the silver sea...| This blessed plot, this earth, this realm, this England...|*(**Richard II**, 2 ci perde, sahne 1). Edebiyat ve sanatın Türk milliyetçiliğinin uyanışına da öncülük ettiğini aşağıda göreceğiz.

[6] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** cilt II, 2. baskı, s. 42-44.

[7] **Aynı eser,** cilt II, 2. baskı, s. 163-164. Atatürk'ün eğitime ve öğretime verdiği önem hakkında bk. T. Feyzioğlu, **"Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol"** (**Atatürk Yolu** adlı ortak eser, İstanbul, 1981, s. 5-53 ve **"Atatürk'ün Çağdaş Bilime, Eğitime ve Öğretmene Verdiği Önem"** (Erciyes Üniversitesi, İktisadî ve İdarî İlimler Fakültesi, **Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri** adlı yayın, (Kayseri 1983, s. 7-23).

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Devletinde milliyetçiliğin etkileri ve Türk milliyetçiliğinin uyanışında gecikme.

Osmanlı Devleti ilim ve teknoloji alanlarında (bunun sonucu olarak da ekonomi ve askerlikte) geri kalıp zayıflamanın sonuçlarını yaşarken, Fransız ihtilâlinin yaydığı milliyetçilik akımı da çok çeşitli kavimlerin ve dinlerin iç içe yaşadığı İmparatorluğu etkilemeğe başlamıştı.

Önce İmparatorluğun hıristiyan unsurları arasında,yabancı devletlerin de kışkırtma ve destekleriyle uyanan ve güçlenen milliyetçilik akımları, daha sonraları -yine dıştan gelen bölücü kışkırtmaların eklenmesiyle- Osmanlı sınırları içindeki bazı müslüman kavimler arasında da etkisini gösterdi.

Selçuklu ve Osmanlı devlet ve medeniyetlerinin kurucu ve yönetici unsuru olan Türk unsuru, ne yazık ki çağdaş anlamda bir "millet" olma fikir ve bilincine kavuşturulmamıştı. Bu bilincin geliştirilmemiş olması yüzünden, zamanla, Türk unsuru adeta kendi devletinin sınırları içinde bir azınlık durumuna düşürülmüştü. **Atatürk**'ten önce *"vatan"* üzerine çok yazı yazılmış, fakat Türk unsurunun millî menfaatini üstün tutan, gerçek bir *"anavatan"* anlayışı bir türlü gelişmemişti.

Avrupa milletlerinin kurdukları imparatorluklarda daima bir "anavatan" vardır. İmparatorluk da kursalar, bu milletler, anavatanlarını unutmadılar. Osmanlı Devletinde ise, Hristiyan ahalinin kendi vatanları saydıkları yerlere veya Arablarla meskûn ülkelere bütçelerden yapılan yatırım ve yardımlar, milliyetçi bir vatan anlayışı ile Türk "anavatan"ı sayılması gereken yerlerden esirgenmişti [8]. Yayılma döneminde, Osmanlı yönetimine giren her yeri "vatan" sayan bir anlayış hüküm sürdüğü gibi; Osmanlı Devletinin çöküş yıllarında da İslâm dininin yayılmış olduğu, "şeriatın hüküm sürdüğü" her yeri vatan gibi gören panislamist bir anlayış mevcuttu [9]. Osmanlı İmparatorluğu çözülmeğe ve savunulması gereken Türk ülkesinin sınırları küçülmeğe devam ederken, gerçekleri hesaba

[8] Enver Ziya Karal, **"Principles of Kemalism"**, (Ergun Özbudun-Ali Kazancıgil tarafından yayınlanan **Atatürk, Founder of a Modern State** adlı eser, London, 1981, s. 17 ve devamı).

[9] Sadrazam Sait Halim Paşa, Osmanlı Devletinin dağılma noktasına geldiği 1917 yılında bile, *"bir müslüman için vatan şeriatın hâkim olduğu yerdir"* diyordu. Bu konuda, bk. Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, Oxford University Press, 1962, s. 317. Remzi Oğuz Arık da, bir Türk vatanı, bir anavatan fikri sağlıklı şekilde doğmadan önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükmünün geçtiği her yeri veya bütün İslâm diyarını vatan sayan bir anlayışla nice yüzyılların geçirildiğine ve nice babayiğitlerin kaybedildiğine dikkati çeker. (**Coğrafyadan Vatana,** ikinci baskı, İstanbul 1967, s..15-16).

Levent Şahverdi Arşivi

katmayan maceracı bir yaklaşımla, "vatan"ı devletimizin yönetimindeki yerlerin dışında ve çok ötesinde arayanlar da vardı. Bu arada, yüzyıllardan beri Türklerin büyük çoğunlukta olduğu en güzel, en verimli yurt topraklarını bile elimizden almak için, emperyalist ülkeler, içteki hristiyan unsurlarla elele, yeni plânlar hazırlıyor ve adım adım uyguluyorlardı. Korumamız gereken anavatanı vaktinde sağlıklı ve gerçekçi şekilde belirleyememek yüzünden, Türklerin yüzyıllarca üzerinde yaşayıp yönetmiş oldukları çok değerli vatan parçaları kaybedildi.

Namık Kemal'in, nice kuşaklara vatan ve hürriyet aşkını aşılayan büyük bir fikir ve san'at adamı olduğundan şüphe edilemez. **Atatürk**'ün fikrî yetişmesinde, yüreğini saran vatan ve hürriyet sevgisinde, **Namık Kemal**'in de izi olduğunu çok iyi biliyoruz. Ne var ki, **Namık Kemal**'deki vatan anlayışı bile, Devletin kurucusu olan Türk unsura ait bir "anavatan" anlayışı olmaktan uzaktı. Aslında, kafası ve yüreği ile, bir Türk Milliyetçisi olduğuna inandığımız **Namık Kemal,** Osmanlı Devletini parçalayacağı korkusu ile, açıktan açığa Türklük davasını savunamıyordu. Amacı, şüphesiz, Türk'ün kurduğu o haşmetli imparatorluğu koruyabilmekti.

Hristiyan kavimler dahil, Osmanlı sınırları içindeki bütün cemaat ve kavimleri "Osmanlılık" bilinci ile yoğurup homojen bir topluluk haline getirme çabaları nasıl bir hayal mahsulü ise, Türk milletinin menfaatlerini hesaba katmayan bir "vatan" anlayışı da gerçekçi değildi. Fakat Türklük bilinci ve Türk vatanı anlayışı ne yazık ki kolay doğmadı. "*Vatan*" adlı ünlü makalesinde [10] **Namık Kemal**, "*İnsan vatanını sever, çünkü...*" diye başlayan coşkulu cümlelerle, vatan sevgisinin gerekçelerini, derinliğini, kutsallığını çok güzel anlatır. Ancak, Osmanlı vatanını parçalamağı amaçlayan ve Türklerden başka bütün unsurları sarmış bulunan "*milliyetçilik*" cereyanlarını bilerek görmezlikten gelir. **Namık Kemal**, ne Girit'te, ne Balkanlarda, ne Arabistanda bir olay çıkabileceğine ihtimal vermediğini belirtir. "*İttihad-ı anâsır*" görüşünün hâkim olduğu bu ve benzeri yazılarında **Namık Kemal** "Osmanlılık"tan bahseder, "Türk" ve "Türklük" sözlerine pek yer vermez [11].

[10] İbret Gazetesi, 22 Mart 1873, No: 121. (Bk. Mustafa Nihat Özön, **Namık Kemal ve Ibret Gazetesi,** İstanbul 1983, s. 263-271).

[11] *"Cins ve mezhepçe olan ihtilâf (uyuşmazlık) vatanın inhilâlini (dağılmasını) mucip olamaz. Çünkü Arabistan dışta tutulunca, mülkün her hangi bir tarafına bakılırsa, değişik cins ve dinden olanlar, bir vücudun uzuvları gibi birbirine geçmiş, birbirine sarılmış görünür. Bir vilâyet veya hatta bir sancak bulunamaz ki içinde yalnız bir kavim mevcut olsun da ayrıca bir hükûmet suretine kaymak veya Osmanlılardan ayırarak başka bir hükûmete ilhak kabil olabilsin"* (M.N. Özön, **a.g.e.,** s. 268).

Levent Şahverdi Arşivi

Batı'da milliyetçilik akımının en güçlendiği dönemde bile, Türkiye'de "millet" sözü daha çok hristiyan kavimler için ve "*dinî cemaat*" anlamında kullanılıyordu. Vatanın bir galibin kılıcı veya bir kâtibin kalemi ile çizilmiş *açık* sınırlarla belirlenemeyeceği fikri hâkimdi [12].

Dünya Osmanlı ülkesinden ve devletinden "*Türkiye*", "*Büyük Türk'ün İmparatorluğu*" diye bahsettiği; bu devleti kuran ve yöneten milleti "*Türkler*" diye adlandırdığı ve Türkler dışındaki bütün Osmanlı kavimleri kendi millî benliklerine sahip çıktıkları halde, Türkler, kurucusu oldukları devletin parçalanmasını hızlandıracağı kaygusuyla, "*Türkiye*", "*Türk milleti*" gibi sözleri kullanmaktan ve kendi millî benliklerini açıkça savunmaktan çekinir halde idiler. Fransız seyyahı **Jean Thévenot,** 1656 da yayınlanan ilginç seyahatnamesine "*L'Empire du Grand Turc Vu Par un Sujet de Louis XIV*" (*XIV. Lui'nin bir Tebaasının Gözüyle Büyük Türk'ün İmparatorluğu*) adını vermişti. **David Kushner,** "*Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*" adlı eserinde, "Avrupalılar, Osmanlılardan ve Osmanlı İmparatorluğundan bahsederken, uzun süredir, *Türkler* ve *Türkiye* adını kullanıyorlardı" der. (Ş.S. Türet tercümesi, İstanbul 1979, s. 12). Buna karşılık, Osmanlı aydınlarının "Türk" ve "Türkiye" sözcüklerini kullanmaktan ne ölçüde çekindiklerini, milliyetçi yazar **Ömer Seyfettin** şu sözlerle anlatır: "Türk, Türkler, Türklük, Türkiye kelimeleri ağza alınmıyor, hatta en muktedir muharrirler *Memâlik-i Osmaniye*'ye Avrupalıların '*Türkiye*' demesine ... kızıyorlardı" (*Türklük Ülküsü*, İstanbul 1977 baskısı, s. 42). Türk milletinin ve Türk sözcüğünün çok eski bir tarihe sahip olmasına, binlerce yıldan beri nice Türk devleti kurulmuş bulunmasına, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin kurucularını ve temel unsurunu Türkler teşkil etmesine rağmen, Osmanlı devletinin son

---

"... *Arabistan halkı ise din birliği sebebiyle Osmanlılara kardeşlik bağları ile bağlı ve İslâm halifeliğine biat etmiş bulundukları için, oraların ayrılmasından hiç korkulmaz.*" **Ayni eser,** s. 268. Namık Kemal'e göre, Osmanlı vatanının hiç bir tarafı belli bir kavmin vatanı değildi. Osmanlı ülkesinde çeşitli diller konuşulacaktı; hristiyanlar Osmanlı vatanını kendi patrikhanelerinden daha aziz bileceklerdi; çeşitli kavimler tam bir eşitlik içinde birbirleriyle eğitim ve ekonomi alanında yarışacaklardı. Hiç şüphesiz devleti parçalanmaktan korumak kaygusuyla yapılan bu iyi niyetli tahlillere, Namık Kemal'in "**İmtizac-ı Akvam**" başlıklı makalesinde de aynen rastlıyoruz. (**Ayni eser,** s. 81-85; **İbret** Gazetesinin 2 Temmuz 1872 tarihli, 14 üncü sayısı). İsyanların, Balkan Savaşlarının ve Birinci Dünya Savaşının bu iyimser hayalleri nasıl yıktığını hatırlatmağa gerek yok. O devirde, devlette birleştiricilik görevini yapabilecek unsurun Türkler olduğunu gören kişi Âli Paşa idi (Bk. David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu,** İstanbul 1979, s. 6-7).

[12] Bernard Lewis, **a.g.e., Community and Nation"** bölümü, s. 317 ve devamı, özellikle s. 329 ve s. 331 - Namık Kemal'in **"Vatan"** adlı makalesi, Mustafa N. Özön, **a.g.e.,** s. 265.

Levent Şahverdi Arşivi

döneminde, çağın gerektirdiği şekilde millî bilincine kavuşmakta ve milliyetçiliğe sarılmakta en çok gecikenler, Türkler oldu.

Millî uyanıştaki bu gecikmenin Türk milletine ne kadar pahalıya mal olduğunu, **Atatürk**, 1923 de, şu sözlerle açıklamıştır:

> *"Biz, milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız... Çünkü, tarih, hâdiseler ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir..."*
>
> *"Özellikle bizim milletimiz, milliyetini ihmal edişinin çok acı cezalarını çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu içindeki çok çeşitli toplumlar hep millî inançlara sarılarak, milliyetçilik idealinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti; hissî, fikrî ve fiilî olarak bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır"* [13].

Tanzimat dönemi gelişmelerine Prof. **Hilmi Ziya Ülken**'in koyduğu teşhis de üzerinde durulmağa değer önemdedir:

> *"Bu geç kalmış ve yarım batılılaşmanın siyasî ve medenî zararları birer birer meydana çıktı: Avrupa emperyalizmi doğunun eski imparatorluklarını parçalamağa hazırlanıyordu. İmparatorluk içindeki, aralarında uyum bulunmayan unsurlar bundan yararlanarak ayrılmağa çalışıyorlardı. Modern batı milletlerinde yaygın olan hürriyet ve eşitlik fikirlerinin benimsenmesi, böyle zayıf bir durumda fayda yerine zarar veriyordu: Bu fikirler hâkim unsur olan Türk milletinin hemen hiç işine yaramadığı halde, ayrılmak isteyen unsurlar bu fikirlere dayanarak, bağımsızlık davasına kalkıyorlardı. Bu suretle* **Namık Kemal***'in getirdiği "vatan" fikri millî birlik şuuru ile birleşmediği için vuzuhsuz*

[13] Atatürk'ün 20 Mart 1923 de Konyalı gençlere hitaben yaptığı ve 26 Mart 1923 tarihli **Hâkimiyet-i Milliye**'de yayınlanan önemli konuşması. Konuşmanın tam metni için, bk. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, 2. baskı, Ankara 1959, s. 137-146. (Bk. keza, **Atatürkçülük, Birinci Kitap: Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri"**, Ankara Genelkurmay Basımevi 1983, s. 59; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** genişletilmiş 3. baskı, Ankara 1984, s. 181).

Levent Şahverdi Arşivi

ve verimsiz kaldığı halde, "hürriyet" fikri Türk olmayan kavimlerin işine yaradı" [14].

Vatan fikri ve hürriyet ideali ile Türk millî bilinci birleşse idi, uyanış ve kurtuluş çok daha erken olacaktı.

Türk Milliyetçiliğinin Uyanışı:

Türk milliyetçiliği, kısmen yerli ve yabancı fikir adamlarının yazılarıyla, fakat daha çok millî bilinçlerine kavuşmuş kavimlerin birbiri ardından Osmanlı devletine indirdikleri darbelerden alınan acı derslerin etkisiyle uyandı.

Türk milliyetçiliğinin ilk belirtileri edebiyat alanında görüldü. **Şinasi**, 1845 de, yalnız Türkçe kelimeler kullanarak mısralar yazmağı denedi. **Ziya Paşa**, Türklerin asıl şiirini taşrada canlı şekilde yaşayan halk edebiyatında aramak gerektiğini yazdı. **Ahmet Vefik Paşa**, Türkçenin zenginliklerini belirtti. **Ali Suavi**, bazı yayınlarında, açıkca Türklükten bahsetti. Devletin kurucu unsuruna dikkati çekti.

1832 de **Arthur Lumley Davids** adlı bir Türkolog, Londra'da, *"Grammar of the Turkish Language"* adlı bir eser yayınlamıştı. Kitap 1836 da Fransızcaya çevrildi. Aydın Türkler üzerinde geniş etkiler yaptı. **Fuat** ve **Cevdet Paşa**'lar, *"Kavaid-i Osmaniye"*yi yazarken bu kitaptan yararlandılar. Daha da önemlisi, bu gramer kitabının önsözünden yararlanarak, **Ali Suavi**, 1869 da Paris'te yayınladığı *"Ulum"* adlı dergisinin ilk sayısında, Türklüğü öven bir yazı yayınladı. Ayni yıl, **Mustafa Celâlettin Paşa**'nın fransızca *"Les Turcs Anciens et Modernes"* (Eski ve Modern Türkler) adlı eseri yayınlandı.

Fransız **Léon Cahun**, Macar **Arminius Vambery** gibi Türkologlar, Türklerin medeniyete önemli katkılar yapmış, köklü bir kültüre sahip, eski ve büyük bir millet olduğunu belirten ve İslâmiyetten önceki Türk tarihine de dikkati çeken eserler yayınladılar. Bunlar da Türkiye'de geniş yankılar uyandırdı [15].

[14] Hilmi Ziya Ülken, **a.g.e.,** s. 370.

[15] L. Cahun'un 1896 da yayınlanan **"Introduction à l'Histoire de l'Asie" (Asya tarihine giriş)** adlı eseri 1899 da Türkçeye çevrildi. Macar Vambery'nin incelemeleri bilimsel bakımdan daha büyük değer taşıyordu. 1832-1913 yılları arasında yaşamış olan Vambery bir süre Türkiyede oturdu ve Türk aydınları ile temasını hiç kesmedi. Macaristan'da Türkolojiye büyük önem verilmesinde, Macarların ve Türklerin ayni kökten geldiklerine ilişkin teoriler yanında, ortak tehlike olarak görünen panslavizme karşı duyulan tepki de rol oynuyordu. (Bk. Lewis, **a.g.e.,** s. 340-341); A. Vambery'nin, Türk, Fin ve Macar'ların ortak bir turanî kökten geldiklerini öne süren teorisiyle pan-slavizme karşı çıkışı konusunda, bk. Anthony D.S. Smith, **Nationalism in the Twentieth Century,** Martin Robertson, Oxford 1979, s. 96.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonradan 1877-78 savaşında Şıpka kahramanı diye ün kazanan "Askerî Okullar Nâzırı" **Süleyman Paşa**'nın, öğretime Türk milliyetçiliğini sokmağı başaran ilk zat olduğu öne sürülmüştür. Askerî okullarda okutulan ve 1876 da yayınlanan "*Tarih-i Âlem*" adlı kitabında Türk tarihine büyük bir yer ayıran **Süleyman Paşa**, dil konusundaki kitabına da "**Sarf-ı Osmanî**" yerine "**Sarf-ı Türkî**" adını vermişti. Bir başka kitabında Allah'ı anlatırken kullandığı dil apaçık bir Türkçe idi: "Birdir, hiç ortağı, yardımcısı, benzeri yoktur. Gördüğümüz, bildiğimiz şeylerden hiç biri ona benzemez" [16]. 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyıl başlarında yazılan *askerî* marşlarda, "Osmanlı" sözcüğünün yanı sıra, "Türk" sözünün sık sık kullanılmağa başlanması da anlamlı idi: "*Arslan yürekli Türkleri düşman görsün de çatlasın*", "*Arş ileri, marş ileri, Türk askeri dönmez geri*", "*Şanlı Türk ahfâdıyız, biz vatan evlâdıyız*". (Bu marşlar konusunda bk. A. Taneri, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara, 1983, s. 159-163).

1831-1935 yılları arasında yaşamış olan ve **Cahun** tercümesi dışında bir çok eser veren **Necip Asım**'ın da Türk millî bilincinin ve milliyetçiliğinin uyanmasındaki rolü büyüktür. Bu isimlere daha sonraları **Veled Çelebi, Mizancı Murad, Bursalı Tahir,** Türkoloji bilgini **Fuat Köprülü** gibi bir çok yeni isim katılacaktır [17].

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında, Rusya'dan Türkiye'ye eğitim düzeyleri yüksek bir çok aydınlar göç etti. Bunlar Rusya'daki Türkoloji çalışmalarını yakından izlemiş, Batı kültürü ile temas ederek milliyetçiliğin önemini iyi kavramış kimselerdi.

Gaspıralı İsmail, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali bu konuda ilk akla gelen isimlerdir. (Daha sonraki yıllarda da, yurt dışındaki Türkler arasından Türkiye'ye göçmüş ve Üniversitelerimizin çeşitli kürsülerinde görev yapmış olan bir çok değerli bilim adamının milliyetçilik düşüncesine katkıları olmuştur).

Afgan asıllı İslâm mütefekkiri **Cemalettin Afgani,** "*Türk Yurdu*" dergisinde neşredilen bir incelemesinde, (cilt 2, sayfa 45) din birliği yanında, dil birliğine ve millî beraberliğin gücüne değindi. **Cemalettin Afgani**'nin şair **Mehmet Emin (Yurdakul)** u en çok etkileyenler arasında olduğu öne sürülmüştür. Şair **Mehmet Emin**'in sesi, yeni ve gür bir sesti:

[16] H. Ziya Ülken, **a.g.e.,** s. 154.

[17] Bk. Gürbüz D. Tüfekçi, **Atatürk'ün Düşünce Yapısı,** Ankara 1981, s. 42. Bursalı M. Tahir'in "**Osmanlı Müellifleri**" adlı eseri ünlüdür. Ancak, "**Türklerin Ulûm ve Fünuna (Bilimlere ve Fenlere) Hizmetleri**" adlı daha az bilinen eseri Türk milliyetçiliğinin uyanışı bakımından önem taşır.

Levent Şahverdi Arşivi

"Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur".

Mehmet Emin'in "*Türkçe şiirler*" adlı kitabı geniş ilgi uyandırdı[18]. Şiirde **Mehmet Emin**'in savunduğu milliyetçi yolu, nesir alanında **Ahmet Hikmet (Müftüoğlu)** savunuyordu.

Bu dönemde, *Türk Derneği*'nin kuruluşuna, *Türk Yurdu* dergisinin etkili yayınlarına ve nihayet 1912 de faaliyete geçen *Türk Ocağı*'nın doğuşuna şahit oluyoruz. Bu dernek ve dergilerin amacı, Türklerin geçmişteki ve bugünkü başarılarını ve faaliyetlerini araştırmak, millî kültürü geliştirmek, Türklerin fikrî, sosyal ve ekonomik düzeyini yükseltmek, Türk dilinin gelişmesine hizmet etmek tarzında özetleniyordu.

Bu sınırlı incelemenin izin verdiği ölçüde, **Ziya Gökalp**'ın milliyetçi düşünce üzerindeki büyük etkisine de kısaca değinmekte yarar vardır.

Başlangıçta, **Ziya Gökalp** de, tıpkı **Namık Kemal,** "Genç Osmanlılar" ve "İttihat ve Terakki" kurucuları gibi, "Osmanlılık" üzerinde durmuştu. Bütün Osmanlı kavimlerine eşitlik tanınır, Türklükten pek bahsedilmezse, Balkan kavimleri dahil, bütün Osmanlı tebaasının, meşrutiyet ve hürriyet sayesinde bir arada tutulabileceği tezini, Türk milliyetçiliği tezine tercih edenler arasında **Ziya Gökalp** de vardı.

Ziya Gökalp'ın gençlik yıllarında "**Peyman**" gazetesinde yayınlanan "*Türklük ve Osmanlılık*" ve "*Yeni Osmanlılar*" gibi yazıları, onun, ilk dönemde

[18] Milliyetçi yazarların **Atatürk** üzerindeki etkisinin büyük olduğunu gösteren bir belge: Şair **Mehmet Emin**'in Millî Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçişi münasebetiyle, **Mustafa Kemal Paşa,** "İnebolu'da millî şairimiz Mehmet Emin'e" hitabiyle çektiği bir telgrafta, duyduğu büyük memnuniyeti belirterek şöyle diyordu: "*Türk milliyetseverliğinin ilâhi müjdecisi olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin kahramanlık ruhuna doğuş ufku olmuştur*". İkinci İnönü Zaferinin kazanıldığı 1 Nisan 1921 günü gönderilen bu telgraf, **Atatürk**'ün İsmet İnönü'ye çektiği ünlü telgrafla ayni tarihe rastlar. (Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün "**Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938**" adlı eseri, genişletilmiş yeni baskı, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1983, s. 248 ve orada belirtilen kaynaklar).

Aynı konuda, daha ileri yıllarda, Atatürk şunları söylemiştir: "Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka uluslara... özel bir değer veriliyor, ... memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci plânda geliyordu. Şair Mehmet Emin Yurdakul'un, ilk defa Manastır Askerî İdadisinde öğrenci iken okuduğum "**Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur**" mısraıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum". Atatürk, orduya katıldığı ilk günlerde şahit olduğu bir olayın üzerinde yaptığı etkiyi de anlatarak, sözlerine şöyle devam ediyor: "Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu". Faik Reşit Unat'ın **"Ne Mutlu Türk'üm Diyene"** adlı yazısına dayanarak, Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** 3. baskı, Ankara 1984, s. 171-173).

Levent Şahverdi Arşivi

-belli ki Osmanlı İmparatorluğunu kurtarabilme çabasıyla- Türk milliyetçiliği fikrinden çok "Osmanlı İttihadı" görüşüne sımsıkı sarıldığını gösteriyor. Bu yazılarından bir kaç cümle aktarmamız, Ziya Gökalp'te zamanla gerçekleşen gelişmeyi anlamamızı sağlamağa yeter:

> *"... Bu zümre-i nâciyeye mensup Türkler 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Türküz', Araplar 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Arabız', Ermeniler 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Ermeniyiz', Rumlar 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Rumuz' derler...". "Osmanlı memleketi Şark'ın hür ve terakkiperver bir Amerika'sıdır...".*

Ziya Gökalp, Türklerin Osmanlı bileşiminin en önemli unsurunu oluşturduğunu kabul ediyor, fakat "Türk ve Osmanlı birbirinden farklıdır; Osmanlılık Türklük değildir: Osmanlı milleti ayrı bir millettir; esasen dili ve edebiyatı da Türkçe değildir; kurum ve gelenekleri de ayrıdır" diyerek (ve Osmanlı Devletini kurup altı yüzyıl ayakta tutan milletin **Türk milleti** olduğu gerçeğini açıkça belirtmenin ogünkü resmî siyasete uygun düşmeyeceğini hesaba katarak) "İttihad-ı Osmanî" (Osmanlı Birliği) görüşünü savunuyordu. Olayların ve gerçeklerin etkisi altında, büyük düşünür ve yazar **Z. Gökalp** bu hayalci görüşten çabuk ayrıldı [19].

Türk milliyetçiliği davasına inandıktan sonra, **Ziya Gökalp,** Türk'ün haslet ve meziyetlerine, köklü medeniyetine, cesur, hoşgörülü, dürüst karakterine, eski Türk toplumlarına ve kültürlerine dikkati çeken, birbirinden önemli ve etkili incelemeler, şiirler yazdı.

Ziya Gökalp, Haziran 1911 de "*Altınyurt*" adlı şiirinde "Türk milleti" sözünü açıkça kullanmıştır [20].

İlk defa 7 Ağustos 1913 de yayınlanan "*Çocuklar için İlâhî*" şiirinde ise, **Ziya Gökalp,** çocuklarda Türklük bilincini güçlendirmeğe çalışır:

19 Ziya Gökalp'ın "*Peyman*" da yayınlanan bu makaleleri için bk. **Ziya Gökalp, Makaleler I,** Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp yayınları, 12, hazırlayan: Prof. Dr. Nihat Nirun başkanlığındaki kurul ve Şevket Beysanoğlu, İstanbul 1976, s. 54-57 ve s. 62-65.

Ziya Gökalp'in "Osmanlılık" davasından Türklük ve Türk milliyetçiliği görüşüne geçişi hakkında belgelere dayalı bir yorum için, bk. Fevziye A. Tansel, **Ziya Gökalp Külliyatı- I, Şiirler ve Halk Masalları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977, İkinci basım, giriş, sayfa XVIII-XIX. Ayrıca, bk. Hilmi Ziya Ülken, **Ziya Gökalp**, İstanbul, 1940; ayni yazar, **Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul 1948, s. 185.

20 Fevziye A. Tansel, **a.g.e.**, cilt I, s. 70. Ziya Gökalp, **"Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak"** adlı eserinde, "*bu asrın milliyetler asrı olduğunu*" anlamakta geciktiğimizi kabul eder; milliyetçiliği bizden önce değerlendiren hıristiyan kavimlerin devletten birer birer koptuklarını anlattıktan sonra, milliyet fikrinin bizim aleyhimize işleyebildiği kadar işlediğini, artık "*bu silâhı kullanma sırasının*" bize geldiğini söyler (İstanbul, 1977 baskısı, s. 76-77).

Levent Şahverdi Arşivi

"Yüce Tanrı! Biz ki yavru Türkler'iz
Sana geldik, vatan için duaya!.
Yurdumuzun necatını dileriz,
Elimizi açtık işte semâya!.

Yüce Tanrı! Kalbimizi uyandır,
Yasamızın ma'nasını duyalım!
Beşbin yıldır Türk onunla şanlanır,
Biz de Türküz, soyumuza uyalım!"

1915 de, **Ziya Gökalp**'ı, "*Millet*" adlı şiirinde:

"Sorma bana oymağımı boyumu,
Beşbin yıldır millet gibi yaşarım..."
"Deme bana Oğuz, Kayı, Osmanlı,
Türk'üm, bu ad her ünvandan üstündür..."

diye haykırırken görüyoruz.

Artık, Osmanlı devletini Osmanlılık bilinci ile bir arada tutma hayali, yerini Türklük bilincine ve inancına bırakmağa başlıyordu [21].

1916 da yayınlanan "*Lisan*" adlı şiirinde, **Ziya Gökalp,** millet olgusunun kültürle, dille ilgisini belirtiyordu:

"Türklüğün vicdanı bir
Dini bir, vatanı bir;
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisanı bir".

Ziya Gökalp 12 temmuz 1917 tarihli "*Kavm*" adlı şiirinde, hem *devlet,* hem *millet* kavramlarını açıklığa kavuşturarak, her ikisini de bugün geçerli olan adları ile anmaktadır:

"Türkiye devletim, Türklük milletim" [22].

[21] **Ziya Gökalp**'in etkisi geniş oldu. Erzurum Kongresi üyelerinden **Cevat Dursunoğlu,** Kongreye katılan Müdafaa-i Hukukçu gençlerin çoğunun fikir gıdalarını **Ziya Gökalp**'ten ve onun Türkçü ve medeniyetçi düşüncelerini yayan *Yeni Mecmua*'dan almış olduklarını anlatır. (Bu konuda bk. Tarık Z. Tunaya, **Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük** 2. baskı İstanbul 1981, s. 141).

[22] Fevziye A. Tansel, **a.g.e.,** s. 110. Ziya Gökalp, devletimize, milletimize, dilimize gerçek adları olan "Türk" adını vermekle Atatürk'ün yaptığı büyük hizmete dikkati çekmiştir. (**Türkçülüğün Esasları** adlı eserinin **Siyasî Türkçülük** bölümü, Kültür Bakanlığı yayını, hazırlayan Mehmet Kaplan, İstanbul 1976, s. 177-178).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün yukarda değindiğimiz 20 mart 1923 tarihli Konya konuşmasında ifade ettiği "*Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli kavimler hep millî inançlarına sarılırken bizim kendi milliyetimizi ihmal etmemizin çok acı sonuçlarını çektiğimiz*" yolundaki büyük gerçeği, Meşrutiyet döneminin seçkin yazarlarından **Ömer Seyfettin** de etkili bir dille anlatmış, millî bilincin uyanmasına hizmet etmiştir. **Ömer Seyfettin**'in "*Türk Yurdu*" dergisinin 56. sayısında yayınlanan ve 25 Temmuz 1910 tarihini taşıyan "*Hürriyet Bayrakları*" adlı bir hikâyesi vardır. Bu hikâyede, Türkleri, Bulgarları, Rumları, Sırpları tek bir millet olarak gören, Türk milliyetçiliğini ve Türklüğü reddedip, "Osmanlılık" bilinci ve ülküsü etrafında birleşmenin tek çıkar yol olduğunu savunan genç bir Meşrutiyet dönemi subayının hayalci görüşleri anlatılır. Hikâyenin ikinci kahramanı, Türklük bilincine sahip çıkılmasının zorunlu hale geldiğini anlatmaya çalışan bir başka Türk subayıdır. Hayalci genç mülâzim, On Temmuz Meşrutiyet inkilâbının Osmanlı ülkesindeki uzak Bulgar köylerinde bile kutsal bir gün olarak kutlandığını iddia eder ve şöyle der:

> *"Yarın Osmanlı vatanına düşmanlar hücum ettiği vakit sizden evvel onlar koşacaklar. Osmanlılık namına kanlar dökecekler, Osmanlılığı kanlarıyla kurtaracaklar."*

Daha tecrübeli ve gerçekçi olan ikinci hikâye kahramanı sorar:

> *"Osmanlı milleti demekle Türkleri mi kasdediyorsunuz?"*

Genç mülâzım cevap verir:

> *"Hayır asla... Bütün Osmanlıları..." ve devam eder: "Araplar, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Yahudiler, Ermeniler, Türkler... Hasılı hepsi..."*

Hikâyenin gerçekçi kahramanı, özellikle Balkanlardaki hristiyan unsurların asıl emellerinin Osmanlı-Türk devletini yıkmak olduğunu anlatmaya çalışırsa da, o günkü resmî görüşü savunan genç Osmanlı teğmenini ikna edemez. Ta ki, uğradıkları bir Bulgar köyünde gerçekler ortaya çıkıncaya ve genç mülâzimin bütün hayalleri yerle bir oluncaya kadar...[23].

Ömer Seyfettin aynı gerçeğe başka bir çok eserinde parmak basmıştır. "*Primo, Türk çocuğu*" adlı uzun hikâyesinde, Rumların "**Megalo**

[23] **"Hürriyet Bayrakları"** adlı hikâye (**Ömer Seyfettin'in Bütün Eserleri, cilt 3;** Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 108-120).

Levent Şahverdi Arşivi

İdea" peşinde koştuklarını, **Elenizm** davası güttüklerini; Bulgarların bile "**Çarigrad**" adını verdikleri İstanbul'a göz diktiklerini anlatan **Ömer Seyfettin,** Osmanlı devletini teşkil eden milletler arasında yalnız Türklerin henüz ortak bir millî inanç ve bilinç etrafında birleşmediklerini, "umumî, müşterek bir milliyet hayatını", "Türklük diye âli, yüksek, mukaddes bir şey idrak etmediklerini" acı bir dille anlatır [24].

Ömer Seyfettin, "sırf düvelî ve siyasî bir tâbir" olarak vasıflandırdığı "Osmanlı" deyimi altında, Türklüğün can düşmanı gibi davrananları görmezlikten gelmenin tam bir gaflet olduğunu ısrarla vurgular [25].

Atatürk'ün Türk vatanını millî bir şahlanışla kurtarmasından önceki döneme ait olan ve **Ömer Seyfettin** tarafından etkileyici şekilde ortaya konan bu gerçeğe, geliniz bir de, Yunanlı bir yazarın kitabında yer alan aşağıdaki satırlarla göz atalım. **Dido Sotiriyu** adlı Yunanlı romancı, Anadolu'nun Ege sahillerinde, Kırkıca adını verdiği bir köyde doğup yaşayan, Osmanlı tebaası bir Rum'un hayat hikâyesini anlatır. 1919 Yunan istilâsına katılan ve **Mustafa Kemal** komutasındaki Türk ordularının kesin zaferi sonucunda Anadolu'yu terke mecbur olan roman kahramanını, **Dido Sotiriyu** şöyle konuşturuyor:

> *"Bazan kendi aramızda bile Türkçe konuştuğumuz halde, Yunanistan sevgisi yüreğimizde sönmez bir ateş gibi yanardı." 26.*

Yunanistan'ın kesin yenilgiyle sonuçlanan Anadolu macerasını işleyen romanda, Kırkıca köyündeki Rum öğretmenin Bizans'la, eski Yunan'la ilgili uyarıları nakledildikten sonra, Kırkıcalıların ağzından şunlar söyleniyor:

> *"Avrupalılarla Amerikalılar kendilerine özgü giysileri ve konuşma tarzlarıyla Eski ve Yeni Efes'te dolanmağa başladığı ve onların ardından da Yunan bilginleri akın etmeğe koyulduğu vakit, başta babam olmak üzere Kırkıcalıların kibrinden mazallah yanlarına varılmazdı... Memleketimiz, başka yere benzemeyen apayrı bir*

[24] **"Primo, Türk Çocuğu"** adlı uzun hikâye (**Ömer Seyfettin'in Bütün Eserleri, cilt 3,** Bilgi yayınevi, s. 65-66).

[25] **Aynı eser,** s. 50.-Yusuf Akçura da "*Osmanlı Milleti meydana getirmekle uğraşmak boş bir yorgunluktur*" diyordu. (**Üç Tarz-ı Siyaset** adlı makalesi. İlk defa 1904 de Mısır'da yayınlanan bu önemli makale Türk Tarih Kurumu'nca yeniden bastırılmıştır, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 73, 1976, s. 7 ve s. 27-35).

[26] Dido Sotiriyu, **Benden Selâm Olsun Anadolu'ya,** Sander Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1980 (çeviren Atillâ Tokatlı), sayfa 23.

Levent Şahverdi Arşivi

memleketti, evet!... 'Zamanı geliyor..., derdi papazlar. Taş kesilen kral yeniden canlanacaktır...' Ve ovamızla dağlarımızı Yunanistan'la birleşmiş görmek özlemi uyanırdı içimizde." [27].

Gerçekler bu romanda anlatıldığı kadar açık iken, tek kurtuluş yolunun "millî devlet"ten ve en az başkaları kadar milliyetçi olmaktan geçtiğini gören yöneticiler ve aydınlar o kadar azdı ki... İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, artık hayallere yer kalmamıştı. O günkü dünyanın "süper güç"leri olan devletler Türk milletini adeta coğrafyadan kaldırmak, tarihten silmek çabasına düştüler. Türk'e çizilmek istenen bu karanlık kaderi, yine Türk milletinden aldığı güçle değiştirmeği **Atatürk** başarmıştır.

Atatürk ve Millî Şahlanış:

Mütareke yıllarında bezginlik ve yılgınlık o derecede yaygın idi ki, daha sonra her biri bir gazetenin sahibi ve başyazarı olarak hizmetler yapan pek çok aydın, 1918 çöküntüsünün ezikliği altında, ABD başkanına bir mektup göndererek, Türkiyeyi, bakanlık ve il teşkilâtları, polisi ve jandarması, adaleti, maliyesi, tarımı, sanayii, bayındırlık işleri ve eğitimiyle Amerikalı müsteşarların ve uzmanların yönetimine vermeği öngören bir "manda" idaresi kurulmasını önermişlerdi [28]. Görebildikleri tek kurtuluş yolu bu idi. Sonraları, Bağımsızlık Savaşında büyük kahramanlık gösterecek olanlardan bazıları bile, başlangıçta, bir umutsuzluk içinde, ayni fikre sarılmışlardı.

Sevr Andlaşması tartışılmadan imzalanmak üzere İstanbul Hükûmetinin delegelerine verilirken, müttefikler adına konuşan **Clemenceau,** güçlü döneminde büyük medenî hasletlerini ve tarihin en hoşgörülü milleti olduğunu isbatlamış olan asil Türk milletine hakaretler yağdırmaktan kendini alamamıştı.

Bu büyük millet, çeşitli akımlar arasında bir uçtan bir uca savrulmaktan, horlanmaktan, ezilmekten, hatta yok olmaktan, Bağımsızlık Savaşı sayesinde kurtuldu. Atatürkün önderliğinde, yalnız kurtuluşun değil, yükselişin de yolunu buldu.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastıktan üç gün sonra, yolun ne olduğunu İstanbula gönderdiği resmî raporda belirtiyordu:

[27] **Ayni eser,** s. 21-23.

[28] İmzalar, metin ve kaynağı için, bk. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul 1980, s. 141-143

Levent Şahverdi Arşivi

> "... *Millet yekvücut olup hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir*" [29].

Büyük önder, ilk adımını atarken, nereye gideceğini biliyordu. Millî Mücadele iki temel üzerine kurulacaktı: "*Türk Milliyetçiliği*" ve "*Millet egemenliği*".

28 Mayıs 1919 da, Havza'dan Kolordu Komutanlarına gönderdiği yazıda, **Mustafa Kemal Paşa**:

> "... *Milletin esaretten kurtuluşu, egemen ve bağımsız olarak topraklarımızda yaşayabilmesi, ancak azimkâr ve namuslu ellerin milleti kısa ve doğru yoldan haklarını korumağa ve bağımsızlığa sevki ile kabil olacaktır*" diyordu [30].

22 Haziran 1919 tarihini taşıyan ünlü Amasya Tamiminde, aynı fikir bıçak gibi keskin bir ifade ile tekrarlanacaktı:

> "*Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*".

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral **Calthorpe, Lord Curzon**'a gönderdiği 23 Haziran 1919 tarihli telgrafta, teşhisini doğru olarak koymuştu:

> "*Çanakkale savaşlarında büyük ün kazanmış olan* **Mustafa Kemal Paşa**, *bir ay kadar önce Ordu Müfetişi olarak Samsun'a varışından bu yana, kendisini milliyetçi duygunun merkezi haline getirmiş görünmektedir*" [31].

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararları ve "*Misak-ı Millî*" ile, Türk milliyetçiliği yeni bir açıklığa kavuştu.

Atatürk Türk Milletine olan derin güvenini, sarsılmaz inancını Millî Mücadelenin başlarında şöyle dile getirmişti:

[29] Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s. 44 (Mustafa Kemal Paşa'nın 22. Mayıs 1919 tarihli raporu).

[30] Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s. 48 ve zikrettiği iki kaynak.

[31] Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk, cilt I, Nisan 1919-Mart 1920,** Türk Tarih kurumu Yayını, Ankara 1973, s. 26 (F.O. 371/4227/92885 sayılı belge). Millî Mücadele yıllarında Anadoluya gelip Mustafa Kemal Paşa ile konuşan fransız yazarı Berthe Georges-Gaulis de "**Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**" adıyla yayınlanan kitabında "Milliyetçilik bir kaç hafta içinde Anadolu'yu fethetti" der ve şunları ekler: "Türk millî hareketi düşmanı mutlaka yenecektir... Çünkü bu hareketi yönetenler kendi şahsî çıkarlarını unutmuşlardır; çünkü onlarda büyük bir ruh ve iman var" (Cenap Yazansoy tercümesi, İstanbul 1981, s. 79 ve 155).

Levent Şahverdi Arşivi

"Batı milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım, Almanları, Rusları... şahsen tanırım ve bu tanışmam da harb sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin manevî kuvveti bütün milletlerin manevî kuvvetinin üstündedir" [32].

Millî Mücadele dönemi ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yılları, milliyetçilik inancının *somut bir vatan anlayışı* ile bütünleştiği dönemdir [33]. Millet kavramı ile *"sınırları belli bir vatan"* kavramı arasında ilişki kurulması önemli ve zorunlu bir yeniliktî. Türk milliyetçiliği vatan kavramı ile birleşince açıklık ve güç kazandı [34].

İkinci önemli adım, *egemenliğin* bir şahsa, bir hükümdara değil, millete ait olduğu gerçeğinin açıkça ilân edilmesiydi.

Türk milliyetçiliğinin şahlanışı ile, yepyeni bir devir başlamıştır. Bu devir yalnız Türk vatanının kurtuluşunu değil, bütün ezilen Asya ve Afrika milletlerinin kurtuluşunu müjdelemiştir [35].

[32] 8 Temmuz 1920 de askerî durumla ilgili konuşmalara TBMM kürsüsünden cevabı, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I,** 2 ci baskı, Ankara 1961, s. 83-84.

[33] **Atatürk**'ün gerçekçi ve somut bir "vatan" fikri ile millet ve milliyetçilik arasındaki ilgiyi belirten sözleri için bk. Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** Ankara, 1984, s. 183; A. Âfet İnan, **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını, 1969, s. 19.

[34] Hilmi Ziya Ülken, milliyetçilikle somut bir vatan anlayışı arasındaki ilişkiye dikkati çekmiştir: **Millet ve Tarih Şuuru,** İstanbul 1948, s. 164, s. 200 ve devamı. Ayni konuda, bk. Bernard Lewis, **a.g.e.**, s. 346-347 (Bernard Lewis, Türk vatanına verilecek adın bile ancak Atatürk'le tam açıklığa kavuştuğunu belirtiyor). Yine bu konuda Ali Kazancıgil'in **"The Ottoman-Turkish State and Kemalism"** adlı incelemesi (Ergun Özbudun - Ali Kazancıgil, **a.g.e.,** s. 51) ve ayni eserde Enver Ziya Karal'ın **"The Principles of Kemalism"** adlı makalesi, s. 29-30. Atatürk'ün, Türk milletini, belli coğrafi sınırlarla çevrili vatanında kendi kendini yöneten bir bütün olarak düşündüğüne dair, bk. Barbara K. Walker ve F.M. Erol, **To Set Them Free, The Early Years of Mustafa Kemal Atatürk,** Tompson and Rutter, Grantham, New Hampshire, 1981, s. 93.- Bk. kcza not 9.

Aşağıda, bu konu daha etraflı şekilde ele alınacaktır.

[35] Türk millî şahlanışının ve Kemalizmin milletlerarası etkisi üzerinde aşağıda ayrıca durulacaktır. Burada, milletlerin uyanış ve şahlanışını millî felâketlerin nasıl etkilediğine dikkati çekmek isteriz. **İena** felâketi Almanya'nın birleşmesini hızlandırdı. 1870 yenilgisi, daha önce doğmuş olan fransız milliyetçiliğini adeta şahlandırdı; Fransız milleti 1870 zilletinin utancını silmek için seferber oldu, her alanda kalkınma atılımlarına girişti. Balkan Savaşı fâciası dernekler, dergiler, araştırmalar düzeyinde Türk milliyetçiliğinin uyanmasına yol açmıştı. Mütareke felâketi, Türk milliyetçiliğinin **Mustafa Kemal** önderliğindeki gerçek şahlanışını hızlandırdı. Türk milliyetçiliği, sadece bir "kürsü ve yazı çoşkunluğu" olmaktan kurtuldu; "yapma, yaratma, gerçekleştirme" aşamasına ulaşmış tam bir milliyetçilik halini aldı. (Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar,** İstanbul 1938, s. 204-206).

Levent Şahverdi Arşivi

Bir yabancı yazar, Sakarya zaferini değerlendirirken, bu gerçeğe şu sözlerle parmak basıyordu:

> *"Sakarya boylarındaki Türk zaferi, Yakın ve Ortadoğu'nun siyasî yapısını kökten değiştirdi. İki yüz yıldan beri, Batı, eski Osmanlı İmparatorluğunu parçalamakta idi; fakat Sakarya Irmağında Türk'ün kendisi ile karşılaştı ve bu karşılaşmada tarihin akışı değişti. Tarih, bir gün, bu az bilinen Sakarya karşılaşmasının çağımızın kader değiştiren savaşlarından biri olduğunu keşfedecektir"* [36].

Profesör Dankwart A. Rustow da, tıpkı Clair Price gibi, Kemalist hareketin Türk milliyetçiliğinden güç alarak Batı emperyalizmine karşı kazandığı zaferi şöyle değerlendiriyor.

> *"...Avrupanın emperyalist yayılışı, 1880 lerden 1920 lere kadar süren son aşamasında, yoğun şekilde müslüman Orta Doğu'ya yönelmişti. İşte burada, Kemalist hareket, 1919-1922 yıllarında Yunanistan'ı ve onu destekleyen müttefiklerini bozguna uğratarak, gerçekte Avrupa emperyalizmine şöyle diyordu: "Buraya kadar... Artık daha öteye gidemezsin"* [37].

Eğitiminin önemli bir bölümünü Türkiye'de tamamladığı için yakın tarihimizi çok iyi bilen ve Türkiye konusundaki değerli araştırmaları ile haklı bir ün kazanmış olan Profesör Dankwart A. Rustow, Türk Bağımsızlık Savaşının *"Türk milliyetçiliğine"* dayandığını gören ve belirten yabancı ilim adamlarından biridir. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Almanya'nın kendisine dikte edilen *Versay* Andlaşması'nı kabule mecbur edildiğini, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu parçalayan *Sen-Jermen* ve *Trianon* Andlaşmalarının da tartışmasız kabul ettirildiğini hatırlatan Prof. Rustow, Türk milletinin kendisine dikte edilmek istenen *Sevr* Andlaşmasını yırttığını; Birinci Dünya Savaşını kaybeden milletler içinde, yalnız Türklerin, Bağımsızlık Savaşı sayesinde, empoze edilmiş bir barış andlaşması yerine,

[36] Clair Price, **The Rebirth of Turkey,** New York, 1923, s. 188, Ünlü tarihçi A. Toynbee de Sakarya zaferinin XX. yüzyılın **kader tayin edici** savaşlarından biri olduğunu belirtmiştir. (**Turkey**, London 1926, s. 100).

[37] Ali Kazancgil ve Ergun Özbudun'un yayınladıkları **"Atatürk, Founder of a Modern State"** başlıklı kitapta (C. Hurst and Company, London 1981) Dankwart A. Rustow tarafından yazılan bölüm: **"Atatürk as an Institution Builder"**, s. 58.- Atatürk'ün millî devlet kurucusu olarak sağladığı tarihî başarı hakkında, bk. Dankwart A. Rustow, **The Founding of a Nation-State: Atatürk's Historic Achievement,** İş Bankası, 1981 Milletlerarası Atatürk Sempozyumu Bildirisi.

Levent Şahverdi Arşivi

"müzakere" sonucu taraflarca kabul edilmiş bir andlaşma imzalamağı başardıklarını belirtir. **Prof. Dankwart A. Rustow**'a göre, **III. Selim**'le başlayan, Tanzimat'la devam eden reformlar sırasında, askerî zorunlulukların gerekli kıldığı ölçüde ıslahat adımları atılmış; fakat Avrupa'ya hâkim olan ideolojiden, özellikle *milliyetçilikten* uzak durulmağa çalışılmıştı; bu fikrin, ayrılıkçı cereyanları körüklemesinden korkulmuştu; 1918 de, yarım tedbirlerle Batı'ya yetişmenin kabil olmadığı anlaşılmış, *"Bağımsızlık Savaşında, Mustafa Kemal, İmparatorluktan geri kalanı, Türk milliyetçiliği temelinden kuvvet alarak kurtarmıştır"* [38].

Kurtuluş Savaşı'nda, Ankara, "Türk milliyetçiliği"nin sembolü haline gelmişti [39]. Bütün yabancı devlet adamları, diplomatlar, dünya basını, **Mustafa Kemal** önderliğindeki Ankara hükûmetinden kısaca "Milliyetçiler" diye söz ediyorlardı.

Atatürk, Millî Mücadelenin *"milliyetçilik"* ve *"millî egemenlik"* ilkelerinden kaynaklandığını ve güç aldığını bir çok konuşmasında bizzat belirtmiştir:

> *"Ben 1919 senesi Mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddî hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım"* [40].
>
> *"Millî mücadeleyi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir; milletin evlâtlarıdır. Millî mücadelede, şahsî hırs değil, millî izzet-i nefs gerçek sâik olmuştur"* [41].

Siyasî ideolojisini merak eden yabancılara **Atatürk**'ün daima tekrarladığı söz şu idi: *"Biz milliyetperveriz"*. Bunun ardından da demokrasiye, millet egemenliğine bağlılığını belirtiyordu [42].

[38] **Ayni eser,** s. 59.

[39] Peyami Safa, Bağımsızlık Savaşı boyunca kullanılan bütün sıfat ve deyimlerin "millet" ve "milliyetçilik"le ilgili olduğunu anlatır: *"Ankara Türk milliyetçiliğini temsil ediyordu. Kurtuluş hareketinin bütün sıfatları ve tâbirleri buna delâlettir:* **"Millî Mücadele", Millî İstiklâl", "Millî Hareket", "Millî Kuvvetler", Millî Zafer", "Büyük Millet Meclisi", "Hâkimiyet-i Milliye"...** *Kurtuluş davasının lûgatında bu millî kelimesi... tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine alır".* (**Türk İnkılâbına Bakışlar,** İstanbul, 1938, s. 81-82).

[40] **Atatürkçülük, I. kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Ankara 1983, 48.

[41] Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s. 172; Hamza Eroğlu, **Atatürkçülük**, Ankara 1981, s. 81.

[42] Bk. Utkan Kocatürk **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, genişletilmiş 3. baskı, Ankara 1984, s. 187. Atatürk, 1926 da yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: *"Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz".* (**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt V,** hazırlayanlar: Sadi Borak - Utkan Kocatürk, Ankara 1972, s. 114).

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Kurtuluştan sonra, sıra yeni atılımlara gelmişti. **Atatürk**'e göre, asıl görev yeni başlıyordu. Bu görev, büyük devletler kurmuş, pek çok medeniyetin vârisi olmuş, dünya medeniyetine katkıda bulunmuş, yüzyıllar boyunca İslâm'ı savunmuş, Hindistan'dan Avrupa ortalarına kadar dünyanın pek çok ülkesinde eserler bırakmış, bağımsız yaşamak için her fedakârlığa katlanmağa hazır olduğunu isbat etmiş olan Türk milletini çağdaş medeniyet yolunda hızla ilerletmekti. **Atatürk** Türk milletinin bu alanda da kudretini göstereceğinden emindi. Türk milletinin meziyetlerini onun kadar derin bir inanç ve coşkunlukla dile getirenler azdır.

Türk'ün Gerçek Nitelikleri:

Ankara'ya gelişinin ertesi günü, 28 aralık 1919 da, Ankara'lılara hitaben yaptığı önemli konuşmada **Lloyd George**'ların, **Clemenceau**'ların iftiralarına, "Türkler cedlerinin geldiği yere, Orta Asya'ya sürülmelidir" diyenlere cevap veren **Mustafa Kemal Paşa**, Türk'ün inkâr edilmek istenen medenî hasletlerini ve kabiliyetlerini dile getirir:

> *"Milletimiz aleyhinde söylenenler bütünüyle iftiradır." "Milletimizin büyük kabiliyetleri tarihen ve mantıken sabittir".*
>
> *"Milletimiz... büyük güçlükler içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bu imparatorluğu altıyüz yıldan beri tam bir ululuk ve büyüklükle sürdürdü. Bunu başaran bir millet elbette yüksek siyasî ve idarî niteliklere sahiptir. Böyle bir durum yalnız kılıç gücüyle vücuda gelemezdi.*
>
> *Dünya bilir ki, Osmanlı Devleti, çok geniş olan ülkesinde, bir sınırından öteki sınırına ordusunu olağanüstü bir sür'atle ve tamamen donatılmış olarak naklederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün idare şubelerinin son derecede mükemmel işlediğinin ve kendilerinin kabiliyetli olduğunun delilidir."*
>
> *"Milletimizin zalim olduğu iddiası da sırf iftiradan, baştan başa yalandan ibarettir. Hiç bir millet, milletimizden daha çok yabancı unsurların inanç ve âdetlerine riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki, başka dinlere mensup olanların dinine ve milliyetine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.*
>
> *Fatih İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum Patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi hristiyan din reisleri imtiyaza sahip oldu. Kendilerine her türlü serbestlik verildi.*
>
> *İstanbul'un fethinden beri, müslüman olmayanların mazhar*

Levent Şahverdi Arşivi

bulundukları bu geniş imtiyazlar milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu isbat eden en büyük delildir"[43].

Osmanlı Devletinin çöküş döneminde müslüman olmayan bazı azınlıkların "yabancı entrikalarına kapılarak ve ayrıcalıklarını kötüye kullanarak", vahşiyane usullere başvurarak, ayrılma siyaseti gütmeleri sonucu kendi başlarına dert açtıklarını hatırlatan **Mustafa Kemal Paşa**, Avrupa ülkelerinin başka dinlere ve milletlere mensup olanlara karşı yaptıkları zulümleri örnekleriyle hatırlatır ve içimizdeki "millî duygudan yoksun" yarı aydınlara güzel bir ders verir:

"... Nâdir şekilde de olsa üzüntüyle işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya millî duygudan yoksun kalmış oldukları anlaşılan bazı şahıslar, yabancıların aleyhimizde ileri sürdükleri suçlamaları reddetmedikten başka, vatanlarını kabahatli göstermekten çekinmiyorlar"[44].

Değerli ilim adamı **Bernard Lewis**, Türklerin birlikte yaşayıp yönettikleri gayrimüslimlere zulüm yapmadıklarını, objektif bir değerlendirme ile, çok iyi belirtmiştir[45]. Başka dinden olanlara hoşgörü göstermenin, ayrım gözetmemenin Batıda da, Doğuda da çok yeni bir gelişme olduğunu; tam hoşgörüye en ileri demokrasilerde bile kolay ulaşılmadığını; -yabancıların ortalığı karıştırdığı 19 uncu yüzyıl sonlarına kadar- Batı'da görülen dehşet verici zulüm ve baskıların benzerine Osmanlı devletinde asla rastlanamayacağını; bu açıdan Osmanlı Devletinin sicilinin mükemmel olduğunu anlatır. Geçmiş yüzyıllarda Türk-İslâm âlemi ile Batı-Hristiyan âlemi arasındaki çatışmanın, bazan bugünkü Doğu-Batı soğuk savaşına benzetildiğini de kaydeden Prof. **Bernard Lewis**, şu ilginç hükümle konuyu bağlar:

"Bu benzetmeyi yaparken, o devirde, sığınma hareketinin Batı'dan Doğu'ya doğru olduğunu da hatırlamalıyız"[46].

[43] **Atatürk'ün Söylev ve demeçleri,** c. II, 2 nci baskı, s. 8-9 (28 Aralık 1919, Ankara'lılarla konuşma).

[44] **Ayni konuşma**, s. 9-10.

[45] **"The Emergence of Modern Turkey"** (London, 1961) adlı eserinde, B. Lewis: *"Osmanlı Devleti başka dinlere karşı, İslâm hukuk ve geleneğine uygun olarak, hoşgörü sahibi idi. Devletin Hristiyan ve Musevi tebaası, bütün olarak, barış ve güven içinde yaşıyordu"* demektedir. (s. 14).

[46] **a.g.e.,** s. 349.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün 28 aralık 1919 da Ankaralılara hitab ederken, milliyetçi bir Türk'ün ruh isyanı ile, iftiralara verdiği cevapları, bakınız bir yabancı ilim adamı nasıl teyid ediyor. Prof. **Oberling**'e göre, Batılıların kafasına "korkunç Türk" imajı haksız olarak yerleştirilmiştir: *"Ne yazık ki çok az bilinen gerçek şudur: ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, Türkler saldırgan olmaktan çok daha ziyade saldırının kurbanları olmuşlardır"* [47].

Oberling, Yunanistan'daki Türklerin, 1821 den sonra nasıl, koyu bir din düşmanlığı ile, kadın ve çocuklar dahil, imha edildiklerini İngiliz tarihçisi **William St. Clair**'in ayrıntılı eserine dayanarak tasvir eder. İngiliz belgelerine dayanarak, 1919 da, Anadolu'nun bir tek şehrinde, bir günde 9716 Türk'ün nasıl Yunan istilâcılar tarafından, inanılmaz bir vahşetle katledildiklerini hatırlatır [48].

İngiltere konsolosu Sir **Alfred Biliotti**'nin İngiltere dışişleri bakanı **Salisbury**'ye gönderdiği rapor [49] ve Fransız **Victor Bérard**'ın, *"Les Affaires de Crète"* adlı kitabı (Paris 1900, s. 275), Girit'te Türk kadın ve çocuklarının bile nasıl vahşice katledildiğini, Merkezî Girit'teki 80 Türk köyünün haritadan tamamiyle silinişini anlatır [50].

Prof. **Oberling**'e göre, Türkler Kıbrıs'ı aldıkları zaman Rum ahali tarafından kurtarıcı gibi karşılandılar. Çünkü katolik Venedikliler Ortadoks Rumları köle haline getirmişler, kiliselerine ve mallarına el koymuşlar, üç yüz yıla yakın Başpiskoposlarını seçmelerine izin vermemişlerdi. Osmanlı-Türk yönetiminde Kıbrıs Rumları dinî hürriyetlerine ve haklarına yeniden kavuştular, çünkü *"Osmanlı sistemi yüzyıllar boyunca, Osmanlı İmparatorluğu içindeki dinî azınlıklara Avrupa'nın her hangi bir yerinde benzeri grupların yararlanabildikleri hürriyetten daha fazlasını sağlıyordu."*

Yine Prof. **Oberling**, katolik zulmünün Avrupa'dan kovduğu musevîlerin ancak Türk-İslâm ülkesinde yaşama hakkına ve din hürriyetine kavuştuklarını anlatır [51].

1655 yılında Türkiye'yi ziyaret eden **Jean Thévenot** adlı bir seyyahın, izlenimlerini *"XIV. Lui'nin Bir Tebaasının Gözüyle Büyük Türk'ün*

[47] **The Road to Bellapais, The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus,** Columbia University Press, New York 1982, s. 43.

[48] **Aynı eser**, s. 44-45.

[49] İngiliz Arşivindeki resmî belge: **Great Britain, Parliament, Sessional Papers, 1898, Vol. CVI, 140** sayılı belgedir.

[50] Oberling, **a.g.e.**, s. 45 ve 2, 3, 4, 5 sayılı dip notları.

[51] **a.g.e.**, s. 2-4 ve not 8. Sir Harry Luke, **Cyprus under the Turks**, London 1921, s. 15-16; aynı yazar, **The Old Turkey and the New**, London 1955, s. 66-101.

Levent Şahverdi Arşivi

İmparator'luğu" (L'Empire du Grand Turc, Vu par un Sujet de Louis XIV, 1655, yeni baskısı Paris 1965) başlıklı bir kitapta topladığına yukarda değinmiştik. O dönemde Batı'da hüküm süren korkunç bağnazlığa, önyargılara ve Türklüğü övmenin çok büyük cesaret istemesine rağmen, bu dikkatli gözlemci, kendini korumak üzere kitabının şurasına burasına "tedbir" kabilinden bazı kötüleyici cümleler yerleştirmiş olmakla birlikte, bakınız Türkler hakkında neler yazıyor:

> *"Hristiyan âleminde pek çok kimse Türklerin büyük şeytanlar, barbarlar, inançsız kişiler olduğunu sanır; fakat onları tanıyan ve onlarla konuşanlar çok farklı bir görüşe varırlar. Kesin gerçek şudur ki, Türkler iyi insanlardır ve 'kendimize yapılmasını istemediğimiz hiç bir şeyi başkasına yapmamak' yolundaki emre büyük bir dikkatle uyarlar. Hemen belirteyim ki, burada, Türklerden söz ederken, asıl Türkleri kastediyorum; başka dinden onların dinine geçenleri değil. Çünkü bu gibiler her türlü kötülüğü yapabilirler... Asıl Türkler çok dürüst insanlardır. Bütün dürüst insanları, Türk, Hristiyan veya Musevî olmalarına bakmaksızın takdir ederler. İster Türk, ister Hristiyan olsun, herhangi bir insanı aldatmanın, onun malını haksız olarak ele geçirmenin doğru olmadığına inanırlar...*
>
> *... Türkler son derecede inançlı, yardımsever insanlardır. Dinlerine bağlıdırlar. Onu bütün kâinata yaymak isterler ve bir Hristiyanı takdir edip severlerse, ondan Türk olmasını rica ederler... Çok sevgi duydukları hükümdarlarına sâdıktırlar. Ona büyük saygı gösterirler... Hükümdarına ihanet ederek Hristiyanlara katılan bir Türk göremezsiniz... Türkler kendi aralarında pek kavga etmezler. Etseler bile yoldan ilk geçen kişi onları barıştırır. Ya da şikâyetçi olan taraf, şikâyet ettiği kişiyi tanıklar önünde mahkemeye davet eder; şikâyet edilen adaletten kaçamaz; kaçarsa kendi kendini mahkûm etmiş olur. Mahkemede herkes kendi delillerini ortaya koyar ve haksız olan mahkûm edilir...*
>
> *... Türkler ölçülü insanlardır. Onlar için denebilir ki, yaşamak için yemek yerler, yemek için yaşamazlar". (***a.g.e.,** *s. 162-163).*

İncelemeleri sırasında Ege Adalarını da ziyaret eden **Jean Thévenot** bu adalarda yönetimi ellerinde tutan Türklerin Katoliklere veya Ortodoks Rumlara ait kiliselere dokunmadıklarını; buralarda dinî törenlerin Hristiyan âlemindekinden farksız şekilde devam ettiğini; Türklerin hiç bir şekilde herhangi bir kimsenin ibadetine engel olmadıklarını; herkesin kendi

Levent Şahverdi Arşivi

inancının gereklerini tam bir serbestlikle yerine getirebildiğini; hatta, Türk ahali tarafından en küçük ölçüde rahatsız edilmeksizin, belli günlerde sokaklarda ruhanî alaylar düzenlendiğini anlatır (**a.g.e.**, s. 258-259). Rumları "*hasis, kötü ahlâklı,kindar, son derecede bağnaz ve iki yüzlü*" olarak nitelendiren bu fransız seyyahı, "*Türklerden daha çok, Ortodoks Rumların, katoliklere karşı düşmanlık gösterdiklerini*" de belirtmekten geri kalmaz (**a.g.e.**. s. 224)

1655 de yayınlanan bu ilginç seyahatname, Türklere karşı Hıristiyan Batının ne kadar ön yargılı olduğunu, fakat bazı gerçeklerin balçıkla sıvanamayacağını gösteren bir tarih belgesidir.

Ünlü Filozof **Voltaire:**

> "*Büyük Türk, değişik dinlere mensup yirmi milleti barış içinde yönetiyor. Türkler, hıristiyanlara barış zamanında ılımlı ve zafer ânında âlicenap olunabileceğini öğretmişlerdir*" diyor.

David Hotham, "*The Turks*" adlı eserinde (Londra, 1972), "*Türkler yıkıcı değil, yapıcı bir millettir*" diyor (s. 201). Objektif bir tahlil yapmağa çalışarak hem kusurlara, hem meziyetlere değinen bu yazara göre,

> "*Normal şartlar altında, Türk, dünyanın en iyi yürekli, başkalarına en çok yardımcı olan, en büyük içtenlikle dost olabilen insanıdır*" (s. 125).

Hotham'a göre, "*Türklerin bir çok mükemmel meziyetleri vardır: Vakar, asalet, dürüstlük, içtenlik, nezaket, misafirseverlik, büyük fizikî cesaret ve dayanıklılık*" (s. 136).

Yine Türkiyeyi ve Türkleri iyi tanıyan **Prof. Bernard Lewis**'e göre, Türkler "*sâkin şekilde kendine güvenen, sorumlu davranmayı bilen ve her şeyin üstünde medenî cesaret sahibi olan*" bir millettir. (*a.g.e.*, s. 480)

Türkleri tanıyan bir çok yabancı yazarlar (Lamartine, Michelet, Pierre Loti, Claude Farrère, Roux, Granville, Garnier, Toynbee, G. Duhamel ve daha niceleri), bu yazının çerçevesine sığdıramayacağımız övgülerle, Türk milletinin meziyetlerini anlatmışlar, hıristiyan Batı'nın yüzyıllar öncesinden gelen ve sebepleri apaçık ortada olan haksız önyargılarını cevaplandırmışlardır.

Fransız tarihçisi **André Clot** da, çok yeni bir eserde, bu gerçeği teslim ediyor:

Levent Şahverdi Arşivi

> *"Kendi dinlerinden olmayanlara karşı Osmanlı'lar hiç bir düşmanlık göstermemiştir. Toplu zulümler, "pogrom"lar Türkiye'de görülmemiştir; Hıristiyan ülkelerde hoşgörünün nâdir olduğu bir devirde, bu ülke hoşgörü alanında herkese örnek olacak durumda idi"* [52].

Ayni tarihçi, Avrupa'da devletin fakir tebaanın dertleriyle hiç ilgilenmediği bir dönemde, *"halkın kaderi ve ihtiyaçlarıyla ilgilenen devlet"* fikrinin ve uygulamasının Türkiye'de mevcut olduğunu belgeliyor" [53].

Verdiğimiz şu bir kaç örnek, **Atatürk**'ün, milliyetçi ruhunun bütün çoşkunluğu ile,

> *"Hiç bir millet, milletimizden çok yabancı unsurların inanışlarına saygı göstermemiştir." "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk milleti medenîdir. Tarihte medenîdir, hakikatte medenîdir"* [54].

diye haykırmakta ne kadar haklı olduğunu gösterir.

Ne yazık ki, gerçeği gören ve dürüstlükle, cesaretle yazabilen yabancı ilim ve kalem adamları, Haçlı seferleri zihniyetiyle veya peşin hükümle Türklüğe iftira yağdıranlar yanında azınlıktadırlar. Bu sebeple **Atatürk, Türk Milletinin** *"unutulmuş büyük medenî vasfını ve büyük medenî kabiliyetini"* her fırsatta hatırlatmıştır. Hayatının önemli bir bölümünü tarih ve dil çalışmalarına adaması, gerçek anlamda millet olmanın ancak *"millî kültür"* le mümkün olacağını bilmesindendir. Gerileme yıllarının yüreklerde bıraktığı ezikliği ve yarı aydınların aşağılık komplekslerini yenebilmek için, **Atatürk** bütün ömrünce çaba göstermiştir [55].

[52] André Clot, **Soliman le Magnifique**, Paris 1983, s. 254. (Aynı eserde, René de Lusinge'in **"De la Naissance, Durée et Chute des Etats"** adlı, 1588 de yayınlanmış bir kitabından ilginç bir bölüm aktarılmaktadır. Türk'ün daima zaferden zafere koşmasını on yedi ayrı sebeple açıklayan bu bölüm, Türk'ün medeniyet, zekâ, cesaret, eğitim, strateji ve askerlik san'atı bakımından üstün niteliklerini anlatıyor. Bk: André Clot'un **adı geçen eseri**, s. 406-407).

[53] **Aynı eser**, s. 282-283.

[54] **Atatürkçülük, 1. Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Ankara 1983, s. 49 ve 51.

[55] Atatürk'ün dil ve tarih çalışmalarına verdiği önem ve bu çalışmalarla Türk milletinin millî duygularını, kendine güvenini daha da güçlendirmeği amaçladığı hakkında, yabancı bilim adamlarınca pek çok neşriyat yapılmıştır. Örnek olarak, Nicholas Hans, **'Nationalism and Education in Asia', Comparative Education Review** (Ekim 1958), s. 7; **Report on Current Research on the Middle East** (Washington: Middle East İnstitute, 1957), s. 41-42.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletini **Atatürk**'ün nasıl değerlendirdiğini, baştan başa Türk milliyetçiliği ile dolup taşan *Onuncu Yıl Nutku*'ndan ve başka konuşmalarından yararlanarak özetliyelim:

> *"Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir... Türk milleti millî birlik ve beraberlik içerisinde güçlükleri yenmesini bilmiştir... Türk milletinin tarihî bir niteliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir... Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır... Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile, geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır"* [56].
>
> *"Türk'ün haysiyeti, onuru ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür"* [57].
>
> *"Türk milleti güzel herşeyi, her medenî şeyi, her yüksek şeyi sever, takdir eder. Fakat muhakkaktır ki herşeyin üstünde takdir ettiği bir şey varsa, o da kahramanlıktır"* [58].
>
> *"Bizim milletimiz vatanı için, hürriyeti ve egemenliği için fedakâr bir halktır"* [59].
>
> *"Türk esirlik kabul etmeyen bir millettir"* [60].
>
> *"Türkiye halkı, yüzyıllardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklâli yaşamanın gereği olarak düşünmüş bir milletin kahraman evlâtlarıdır. Bu millet istiklâlsiz yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır"* [61].
>
> *"Bizim başka milletlerden hiçbir eksiğimiz yok. Cesuruz, zekiyiz, çalışkanız, yüksek amaçlar uğrunda ölmesini biliriz"* [62].
>
> *"Büyük şeyleri büyük milletler yapar"* [63].

[56] **Onuncu Yıl Nutku**'ndan. Bu nutku, Cumhuriyetin onuncu yılında, ilkokul son sınıf öğrencisi iken, Ankara'da Atatürk'ün sesinden dinlemenin mutluluğunu ve anlatılmaz heyecanını yaşadım. Çocuk yüreğimin nasıl sonsuz bir millî gururla ve güvenle dolduğunu hâlâ bütün canlılığı ile hatırlıyorum.

[57] **Büyük Nutuk,** 1927 (**Atatürkçülük, 1. kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri,** Ankara 1983, s. 49).

[58] 3 Ağustos 1931 deki bir demeci, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c. III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1954, s. 89.

[59] **Atatürkçülük, 1. kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri,** Ankara 1983, s. 49.

[60] **Ayni eser,** s. 51.

[61] Claude Farrère'in İzmit'e gelerek kendisini ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın nutku, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını, 2. baskı, 1959, s. 35.

[62] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** Ankara 1984, s. 170.

[63] **Atatürkçülük, 1. kitap**..., s. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

"Türk milletinin son yıllarda gösterdiği harikaların, yaptığı siyasî ve sosyal inkılâpların gerçek sahibi kendisidir... Milletimizde bu kabiliyet ve tekâmül var olmasaydı, onu yaratmağa hiçbir kuvvet ve kudret yeterli olamazdı" [64].

"Bu millet kılı kıpırdamadan dava uğruna canını vermeğe razı olmasaydı ben hiç bir şey yapamazdım" [65]

"Giriştiğimiz büyük işlerde, milletimizin yüksek kabiliyet ve yüksek sağduyusu başlıca rehberimiz ve başarı kaynağımız olmuştur" [66].

"Türk kuvvet ve zekâsının yenmediği ve yenemeyeceği güçlük yoktur" [67].

"Bizim milletimiz derin bir maziye mâliktir... Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır".

"Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir" [68].

"Bu memleket tarihte Türk'tü, halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır" [69].

"Türklük esastır. Bu mevcudiyeti tarih içinde araştırmak, birbirini izleyen bir tarih zinciri içinde tesbit edilecek Türk medeniyeti ile öğünmek yerinde olur. Fakat, bu öğünmeye lâyık olmak için bugün çalışmak lâzımdır" [70].

Yukardaki sözler, **Atatürk**'ün *"Türk! Öğün, çalış, güven"* diye özetlediği görüşünün hangi duygu ve düşüncelere dayandığını açıklamaktadır.

[64] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c. II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını, cilt II, s. 214.

[65] Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s. 192. **Behçet Kemal Çağlar, Atatürk**'ün Türk milletinin bağrından doğuşunu, onu kurtarışını ve onunla bütünleşmesini ne güzel anlatmıştır:

"Atatürk olmasaydı çökmüştü Türk ulusu
Kurtuluş olanağı öylesine azdı ki
Türkteki kutsal gücün şahlanışı Atatürk
Türk ulusu olmasa Atatürk olmazdı ki!.."

Millî Mücadele yıllarında ve zaferden sonra Atatürk'ü içtenlikle destekleyen Ziya Gökalp de, **"Gazi Paşa Hazretlerine İkinci İstida"** adlı 30 Ekim 1922 tarihli manzumesinde, *Atatürk*'ün, milletini ve çağını anlayan bir önder olarak, Türk milleti ile nasıl kaynaşıp bütünleştiğini dile getirmiştir (Fevziye A. Tansel, **a.g.e.** s. 292-293).

[66] Utkan Kocatürk, **a.g.e., s. 190**

[67] **Ayni eser,** s. 191.

[68], [69], [70] **Ayni eser,** s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışının Özellikleri:

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, bu yazının girişinde de belirtildiği gibi, diğer ilkeleriyle bağlantılıdır ve o ilkelerin ışığında açıklanmalıdır.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı akılcı, çağdaş, medenî, ileriye dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici, yüceltici, insanî ve barışçıdır.

Böyle bir milliyetçilik anlayışı, milliyetçilikle taban tabana zıt olan *komünizmle* yanyana gelemiyeceği gibi, *ırkçılıkla,* totaliter *faşizmle, şovenizmle, teokratik düzen* savunuculuğuyla da bağdaşmaz.

Millet gerçeği, çağımızın reddedilmez sosyal ve siyasî gerçeklerinden biridir. Bu gerçek ne "proletaryanın milletlerarası tesanüdü" edebiyatıyla, ne kozmopolit görüşlerle ortadan kaldırılamaz. Materyalist görüşlerin ileri sürdüğü gibi, millet, "burjuvazinin gelişmesinden doğan bir geçiş cemiyeti" değildir. Millet fikrini reddedip, her siyaset ve toplum olayına sınıf açısından bakan totaliter doktrinlerin uygulandığı ülkelerde bile, millî duygular ortadan kaldırılamamaktadır. Çin milliyetçiliği, Rus milliyetçiliği, Romen veya Polonya milliyetçiliği, bu ülkelerdeki siyasî rejim ne olursa olsun, derinden derine sürüp gitmektedir.

Milliyet duygusu ve millet gerçeği, milleti inkâr eden ideolojilerden daha güçlüdür. Bunun sayısız örneği ortadadır.

Ayağı yerden kesilmemiş, özellikle totaliter rejim heveslerine kapılmamış sosyalist düşünürler arasında da millet olgusunun gücünü, önemini, değerini ve büyük yararlarını kabul edenler vardır [71].

Milliyetçiliği ırkçılıkla, totaliter faşizmle, saldırganlık veya şovenizmle bir tutarak kötülemek, milliyetçiliğin anlamını saptırmaktır. Bugünkü dünyamızda, milliyet duygusu ve millet gerçeği, inkârı kabil olmayan olgulardır: hem de, manevî değerleri güçlendiren, insanları yüceltip kaynaştıran, kültürü geliştiren, çeşitli millî kültürlerle dünyayı zenginleştiren, ilerlemeyi ve çağdaşlamayı hızlandıran, hürriyeti koruyan ve demokrasiyi mümkün kılan yararlı olgular...

[71] Prof. Dr. Hamza Eroğlu, **Atatürk'e göre Millet ve Milliyetçilik** (Turhan Feyzioğlu, İsmet Giritli, Mehmet Gönlübol, Mustafa Aysan'la birlikte yayınladığı "**Atatürk Yolu**" adlı ortak eserdeki incelemesi), İstanbul 1981, s. 140. Marksizmin millet konusundaki görüşlerinin gerçeğe uymadığı, "devlet"in de, "millet"in de geçici oldukları yolundaki marksist teorinin yanlışlığı, sosyalizmin milliyetçiliğin yerine geçmek şöyle dursun gitgide milliyetçiliği benimsemek durumunda kaldığı hususunda, bk. A.W.Wright'ın "**Socialism and Nationalism**" başlıklı incelemesi (Leonard Tivey, **a.g.e.,** Oxford 1981, özellikle s. 164-167). Komünist ülkelerin milliyetçilikten etkilenişi hakkında bk. **aynı eser**'de Gordon Smith'in "**A Future For the Nation-State**?" başlıklı incelemesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Çağdaş milliyetçilik akılcı ve gerçekçidir. Prof. **Sadrî Maksudî Arsal**'ın deyimiyle "bugünkü milliyetçilik *sosyolojik* ve *psikolojik* esaslara dayanır; kan tahlili ile uğraşmaz, kafataslarının şekliyle de ilgilenmez. Belli bir millete bağlılık hissi bugünkü milliyetçiliğin esasıdır" [72].

Atatürk'ün yaptığı kısa bir tanıma göre "*Millet, dil, kültür ve ideal birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasî ve içtimaî heyettir*" [73]. **Atatürk,** her milletin, diğer milletlere oranla, tabiî veya sonradan kazanılmış özel karaktere sahip olduğunu belirtmiş, ancak *bütün* milletlerin mutlaka *ayni* şartların etkisi altında oluşmadıklarına da dikkati çekmiştir [74].

Yine **Atatürk**'e göre milletin en kısa tanımı şudur: "*Ayni harstan (kültürden) olan insanlardan oluşan topluma millet denir*" [75]. Gerçekten, ortak kültür, millet olma açısından hayatî unsurdur. Tarih gösteriyor ki, bazen ortak bir millî kültür etrafında toplanan bir sosyal grup milleti ve devleti oluşturmuş; bazan de önce bir devlet çatısı altında toplanma vuku bulmuş, ortak millî kültür bundan sonra adım adım gelişmiştir. Her iki halde de, milletin varlığını ve bütünlüğünü koruyup sürdürebilmesi açısından, millî kültür hayatî önem taşır. Polonyalılar, İsrailliler, Osmanlı İmparatorluğundan veya Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan ayrılan birçok milletler, yüzyıllarca kendi devletlerinden yoksun yaşadıkları halde, bağımsızlıklarına kavuşuncaya kolayca millet haline gelebilmelerini millî kültürlerini koruyabilmiş olmalarına borçludurlar.

Atatürk milleti oluşturan şartları incelerken, bir toplumun millet olabilmesi için bunlardan hiç değilse *bir kısmının* bir araya gelmesi gerekeceğini öne sürmüş; ancak her millet için şartların *hepsinin* bir arada bulunmasının mutlaka gerekli olmadığını da haklı olarak vurgulamıştır [76]. Meselâ İsviçre kök birliği veya dil birliği olmadığı halde, aynı siyasî çatı

[72] Sadrî Maksudî Arsal, **a.g.e.,** s. 191. Prof. Mümtaz Turhan da aynı görüştedir: "... *Millet her şeyden önce sosyolojik bir birlik, sosyal psikolojik bir vâkıa olduğuna göre...*" "**a.g.e.** s. 406. Bu görüş, Ernest Renan'ın ünlü "**Quest-ce qu'une Nation**" adlı incelemesindeki millet tanımına uygundur.

[73] A. Âfetinan, **Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** Ankara 1969, s. 8 ve 18.

[74] **Ayni eser,** s. 371-376.

[75] **Ayni eser,** s. 24.

[76] **Aynı eser**, s. 372-373; Leonard Tivey'nin editörlüğünü yaptığı **The Nation-State** (Oxford, 1981) başlıklı eserde yer alan **'A Future For The Nation-State'** başlıklı incelemesinde Gordon Smith, ortak kültür, ortak kök, ortak dil gibi unsurların milleti oluşturmakta payı bulunabileceğini, fakat bunlardan hiç birinin *mutlaka* gerekli olmadığını "*bir milletin devleti yaratabileceğini, fakat aynı şekilde bir devletin de milleti yaratabileceğini*" belirtir (s. 198).

Levent Şahverdi Arşivi

altında toplanan, aynı yurtta yaşayan, ortak bir tarihî mirası paylaşan, beraber yaşamak hususunda ortak iradeye sahip olan, ortak amaçları bulunan insanların millet olabildiklerini gösteren bir örnektir. Önemli olan, şu veya bu şekilde, ortak değerlerin, ortak inanç ve ideallerin, ortak millî kültürün ve özellikle aynî devlete ve aynı millete mensup olma duygusunun korunması ve durmadan geliştirilmesidir. Şüphesiz, millet olabilmek ve millet olarak kalabilmek için, ortak bir millî kültürün geliştirilmesi büyük önem taşır.

Ortak millî kültürün oluşmasında, ortak bir vatanda aynı devlete sadakatle bağlı yurttaşlar olarak birlikte yaşamanın [77], ortak zaferlerin ve hâtıralar mirasının, birlikte sevinip birlikte acılara ve fedakârlıklara katlanmanın, geleceğe dönük ortak ümitlerin, ortak millî ahlâkın önemini hatırlatan **Atatürk**, millî birlik ve beraberliğin korunup güçlendirilmesinin önemi üzerinde ısrarla durmuştur [78].

Atatürk, ayrıca, ancak *hür* bir toplumun millet sıfatına lâyık olacağını belirterek, millet ile hürriyet ve bağımsızlık arasındaki ilişkiye de dikkati çekmiştir [79].

Millet Sadece Sayı ve Yığın Değildir

Bugün yeryüzünde, milletlerarası andlaşmaların yapay olarak yarattığı, İkinci Dünya Savaşından sonra tarih sahnesine çıkmış pek çok ülke görüyoruz. Tarihleri kırk-elli yıldan veya bir kaç yüzyıldan geriye gitmeyen devletler büyük çoğunluktadır.

Türk milleti, binlerce yıldan beri vardır; tarih yazılmaya başlandığından beri, Türk'ün izini dünya tarihinin sayfalarında görürsünüz. Binlerce yıldan beri bağımsız yaşamış, kendi kendini yönetmiş, bir çok devletler kurmuş olan Türk milleti, en zor şartlar altında bile benliğini ve varlığını korumuştur.

Millet kavramı içinde, **Malazgirt**'ler, **Mohaç**'lar, **Plevne**'ler, **Çanakkale**'ler ve **Millî Mücadele** gibi nice kahramanlık destanı vardır. Onda, **Ulubat'lı Hasan**'lar, **Nene Hatun**'lar, cepheye mermi taşıyan

[77] Türk Vatandaşlığı, Türkiye Cumhuriyetinin bütün Anayasalarında, en toplayıcı ifade ile, vatana ve devlete bağlılık şeklinde tanımlanmıştır. **1924 Anayasası, Madde 88:** *Türkiye ahalisine, din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibariyle Türk itlâk olunur".* **1961 Anayasası, Madde 54:** *"Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür".* **1982 Anayasası, madde 82:** *"Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür".*

[78] **Atatürkçülük, I. Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri,** Ankara 1983, s. 47 ve s. 73-77.

[79] **Aynı eser,** s. 81.

Levent Şahverdi Arşivi

analar, **Mehmet Âkif**'in *"Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda"* diye andığı sayısız şehitler vardır.

Onda **Orhon** kitabeleri, **Farabî, İbn-i Sina, Kaşgarlı Mahmud, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Aşık Paşa, Hacı Bayram-ı Veli, Ali Şîr Nevaî** vardır; **Karacaoğlan**'lar, **Köroğlu**'lar, **Seyranî**'ler, **Dadaloğlu**'lar, **Âşık Veysel**'ler vardır. Onda **Mimar Sinan**'lar, **Bakî**'ler, **Fuzulî**'ler, **Namık Kemal**'ler, **Yahya Kemal**'ler, adları bir yazıya değil, kitaplara sığmayacak nice zirveler vardır. Onda **Dede Korkut** destanı, **Nasrettin Hoca** nükteleri vardır.

Onda, **Süleyman Çelebi**'nin Mevlid'i, **Itrî**'nin sedası, **Selimiye**'nin haşmeti, türkülerin yanıklığı, kilim nakışlarının güzelliği vardır.

Onda, Aras'tan Meriç'e, Dicle'den Sakarya'ya, Zap'dan Gediz'e, Ağrı'dan Erciyes'e, Süphan'dan Uludağ'a, Toros'lardan Istırancalara uzanan vatanımız vardır. *"Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır"* diyen şairin belirttiği şekilde, uğrunda sayısız şehitler verilerek "coğrafya" olmaktan çıkıp "vatan" olmuş kutsal ülkemiz vardır.

Onda **Erzurum**'un barı, **Orta Anadolu**'nun halayı, **Ege**'nin zeybeği, **Karadeniz**'in horonu, **Elâzığın** "çayda çıra" sı, birbirinden güzel halk oyunları, halk deyişleri, halk giysileri, ninelerimizden dinlediğimiz masallar, yüzyıllardan süzülüp gelen atasözlerimiz vardır.

Onda ipliği konuşturan, taşı nakış gibi işleyen, sazları ağlatan, dilimizi yoğuranların emekleri vardır; en güç şartlarda bile millete kurtuluş yolunu açıp zaferlere zaferler katanların bize bıraktıkları miras vardır; devlet ve toplum hayatının, san'atın, ilmin ve tekniğin her dalında iz bırakan; bugün de, çağdaşlaşma yolunda hızla ilerleyen milletimizin ihtiyaçlarına uygun şekilde değerli eserler veren, Türk kültürünü geliştiren, "Türk'ün medenî hasletlerini" dünyaya tanıtan sayısız insanın katkısı vardır. Bilimin, sanatın, tekniğin her dalında milletimizi çağımıza ulaştıranların payları vardır.

Onda, bu vatanın çocuklarına *"Türk'üm, doğruyum, çalışkanım..."* demeyi öğreten; İstiklâl Marşını ezberleten; ayyıldızlı bayrağı sevdiren; körpe yüreklere vatan sevgisini sindiren yüzbinlerce öğretmenin emeği, yüzbinlerce adsız kahramanın göz nuru ve alın teri vardır.

Onda büyüğünü sayan, küçüğünü ve zayıfı koruyan, komşusunun derdini kendi derdi bilen, dürüstlüğe, yiğitliğe, mertliğe değer veren Türk'ün temiz ahlâk mirası vardır.

Türk milleti dediğimiz kutsal varlığın dokusunda, vatan sathındaki her kümbetin, her kervansarayın, her eğitim kurumunun, her kubbenin, her

Levent Şahverdi Arşivi

âbidenin, her sanat eserinin, her şehitliğin katkısı vardır. Topraklarından bereket fışkıran, sanayide ilerlemiş, bütün çocukları okula, bütün hastaları hekime, bütün köyleri yola, ışığa kavuşmuş, sosyal ve kültürel sorunlarını çözmüş, güçlü Türkiye'yi mutlaka gerçekleştirme azmi vardır.

Türk Milleti dediğimiz kutsal kavramın içinde, Ankara'nın bir tepesindeki Anıt-Kabri'nden gelecek yüzyılların ileri Türkiye'sine güvenle bakan **Atatürk**'ün temsil ettiği unutulmaz zaferlerin hâtıraları ve bizlere müjdelediği aydınlık geleceğin umutları vardır.

Özetle "millet" dendiği zaman, sadece bugün yaşayan yurttaşlarımızın sayı olarak varlığını değil, bütün geçmiş kuşakları ve -gelecekte Türklüğün adını, bağımsızlığını, şerefini, dünya tarihindeki seçkin yerini sürdürecek olan- henüz doğmamış kuşakları hep birlikte düşünmek gerekir.

Şimdi, Atatürkçü Türk milliyetçiliği anlayışının bazı özelliklerine daha yakından bakalım:

Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı Ülke ve Millet Bütünlüğüne Önem Verir:

Millî birlik ve beraberlik duygusu, aralarındaki bütün ayrılıklara rağmen, millet fertlerini birbirlerine sımsıkı bağlar.

Milleti teşkil eden birimlerin doğum yerleri, büyüdükleri yurt köşeleri, eğitim düzeyleri, meslekleri, mezhepleri, siyasî parti rozetleri ayrı olabilir. Fakat, doğum yerleri ayrı da olsa, vatan birdir. Parti bayrakları ayrı da olsa, ayyıldızlı bayrak birdir. Meslekler, mezhepler ayrı da olsa, millet birdir.

Bir milletin mensuplarının aynı gemide yolculuk eden insanlar oldukları; gemi su alırsa, mürettebatıyla, yolcularıyla, herkesin tehlikeye düşeceği unutulmamalıdır.

İlk bakışta ayrı gibi duran parmaklar nasıl aynı ele, aynı kola bağlı iseler, doğum yerleri, geçim kaynakları, meslekleri, siyasî tercihleri ayrı olan yurttaşlar da, aynı millete bağlıdırlar. Nasıl ayrı gibi duran parmaklar kazmayı, küreği, kalemi beraberce tutuyor ve gerektiğinde birleşip tek bir yumruk oluyorsa, bir milletin fertleri de milletin kalkınması veya savunulması uğrunda elele vermeği bilmelidirler. Gerektiğinde tek bir yumruk gibi birleşebilmek için, parmakların arasına düşmanlık dikenleri yerleştirilmesine imkân bırakmamalıdırlar.

Yüzyıllar boyunca aynı bayrak altında aynı inançları paylaşarak yaşamış, ortak vatanlarını omuz omuza savunmuş, "kaderde, kıvançta ve tasada ortak olmuş", aynı büyük milletin şerefli evlâtları olarak yaşamağa

Levent Şahverdi Arşivi

kararlı insanlar arasına ayrılık tohumları ekilmeğe çalışılması **Atatürk**'ün toplayıcı, birleştirici Türk milliyetçiliği anlayışıyla bağdaşmaz [80].

Aşağıda ayrıca üzerinde durulacağı gibi, ırkçı olmayan, lâiklik esasından ayrılmayan, sınıf kavgasını değil sosyal dayanışmayı (içtimaî tesanüdü) hedef tutan Atatürkçü milliyetçilik anlayışı, büyük Türk milletini ırk, mezhep, sınıf kavgalarıyla bölmeğe kalkışacak olanlara karşı en sağlam savunma aracıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin devlete sadakatla, millete sevgiyle bağlı bütün yurttaşları, rahatlıkla ve içtenlikle, "ben Türküm" diyebilmelidir.

Van'dan, Diyarbakır'dan Trakya'ya, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yurdumuzun her köşesindeki memleket evlâtlarını *"hep ayni cevherin damarları"* [81] olarak vasıflandıran **Atatürk**, ırk, mezhep, sınıf ayrılıklarını körükleyenlere karşı çıkmış; millî birlik ve bütünlüğü sarsmağa çalışanların, **"düşmana âlet olmuş beyinsizler"** dışında, kimseyi etkileri altına alamayacaklarını söylemiştir [82]. Tarih potasında kaynaşmış, birlikte sevinip birlikte ağlamış insanları ırk veya mezhep kavgalarını körükleyerek birbirine düşürmek ihanettir. Türkiyede *"Türkiye halkları"* değil, bir millet vardır. Milletimizi kendi içinden bölmeğe yönelik bütün didinmelerin boğulmağa mahkûm olduğunu belirten Atatürk'e göre:

> *"Türk milleti, kendinin ve memleketin yüksek menfaatlerinin aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak bir topluluk değildir"* [83].

Atatürk'e göre, milletin birlik ve bütünlüğü en büyük kuvvet kaynağıdır:

> *"Gerektiğinde vatan için bir tek fert gibi yekpâre azim ve karar ile çalışmasını bilen bir millet, elbette büyük bir geleceğe lâyık ve aday olan bir millettir"* [84].

[80] Turhan Feyzioğlu, **Millet Yolunda**, İstanbul 1975, s. 243-250.

[81] Kadri Kemal Kop, **Atatürk Diyarbakır'da**, 1938, s. 4 (Nakleden H. Eroğlu, **a.g.e.**, s. 163).

[82] A. Afetinan, **a.g.e.**, s. 376-378.

[83] **Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri,** Ankara 1983, s. 74-76.

[84] 1 Kasım 1927, Cumhurbaşkanlığına yeniden seçilmesi üzerine millete hitaben yayınladığı bildiri, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü yayını (Derleyen Nimet Arsan) Ankara, 1964, s. 536.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, elde ettiğimiz başarı, milletin güç birliği etmesinden, ortak hareket etmesinden ileri gelmiştir. Eğer ayni başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, ayni esasa dayanalım ve ayni şekilde yürüyelim" [85].

1961 ve 1982 Anayasalarının 3. Maddeleri ayni cümle ile başlar:

"Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür".

Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin sınırlarıyla ilgili hükümlerinde de "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"nün korunması ilkesi yer almıştır. Siyasî partilerin tüzük, program ve faaliyetleri "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne" aykırı olamaz. Devlet radyo ve televizyonu, görevini yerine getirirken, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü korumak zorundadır. Vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesine, Cumhurbaşkanı ve milletvekili yeminleri, önemli temel haklar, sıkıyönetim ve yargı organları ile ilgili Anayasa hükümlerinde de yer verilmiştir [86].

Millî birlik ve bütünlüğü gerçekleştirip güçlendirmekte Millî Eğitimin payı ve görevi büyüktür.

Bu hususu Atatürk çok açık bir dille anlatmıştır:

"Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri eğitimin sınırları ne olursa olsun, ilkönce ve herşeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir.

Dünyada, milletlerarası duruma göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevî unsurlara sahip olmayan kişilere ve bu nitelikte kişilerden oluşan toplumlara, hayat ve bağımsızlık yoktur.

Çocuklarımızı aynı eğitim derecesinden geçirerek yetiştireceğiz. Kesinlikle bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan milletler zayıftır..." [87].

Yine Atatürk 1935 de bu konuda şöyle diyor:

[85] 27 Ocak 1923 de İzmir'de halka hitabı, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 2,** İkinci Baskı Ankara, 1959, s. 77.

[86] **1982 Anayasası,** madde 3, 13, 14, 28, 30, 33, 68, 81, 103, 122, 133, 143. **1961 Anayasası ve değişiklikleri,** madde 3, 11, 22, 26, 29, 57, 77, 96, 121, 124, 136.

[87] **Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi, III. Kitap,** Ankara 1983, s. 30-31.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığını... korumak için bütün yurttaşların canlarını ve herşeylerini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmaları, bir milletin en yenilmez silâhı ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk Milletinin idaresinde ve korunmasında, millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir" [88].

Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı Irkçılığı Reddeder:

Türk milliyetçiliği, kafataslarıyla uğraşmaz. Çağdaş bilimin reddettiği "üstün ırk, aşağı ırk" nazariyeleriyle ilgisi yoktur. Anayasa'ya "Milliyetçilik" ilkesi eklenirken eski İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**'nın belirttiği gibi: "Bizim millîci ilkemiz dar ve tekelci değildir" [89].

Ayni gün konuşan **Recep Peker** ise, bizim milliyetçiliğimizin "kan ve ırk milliyetçiliği"nden farklı olduğunu belirmiştir [90].

Dünyanın pek çok bölgesinde ırkların az veya çok birbirine karıştığı gerçeği bir yana, ayni vatanda, ayni devletin yurttaşları olarak, o vatana ve o devlete sadakatle bağlanarak, yüzyıllar boyunca ayni bayrak altında omuz omuza o vatanı savunarak, zaferleri, sevinçleri, acıları ve geleceğe ait ümitleri paylaşarak kökleşen milî duygu ve ortak millî kültür, ırk unsurundan elbette daha önemlidir. Irk ayrımcılığını millet bütünlüğünü yıkmak için bilerek körüklemek ise, mensup olduğu topluma karşı işlenmiş bir suçtur.

Irkçılığın ilkelliği, insanlığa aykırı sonuçları, zararlı etkileri tartışılamayacak kadar açıktır. Medenî dünyada ırkçılığın yeri yoktur.

[88] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** 3. Basım, Ankara 1984, s. 173. Bu dergide Atatürk'ün 10. yıl Nutku'nun fotokopisi yayınlanmaktadır. İlk metne, Atatürk'ün, kendi el yazısı ile eklediği "*millî birlik duygusu*" sözleri ilgi çekicidir.

[89] 5 Şubat 1937 tarihli **TBMM Tutanağı**, s. 60.

[90] **Ayni Tutanak,** s. 66. Çağdaş milliyetçiliğin kan tahlili ve kafatası ile uğraşmadığı, sosyolojik ve psikolojik esaslara dayandığı hakkında Prof. Dr. Sadri Maksudî Arsal ve Prof. Mümtaz Turhan'ın görüşleri için yukarda *not 72* ye bakınız. Prof. Dr. Erol Güngör de, "Hakikatte milliyetçilik, bir kültür hareketi olmak dolayısıyla **ırkçılığı**, halka dayanan bir siyasî hareket olarak da **otoriter** idare sistemlerini reddeder" diyor. (Bk. **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978, s. 117). Prof. Dr. Mehmet Kaplan da, "**Yeni Türk Milliyetçiliği**" başlıklı yazısında, "yeni milliyetçiliğin... ırkçı olmadığını belirtmek lâzımdır" demiştir (**Nesillerin Ruhu**, İstanbul, 4. baskı, 1978, s. 40).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü Türk Milliyetçiliği Çağdaşlaşmayı Amaçlar, Medeniyetçidir:

Atatürk, Meşrutiyet döneminin sadece bir *fikir* akımı halinde kalan milliyetçiliğini, önderliğini yaptığı siyasî *hareketin* ekseni haline getirmiştir.

Meşrutiyet döneminde, "Türkçülük" ile "Batıcılık" akımları arasında bir ölçüde çatışma vardı: Milliyetçiler "batılılaşma" yı ya temelden reddediyorlar, ya da sınırlı tutmağa çalışıyorlardı. Dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle sömürgeci devletlerin pençesi altına düşmüş Asya ve Afrika ülkelerinde, milliyetçilik akımı Batı'ya ve onun temsil ettiği medeniyete *karşı* bir tepki ve başkaldırma şeklinde doğmuştur. Atatürk Türkiye'sinde ise, "Batı medeniyetinden yararlanma ve çağdaşlaşma" ile "milliyetçilik" birbirine karşı değil, birbirine *paralel* olarak gelişmiştir[91].

Hiçbir zaman bağımsızlığını yitirmemiş, daima kendi devletine sahip olmuş Türk milleti için, milliyetçilik, sadece başka bir millete karşı düşmanlık tarzında beliren *"olumsuz bir tepki milliyetçiliği"* nden ibaret kalmamıştır; Atatürkçü milliyetçilik, Türk milletinin yüceltilip ilerletilmesini amaçlayan, *olumlu* ve *ileriye dönük* bir milliyetçiliktir.

Milliyetçilik elbette, bir millete mensup fertlerin, kendi tarihlerinden, o tarihi dolduran parlak başarılardan, geçirilen felâket ve ıstıraplardan süzülüp gelen ortak kıvançlara, ortak tasalara, ortak değerlere dayanır. Bununla beraber **Sadri Maksudî Arsal**'ın *"Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"* adlı eserinde belirttiği gibi, "Milliyetçilik, milliyet duygusu, ancak maziye, mazideki şeylere bağlılıktan ibaret değildir. Milliyet hissinin tecelli ettiği diğer bir saha vardır. O da istikbale (geleceğe) yönelmiş emel, gaye ve düşünceler sahasıdır".

Atatürkçü milliyetçilik medeniyetçidir. "Ne maske altında olursa olsun milleti geri bir hayat anlayışına çekecek akımlar Atatürkçü olamaz"[92].

Milliyetçi Türk aydını, kendi millî kültürünün hazinelerini hor görmeyecektir. Onları anlayıp değerlendirecektir. Fakat akılcı ve çağdaş

[91] Bernard Lewis, **a.g.e.**, s. 478. Ömer Seyfettin, "**Türklük Mefkûresi**" adlı eserinde: "Cahil milletler toplanamaz. Birlik yapamaz... Türkler de okuyup bilgi ve fen öğrenmezlerse milletlerini anlayıp terakki edemezler" diyor. (İstanbul, 1977 baskısı, s. 34). Bk. keza Yaşar Nabi, **Tek Yol Atatürk Yolu**, Dördüncü Basılış, İstanbul 1980, s. 46 ve 49-50.- Atatürkçü Türk milliyetçiliğinin özellikleri, bu arada çağdaşlaşma ile ilişkisi konusunda, Prof. Dr. Suna Kili'nin tahlillerine bakınız, **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli,** Ankara 1981, s. 206-220.

[92] Sadi Irmak, **Türk Devrim Tarihi, İdeoloji ve Tarih Açısından İnceleme,** İstanbul 1973, s. 254.

Levent Şahverdi Arşivi

düşünceli olacaktır. Milletin eski kültür hazinelerinin değerini bilmek, eski harfleri yeni harflere tercih ve Türkiye'yi çağdaşlaştırmağa yönelmiş inkılâpları red anlamına gelmez.

Medeniyetçi ve çağdaş olmak, milliyetçi olmayı en küçük ölçüde engellemez. **Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak**, Atatürk'ün kişiliğini anlatırken, onun medeniyetçi ve milliyetçi yönünü şöyle değerlendiriyor:

> *"Tarih O'nu zengin tecrübelerle donatmıştı. Memleketin bütün ıstıraplarını tatmıştı. Zekâsı ile de, iradesiyle de bir üstün insandı. Milletin büyük talihi olarak savaşlarda efsanevî bir ün kazanmıştı. Hiç yıpranmamıştı. Halis bir milliyetçi idi. Memleketin içinde Avrupa uygarlığını, dışında Türk Milliyetçiliğini temsil ediyordu"* [93].

Cumhuriyet dönemine girildiğinde, "millîleşme" ihtiyacı ile medeniyet yolunda atılımlar yaparak "çağdaşlaşma" ihtiyacı aynı derecede ağır basıyordu. **Falih Rıfkı Atay**'ın bir hâtırat kitabından naklettiği şu satırlardaki acı gerçeği düşünürsek, Cumhuriyet döneminde nereden nereye geldiğimizi ve milliyetçilikle medeniyetçiliği bağdaştırma zorunluğunu daha iyi anlarız:

> *".. Ta Harbiye'den Tünel'e kadar en çok dikkate çarpan şey, buralarda Türklüğü ilgilendiren hiç bir nişane bulunmaması, tören günlerinde bütün caddelerin daha fazla yabancı devlet bayrakları ile donanmış olması idi. O vakit merak edip araştırmıştım: Bütün cadde boyunca, Ağacami, Galatasaray Lisesi ve Postahaneden başka Türklere ait bir şey yoktu... Hiç bir Türk müessesesi bulunmayan Yüksek Kaldırım'dan aşağı inilince Karaköy ve etrafı da Beyoğlu'ndan farklı değildi. Yalnız eski bir Türk börekçisinden başka... İstanbul'un ithalât ve ihracat işleri ile Türk'ün alâkası yoktu... Yabancı mülehassısların çalıştığı Yıldız Çini Fabrikası, Haliç'teki askerî Feshane fabrikası, Karamürsel ve Hereke fabrikalarından başka bütün memlekette Türklüğe mal edilecek endüstri tesisi yoktu. Hatta has un Marsilya'dan gelir, İstanbul halkı Rusya'dan büyük fıçılarla getirilen Sibir yağı ile beslenirdi..."* [94].

Bu tabloya, demiryollarının, tramvayın, tünelin, suyun, sadece bir iki büyük şehirde mevcut olan elektriğin, Zonguldak'taki taşkömürünün, ormanlarımızdan kereste elde eden tesislerin hep yabancılara ait olduğu

[93] **a.g.e.**, s. 163.

[94] Falih Rıfkı Atay, **"Geriden Bakınca", Dünya gazetesi,** 24 Kasım 1957.

Levent Şahverdi Arşivi

gerçeğini ekleyiniz. Okur-yazarlık oranının kadınlarda yüzde üç, erkeklerde yüzde on civarında olduğunu düşününüz. Pamuk ülkesi Türkiye'ye kaput bezinin dışardan geldiğini, pancar tarımına elverişli Türkiye'de bir gram şeker üretilmediğini, bir torba çimento, bir kurşun kalem yapılamadığını hatırlayınız. Falih Rıfkı Atay'ın şu sözlerine katılmamak kabil mi: "Beni şerefli Türklüğüme kavuşturanları ölünceye kadar hatırlayacağım ve hatırlatacağım. Bu şerefli Türklük, yalnız askerî zaferle değil, inkılâplarla ve her millî hayat kolunda kalkınma ile kazanılmıştır". [95].

Atatürkçülük'te, devlet ve millet dinamik bir ideale yönelmiştir [96]. Çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak, millî hedeftir. 10. Yıl Nutku'nda **Atatürk** şöyle diyor:

> *"Bugün, aynı inan ve kesinlikle söylüyorum ki, millî ideale tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır".*

Bir konuşmasında, **Atatürk**, bu "dinamik ideale" şu sözlerle değiniyor:

> *"Büyük davamız, en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir"* [97].

Atatürkçülüğü, *"modernleştirici milliyetçilik"* veya *"millî bir çağdaşlaşma ideolojisi"* olarak özetleyen bilim adamlarımızın önemli bir gerçeğe parmak bastıklarını belirtmek isteriz [98]. Türk milletini, kökleri tarihin derinliklerinde, dalları göklerde ulu bir çınar ağacına benzetebiliriz. Bu çınar ağacı, kökleri ile şanlı tarihimizden beslenirken, dalları ile daima daha yükseklere uzanacaktır. Çağdaşlaşmak, ışığa, aydınlığa, uygarlığa doğru ilerlemek, millî benliğimizden uzaklaşmak demek değildir. Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde, hem "çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükselme" amacına erişmek için atılımlara girişmiş, hem de millî benliğine kavuşarak Türk olmanın sevinç ve öğüncünü duymuştur.

[95] **Aynı makale.**

[96] "Dinamik ideal" konusunda, bk. Necdet Öztorun, **"Atatürkçülükte Devletin Dinamik İdeali"** başlıklı makale, **Atatürkçülük, İkinci kitap, Atatürk ve Atatürkçülüğe ilişkin makaleler,** Ankara 1981, s. 347-370

[97] Prof. Dr.Kemal Aytaç, **"Atatürk'ün Eğitim Görüşü", ayni kitap** s. 111

[98] İsmet Giritli, **Kemalizm İdeolojisi,** (Turhan Feyzioğlu, Mustafa Aysan, Hamza Eroğlu, Mehmet Gönlübol ile birlikte yazdığı **Atatürk Yolu** adlı ortak eser, İstanbul 1981) s. 285 ve 290.; Suna Kili, **a.g.e.,** s. 192 ve 210; Yaşar Nabi, **Tek Yol Atatürk Yolu,** 4. basılış, İstanbul 1980, s. 33 ve devamı.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı Lâiklik İlkesiyle Bağlantılıdır, Her Türlü Mezhep Ayrımcılığını Reddeder.

Atatürkçü Türk milliyetçiliği anlayışı, milletin oluşmasında ortak tarihin, ortak inançların, ortak kültürün rolünü kabul eder; fakat milleti ümmetle karıştırmaz. Teokratik devlet anlayışına kapalıdır.

Ziya Gökalp, "*Türkçülüğün Esasları*" adlı büyük eserinde "*Türkçülük hiç bir zaman klerikalizmle, teokrasi ile, istibdatla bağdaşmaz*" demekte haklıdır[99].

"Millet" sözü, yüzyıllarca, bugünkü anlamında değil, "dinî cemaat" anlamında kullanılmıştır. Osmanlı döneminde uzun süre, devletin hıristiyan veya musevî tebaasına "millet" sıfatı verilmiştir. Bugün de "millet" veya "millî" sözünü, Arapça'daki köküne uygun olarak, sadece dinî anlamda yorumlamaya kalkışanlar vardır.

Tarih ve sosyoloji ilminin ışığında, dinî inanç birliğinin, bazan milletlerin yoğuruluşunda ve doğuşunda önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Ancak dinî inanç beraberliği tek başına millet bağının yerine geçemez. Öte yandan, Atatürkçü milliyetçilik anlayışı, hiç bir şekilde, insanın dinî inancından uzaklaşmasını gerektirmez.

Türkiye Cumhuriyeti lâik bir devlettir. Lâiklik elbette dinin reddi, inanç ve ibadet hürriyetinin tanınmaması, dinî inançlara saygı duyulmaması anlamına gelmez[100]. Ancak lâik bir devlette, mezhep ayrılıklarının yurttaşlar arasında nifak yaratmak için sömürülmesine göz yumulamaz. Din veya mezhep ayrılığını sömürerek, millî beraberlik ve bütünlüğü parçalamaya çalışmak, lâiklik ilkesine olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının ve kanunlarının açık hükümlerine de aykırıdır.

Hiç şüphe yoktur ki, lâik düzenin ülkemizde sağladığı en hayırlı sonuçlardan biri, aynı büyük milletin öz evlâtları arasındaki mezhep çatışmalarına kökünden son vermiş olmasıdır.

Anadolu'da eski yüzyıllarda görülmüş olan, 19. cu yüzyılda şiddetini büyük ölçüde kaybeden; **Atatürk** döneminde ise lâik düzenin sağladığı hoşgörü sayesinde, *tamamen* unutulan mezhep çatışmalarını hortlatma çabaları, Atatürkçü milliyetçiliğe aykırıdır. Oy toplama uğruna bu çeşit kışkırtmalara kalkışmak, Atatürkçü milliyetçiliğe ihanet demektir. Değerli

[99] **Türkçülüğün Esasları,** Kültür Bakanlığı Yayını, hazırlayan Mehmet Kaplan, İstanbul 1976, "Siyasî Türkçülük" bölümü, s. 177.

[100] Lâiklik ilkesiyle ilgili görüşlerimiz **"Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik"** başlıklı başka bir incelememizde etraflıca açıklanmıştır. (Bk. **Atatürk Yolu** adlı ortak eser, İstanbul 1981, s. 168-226 ve bu incelemenin sonundaki bibliyografya)

Levent Şahverdi Arşivi

tarihçi **Ekrem Üçyiğit**'in sözleriyle "Tarihe gömülmesi gereken bu türlü anlaşmazlıkları bilerek canlandıranlar, ancak bu yurdun *'dahilî ve haricî bedhahları'* olabilir" [101].

Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı Sınıf Kavgasını Reddeder; Millî Dayanışma ve Sosyal Adaletten Yanadır:

Atatürkçü milliyetçilik, Türk milletinin sosyal adalet içinde kalkınmasını sınıf kavgasında görmez. **Atatürk**, Türk toplumunu teşkil eden köylü, çiftçi, işçi, esnaf, sanatkâr, sanayici, tüccar, serbest meslek mensubu, memur gibi her çeşit meslek ve zümrelerin, aynı millî toplumun birer unsuru olarak, sosyal adalete uygun esaslar içinde, âhenkli bir tarzda işbirliği yapmalarını; bunlar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların, millet yararını her şeyin üstünde tutarak uzlaştırılmasını ve bağdaştırılmasını öngören bir temel görüşe sahiptir.

Atatürkçülüğün, "milliyetçi bir çağdaşlaşma ideolojisi" olduğunu bir çok incelemesinde belirtmiş olan Prof. Dr. **İsmet Giritli,** bu ideolojinin "özgürlük ve bağımsızlığı tehlikeye girmiş bir ülkenin *sınıfsal* değil, *ulusal* bir başkaldırısı neticesinde" doğduğuna dikkati çeker [102]. *Sınıf* bilincinin geliştirilmesi ve sınıflar arasında *kavganın körüklenmesi* esasına dayanan marksist-leninist anlayışın aksine, Atatürkçülük, *millî* bilincin uyandırılması, millî birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi, *sınıf kavgasının önlenmesi* esasına dayanır.

Atatürk, sosyal dayanışma, millî dayanışma yanlısı idi. 1931 seçimleri sırasında millete hitaben kendi imzası ile yayınlandığı beyannamede, bu konudaki görüşlerini çok açık bir şekilde ortaya koymuştu: Sınıf çatışması yok, sosyal dayanışma var, diyordu.

Atatürk, her toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da işbölümünün zorunlu şekilde mevcut olduğunu kabul ediyor, ancak çeşitli işlerde çalışan yurttaşlar arasında sınıf kavgasının bilerek körüklenmesine karşı çıkıyordu.

Atatürk dönemi, Türkiye'de ilk önemli sosyal kanunların kabul edildiği dönemdir. Birinci BMM'nin kabul ettiği ilk kanunlardan biri, kömür havzasında çalışan işçilerin sosyal hakları ve güvenlikleri ile ilgiliydi. Bağımsızlık savaşının en çetin günlerinde, Anadolu bozkırında toplanan

[101] Ekrem Üçyiğit, **Din ve Biz,** Ankara 1968, S. 234.

[102] İsmet Giritli **Kemalizm İdeolojisi, (Atatürkçülük, II. Kitap, Atatürk ve Atatürkçülüğe ilişkin Makaleler,** Ankara 1938), s. 60.

Levent Şahverdi Arşivi

yeni Meclis, bu sosyal konuya eğilmişti. Sosyal haklar ve sosyal güvenlik açısından, **Atatürk** döneminde çıkarılan en önemli kanunlardan biri de İş Kanunu'dur.

Şüphesiz, ülkenin ekonomik gücü geliştikçe, sosyal haklar da genişleyecekti. Nitekim öyle oldu.

Birçok araştırmacılar, **Atatürk**'ün milliyetçilik ve millî bütünlükle sosyal adaleti bağdaştırmaya çalışan görüşlerini, Fransa'da büyük atılımların gerçekleştirildiği Üçüncü Cumhuriyet döneminin başlıca ideolojisi olan "tesanütçülük" (solidarisme) ile karşılaştırmışlardır [103]. Bu ideoloji, çağdaş toplumda, sınıflar arası kavganın zorunlu olmadığı görüşüne dayanır: bütün meslek gruplarının katkısıyla ve iyi düzenlenmiş sosyal kurumlarla, toplum, uyum ve dayanışma içinde ilerleyip yükselebilir.

Yoksullukla, işsizlikle, hastalıkla, cehaletle, her türlü darlıkla ve sosyal ıztırapla mücadele etmek devletin görevidir.

Atatürkçülük, ne sosyal dertlere karşı kayıtsız kalınmasını, ne de millî bütünlüğün sınıf kavgası kışkırtmalarıyla parçalanmasını kabul etmez [104].

Atatürk'ün bu konudaki çok açık sözlerinden bir kaçını hatırlatmakla yetinclim:

> *"Türk toplumunu oluşturan başlıca çalışma grupları şunlardır: Çiftçiler, küçük san'at sahibi ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek sahipleri, sanayiciler, tüccarlar, memurlar.*
>
> *Bunların her birinin çalışması diğerlerinin ve bütün toplumun hayat ve mutluluğu için zorunludur.*
>
> *Bu duruma göre, amaç, sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışmayı sağlamaktır..."* [105].

[103] Şerif Mardin **Religion and Secularism in Turkey** başlıklı inceleme, (Ali Kazancıgil-Ergun Özbudun, **a.g.e.,** s. 212); ayni eserde, Ergun Özbudun'un **The Nature of the Kemalist Political Regime** başlıklı incelemesi, s. 88.

[104] **Atatürk**'ün sınıf kavgasını reddeden sosyal görüşü için bk. Sadi Irmak, **Atatürk, Bir Çağın Açılışı**, İstanbul 1984, s. 38.

[105] **Atatürkçülük, Üçüncü Kitap, Atatürkçü Düşünce Sistemi,** Ankara 1983, s. 40-41. Atatürk'ün 1931 yılı nisan ayında Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesi münabesetiyle parti başkanı olarak yayımladığı bildiri dikkate değer: "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için işbölümü itibariyle çeşitli mesai erbabına ayrılmış bir câmia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir... Fırkamızın (partimizin) bu prensiple güttüğü gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt (dayanışma) temin etmek ve birbirine ters düşmeyecek surette menfaatlerde âhenk tesis eylemektir" (**Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** Ankara, 1964, s. 550).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, kendi el yazısıyla, **"Demokrasiye muhalif asrî cereyanlar"** başlığı altında, aşırı sağ ve aşırı sol kölelik rejimlerini reddetmiştir. Bolşevizmin, uygulamada, bir azınlık diktatörlüğüne yol açtığını anlatan **Atatürk**, bolşevikler (marksist-leninistler) hakkında şöyle diyor:

> *"Gayelerinde, millî değillerdir. Şahsî hürriyet ve eşitlik tanımazlar. Halk egemenliğine riayetleri yoktur. İçerde, çoğunluğu, zorlama ve baskı ile görüş noktalarına itaate mecbur tutarlar; dışarda propaganda ve ihtilâl teşkilâtı ile, bütün dünya milletlerine kendi prensiplerini yaymağa çalışırlar. Halbuki hükûmet kurmaktan gaye, evvelâ ferdî hürriyetin teminidir. Bolşevik hükûmet tarzında istibdat mahiyeti görülmektedir"* [106].

Atatürk, kendi el yazısıyla yazdığı ve **"Medenî Bilgiler"** kitabında yer alan bu satırların ardından, bir toplumun, zorla ve baskıyla, bazı kişilerin görüşlerinin esiri ve kölesi gibi yaşatılmasının tabiî ve akla uygun bir hükûmet sistemi olmadığını belirtmiştir.

Yine **Atatürk**, daha 1922 de, Batılı istilâcılara karşı giriştiği ölümkalım savaşında Sovyetlerden destek gördüğü bir sırada bile, *"biz milliyetçiyiz; ne bolşevik, ne de komünist olamayız"* yolunda çok açık beyanlarda bulunmuştur [107]. 1935 de verdiği bir demeçte de:

> *"Türkiye'de bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk Hükûmetinin ilk gayesi halka hürriyet ve saadet vermektir"*

demiştir [108].

[106] A. Afetinan, **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, 1969, s. 421-422.

[107] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, 3. Basım, Ankara 1984, s. 187; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III**, Ankara 1954, s. 51. Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin Türkleri yarı sömürge olarak yaşatma heveslerini de, Sovyetler Birliğinin Türkleri peyk devlet yapma yolunda o zaman açığa vurulmuş isteklerini de, Atatürk'ün, milliyetçilik ilkesine dayanarak nasıl boşa çıkardığını anlatır. Yazar Atatürkçü milliyetçiliğin, millî devleti bir *amaç* olarak gördüğünü, bunu Sovyetler Birliğine katılmanın bir *aracı* gibi görenlere karşı Ankara Hükûmetinin ve Atatürk'ün başarılı şekilde direndiklerini belirtir. Tarık Z. Tunaya, "halis Türk milliyetçiliği" diye nitelendirdiği Atatürkçü milliyetçiliğin ırkçı, teokratik, enternasyonalci (komünist) unsurları kesinlikle reddettiğini, Lloyd George'lara da, Zinovieflere de boyun eğmediğini vurgular. (**Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul 1981, s. 58-60, s. 136 ve s. 142).

[108] Utkan Kocatürk, **ayni eser**, s. 187-188. Komünizmin milliyetçilikle olduğu gibi demokrasiyle, temel insan hak ve hürriyetleriyle neden bağdaşamayacağı konusunda, bk. Turhan Feyzioğlu, "**Büyük Tehlike, Komünizm**", (Ankara, 1969).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü milliyetçilik, komünizmle ve sınıf kavgası kışkırtmacılığı ile bağdaşmaz, ama sosyal adalete ve sosyal güvenliğe önem verilmesini gerektirir. Türkiye'de Cumhuriyet döneminin başından beri adım adım gerçekleştirilen sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirleri, sınıf kavgası ve kanlı çatışmalar yoluyla elde edilmiş sonuçlar değildir. Bu tedbirler, devletin, Atatürkçü bir milliyetçilik anlayışı ile, Türk milletini kaynaşmış ve bağdaşmış hale getirme yolundaki bilinçli çabalarından doğmuştur.

Kamu hizmetlerinin ve kalkınmanın gerektirdiği külfetler ve sağladığı nimetler sosyal adalete uygun şekilde dağıtılırsa, yurttaşlar, kalkınma çabalarına daha büyük şevkle katılırlar. Mutluluk ve refahta değil, kölelikte eşitlik sağlayan totaliter ideolojilere asla heveslenmeden, millî dayanışmanın gerekleri yerine getirilebilir. Amaç, herkesi yoksulluğa ortak etmek değil, ülkeden yoksulluğu söküp atmaktır.

Yurttaşın bir karış toprağına, bir lokma ekmeğine, kafalardaki düşünceye, yüreklerdeki inanca, dudaklardaki duaya, bir çift söze, bir satır yazıya kadar her şeye merkezî "polit-büro"nun karışıp hükmedeceği bir kölelik rejimine sürüklenmeden, âdil bir gelir dağılımını; kabiliyetlere yükselme imkânı veren fırsat eşitliğini; en uzak yurt köşelerinden en çaresiz yurttaşlara kadar hiç bir kesimi ihmal etmeyen sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirlerini gerçekleştirmek kabildir. Bunun için, sınıf kavgasını öngören ideolojilere ihtiyaç yoktur. Atatürkçü olmak ve onun milliyetçiliğini iyi anlamak yeterlidir.

Atatürkçü Türk Milliyetçiliği Vatan Kavramı ile Bağlantılıdır ve Gerçekçidir.

Millet ve milliyetçilik konusu incelenirken, bir gerçek unutulmamalıdır: Her millet, kendi ülke bütünlüğünü, millî birlik ve beraberliğini en iyi koruyacak olan tanımlar hangileri ise, onları tercih eder.

Fransız milletinin doğuşunda önemli yeri olan dil birliği İsviçre'de geçerli değildir. İsviçre, ortak vatan, ortak tarih ve ortak siyasî kurumlara önem verir. Amerika, Anayasaya sadakati ve Amerikalılık ideallerine bağlılığı ön plâna geçirmeğe çalışır. İsrail ise, dünyanın dört bucağından toplanmış, ırkları, renkleri, dilleri, yaşama tarzları, kültürlerinin önemli unsurları birbirinden çok farklı insanları, sadece din bağı ile birleştirerek -ve ibranice öğretmeğe çalışarak- bir millet oluşturma yolundadır.

Türk milletini birleştiren bağlar çok çeşitli, köklü ve güçlüdür. Ortak devlet, ortak tarih, ortak kader, ortak kültür, ortak manevî inançlar, ortak dil, geleceğe dönük ortak idealler gibi pek çok bağ yanında, her karışı

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte savunulmuş ve savunulacak olan *"bölünmez ortak vatan"* unsuru da, Türk milliyetçiliğinin dokusunda son derecede önemli bir yer tutar.

Atatürkçü milliyetçilik anlayışı gerçekçidir; yakın tarihimizin acı derslerini gözden kaçırmaz; anavatanı ve Türkiye Cumhuriyetini tehlikeye atacak maceracı, hayalci yollara sapmaz.

Atatürk, Türk milletinin varlığının ve hayatî menfaatlerinin panislâmizm, panturanizm veya "federal imparatorluk" gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini, daha Millî Mücadele yıllarında ısrarla vurgulamıştır [109]. İzlenebilecek gerçekçi ve akılcı yolun, sınırları belli bir vatan üzerinde, millî bir Türk Devleti kurmak olduğunu anlamıştır ve anlatmıştır. Dünyanın milliyetler çağına girdiği bir dönemde, Kuzey Afrika'dan Yemen'e kadar uzanan, bir çoğu Osmanlı Devletine karşı yabancı devletlerle iş birliği haline girmiş [110], kendi aralarında bile rekabet ve çekişmeyi sürdüren bazı kavimleri zorla İmparatorluk sınırları içinde tutmağa çalışmanın, Türk çocuklarını uzak Yemen çöllerinde kırdırıp ana vatanı tehlikeye atmanın çıkar yol olmadığını, Atatürk Millî Mücadeleden önce görmüştü.

Türk Devletinin, gerçekte, panislamizm veya panturanizm yapacak güce artık sahip olmadığı bir dönemde, sanki bu çeşit politikalar güdülüyormuş gibi ciddiyetten uzak propagandalara kalkışılması, gereksiz yere devletimize karşı düşmanlıkların artmasına sebep olmuştu. Ciddiyetten ve gerçekçilikten uzak hevesler, Türk milletine fayda sağlamamış, sadece düşmanlarımızın Türk Devletini tarihten ve coğrafyadan silmek üzere elele vermelerine yol açmıştı.

Yukarıda, "vatan" kavramı ile "millet kavramı" arasındaki ilişkiden bahsederken, Atatürk'ün, sınırları belli, somut ve bölünmez bir "vatan" anlayışına verdiği öneme değinmiştik.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında somut bir "vatan"a bağlılık unsurunun büyük yer tuttuğunu, Atatürkçü düşünce sistemini inceleyen bir çok bilim adamları belirtmişlerdir [111].

[109] 1 Aralık 1921 de TBMM de yaptığı konuşma, **Söylev ve Demeçler, Cilt 1,** İstanbul 1945, s. 195-196.

[110] Bu konuda bakınız, Liman Von Sanders, **Türkiye'de beş yıl,** (çeviren M. Şevki Yazman) İst. 1968.-İngiliz casusu T.E. Lawrence'in "**Seven Pillars of Wisdom**" başlıklı hâtıraları da, Arap ülkelerini İngiliz-Fransız emperyalizmine karşı savunan Türk ordularının nasıl içten ve arkadan vurulduğunu anlatır.

[111] Yukarıda, **not 9, not 10, not 34** ve **not 35** de verilen kaynaklar. Ayrıca, Ahmet Mumcu, **Atatürkçülükte Temel İlkeler,** İstanbul 1983, ikinci baskı, s. 94 ve devamı.

Levent Şahverdi Arşivi

Milliyetçilik ilkesinin Anayasa'ya girdiği 1947 yılında, bu ilkeyi TBMM kürsüsünde savunan ve açıklayan **Recep Peker**, Türk milliyetçiliğinin *"beynelmilelci cereyanlara karşı"* olduğunu belirtirken, bu milliyetçiliğin kendi vatanımıza bağlı olduğunu da açıklıyordu [112].

Millet gerçeğinin önemini inkâra kalkışan enternasyonalci akımlar milliyetçilik anlayışına aykırı, hayalci ve aldatıcı oldukları gibi, Türk milliyetçiliğinin belirli ve somut bir "vatan" kavramıyla birleşince güçlendiğini ve gerçeklik kazandığını unutmak da aldatıcıdır.

Atatürk, vatan konusunda, kendi el yazısıyla şunları yazmıştır:

> *"Türk milleti, Asya'nın batısında ve Avrupa'nın doğusunda olmak üzere, kara ve deniz sınırları ile ayırt edilmiş, dünyaca tanınmış büyük bir yurtta yaşar"... "Yakın ve uzak zamanlar düşünülürse, Türk'e yurtluk etmemiş bir kıta yoktur"... "Bugünkü Türk Milleti, varlığı için bugünkü yurdundan memnundur. Çünkü Türk, derin ve şanlı geçmişini; büyük kudretli atalarının kutsal miraslarını bu yurtta da muhafaza edebileceğinden, o mirasları şimdiye kadar olduğundan çok fazla zenginleştirebileceğinden emindir"* [113].

Yukarıda belirttiğimiz vatan kavramı ve gerçekçilik ilkesi elbette millî sınırlarımız dışında kalan Türklerle ilgilenmemek anlamına gelmez. *"Atatürkçülük"* adı altında, üç cilt halinde yayınlanan çok değerli eserde de belirtildiği gibi, Türk milliyetçisi, dünyada yaşayan bütün Türkleri sever. Onlarla olan doğal ilişkileri kabul eder; onları kardeş sayar, onların uygar ve zengin olmasını, gelişmelerini diler. Ama, kendisine *siyasî alan* olarak, Türk vatanını benimser; gerçekçi ve akılcı davranarak ana vatanı tehlikeye atacak maceracı ütopyalardan uzak durur. [114]

[112] **T.B.M.M. tutanağı**, 5 Şubat 1937.

[113] A. Afetinan, *a.ge.e.*, s. 353-354; **Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün görüş ve direktifleri**, Ankara 1983, s. 55. Bu son eserde, Atatürk'ün vatan konusundaki görüşünü açıklayan başka sözlerine de yer verilmiştir. Atatürk'ün vatanla ilgili düşüncelerini anlatırken, Hatay'ın kurtuluşu konusunda gösterdiği büyük duyarlılığı da doğru değerlendirmekte yarar vardır. Hatay, yüzyıllarca Türk Devletinin yönetiminde yaşamış, Türklerle meskûn bir yurt köşesiydi. Misak-ı Millî sınırları içinde yer alıyordu. 1918 ateşkes anlaşması sırasında Türk kuvvetlerinin elinde idi. Atatürk'ün düşüncesine göre, baştan beri Türkiye'nin ayrılmaz parçası olan Hatay, 1918 yılının çöküntüsünden yararlanan emperyalistlerce haksız olarak işgal edilmişti. Ateşkesten sonra İskenderun'a tamamiyle haksız şekilde asker çıkarmağa kalkışan galip devletlerin bu davranışını önlemek için, komutan olarak, Atatürk büyük çaba göstermiş, İstanbul Hükûmetinin bu konudaki gevşek tutumuna karşı çıkmıştı. İstanbul Hükûmetinin teslimiyetçi davranışı yüzünden 1918'de komutan olarak işgalden kurtaramadığı Hatay'ı, devlet adamı olarak, yirmi yıl sonra kurtaracaktı.

[114] **Atatürkçülük, 3 cilt, Atatürkçü Düşünce Sistemi,** Ankara 1981, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk vatanı kumara, hayale ve maceraya feda edilmemelidir. Her dönemde ve her şart altında, nelerin yapılabileceği ve nelerin yapılamayacağı iyice değerlendirilmelidir.

Atatürk, 1930 yılında, bu konuya değinmiş ve Türkiye dışındaki Türklerin kültür sorunları ile ilgilendiğimizi, "büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem verdiğimizi", en uzaktaki Türklerin dil ve kültürlerini bile ihmal etmediğimizi söylemiştir. Aynı konuşmasında **Atatürk** şöyle diyor:

> *"Milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde düşünülmemeli ve savunulmamalıdır. Milliyet davası... şuurlu bir ideal meselesidir. Şuurlu ideal demek, müsbet ilimlere, ilmî usullere dayandırılmış bir hedef ve amaç demektir... Hareketlerin imkân sınırları ve öncelikleri mutlaka hesaba katılmalıdır"* [115].

1918 çöküntüsüne kadar, Türk milliyetçileri, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını elbette içlerine kolay kolay sindiremiyorlardı. Hiç kimse, ağır suçlamalara uğramadan, Osmanlı ülkesinin küçülmesine yol açabilecek görüşleri ileri süremezdi. Bu sebeple, gerçekçi ve anavatana dönük bir milliyetçilik anlayışını savunmak, o dönemde, bir hayli zordu. O günün şartlarında, akılcı ve anavatancı bir milliyetçilik anlayışı ile kamuoyunun önüne çıkamayan aydınları bir ölçüde mazur görmek gerekir. **Ziya Gökalp** bile, ancak imparatorluk dağıldıktan sonra, Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında, "Türkiyeci" bir milliyetçiliği açıkça savunabilmiştir [116].

Türk Milliyetçiliği konusunda çok değerli eserler vermiş olan Profesör **Remzi Oğuz Arık**'a göre, Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçiliği tam belirgin hale gelememişti. Çünkü, *"İslâm Birliği"* veya *"Osmanlıcılık"* gibi akımların etkisinden kurtulamayan, tereddüt ve çelişkilerle dolu, daha çok kitap ve dergi sayfalarında kalan Meşrutiyet milliyetçiliğinin ağırlık merkezi anavatan dışındaydı. "Anavatan, bütün halkıyla birlikte sömürge muamelesi görmekte" idi. İmparatorluk veya uzak hayaller uğruna kumara basılan hep anavatandı. Türk milliyetçiliği gerçek karakterine Atatürk önderliğindeki Bağımsızlık Savaşı ile kavuştu. Prof. **Remzi Oğuz Arık**, varılan bu son aşamayı şöyle özetler:

[115] **Aynı eser,** s. 28-29. Atatürkçü Türk milliyetçiliğinin gerçekçi karakteri hakkında, Hamza Eroğlu, **Atatürkçülük**, Ankara 1981, s. 84.

[116] Remzi Oğuz Arık, **'Ziya Gökalp'in Türkçülüğüne dair'** (**Meseleler,** İstanbul 1974, s. 133).

Levent Şahverdi Arşivi

"Artık vatan Türk vatanı, devlet Türk devleti, millet Türk milletidir. Bu basit gibi görünen gerçekleri içimizde duymak, dilimizle söylemek için dokuzyüz yıl beklediğimizi düşününüz: O zaman bu basit gerçeklerin ne kadar büyük nimetler olduğunu anlarsınız".

İnsanlığın temiz ve büyük bir gerçeği olan Türk kütlelerinin tarihini, kültürünü benimsediğimizi, fakat "siyasî hareketlerimizin çerçevesi olarak *Türkiye'yi* kabul" etmemiz gerektiğini belirten **Remzi Oğuz Arık**, "bütün emeklerin döküleceği yer burasıdır" diyor [117].

Gözden uzak tutulmaması gereken hakikat şudur: Tarihî ve coğrafî gerçeklere dayanan belirli ve somut bir vatan fikri Türk milliyetçiliğini güçlendirmiştir.

Prof. Dr. **Mehmet Kaplan** "hakiki milliyetçi realisttir" dedikten sonra şu görüşleri savunuyor:

"... Müsbet bir milliyetçilik anlayışının coğrafyayı temel yapması... gayet tabiidir.

Millî enerjinin en küçük zerresi dahi bu toprakların işlenmesine harcanmalıdır. Bu topraklar kelimenin hakikî manası ile milletimizin vücudunu teşkil eder. Ruh vücudun üzerine dayanır. Türkiye'yi esas olarak kabul etmeyen ütopik anlayış vücudunu hakir gören Hint fakirleri gibi zayıf kalmağa... mahkûmdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük hatası ana vatanı ihmal ederek millî kuvvetleri yabancı ülkelerde heba etmesi olmuştur. Gözleri veya merkezi Türkiye dışında olan her ideoloji Anadolu'yu tekrar harcamak ister. Bundan dolayı, yeni

[117] Remzi Oğuz Arık, **'Milliyetçiliğimizin Merhaleleri'** adlı makale, (**Coğrafyadan Vatana,** ikinci baskı, İstanbul 1967, s. 63-64). **'Tarihimizin Öğrettikleri'** başlıklı makalesinde de, R.O. Arık, "Osmanlı İmparatorluğu'nu ilk kuranların uyanık karakterleri ile yekpâreliğini kazanan ve metropol pâyesini yitirmeyen Anadolu'nun, sonraki nesiller elinde sömürgenin uğrayacağı ihmale, kayıtsızlığa, hatta daha beter zulme uğraması"nı Osmanlı Devleti'nin gerileme sebepleri arasında sayar (**aynı eser,** s. 36). **'Milliyetçiliğimiz'** başlıklı makalesinde ise, değerli düşünür şöyle diyor: "Tarihî akışımızın gelip döküldüğü bu anavatan, bizim milliyetçiliğimizin baş realitelerinden ve asıl hedeflerinden biridir. Başkasının vatanında gözümüz yoktur; fakat bu topraktan da bir zerresini feda edemeyiz, kumara basar gibi sergüzeştlerde harcayamayız" (s. 52). R.O. Arık'a göre: "Yoluna can verilebilecek toprak: İşte vatan budur" (**'Vatanlara Dair'** başlıklı makale, **aynı eser,** s. 20). "Milliyet fikrinin esası vatanla, vatanın doğuşuyla başlar" (**aynı eser,** s. 14). Hilmi Ziya Ülken de aynı temel görüşü savunur. (**a.g.e.**, s. 164 ve 335).

Levent Şahverdi Arşivi

milliyetçilik anlayışı, bu nevi ideolojileri, hayalleri, ne kadar parlak olursa olsun, kendisine aykırı buluyor" [118]

Falih Rıfkı Atay, "*Atatürk umutsuzluğu yendiği gibi, hayalciliği de yenmişti*" diyor [119]. Bu sözler **Atatürk**'ün teslimiyetçiliği reddeden mücadeleci karakteri yanında, **Bernard Lewis**'in deyimiyle "*kahramanlarda görülmesine alışık olmadığımız*" [120] gerçekçiliğini de çok güzel anlatır.

Atatürkçü Türk Milliyetçiliği Demokrasiye Yöneliktir; Millet Egemenliği İlkesiyle Bağlantılıdır.

Millî Mücadelenin temelinde, Türk milliyetçiliği ile birlikte, egemenliğin bir şahsa, padişaha değil, millete ait olduğu ilkesi de yer almıştır. Atatürkçü düşünce sisteminde, bu iki ilke birbirinden ayrılamaz.

1921 Anayasasından başlayarak, Ankara'da kurulan yeni Türk devletinin bütün Anayasalarında milletin egemenliği esastır.

Fransız ihtilâlinin, milliyetçilikle birlikte demokratik inançların da yaygınlaşmasına yol açtığına yukarıda değinmiştik. Milliyetçilik ile insan hak ve hürriyetlerine saygılı demokratik rejimin, tarih sahnesine, birlikte doğmaları bir rastlantı değildir.

Atatürk'ün Samsun'a ayak bastıktan hemen sonra İstanbul'a gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporda, milletin "*hâkimiyet esasını*" ve "*Türklük duygusunu*" amaçladığını bir arada ve aynı cümle içinde belirtmiş olması da bir rastlantı değildir [121].

Atatürk Sivas'a ayak basar basmaz orada kurduğu gazeteye "*İrade-i Milliye*" (Milli İrade) adını verir. Ankara'ya ulaşınca bir gazete daha kurar. Adı "*Hâkimiyet-i Milliye*" (Milli Egemenlik) dir. Atatürk'ün, kurduğu gazetelere verdiği bu adlar da, hiç şüphesiz rastlantı değildir [122].

[118] Mehmet Kaplan, "**Milliyetçiliğe dair**" ve "**Yeni Türk Milliyetçiliği**" başlıklı yazıları (**Nesillerin Ruhu**, İstanbul, 4. baskı, s. 38-40). Atatürkçü milliyetçilik anlayışında "sınırları belli bir vatan" fikrinin önemi Anayasa görüşmelerinde de belirtilmiştir. (**Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,** 17 Ağustos 1982 tarihli 128 ci Birleşim, Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün konuşması, s. 647 ve Prof. Dr. Hamza Eroğlu'nun konuşması, s. 648).

[119] Falih R. Atay, **Kurtuluş**, İstanbul 1981, s. 51.

[120] Bernard Lewis, **a.g.e.**, s. 286; **Atatürk**'ün gerçekçiliği hakkında ayrıca bk. Turhan Feyzioğlu, **'Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol'** (**Atatürk Yolu** adlı ortak eser, İstanbul 1981, s. 58).

[121] Yukarda **29** sayılı nota bakınız.

[122] Doç. Dr. Yücel Özkaya'nın **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi** adlı eserinde, Kurtuluş Savaşı sırasında yayınlanan gazete ve dergilerin tam bir listesi yer almıştır. (Ankara, 1981, s. 164-168). Bu yayınların adlarında "millet" ve "millî" sözcüklerine sıkça

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadeleyi güçlü ve meşru bir temele, *"millî egemenlik"* temeline oturtmak, Atatürk'ün büyük başarısı olmuştur. Halife-Sultan, işgal altındaki bir şehirde âdeta yabancıların esiri idi. Millet adına konuşabilecek durumda değildi. Tek çare milletin kendi kaderini eline almasıydı. Daha ilk kongrelerde *"Kuvay-ı milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak"* kararı alınmıştı. Saltanat tacından artık bir şey beklenemezdi. Millet taç giyecekti [123].

Atatürk askerî alandaki dehasına eş bir siyasî deha ile TBMM ni kurup, milletin şahlanışına demokratik bir kurumun meşruluk ve hukukîliğini kazandırmıştır. TBMM nin kuruluşu, Millî Mücadeleyi, içte olduğu gibi dışta da güçlendirmiştir. Bağımsızlık Savaşı, millî egemenlik ilkesinden güç alınarak, her konuda hesap soran, kıyasıya eleştiren, milletin haklarına titizlikle sahip çıkan bir Meclisle kazanılmıştır. Büyük bir savaşın, millet adına, bir parlâmento tarafından yönetilip yürütülmesi, dünya tarihi açısından da üzerinde durulmağa değer bir olaydır [124].

Atatürk döneminde, halkçılık ilkesinin millet egemenliği ve demokratik rejim fikrini içerdiği ısrarla belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, sağlı, sollu totaliter dikta ideolojilerinin hepsine daima karşı çıkmıştır. **Atatürk, Stalin**'le, **Hitler**'le, **Mussolini** ile çağdaştı. Yukarda, Marksçı-leninci sınıf diktası görüşünü nasıl kökünden reddettiğini gördük. **Hitler** ve **Mussolini**'nin temsil ettikleri demokrasi düşmanı, millet egemenliği ile bağdaşmaz, totaliter devlet anlayışlarını da, **Atatürk** temelinden yanlış bulmuş ve reddetmiştir.

---

rastlanır. Örnek olarak, Eskişehir'de yayınlanan **Millet**, Kayseri'de yayınlanan **Misak-ı Millî**, Elazığ'da yayınlanan **Satvet-i Milliye**, Kahramanmaraş'ta yayınlanan **Amâl-i Milliye** gazetelerini sayabiliriz.

[123] İsmet Giritli, **"Kemalizm Millî Hâkimiyet ve Cumhuriyet Demektir"** başlıklı inceleme (**Atatürk Yolu** adlı ortak eser, İstanbul 1981, s. 109-128); Tarık Z. Tunaya, **a.g.e.**, özellikle s. 76-78; Takeshi Hayeshi, **'The Modernizationn of Japan and Turkey'** başlıklı inceleme (A. Kazancıgil-E. Özbudun, **a.g.e.**, s. 228).

[124] İnönü bu konuda şöyle diyor: "Millî Mücadelenin askerî safhada idaresi kadar siyasî idaresi de nâzikti. Hatta daha nâzikti denilebilir. Atatürk siyasî safhanın idaresinde de aynı derecede maharetli, daha maharetli olmuştur. Meselâ, benim kanaatımca, Millî Mücadelenin, bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi son derece güç, fakat harikulâde isabetli bir karar olmuştur... Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında bu, harikulâde bir buluştur. Emsali de hemen hemen yok gibidir". (Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul 1981, s. 35-36). Prof. Dr. Mehmet Kaplan da, Türk milliyetçiliğinin millî irade ve demokrasi ile bağlantısına dikkati çekerek, bu milliyetçilik anlayışının faşizm ve nazizmle hiç bir ilgisi olmadığını belirtmiştir. (**a.g.e.**, s. 97).

Levent Şahverdi Arşivi

Kendisine diktatör olup olmadığını soranlara, "diktatör olsaydım, bu soruyu soramazdınız" demiş; ayni soruyu yönelten bir yabancı gazeteciye, "ben diktatör değilim... Ben, kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak yönetmek isterim" cevabını vermiştir [125]. Amerikalı yazar **D.E. Webster**'in, 1939 da yayınlanan "*The Turkey of Atatürk*" adlı eserinde verdiği hüküm de şudur: "Tanınmış çağdaşlarından bazıları ne kadar *korku* uyandırmışlarsa, o da o kadar *saygı* uyandırdı".

Siyaset ilmiyle uğraşanlar, Türkiyede geçici bir süre için zorunlu olarak uygulanan tek parti yönetiminin aşırı solcu ve aşırı sağcı totaliter rejimlerde görülen tek parti sistemlerinden *özde* ve *amaçta* çok farklı olduğunu belirtmişlerdir [126].

İtalyan milleti, **Mussolini**'yi başaşağı bir sokak fenerine asarak lânetledi. Alman milleti, bir sığınakta intihar ederek cesedini yakınlarına yaktıran **Hitler**'in rejiminden duyduğu utanç ve öfkeyi, lânetleme anıtları dikerek sergiledi. Sağlığında putlaştırılan **Stalin**'in on milyona yakın masum insanın kanına girdiği, ölümünden sonra, ülkesinin yöneticileri tarafından açıklandı; heykelleri meydanlardan, adı sokaklardan silindi. Buna karşılık, çağdaş, medenî, demokratik milliyetçiliğin temsilcisi **Atatürk**, bütün bir milletin göz yaşları ile ebedî âleme uğurlanırken, yalnız her kuşaktan Türkler değil, bütün dünya milletleri onu saygıyla ve sevgiyle anıyorlardı. Bu sevgi ve saygı yıllar geçtikçe daha da derinleşmektedir. Uzaktan bakınca heybeti daha iyi görülen yüce dağlar gibi, ölümünün üzerinden yıllar geçtikçe Atatürk'ün büyüklüğü de daha iyi anlaşılmaktadır [127].

[125] Gladys Baker'e demeç, 22 Haziran 1935, **Söylev ve Demeçler, Cilt III,** Ankara 1954, s. 98.

[126] Totaliter aşırı sol ve aşırı sağ rejimlerle Kemalizm arasındaki farkı en iyi belirtenlerden biri fransız siyaset bilimi ve anayasa hukuku profesörü Maurice Duverger'dir: Bk. **Les Partis Politiques,** Paris 1951, s. 308-309; **Droit Constitutionnel et Institutions Politiques,** Paris 1955, s. 388-390. Bu konuda ayrıca, Bk. Turhan Feyzioğlu, **Les Partis Politiques en Turquie, Du Parti Unique à la Démocratie,** Revue Française de Science Politique'den ayrı bası, Paris 1954.

[127] Bütün dünyadaki ilim, fikir, sanat ve devlet adamlarının Atatürk'le ilgili değerlendirmeleri, tam bir inceleme konusu yapılarak, ciltler halinde yayınlanmağa değer. Bu konuda bazı çalışmalar yapılmıştır. **Atatürk Araştırma Merkezi** bunları tamamlamak kararındadır. Atatürk'ün doğumunun 100 üncü yıldönümü münasebetiyle UNESCO'nun aldığı önemli karar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin konuşması, bir çok dünya şehirlerinin Atatürk günleri ilân etmeleri, bazı devletlerin Atatürk'ü anma pulları bastırmaları, pek çok ülkede düzenlenen konferans ve seminerler, büyük önderin değerinin yıllar geçtikçe daha iyi anlaşıldığını gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü Milliyetçilik Saldırgan Değil, Barışçı ve İnsancıldır:

Milliyetçiliğin bir temel ilke olarak Anayasaya girmesini savunurken, **Atatürk**'ün İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya** şöyle diyordu:

> *"Millîci olmak bizim zarurî şiarımızdır. Fakat bizim millîci şiarımız dar ve inhisarcı (tekelci) değildir. Bizim millîciliğimiz, medenî insanlık içinde, onun esaslı bir unsuru olarak, insanlığın yücelip yükselmesine ve bütün dünyayı mutluluk ve refah içinde yaşatmaya yönelmiş bir millîciliktir"* [128].

Bu sözler, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, o yıllarda barışı tehdit etmekte olan nazizm ve faşizmden çok farklı bir dünya görüşünü ve medenî bir milliyetçilik anlayışını benimsediğini gösteriyordu.

Atatürk, milliyetçiliği reddeden teori ve görüşlere karşı idi. Fakat, bütün başka milletleri hor gören, aşağılayan, saldırgan, savaşçı bir milliyetçiliği de benimsememişti.

Atatürk, her ülkenin yöneticilerinin asıl sorumluluklarının elbette, kendi milletlerine karşı olduğunu belirtmiş; Türk milletinin şerefi, hakları, yararları sözkonusu olduğunda, bunların tam bir dikkat ve titizlikle korunmasını görevlerin en kutsalı saymıştır. Ancak, engin milliyetçiliğinin özünden ve amacından hiç bir şekilde uzaklaşmaksızın, şu gerçeği de gözden kaçırmamıştır: Hiç bir millet bu dünyada tek başına yaşamamaktadır. Görmüştür ki, "dünyada ve dünya milletleri arasında huzur, anlaşma ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan yoksun kalır" [129].

Hemen belirtelim ki, düşman güçlere boyun eğmeye hazır, teslimiyetçi, dünya gerçeklerinden habersiz, hayalci "pasifist" lerin tutumu ile **Atatürk**'ün barışçılığı arasında derin bir uçurum vardır. Ne yazık ki, çağımızda da, hâlâ, milletlerarası ilişkilerde, kuvvetli olan hakkı ve haklıyı ezebilmektedir. Bu gerçeği görmezlikten gelmek mümkün değildir. Hakkın ve haklının ezilmeyeceği bir milletlerarası hukuk düzeninin kurulmasını istemek ve bu yolda içtenlikle çaba göstermek başka şey, kendi arzularını gerçek sanan, var olmayanı varmış farzeden ütopyacılık başka şeydir.

[128] **TBMM Tutanağı**, 5 Şubat 1937, s. 60. Mehmet Kaplan: "Biz asla başka milletlere tahakküm etmek gayesini taşımayan bir milliyetçilik fikri güdüyoruz" (**a.g.e.,** s. 97); "İnsanlığı ancak milliyetçilik kurtarabilir. Fakat mütecaviz milliyetçilik değil, kendi varlığı kadar başkalarınınkine de hürmet eden bir milliyetçilik..." diyor. (**a.g.e.,** s. 101).

[129] **Atatürkçülük, 3 cü Kitap, Atatürkçü Düşünce Sistemi,** Ankara 1983, s. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, bir milletin barış içinde yaşayabilmek için kendini savunacak güce ve iradeye sahip olması gerektiğini çok açık şekilde anlatmıştır:

> *"Bugün vardığımız barışın ebedî barış olacağına inanmak safdillik olur. Bu o kadar önemli bir gerçektir ki, ondan bir an bile gaflet, milletin hayatını tehlikeye sokar. Şüphesiz, hukukumuza, şeref ve haysiyetimize saygı gösterildikçe, mukabil saygıda asla kusur etmeyeceğiz. Fakat, ne çare ki, zayıf olanların hukukuna saygının noksan olduğunu veya hiç saygı gösterilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için her türlü ihtimallerin gerektireceği hazırlıkları yapmakta asla gecikmeyeceğiz"* [130].

Aynı konuda, **Atatürk**'ün şu sözleri de hatırda tutulmalıdır:

> *"Hiç bir millet ve memlekete karşı tecavüz fikri beslemeyiz. Fakat varlığımızı ve bağımsızlığımızı korumak için, bir de milletimizin iç rahatlığı ve gönül huzuru ile çalışarak refahlı ve mutlu olmasını sağlamak için her vakit memleket ve milletimizi korumağa gücü yeten bir orduya sahip olmak da ülkümüzdür"* [131].

Atatürk, pek çok savaş felâketi geçirmiş olan Türkiye'nin barış ihtiyacının büyük olduğunu belirtirken, barışın ancak güçlü olmakla korunabileceğine, tarafsızlıkları bütün dünyaca kabul edilmiş ülkelerin bile ordularına ve savunmalarına büyük önem verdiklerine dikkati çekmekten geri kalmamıştır [132]. Ancak Atatürk, savaşın fâcialarını herkesten iyi biliyordu:

> *"Ben harpçi olamam. Çünkü harbin acıklı hallerini herkesten iyi bilirim"* [133].
>
> *"Harp zarurî ve hayatî olmalı... Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin, millet hayatı tehlikeye uğramadıkça, harp bir cinayettir"* [134].

[130] Nakleden Mehmet Gönlübol, **Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler** başlıklı inceleme (T. Feyzioğlu, M. Aysan, H. Eroğlu ve İ. Giritli ile birlikte yazdığı "**Atatürk Yolu**" adlı ortak eser, İstanbul 1981, s. 276).

[131] Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s. 311

[132] İzmir'de, 22 Şubat 1924'de ordu mensuplarına hitabı, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II,** İkinci baskı, Ankara 1959, s. 170-171.

[133] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk**, Ankara, 1980, s. 110.

[134] 16 Mart 1923'de Adana'da yaptığı konuşmadan, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II. cilt, ikinci baskı, Ankara 1959, s. 124.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Zafer'den ve istilâcı düşmanların yurdumuzdan kovulmasından az sonra, **Atatürk**, sağduyunun ve aklın ifadesi olan şu sözlerle Anadolu halkına sesleniyordu:

> *"Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar elde ettiği zaferler memleketimizi gerçek kurtuluşa kavuşturmuş sayılamaz. Bu zaferler ancak gelecekteki zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Askerî muzafferiyetimizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım"* [135].

Atatürk'e göre, "insanları mutlu edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak insanî olmayan ve son derece üzücü olan bir sistemdir" [136].

Atatürk, milliyetçi olmayı, diğer bütün milletlere düşman olmak şeklinde anlayan dar bir görüşün sahibi değildi:

> *"... Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği yapan bütün milletlere saygı duyar ve riayet ederiz".*
>
> *"... Türk Milleti insanlık âleminin samimî bir ailesidir"* [137].

Henüz Birleşmiş Milletlerin, UNESCO'nun, UNCTAD'ın ve benzeri kuruluşların ortada olmadığı, gelişme halindeki ülkelerin kalkınmasının dünya ülkelerinin tümü için taşıdığı önemin bilinmediği, Kuzey-Güney diyalogundan bahsedilmediği, evren içinde küçük bir zerreden ibaret olan dünyamızdaki bütün insanların çeşitli yönlerden kader birliği içinde bulunduklarının yeterince anlaşılmadığı, Avrupa'da "üstün ırk" şovenizminin kol gezdiği ve sömürgeciliğin dünyanın yarısına egemen olduğu bir dönemde, **Atatürk**, büyük bir ileri görüşlülük ve seziş gücü ile şunları söylüyordu:

> *"İnsanları mutlu etmenin tek yolu, onları birbirine yaklaştırarak, onları birbirine sevdirmektir"* [138].

[135] Alaşehir Konuşması, 25 Ocak 1923, **aynı eser,** s. 71.

[136] Balkan Konferansı üyelerinin Ankara'da, TBMM binasında yaptıkları toplantıdaki konuşması, 25 Ekim 1931, **aynı eser,** s. 273.

[137] Gürbüz D. Tüfekçi, **a.g.e.,** Ankara 1981, s. 55. Prof. Remzi Oğuz Arık da, bu konuda şöyle diyor: "Biz kimseden, kimsenin milletinden, yurdundan nefret etmiyoruz. Sadece, kendi yurdumuzu, kendi milletimizi sevmekle işe başlıyoruz... Nefretimiz ancak, her şeyden üstün tuttuğumuzu sevmeyeni, tehlikeye düşüreni vuracaktır: Ve bu, bizim milliyetçiliğimizin belki en keskin vasfıdır", **a.g.e.,** s. 53.

[138] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II. cilt, ikinci baskı, Ankara 1959, s. 273.

Levent Şahverdi Arşivi

"Şuna da inanıyorum ki, eğer devamlı barış isteniyorsa, kütlelerin vaziyetlerini iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir" [139].

Dünyanın bir ucundaki rahatsızlığın bile hepimizi ilgilendirmesi gerektiğini, en uzakta sandığımız bir olayın bile bizi bir gün etkileyebileceğini; sömürgeciliğin yeryüzünden ergeç silineceğini, bütün "mazlum milletlerin" mutlaka kurtulacağını belirten, **"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh"** ilkesiyle geleceği ışık tutan **Atatürk**, çağının ilerisinde bir liderdi.

Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO), doğumunun 100. yıldönümünde, **Atatürk**'ü anma kararı alırken şöyle diyordu:

"Kemal Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizme karşı girişilen ilk kurtuluş mücadelelerinden birinin lideridir".

"Kemal Atatürk, dünya milletleri arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsüdür; bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiç bir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir âhenk ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır".

Daha 1938 yılında, bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın öncüsü olan "Milletler Cemiyeti" (Cemiyet-i Akvam), **Atatürk** hakkında *"barışın dâhi hâdimi"* deyimini kullanmıştı. 1981 de, New York'da, Birleşmiş Milletler binasında yapılan anma toplantısında, o günkü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri **Dr. Kurt Waldheim**'ın **Atatürk** hakkında kullandığı sözler şunlardı: *"Millî kurtuluş kahramanı ve barış mimarı".*

Atatürk, bir yandan, kendi milletinde millî duyguyu, kendine güveni, Türk olmanın öğüncünü, milliyetçi düşünceyi güçlendirip kökleştirirken, insanlığın da hayranlığını kazanmağı bilmişti. Çünkü onun temsil ettiği milliyetçilik görüşü, gerçekten medenî ve yüceltici bir görüştü. **İsmet İnönü**, O'nu, ölümünün 25. yılında anarken, şu satırları yazıyordu:

[139] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, 3. baskı, Ankara 1984, s. 316. Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Danışma Meclisi'nde 1982 Anayasası üzerinde yaptığı konuşmada da, Atatürk'ün Türk milliyetçiliği anlayışının insancıl karakterine dikkati çekmiştir (**Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, 17 Ağustos 1982 tarihli 128 ci birleşim, s. 647).

Levent Şahverdi Arşivi

"Atatürk'ün mücadele neticelerini milletlerarası sahada makul ölçüler içinde tutması ve durdurması, onun cesaretidir ve hayranlık uyandıran bir başka tarafıdır. Atatürk, zaferi kazandıktan sonra, esaslı bir nokta olarak, bütün hayatında insanlığın barış içinde yaşaması idealinin samimî ve sarsılmaz savunucusu olmuştur. Bugün dünya, O'na, bundan dolayı da hayrandır" [140].

Türk milleti, **Atatürk**'ten bu yana, tarihindeki en uzun barış dönemini yaşamıştır [141]. Barış içinde kalkınmasını sürdürmüştür. Türk milleti medenî milletler topluluğunun şerefli ve güçlü bir üyesi olarak, **Atatürk**'ün gösterdiği yüce hedeflere, onun çizdiği akılcı yoldan ilerleyerek mutlaka erişecektir.

Sonuç

Ölümünden bunca yıl sonra, yalnız Türkiye'de değil, dünyanın pek çok ülkesinde araştırmalara, bilimsel yayınlara konu olan **Atatürk'**ün kurtarıcı, yüceltici, çağdaşlaştırıcı milliyetçilik anlayışı, hem sınırsız bir sevgi ve güvenle bağlı olduğu Türk Milletine, hem başka milletlere ışık tutmağa devam etmektedir [142].

[140] İsmet İnönü, **Aziz Atatürk**, Ankara 1963, s. 11.

[141] Bu konuda bir mukayese için bk. Turhan Feyzioğlu, **Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları** (*Atatürk Türkiyesinde Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 4 ve 16). Türk milleti dört buçuk yüzyıl boyunca, üç yıl savaşa karşı iki yıl barış içinde yaşadı; ortalama olarak her yüzyılın altmış yılını savaş halinde geçirdi. Atatürk'ten sonra açılan sürekli barış döneminin değerini anlamak için özellikle imparatorluğun dağılma yıllarında devamlı savaşların milletimize ne kadar pahalıya mal olduğunu düşünmek gerekir. Bu konuda, bk. Dankwart A. Rustow, **The Founding of a Nation-State: Atatürk's Historic Achievement,** İstanbul 1981 (Milletlerarası Atatürk Sempozyumu bildirisi), s. 3-4 ve s. 16; Turhan Feyzioğlu, **Kemal Atatürk, Leader de la Libération Nationale et du Développement dans la Paix,** (Paris'te Académie Diplomatique Internationale'de verilen konferans) Ankara, Dışişleri Bakanlığı yayını, ikinci baskı, 1982.

[142] Kemalizmin dünyadaki yankıları ve etkileri ayrı ve çok geniş bir araştırmanın konusudur. Bu bahiste, Sadi Irmak'ın **Atatürk, Bir Çağın Açılışı** (İstanbul 1984) adlı kitabının 308'den sonraki sayfalarına bakılabilir. Ayrıca bk. T. Feyzioğlu, **Millî Kurtuluş Önderi Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Milletlerarası Alanda Etkisi,** (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Büyük Zafer ve Sonuçları, Altmışıncı Yıldönümü Semineri Bildirileri,** İstanbul 1982, s. 108-118). Hindistan'lı bilim adamı S.A. Haqqui'nin **The Atatürk Revolution and India** başlıklı, İş Bankası 1981 Atatürk Sempozyumu Bildirisi; Ali A. Mazrui'nin **Africa between the Meiji restoration and the**

Levent Şahverdi Arşivi

Behçet Kemal Çağlar'*ın* **Atatürk**'e şu seslenişi ne kadar yerindedir:

"Doğrulup gürlüyorsun yeryüzünde yeniden
Her silkinen, kalkınan, kurtulan ulusla sen
Tıpkı ilk sesin gibi Samsun'dan, Amasya'dan
Son sesin yükseliyor Afrika'dan, Asya'dan".

Mustafa Kemal Atatürk'ün her biri kendisini şükranla anmamıza yetecek olan sayısız başarıları ve eserleri vardır. Milletimizin en umutsuz günlerinde Türk milliyetçiliğini şahlandırması, milliyetçilik duygularıyla dolu, Türk olmanın bilincine ermiş, bunun gururunu duyan, milletinin geçmişiyle öğünüp geleceğine güvenle bakan kuşaklar yetiştirmiş olması bunlardan sadece biridir.

Bir bilim adamımızın haklı olarak belirttiği gibi: "Bir milletin çoğunluğunun ruhunda derin, kuvvetli millî duygu ve bilinç kaynaklarının bulunması, o milletin toprağında tükenmez petrol kuyuları bulunmasından daha önemlidir" [143].

Atatürk, Millî Mücadelenin bir "*kutsal çılgınlık*" olduğunu söyleyenlere, "*hayır, bu bir kutsal hesap meselesi idi*" diye cevap vermiştir. Bu kutsal hesabı yaparken, **Mustafa Kemal Atatürk**, Türk'ün mayasındaki cesarete, karakterindeki asalete ve Türklük duygusunun gücüne güveniyordu. Milliyetçiliğin nasıl büyük bir kuvvet kaynağı olduğunu ve tarihin akışını nasıl etkilediğini biliyordu.

Türk milliyetçiliği Atatürkçü ideolojinin ayrılmaz unsurlarından biridir. Milliyetçiliği dergi ve kitap sayfalarında kalmaktan kurtarıp hayata geçiren, Millî Mücadelenin ve kurduğu Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri yapan **Atatürk**'e, her Türk milliyetçisinin şükran duyması gerekir. Tıpkı bunun gibi, "*Atatürkçüyüm*" diyen her Türk'ün, onun inançlı milliyetçiliğini anlamış ve benimsemiş olması beklenir. Atatürk ilkelerinden bazılarını görüp bazılarını yok farzederek veya bu ilkeleri çarpıtarak Atatürkçü düşünceye hizmet edilemez.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, hem çağdaşlamayı ve uygarlığı, hem de kendi millî benliğimize ve kişiliğimize sahip çıkmamızı gerektirir. Kendi millî benliğine sahip çıkmakla çağdaşlaşmak, millet haline gelmekle uygar

---

Legacy of Atatürk: Comparative Dilemmas of Modernization başlıklı bildirisi (İş Bankası Sempozyumu 1981); M. Duverger, **Le Kémalisme,** Le Monde'un eki (27 Mayıs 1961); Dietrich Schlegel'in 1981'de Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansına sunduğu **Atatürk and The Third World** başlıklı bildirisi.

[143] Sadri Maksudi Arsal, **a.g.e.,** s. 192.

Levent Şahverdi Arşivi

hale gelmek, birbirine zıt değildir; birbirini tamamlayıcıdır. Ne tarihî köklerinden kopmak, ne de geçmişe saplanıp kalmak... Atatürkçü milliyetçilik anlayışı, kendi milletinin tarihini, kültürünü iyi bilmeği, ondan güç alarak yeniye, ileriye doğru koşmayı, çağımızın bilim ve teknolojisine erişmeği, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükselmeği emreder.

Atatürk'ün anladığı ve hayatı boyunca savunduğu Türk milliyetçiliği, kalkınmaya, ilerlemeye engel değildir; bunları hızlandırır. Sosyal adalete ve sosyal güvenliğe engel değildir; bunların gerçekleşmesini kolaylaştırır. Bölücü ve dağıtıcı değildir; ırk, mezhep, sınıf farklarını bile millî beraberlik duygusu içinde eritir, bütün yurttaşları kaynaştırır, bütünleştirir. Bu milliyetçilik anlayışı, Türk vatanına göz dikecek, milletimizi bölmeğe, tarihten ve coğrafyadan silmeğe yeltenecek, bizi totaliter bir esaret rejiminin kölesi haline getirmeğe, sömürmeğe veya sadece zayıflatmağa kalkışacak her düşmana karşı en güçlü, en yenilmez silâhımızdır.

Atatürk'ü örnek alan hiç kimse, Türk milletine içten veya dıştan yönelen hiç bir tehdit karşısında gevşek ve ihmalci davranamaz. Millî birlik ve bütünlüğümüzü tehlikeye düşüren hiç bir davranışı destekleyemez. Milletin yararlarını hiçe sayan, onun kalkınmasına, refahına, mutluluğuna zarar veren haksız, yolsuz bir davranış karşısında kayıtsız kalamaz. Atatürk'ün izinde olan her Türk milliyetçisi, Türk milletinin bağımsızlığını, hürriyetini, bütünlüğünü korumağı, onu durmadan güçlendirip yüceltmek için çalışmağı kutsal bir görev sayar. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını benimsemiş her Türk, kolunun, kafasının, gönlünün bütün imkânlarıyla milletine yararlı olmağa çalışır. Kendi mesleğinde, kendi çalışma alanında daha iyiye, daha güzele ulaşmağı amaç bilir.

Atatürk, kendisinden sonra gelen Türk kuşaklarına, dinamik ve ilerleyen bir Cumhuriyet, dinamik bir ideal devretmiştir. "*Ne mutlu Türk'üm diyene!..*" inancıyla yetişen ve yetişecek kuşaklar, onun ilkelerinden güç alarak, bu Cumhuriyeti yaşatacak ve yükselteceklerdir. Çünkü **Atatürk**, ebedî dünyasından onlara seslenmektedir: "*Yüksel Türk!... Senin için yüksekliğin sınırı yoktur.*"

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK AND NATIONALISM

(Summary)

This article deals with the origins of national states and nationalism, the impact of nationalism on the Ottoman Empire, the intellectual background of Turkish nationalism, and describes how Atatürk put this concept into practice.

Drawing attention to the rich historical heritage of the Turkish nation and to her values, the author emphasizes the characteristics of Turkish nationalism as conceived by Atatürk. This nationalism rejects all kind of racism, totalitarianism or aggression. Turkish nationalism is inseparable from the rest of the Kemalist principles and should be interpreted in reference to them. This nationalism is incompatible with personal or class dictatorship; national sovereignty and faith in democracy are its essential requirements. It denounces religious discrimination and class struggle. It tries to avoid war and aggression in international relations. The author underlines the link between Atatürk's concept of nationalism and the concept of "homeland". He reaches the conclusion that this type of nationalism contributes not only to the development and modernization of Turkey, but also to world peace.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ

ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ'NİN PADİŞAHA, İSTANBUL HÜKÛMETİ'NE, BAZI KURULUŞLARA VE YABANCI DEVLET TEMSİLCİLERİNE GÖNDERDİĞİ YAZILAR

Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

1919 yılı sonlarında Sıvas'ta kurulan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", Millî Mücadele'deki faaliyetleri arasında zaman zaman Padişah'a, Sadrazam'a, Dahiliye Nazırı'na ve bazı kuruluşlara telgraflar çekerek yurdumuza ve milletimize karşı yapılan haksızlıkların düzeltilmesi amacıyla gerekli girişimlerde bulunulmasını istemiş, bu arada yabancı devlet başkanlarına, İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine de protestolar göndermiştir.

Bu yazımızda Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Padişah'a, İstanbul Hükûmeti'ne, bazı kuruluşlara ve yabancı devlet temsilcilerine gönderdiği yazı ve protestoları sunuyoruz *.

I

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyelerinin Padişah'a çektikleri, Cemiyetin amacını açıklayan ve yurdumuza karşı yapılmakta olan haksızlıkların düzeltilmesi için hükümetçe gerekli girişimlerde bulunulmasını isteyen 28 Kasım 1919 tarihli telgraf:

Eb-i müşfikimiz Halife-i zî-şanımız Efendimiz Hazretlerinin hak-i pây-ı meâli-ihtivây-ı Hümayunlarına

Sıvas'ın İslâm kadınları bugün içtima ederek Numune Mektebinde mevlid-i şerif-i Hazret-i Nebevî kıraatını ve tezayüd-i ömr ü ikbal-i Hazret-i Hilâfetpenâhî ed'iye-i ma'rûzasının edasını müteakip, mütarekeden beri memleketimizin duçar olduğu tarizat ve tecavüzât-ı hak-şikenâneden meyûs ve müteessir olarak öteden beri bütün dünyaya hürriyet ve adalet vaat eden Düvel-i İtilâfiyenin mümessillerine müracaatla, hukuk-ı meşruamızın tanınması ve şimdiye kadar yapılan haksızlıkların bir an evvel

* Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu: 2-3, Dosya: 1, Fihrist: 22

Levent Şahverdi Arşivi

tamiri esbabının istikmâli talep ve rica edilmiş olduğundan hükümet-i seniyyelerinin de teşebbüsat-ı lâzımede bulunarak bu maksadın bir an evvel husûlüne sarf-ı mesai eylemesi hususunun emrü ferman buyurulması südde-i seniyye-i Hazret-i Şehriyarîlerine yüz sürerek arz ve istirham eyleriz Efendimiz Hazretleri.

28 Teşrin-i sanî 1335

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Efrâdı

II

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyelerinin Sadrazam'a ve Dahiliye Nezaretine aynı anlamda çektikleri 28 Kasım 1919 tarihli telgraf:

Huzur-ı Sâmi-i Sadaret-penâhîye-Dahiliye Nezaret-i Celîlesine

Sıvas'ın İslâm kadınları bugün içtima ederek Numune Mektebinde mevlid-i şerif-i Hazret-i Nebevî kıraatını ve izdiyâd-ı ömr ü ikbal-i Hazret-i Hilâfetpenâhî duasını müteakip mütarekeden beri memleketimizin duçar olduğu tarizat ve tecavüzat-ı hak-şikenâneden müteessir ve meyûs olarak, öteden beri bütün dünyaya hürriyet ve adalet vaat eden Düvel-i İtilâfiye mümessillerine müracaatla hakk-ı meşrûamızın tanınması ve şimdiye kadar yapılan haksızlıkların bir an evvel tamiri esbabının istikmâli taleb ve rica edilmiş olduğundan hükümet-i Seniyyenin de teşebbüsat-ı cedîdede bulunarak bu maksadın bir an evvel hüsûlüne sarf-ı mesai eylemesi arz ve istirham ve bize ümit verecek emr-i cevabîlerine intizar eyleriz.

28 Teşrin-i sâni 335

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Efrâdı

III

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyelerinin İstanbul'daki Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya siyasî temsilcilerine çektikleri, yapılan haksızlıkların düzeltilmesini isteyen 28 Kasım 1919 tarihli telgraf:

Dersaadet'te Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya Mümessil-i Siyasîliği
Cânib-i âlisine

Sıvas'ın umum İslam kadınları bugün içtima ederek işbu telgrafnamemizle sizlere, milletlerin hukukunu ve cihanın sulh u müsâlemetini temin için harp ettiklerini ilân etmiş olan İtilâf Devletlerinin mümessillerine hitap

Levent Şahverdi Arşivi

etmeğe karar verdik. Resmî vazifenizden mâada insanlığınız bu hitabımızın milletlerinize, devletlerinize îsâl ve iblâğını tekeffül eder ümidindeyiz. Bugüne kadar milletimizin mütevlî kararlarına rağmen medenî Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinin vatanımızda vukua getirilmekte olan fecâyıa atf-ı ehemmiyet etmedikleri anlaşılıyor. Vicdan-ı beşeri sızlatan, binlerce yetim ve öksüzü ağlatan vâki-i hâzıradan bu medenî ve münevver milletler vicdan azabı hissetmek istemiyorlar mı? Mütareke akdolunduğu günden beri milletimiz hakkında reva görülen hak-şikenlikler, tarih-i milelde nadir tesadüf olunur dereceyi geçmiştir. Ekseriyet-i kahiresi Türk ve İslâm olan İzmir, Antalya,Urfa, Maraş, Ayıntap gibi, vatanımızın en aziz aksamı işgal olunduktan başka ahd üzerine silâhını bırakmış olan masum milletimizin boğazlanması, şeref ve namusunun pâymâl edilmesi arzu olunuyor. İzmir'den vahşi ve zalim Yunanlıların ihracıyla işgal sahasında kalmış olan kardeşlerimizin tahlîsine ve Yunan vahşetinden kaçmış ve bugün karlar, çamurlar üzerinde aç, sefil, çıplak ölüm ile pençeleşmekte bulunan zavallı muhacirlerimizin yurtlarına avdetlerine intizar ediyorduk. Halbuki maattessüf devletlerinizin ve cümlenizin gözleriniz önünde Yunanlıların şedît tarizler icrasıyla oradaki kardeşlerimizi imhaya çalıştıkları görülüyor. Fransızlar Mütarekeyi müteakip Adana havalisini adl ü hak ve insaniyete mugayır olarak işgal etmiş olmakla iktifa etmeyerek ahîren Maraş, Ayıntap, Urfa'da İngilizlerin tatbik ettikleri bir haksızlığı ihyâ ile buralarını işgal ve milletimize karşı görülen tecavüzat ve itisafâtda fiilen zî-medhal olduklarını gösterdiler. Günden güne artmakta olan haksızlıklar, zulümler karşısında biz İslam kadınları da erkeklerimizle bir safta vatanımızı, istiklâlimizi, din ve namusumuzu muhafaza ve müdafaa için her türlü fedakârlığı kabule ahd u peymân eyledik. Fakat öyle ümit ediyoruz ki Avrupa ve Amerika'nın hür ve medenî milletleri kendi tarihlerini de şâibedâr edecek olan bu badire-i uzmâya sebebiyet vermeden, hak ve adlin icabatını ifaya müsâraat edeceklerdir. Yine pek ziyade ümit ediyoruz ki zat-ı âli-i asilâneleri de bizim şu muhik kararımızdan müteessir olarak bütün dünyaya hürriyet ve adalet vaat eden devletlerinize bu hakikatleri lâzımı veçhile anlatacaksınız. İşte bu emniyye ile ihtiramât-ı mahsusamızı takdim eyleyerek bir an evvel icraat-ı âdilâneye intizar eyleriz.

28 Teşrin-i sanî 335.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Efrâdı

Levent Şahverdi Arşivi

IV

Kilis'te Fransız tabur komutanının yayınladığı sert bir bildiri üzerine Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla Sadaret'e ve Dahiliye Nezareti'ne çekilen ve bu vahşice davranışa engel olunmasını isteyen, yoksa ister istemez ulusal görevin yapılması zorunda kalınacağını bildiren 24 Aralık 1919 tarihli telgraf:

Huzûr-ı Sâmi-i Sadaretpenâhîye Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Adana vilâyetimizin Kilis kasabasında Fransız tabur kumandanının ahaliye hitaben neşreylediği beyannamede üzerinde revolver bulunan bir adamı bilâsual kurşuna dizeceğini ve bir kargaşalıkta yaralanacak bir Fransız neferine mukabil ahaliden kura ile intihap olunacak iki kişiyi kurşuna dizeceğini ve hükümet-i Osmaniye memurlarının hakk-ı idare ve hâkimiyetlerini iskat eylediğini ve sokakların bomba, mitralyöz ve gazlı obüslerle süpürüleceğini derç ve bu suretle kurûn-i vustâda bile emsali görülmeyen bir hareket-i vahşiyaneye cüret edeceğini bu beyannamesiyle ilân eden mezkûr kumandanın ilaveten muvakkat bir işgali hükümet memurlarının hâkimiyetlerini iskat ile istilaya çevirmiş bulunduğunu Dersaadet'teki İtilâf mümessilleri nezdinde protesto eyledik. Hükümet-i Seniyyenin bu babda teşebbüsât-ı cedîdede bulunarak Kilis kuvve-i işgaliyesi kumandanının bu beyannamesinin hemen geri aldırılması ve orada kemâ-kân Osmanlı memurlarının hâkimiyetlerinin idamesi hususuna bezl-i makderet olunması, aksi takdirde vazife-i milliyemizin bütün icabâtıyla bizzarûr ifasına azmedileceği marûzdur.

24 Kânun-ı evvel 335

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reis-i evveli
Melek Reşit

Kâtibe-i Mesûle Şefika Kemal

V

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Kilis'teki Fransız işgal kuvvetleri komutanının davranışını protesto etmek üzere, Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine çekilen 24 Aralık 1919 tarihli telgraf:

Dersaadet'te İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya Devletlerinin Mümessil-i Siyasîliği canib-i âlisine,

Adana vilâyetimizin Kilis kasabasındaki Fransız kuvve-i işgaliyesi kumandanının ahali-i mahalliyeye hitaben neşr ve ilân ettiği beyannamenin elimize geçen bir suretini aynen zire derç ile nazar-ı ıttılâınıza arz ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

1- Ne için taşıdığını bile tahkike lüzum görmeksizin üzerinde bir revolver bulunan bir adamın bilâsual ve cevap kurşuna dizilmesi.

2- Bir kargaşalık zuhûrunda telef olacak veyahut yaralanacak bir Fransız neferine mukabil, yerliden iki adamın kurşuna dizilmesi ve bunların da kura ile intihabı.

3- Hükümet-i Osmaniye memurlarının hakk-ı idare ve hâkimiyetlerinin iskatı.

4- Sokakların mitralyöz, bomba ve gazlı obüslerle süpürülmesi gibi tedâbir-i zecriye, doğrusu kurûn-ı vustâda bile emsali görülmemiş vahşetlere benzer şeyler olduğu gibi bugüne kadar Afrika içlerindeki vahşilere bile tatbik edilmemiş bir muamele-i gayr-ı insanî olmasına ve asırlardan beri şanlı bir tarihe, kadim bir medeniyete sahip olan Müslümanlara karşı şu yolda muamele edilmesi, Müslümanların Afrika vahşilerinden de aşağı tutulmakta olduğu fikrini hasıl etmekte bulunmasına mebnî garp medeniyetinin henüz bizim vakıf olmadığımız yeni bir usûl-i işgal ve idaresi bundan ibaretse bu cihetin bütün dünyaya ilânını rica ve aksi halde Avrupa ve Amerika'nın hür ve medenî tanıdığımız milletleri nezdinde mezkûr beyannameyi şiddetle protesto ederiz.

24 Kânun-ı evvel 335

Kâtibe-i mesûle
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Reis-i evveli Melek Reşit

VI

Erzurum İslâm Kadınlarının İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine ve Amerika Ayanına gönderdikleri protesto telgrafı:

Erzurum vilâyetinin 23 Kânun-i evvel 335 tarihli şifresi mahlûlüdür.

C. 29 Teşrin-i sânî 335 ve 192 numaralı şifreye numara iki. Erzurum İslam kadınlarının Muradiye nam câmi-i şerifte içtima ederek mevlid-i nebevînin kıraatını müteakip merkez İnas Mektebi müdiresi Faika Hakkı Hanım tarafından nutuk iradından sonra, Sadaret-i uzmâ ile Dahiliye Nezaretine ve Dersaadet'te Düvel-i İtilâfiye mümessilleriyle Amerika Ayanına keşide etmiş oldukları telgraf sureti ber vech-i zîr arz olunur.

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

Avrupa devletlerinin adalet ve insaniyetin hâdimi olduklarına sarsılmaz bir itikat ve kanaatimiz vardı. Zevçlerimizin, biraderlerimizin ve oğullarımızın da sizin gibi en kadim ve kıymettar dostlarımızla harbe iştirakleri cây-ı bahs ve nazar ise de bunun kendi arzularıyle (değil), bir tesir tahtında cebren ve kerhen vukubulduğu cihetle masumiyetleri tabiîdir. Mütarekeden sonra Avrupa medeniyetinin sayısız cerîhalarımızı saracağına kaail olmuş iken hâlâ sulh akdolunmadığı gibi, İzmir'den başlayarak İzmir, Antalya ve Urfa ve Maraş'ta dahi biz Osmanlılar haklarında zalimane ve gaddarane muamelâtın envaı tatbik ediliyor. Kollarımızı bağlayarak gözlerimizin önünde baltalarla evlâtlarımızın kanlarını akıttıkları, erkeklerimizi bir araya toplayarak ateşle yaktıkları, kadın ve çocuklarımızdan pek çoklarının azay-ı mühimmelerini katederek mürde bıraktıkları, memleketimizi viraneliğe çevirdikleri, sizlerin tahkikatınızla bil-etraf anlaşılmış iken biz Osmanlılara insafınızı çevirmeyerek elan o gibi canileri himaye ve vikaye etmek teşebbüsünü anlamıyoruz. Medeniyetle kabil-i telif olmayan yabancılığınız bizim size olan hürmetimizi ihlal etmedi. Medeniyet, vahşeti izale içindir. Yoksa zat-ı âlileri gibi necip ve refik ecanib mensubunun bu gayr-ı mülâyım ahval ile rencide ederek hürmetimizi haleldar etmeğe çalışmalarına akıl erdiremiyoruz. Tazyikin son raddesi izhâr-ı hak için vesait-i mevcûdeye müracaatı intaç eder. Ümmit varız ki anın vicdanlarına kandan derya olan memleketimizin son felâketinin mesuliyetini kabul etmek zilletinde bulunmazlar. Bundan sonra olsun biz Osmanlıları ifna ve imha ile zevkıyab olmak işine muhalefet lütfunda bulununuz. İnsaniyet de bunu icap eder. Mütareke, tarafeyn-i âkkıdeynin olduğu yerde tevakkuf için bir yemin demektir. Bunun akdinden sonra bir kısım mülkümüzün işgali nasıl tecvîz buyuruldu ve hangi hak ve salâhiyet buna müsait oldu. Wilson cenapları, ekseriyetin hukuku ekalliyetin efrad-ı ahaliye feda edilemez, diyorlar. İngilizlerle Fransızlar ve İtalyanlar da ilhaksız, tazminatsız sulh akdedeceklerini kâinata ilân ediyorlardı. Söz, insaniyetlerinin hakk-ı tabiîsi, izzet-i nefistir. Daha doğrusu namustur. Namus ise ayaklar altına alınmaz, mevki-i ihtiramda tutulur. Biz Erzurum muhiti, Düvel-i Mütelifenin namuslara müdaheleyi menedeceklerine kaniiz. Bu ciheti, medenî adaletin, şefkat ve insaniyetin timsali olan İtilâf Devletlerinin nazar-ı dikkatlerine arz ile mevcudiyet ve istiklâlimizi muhafazaya kâfi, insanlığa lâyık devamlı bir sükûnun temini esbabını ihzar buyurmalarını insaniyet namına rica ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

VII

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin, kimi İstanbul gazetelerinde yayınlanan zararlı yazılara son verilmesi için Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne gönderdiği telgraf:

İstanbul'da Osmanlı Matbuat Cemiyet-i Muhteremesine

İsimleri, meslekleri, maksatları ve sahib-i imtiyazlarının, müdir-i mesullerinin, muharrirlerinin şahsiyetleri herkesçe malûm olan iki üç gazetenin hayat ve memat mücadelesinde bulunduğumuz şu an-ı mühimde bütün millet-i necîbe-i Osmaniyeyi vahdet dairesinde harekete davetle memleketi kurtarmak için umuma nesâyih-i vatanperverânede bulunacakları yerde, sükûtu ihlal, sade dilânı iğfal, ahlak-ı umumiyeyi ifsât edecek neşriyat-ı nifakcuyanede bulunduklarını görüyor ve işitiyoruz. Memleketimizi düşmanlar taksime çalışırken onlara manen, maddeten yardım eden memleketin bu hayırsız evlâtlarını kadın kalbi ile telîn ediyoruz. Bu gazetelerde yazılanlarla yazanlardan nefret etmeyen hakikî bir Türk, bir Müslüman tasavvur edemeyiz. Bu efendiler acaba ne istiyorlar? Memleketimizin en mühim, en güzel aksâmının işgal altında, dindaşlarımızın zulüm ve istibdat içinde inlediklerini bilmiyorlar mı? Bu efendiler, ağrâz-ı şahsiye ile uğraşacaklarına, ortalığa nifak, fesat tohumu saçacaklarına memleketin uğradığı bu felâkete karşı bir tedbirleri varsa onu söylesinler; yok ise memleketi badireden kurtarmak isteyen birtakım erbâb-ı hamiyyeti şu İttihatçı imiş, diğeri İtilâfçı imiş diye şaibedar etmekte memlekete, hatta kendilerine ne fayda olduğunu bir türlü anlayamıyoruz. Yalnız anladığımız, bildiğimiz bir şey varsa biz, bu İttihatçıdır, şu İtilâfçıdır propagandalarını artık dinlemiyoruz ve dinleyemeyiz. İttihatçı da, İtilâfçı da bu memleketin evlâdıdır. Elverir ki bunlar memleketi sevsin ve bu memleketin evlâdı olduğunu unutmasın, vicdanını milyonlar pahasına satmasın. İyi bilinmelidir ki birkaç alçak İttihatçı için memleketin bütün güzide evlâtları lekelenemez. Bugün Anadolu ahalisi, kadın erkek cümlemiz fırka isminden bile nefret ediyoruz. Çünkü artık tefessüh etti. Bizler fırka falan istemediğimiz gibi birkaç kişinin hırka kavgasına da memleketimizi feda edemeyiz. Anadolu fırka istemiyor ve istemeyecek. Fakat evvelce fırkalara mensup olan namuslu vatandaşları İttihatçıdır, İtilâfçıdır diye feda edemeyiz. Biz bugün bütün Anadolu'nun müdafaa-i hukuku namına toplanmış kadın ve erkekten mürekkep bir kitle halinde memleketlerimizin müdâfileriyiz. Bunu bilsinler. Eğer bu efendilerin maksatları her teşebbüs-i hayrı akamete mahkûm eylemek, memlekette hiç namuslu adam

Levent Şahverdi Arşivi

bulunmadığını ilân eylemekten ibaret ise irtikâp ettikleri şu hal millet, memleket namına bir cinayettir. Tarihten korksunlar! Avrupalılar, bir memlekette intişar eden gazete o memleket ahalisinin efkâr-ı umumiyesini temsil eder itikadındadırlar. İşte bağırarak söylüyoruz ki bu efendilerin neşriyatını bütün kalbimizle protesto ediyoruz. Millet-i Osmaniyenin kitle-i vahide halinde memleketlerini kurtarmak için çalışmasını istiyoruz. Harpte en ziyade felâket çeken biz zavallı Anadolu kadınları beş senedir bu harbe evlâtlarımızı, kocalarımızı, kardeşlerimizi memleketin müdafaası için verdik; kendimiz toprak kazdık, öküzlerin yerine saban çektik, sahne-i harpte sırtımızda askerimizin erzakını taşıdık, taş taşıdık. O efendilerin hanımları gibi, paşa babalarımızdan kalan Büyükada'daki köşklerimizde, Şişli'deki konaklarımızda zevçlerimizle karşı karşıya oturup zevk etmedik. Ve şimdi de zevçlerimizin bol bol, kolay kolay kazandıkları paralarla tuvaletler yaparak otomobillerde gezmiyoruz. Verdiğimiz kurbanlara gözyaşları döküyoruz. Ve onların ruhunu şad etmek için elimizde kalan bu mübarek toprakların müdafaası yolunda erkeklerimizle beraber feday-ı cana azmettik. Bu efendiler damarlarında Türk ve Müslüman kanı varsa memleketin selâmeti namına rica ediyoruz, sükût etsinler. Eğer sükût etmeyip böyle ahlâksızca neşriyatlarında devam edecek olurlarsa gazetelerine boykot yapacağız. Gazetelerini okumadığımız gibi memleketlerimize de katiyyen sokmayacağız. Ve buna suret-i katiyyede muvaffak olacağız. Bizi buna mecbur etmesinler. Çünkü ne olursa olsun bir İslâm gazetesi hakkında boykot yapmak vicdanımıza ağır gelecek ve izzet-i nefsimize dokunacak. Fakat ne yapalım! Bir de gazetelerde gördüğümüze nazaran Hürriyet ve İtilâfa mensup mebusları Merkez-i Umumî istifaya davet ediyormuş. Bundaki maksat nedir? Bittabi uzak yerlerdeki mebuslar geç gelebilecekler, bir kısmı da bu suretle istifa ettirildiği takdirde sulh konferansının kararından evvel ekseriyet hasıl olamayarak Meclisin içtima edememesini temin etmekten başka ne fikre mahmûl olunabilir? Şu halde bu felâketin müsebbipleri de memlekete bu nifakı sokan bu efendiler olmayacak mı? Hangi fırkaya mensup olursa olsun, muhterem mebuslarımızdan rica eyleriz, kendilerini intihap etmekle haklarında itimat göstermiş olan milletin emniyetini suistimal ile üç beş kişinin oyuncağı olarak istifa etmesinler. Bu vicdansız bir hareket olur. Bugün millet İttihat, İtilâf Fırkası tanımıyor. Tekrar söylüyoruz, fırka istemiyoruz. Fırkayı memleketimizde adeta tefrika addediyoruz. Buna sebep olan üç beş kişiye diktatörlükleri, zulümleri, yanlış hareketleri ile memleketimizi felâkete sürükleyen Enver'lerden, Cemal'lerden, Talât'lardan ziyade lanet ediyoruz. Çünkü bu efendiler bilerek, akılları ererek ilimleriyle, irfanlarıyla memleketlerine fenalık ediyorlar. Kendilerini

Levent Şahverdi Arşivi

büyüten, yetiştiren memleketleri namına insafa din kardeşleri namına davet ediyoruz.

8 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

VIII

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Melek Reşit imzasıyla, Halide Edip Hanıma çekilen ve Cemiyetin yapmak istediği bazı girişimler hakkında düşüncelerini sorup yardımını isteyen 8 Ocak 1920 tarihli telgraf:

Dersaadet'te Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumîsi Adnan Beyefendi vasıtasiyle Halide Edip Hanımefendiye takdim

Muhterem Türk kadını!

Anadolu Türk Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namiyle bir cemiyet teşkil eylediğimizi Heyet-i İdaremiz azasından Makbule Hanım vasıtasiyle size arz eylemiş ve nizamnamemizi, protestolarımızı havi İrade-i Milliye gazetesinin nüshalarını takdim eylemiştik. Şimdi de cemiyetimiz namına müracaat ediyoruz. Memleketini bihakkın seven güzide Türk hemşiremizin münevver fikirlerinden istifade etmek istiyoruz. Amerika ve Fransa Reisicumhurlarının madamları ile İngiltere ve İtalya Kraliçelerine ve Amerika Âyanına telgraf çekmek istiyoruz. Ve oralardaki kadın cemiyetlerine de telgrafla müracaat etmek fikrindeyiz. Bu düşüncelerimizi musîb buluyor musunuz? Ve hangi cemiyetlere müracaat edelim. İsimlerini bildirecek cevabınıza şiddetle intizâr eyler ve münevver fikirlerinizden bizleri daima istifade ettirmenizi istirham eyleriz. Hürmet ve tâzimlerimiz.

8 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına
Reisesi
Melek Reşit

IX

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin İzmir'in Yunanistan'a katılması hazırlıklarını protesto etmek üzere İtilâf Devletleri ve Amerika temsilcilerine çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgraf:

Dersaadet'te Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya mümessil-i siyasîlikleri cânib-i âlisine

İzmir'in Yunanistan'a ilhakı maksadıyla istihzaratta bulunulduğunu işittik. Azîm bir galeyan içinde Sıvas'ın bütün kadınları toplanarak işbu

Levent Şahverdi Arşivi

protestonamemizle milletlerin hukukunu temin için harp ettiğini söyleyen devletlerinize, milletlerinize hitap ediyoruz. Bu adaletsizliğe Türk milleti, hakkından başka bir şey istemeyen Türk milleti artık tahammül edemeyecek. İzmir, tarihen ve ırkan Türk olduğu gibi bugün de yarın da Türk olacaktır. Söz namustur. Biz Türkler öyle biliyoruz. İşte bu iman ile devletlerinizin, milletlerinizin sözlerine itimat ederek terk-i silâh eyledik. Ahd üzerine terk-i silâh eyleyen masum bir milletin boğazlanması canavarlıktır. Cihanın sulh ve müsâlemeti için harp ettiğini söyleyen medenî Avrupa, Amerika milletleri, devletleri tarihlerini bu derece şâibedâr etmekten korkmuyorlar? Günden güne artmakta olan bu zulümler, bu haksızlıklar karşısında değil erkeklerimiz, biz kadınlar bile buna inkıyat ve tahammül gösteremeyeceğiz. Biz Türkler artık bu sürüncemeli hayattan bıktık. Ya insanca yaşamak, yahut ölüm! Yaşamak bizim hakkımızdır. Ölüm ise katillerin bizi öldürmesi ile kabil olabilir. Bunu da medenî Avrupa, Amerika milletlerinden beklemiyoruz. Mütarekeden, bilhassa işgalden evvel İzmir'de asayiş yerinde, Müslümanlar sükûn içinde adaletli bir sulha intizar etmekte iken, bilasebep asayişin temini bahanesiyle İtilaf Devletleri namına yapılan bu haksız, adaletsiz işgalin mesuliyeti bütün vicdan-ı beşeri sızlatır. İzmir'de yapılan fecâyi, yağmagerlik, ihrak, taarruz, katliam, namusu ile iftihar eden zavallı Müslüman hemşirelerimizin namuslarının pâyımal edilmesi, yapılan cinayetlerin hangi birini tadât edelim. Bu söylediklerimiz müttefikîn tahkik heyetinin itirafıyla da sabittir. Bu kadar fecâyi-i vahşiyâneye sebebiyet veren bu halin bütün şiddetiyle devam eylemekte bulunduğu bu an-ı mühimde milletin bu haksız işgallere, bu vahşi hunharlara karşı meşrû olarak başladığı mücadeleye daha şiddetle devam edeceği pek tabiî olduğundan bu halin temadisi halinde memleketimizin kadın ve erkekten mürekkep bütün evlâdı bir kitle halinde lâzım gelen her türlü vesaite başvurmağa mecbur kalacaktır. Ve bunun ise selâmet-i cihan için ne kadar tehlikeli olacağı düşünülmelidir. Bundan terettüp eden bütün mesuliyet doğrudan doğruya işgali takrîr ve tertip edenlere râci olacaktır. Belki bir asır daha bütün milletler sulh ve sükûn göremeyecektir. Bunun müsebbipleri tarihten, azab-ı vicdanîden yakalarını nasıl kurtaracaklar? Bunu bütün milletler, devletler bilsinler ki Türkler, Anadolu'da ikinci bir Makedonya ihdasına asla müsaade etmeyeceklerdir. Medenî milletler birçok bîgünah kanların dökülmesine razı değilse bizleri bu galeyana sürükleyen, bütün milleti yeis ve eleme sokan bu sözlerin bir yalan olduğunu, böyle bir haksızlığın yapılamayacağını ispat için İzmir'i hemen bize iade etmelidirler. Hak ve adaletin icabı budur. Biz Türk kadınları kendimizi bu ümitten kurtaramıyoruz. Hürriyet ve adalet vaat eden devlet

Levent Şahverdi Arşivi

ve milletlerinize bu hakikatleri siz anlatacaksınız, sizi anlatmağa tevkil ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramat-ı mahsusamızı takdim eder, icraat-ı âdilaneye serîan intizar eyleriz Efendim.

17 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

X

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, Fransa Cumhurbaşkanı Poincaré'nin eşine ateşkes anlaşmasına güvenerek silahlarını bırakmış olan bir milletin uğradığı ağır saldırı ve haksızlıkların durdurulması ve anlaşmaların çizdiği sınırlar içindeki vatanın tümüyle Türklere teslim edilmesi yolunda eşini etkilemesi için çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgraf:

Fransa Cumhuriyet-i Fahîmesi Reisi Mösyö Poincaré'nin zevce-i muhteremeleri Madam cenaplarına, Haşmetlû İngiltere, İtalya Kıraliçeleri Hazretlerine

Bugün Sıvas'ın umum İslâm kadınları içtima ederek işbu telgrafnamemizle size rica ediyoruz. Kadın olmanız hasebiyle büyük bir şefkatle memlû olacağı tabiî bulunan kalbinize müracaat ediyoruz. Milletimizi kurtaracak, bizi yaşatacak sulh istiyoruz. Bugün elimizde kalan memleketimizin müdafaası için erkeklerimizle beraber ölmeğe yemin eden biz Türk kadınları bu harbi istemedik. Yirminci asır medeniyetinde biz Türk kadınları harbi şekavet diye telakki ediyorduk. Esasen kadın, erkek bütün millet harp istemiyordu. Harbi isteyen millet değil, hükümet idi. Fakat araya ebedî düşmanımız Çarlık Rusya'sı girince millet de hükümetin arkasından yürüdü. Türk milleti Alman'la iştiraki ilminden ve irfanından istifade ettiği, evlâtlarını gönderip o memleketlerde tahsil ettirdiği Fransa'ya harp etmek için yapmadı. Hindistan gibi İslâmiyetin mecmaı bir memleketin hamisi olan İngiltere'ye harp etmek için de yapmadı. İtalya'ya olan intikamı ise unutmuştu. Çünkü Trablusgarp memleketinin müdafaasını İslâmiyete lâyık bir surette kendisi yapmıştı. Türkler Alman'larla iştiraki Çarlık Rusya'sı için yaptılar. Çünkü ebedî düşmanı olan Çarlığa Boğazlarını açamazlardı. Onun ile bir safta harp edemezlerdi. Türk milleti bu harbe hükümetin arkasından bu düşünce ile yürüdü. Haşmetmeap! Siz de anasınız. Bir ana olmak itibariyle sızlayan kalplerimizin elemlerini kendinizinkileriyle mukayese ederseniz ne kadar muztarip olduğumuzu hissedeceksiniz. Mütarekeden beri memleketimizin duçar olduğu taarruzat ve tecavüzat-ı hakşikenâneden müteessir olan biz Anadolu kadınları bütün

Levent Şahverdi Arşivi

dünyaya hürriyet, adalet vaat eden zevçlerinize, milletlerinize memleketlerinizin mümessilleri vasıtasıyla müracaat ettik. Hakk-ı meşrûumuzun tanınmasını, yapılan haksızlıkların tamirini rica ettik. Vicdan-ı beşeri sızlatan, tarih-i milelde ender tesadüf olunan vekayi-i hazırayı protesto ettik. Ekseriyet-i azîmesini Türk teşkil eden İzmir, Antalya, Maraş, Ayıntap, Urfa gibi vatanımızın en aziz aksâmının işgal altına alınması ahd üzerine silâhını bırakmış olan masum bir milletin boğazlandırılması, şeref ve namus ve haysiyetimizin paymal edilmesi, İzmir'de vahşi Yunanlıların milletimize yaptıkları zulümlere göz yumulması, Yunan vahşetinden kaçmış bugün karlar, çamurlar içinde aç, sefil, çıplak ölüm ile pençeleşmekte olan muhacirlerimizin yurtlarından cüda olarak süründürülmesi, zalim Yunanlıların elan İzmir'deki kardeşlerimizi imhaya çalıştıkları görüldüğü halde sükût edilmesi, İzmir'de Yunanlıların tadâdı gayr-ı kabil yaptıkları cinayetler müttefikîn heyetinin ittifakıyla da sabit olduğu halde bugün İzmir'in Yunanistan'a ilhak edileceğinden bahsolunması insaniyete, adalete tevafuk eder mi? Haşmetmeâp! Anadolu kadınları sizin âli vicdanınıza, pek müşfik olacağı tabiî olan kadın kalbinize danışıyor. Cihana sulh ve müsâlemet temini için harp ettiğini söyleyen zevçlerinizin, milletlerinizin bu fecâyi karşısında sükût etmesi yakışır mı? Aziz Madamlar! Biz Türk kadınları tekrar sizden rica ediyoruz. Zevçlerinize hak ve adaleti kendilerinden isteyen bir kadın tahakkümü ile söyleyiniz. Biz âdil ve devamlı bir sulh istiyoruz. Bunun için mütarekenin imzalandığı gün elimizde olan memleketlerimizin her türlü müdahaleden azade olarak bilâ kayd ve şart bizim elimizde kalması lâzım gelir. Buna tavassut ediniz. Aziz Madamlar! Bize yapılan haksızlıkları düşününüz. Bunun tamiri için vicdanınızın emriyle hareket ediniz. Biz Anadolu kadınları sizin vicdanınızın emrine razıyız. Çünkü kadın kalbi haksızlığa razı olamaz, kadınların elleri gibi kalpleri de yumuşaktır. Madamlar! Zevçlerinizi ikaz edecek, bu yapılan haksızlıkları tamir ettirecek sizlersiniz. Anadolu'nun biz İslâm kadınları sizi bu vicdan vazifesine davet ediyoruz. Bu davete icabeti yine vicdanınıza terk ediyoruz. Memleketlerinin müdafaası yolunda evlâtlarını, kocalarını, kardeşlerini kaybeden Anadolu'nun gözleri yaşlı anaları, kızları, kardeşleri size hürmet ve tazimlerini yollar. Sadre şifa verecek icraatınıza, cevabınıza intizar eyliyoruz Efendim.

Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Levent Şahverdi Arşivi

XI

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un eşine, ortaya koyduğu ilkelere güvenerek teslim olan Türk milletine haklarının verilmesi yolunda eşini etkilemesi için çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgraf:

Dersaadet'te Amerika Mümessil-i Siyasîliği Vasıtasıyla Amerika Reisicumhuru Wilson Cenaplarının Refika-i Muhteremeleri Madam Wilson Cenaplarına.

Aziz Madam!

Sıvas'ın umum İslâm kadınları bugün içtima ederek işbu telgrafnamemizle pek müşfik olacağı tabiî olan kalbinize, âlem-i insaniyete hizmet eden Amerika milletinin muhterem bir kadını sıfatıyla size müracaat ve istirhamda bulunuyoruz. Ve istirhamatımızı lâzımı veçhile kabul edeceğinizden biz Türk kadınları pek ümit vârız. Sulh ve müsâlemet-i cihanın iade ve idamesi için Yenidünya'nın âlim, filozof, muallimi olarak tanıdığımız zevc-i muhtereminiz Mister Wilson tarafından vaz' ve ilân olunarak bütün milel ve akvâmın selâmet ve saadet-i âtiyesini temin edeceği ümidiyle herkes tarafından büyük bir memnuniyetle mazhar-ı hüsn-i kabul olan prensiplere biz Türkler de rabt-ı kalp ve izhâr-ı İtimat eylemiştik. Devletimizin İtilâf hükümetleri ile akdeylediği mütareke şeraitinin esaslarını Wilson prensipleri teşkil eder. Bugün hal-i mütarekede bulunduğumuz bedâhette iken ve henüz mütarekenamenin mürekkebi kurumamış iken maatteessüf bu prensiplerin hiçbirinin hükmüne riayet edilmediğini teessür ve teessüfle görüyoruz. İzmir'in Yunan'a, Adana, Ayintap, Urfa, Maraş gibi sevgili topraklarımızın diğer devletlere işgal ettirildiğini müşahede eyledik. Bu işgallerin bütün milletlere temin-i hukuk edecek olan Wilson prensiplerine muvafik, hakikate mukarin olup olmadığı, bu prensiplerin vâzıı olmak itibariyle zevc-i muhtereminizden sormağa kendimizi haklı görerek bunun için de biz Anadolu Türk kadınları sizi tevkil ediyoruz. Hukukumuzu kendi hukukunuz gibi müdafaa edeceğinize de itimat ediyoruz. İlim ve irfanı, mevki-i siyasîsi itibariyle pek yüksek tanıdığımız zevc-i muhtereminizin herhalde bu haksızlıkları hüsn-i telakki etmeyeceklerini takdir ve tahmin ediyoruz. Fakat yalnız hüsn-i telakki etmemek kâfi değildir aziz Madam. Biz Türkler müşârünileyhin sözüne, söz ki namustur, namusuna, mevkiinin nüfûzuna itimat ederek mukadderatını Wilson prensiplerine terk etmiş olan koca bir milletiz. Bütün Türklerin hakkını vermesini kendilerinden talep ediyoruz. Ve talebe de salâhiyetimiz vardır. Wilson cenaplarının salâhiyettar bir lisan ile ilân ettikleri

Levent Şahverdi Arşivi

prensiplerin hükmünü bilfiil icra ettirmeği kendileri deruhde buyurmalıdırlar. Aksi takdirde ya bütün milel ve akvâmı iğfal etmiş, yahut yapamayacağı şeyleri söyleyerek mevki-i acze düşmüş olmaları iktiza eder ki Amerika Cumhuriyet-i fahîmesinin reis-i muhteremi için bu iki şıkkı da biz Türk milleti asla lâyık görmeyiz. Binaenaleyh bu harbe kendi arzusu ile girmeyen ve hükümetin arzusuna da ebedî düşmanımız olan Çarlık Rusya'sına kapılarını açmamak için tebaiyyet eden ve ancak bu düşünce ile Alman iştirakini kabul eden Türk milletinin harpte evlâtlarını, kocalarını, kardeşlerini, babalarını kaybeden gözleri yaşlı kadınları bu prensipler dairesinde hukukumuzun muhafazasını yine sizin vasıtanızla zevc-i muhtereminizden, Amerika hükümet-i âdilesinden rica ve büyük yardımınıza intizar eyler ve namütenahi hürmetlerimizin kabulünü ayrıca istirham eyleriz.

17 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

XII

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, Wilson ilkelerinin memleketimizin için de uygulanmasını sağlaması için Amerika Ayanına çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgraf:

Dersaadet'te Amerika Mümessil-i Siyasîliği Vasıtasıyla Muhterem Amerika Ayanına

Sıvas'ın umum İslâm kadınları bugün içtima ederek işbu telgrafnamemizle âlem-i insaniyete ve hakikate yardım ettiğine kani olduğumuz Amerika milletinin muhterem Ayanına hitap ediyoruz. Sulh ve müdâlemet-i cihanın iade ve idamesi için Yenidünya'nın âlim filozof olan muhterem Reisicumhurunuzun vaz' ve ilan ettiği Wilson prensiplerini siz Amerika Ayanı alkışladıktan sonra bugün o prensiplere riayet edilmediğini işittiğiniz ve gördüğünüz halde nasıl sükût edebiliyorsunuz? Cereyan-ı umumîye kapılarak hükümetimizin girmiş olduğu harpten bu prensiplere rabt-ı kalp ederek çıkan ve akdeylediğimiz mütarekenin bütün esaslarını Wilson prensipleri teşkil ettiği halde bunun hükmüne riayet edilmediğini teessürle, teessüfle gören, İzmir, Adana, Maraş, Ayıntap, Urfa gibi sevgili topraklarımızın haksız işgalleri karşısında mütehayyir kalan, şimdi de sevgili İzmir'imizin Yunanistan'a ilhak edileceğini işitmek felâketine uğrayan biz Anadolu kadınları, bu hakşikenâne tecavüze nasıl sükût ettiğinizi sormağa kendimizi salâhiyettar görüyoruz. Vicdan-ı beşeri sızlatan, bilhassa

Levent Şahverdi Arşivi

Amerika tarihini pek ziyade şaibedâr edecek olan bu badire-i uzmânın önüne geçecek yine Amerika milleti, yani sizsiniz. Wilson prensiplerini alkışlayarak kabul edip de, şimdi de bunların infazını temin edememekle ne yapmış oluyorsunuz? Muhterem Ayan, düşününüz, bütün milel ve akvâmı iğfal etmiş, yahut yapamayacağınız şeyleri söyleyerek muhterem Amerika milletinin o büyük mevkiini acze düşürmüş oluyorsunuz.Biz Türkler bu iki şıkkı da harbi müttefiklere kazandırmağa sebeb-i müstakil olan kuvvetli Amerika Devleti, milleti için muvafık görmemekteyiz. Akdeylediğimiz mütarekenamenin mürekkebi kurumadan yapılan haksızlıkların önüne geçmek, Wilson prensiplerinin vâzı memleketiniz olmak itibariyle vicdanî vazifenizdir. Biz Anadolu Türk kadınları sizi bu vazifeye davet ediyoruz. Muhterem Ayan, bu haksızlığı tamir etmeğe, esaslı bir sulh vücuda getirmeğe hemen tevessül edeceğinizi pek ziyade ümit ediyoruz. Ve bu düşünce ile size müracaat ettik. Esaslı ve devamlı bir sulh için mütareke imzalandığı gün elimizde kalan memleketlerimizin bilâ kayd u şart bize teslimi lâzım gelir. Eğer ümidimiz bir serap olur da bu sulhu bize temin etmezseniz memleketimizin kadın ve erkeklerinden mürekkep bütün evlâdı bir kitle halinde her türlü vesaiti kullanmağa mecbur kalacaktır. Bu ise sulh ve selâmet-i cihan için ne kadar tehlikeler tevlit edeceğini ve bu felâketin en büyük mesuliyeti de Müttefiklere yardım eden, Wilson prensiplerini ortaya koyan ve tatbik ettiremeyen Amerika milletine râci olacağını düşününüz. Belki bir asır daha bütün milletler sulh ve sükûn yüzü görmeyecekler. Fakat öyle ümit ediyoruz ki hür ve medenî Amerika milletinin muhterem Ayanı hak ve adalet icabatını hemen ifaya müsaraat edecekler, bütün milletleri bu badire-i uzmâdan kurtaracaklardır. Bu emniyye ile umum Türk kadınları ihtiramat-ı mahsusamızı takdim ediyor ve icraat-ı âdilânenize intizar eyliyoruz.

17 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

XIII

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, Fransızlarla Ermenilerin Maraş'ta yaptıkları vahşiliklerin önüne geçilmesi için gerekli girişimlerde bulunmasını Sadrazamlık ve İçişleri Bakanlarından isteyen 1 Şubat 1920 tarihli telgrafı:

Huzur-ı Sâmi-i Sadaretpenâhîye Dahiliye Nezaret-i Celîlesine

Sıvas'ın umum İslâm kadınları bugün yine içtima ederek Maraş'ta Fransızlarla Ermenilerin birleşerek oradaki din kardeşlerimizi memleketlerinin içerisinde top, mitralyöz ateşleri arasında öldürmelerini Mümessiller

Levent Şahverdi Arşivi

vasıtasiyle protesto ettik. Erkeklerimiz değil, kadınlarımız bile artık bu adaletsizliğe tahammül edemeyeceğiz. Bıçak kemiğe dayandı. Türklere iki yol vardır: Ya şerefle yaşamak, ya namusuyla ölmek. Üçüncü bir yol bilemiyoruz. Maraş bugün Sıvas'ın bir ayağıdır. Aramızda dört günlük mesafe vardır. Bizim ayağımız kesilirken onun açısını duymayacak kadar hissiz bir millet değiliz. Türk milletine, şimdiye kadar şanıyla, şerefiyle yaşayan Türk milletine Mütarekeden beri vurulan darbeler pek fazla oldu. En nihayet Maraş'taki bî-günah kardeşlerimizin öldürülmesine tahammül edemeyeceğiz ve edemeyeceğimizi muhterem valimize de söyledik. Hatırı için birkaç gün sabrediyoruz. Erkeklerimizle beraber Maraş'taki din kardeşlerimizi kurtarmak için biz de gideceğiz. Anadolu kadınları memleketlerinin müdafaası için erkeklerimizle olmağa yemin ettik. Bu haksız işgallerin önüne siyasetle geçemeyecekseniz söyleyiniz, biz başımızın çaresini kendimiz görelim. Türk ve Müslümanlığın şeref ve haysiyeti namına size yalvarıyoruz. Bizi mutmain edecek cevap veriniz. Maraş'taki din kardeşlerimizi kurtarınız. Sözle değil, fiiliyatiyle gösteriniz. Muhterem kabine reisimiz ve dahiliye nazırımız, zat-ı devletlerinizden hürmet ve tazizlerle istirham ediyoruz.

1 Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

XIV

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, Maraş'ta Fransızlarla Ermenilerce girişilen insanlık dışı davranışları Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya siyasî temsilcileri nezdinde protesto eden 1 Şubat 1920 tarihli telgrafı:

Dersaadet'te Amerika, İngiltere, Fransa
İtalya Muhterem Mümessil-i Siyasîlikleri
Cânib-i Âlisine

Sıvas'ın umum İslâm kadınları bugün yine toplanarak bu protestonamemizle milletlerin hukukunu temin için harp ettiğini söyleyen medenî tanıdığımız milletlerinize, devletlerinize hitap ediyoruz. Artık yapılan adaletsizlikler tahammül-fersâ dereceye geldi. Müslüman milleti kimsenin hukukuna tecavüz etmediği gibi kimsenin de kendi hukukuna tecavüz etmesine asla razı olamaz. Türkler artık zilletle yaşamaktansa şerefle ölmeyi ve ölürken de kendini öldürmek isteyenlerden birçoklarını her halde beraber götüreceklerini söylemek mecburiyetinde kalıyorlar. Bunlardan terettüp edecek mesuliyet medenî tanınan millet ve devletlerinize aittir. Çünkü Müslümanların sabrını, sükûnunu bırakmıyor-

Levent Şahverdi Arşivi

sunuz. Sizlerin sözüne ve sözün namus olduğuna iman eden Türkler kılınçlarını terk ile mütareke imzaladılar. Mütareke şerâitine asla riayet etmediniz. Her gün zavallı milletimize bir darbe vurdunuz. İzmir, Adana, Urfa, Ayıntap'ın haksız işgalleri bu defa da Fransızların Ermenilerle birleşerek Maraş'a tecavüzü, zavallı dindaşlarımızın memleketleri içerisinde mitralyöz, top ateşleri arasında öldürülmesi medeniyete tevafuk ediyor mu? Lütfen söyleyiniz. Mitralyöz, top ateşlerine karşı tek silâhlarıyla ve yahut tırnaklarıyla arslanlar gibi müdafaa ederek şerefle ölen Maraşlı kardeşlerimizi biz tarihin parlak sahifelerine defnediyoruz. Fakat siz bu şaibeli sahifeleri tarihinize kaydettirdiğinizden dolayı sizi telin edecek nesl-i âtinizden korkmuyor musunuz? Adalet, adalet; adalet-i ilâhiye er geç tezahür edecek, dökülen masum kanların hesabını sizden soracaktır. Bu hallerin selâmet-i cihan için ne kadar tehlikeli olacağını hemen düşününüz. Bu haksız işgallere nihayet veriniz. Âlem-i insaniyet namına Türk kadınları sizi bu vazifeye davet ediyoruz. Bu haklı istirhamâtımızı isâf ettirirsiniz emniyyesiyle muhterem Mümessiller size istirhamâtımızı yolluyoruz.

1 Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

XV

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, İstanbul'da yeniden toplanan Mebuslar ve Ayan Meclislerine, yurt içi ve yurt dışı bütün sorunlarda ulusal çıkarlara uygun bir yol tutarlarsa halkın güvenini kazanacaklarını ve destekleneceklerini bildiren 21 Şubat 1920 tarihli mesajı:

Dersaadet'te Heyet-i Muhtereme-i Ayana
Dersaadet'te Heyet-i Muhtereme-i Mebusana

Mondros Mütarekesinin imzasından bir müddet sonra feshedilen ve fakat müddet-i kanuniye-i muayyenesinde içtimaa davet olunmayan Osmanlı kuvve-i teşriiyyesi bugün hâkimiyet-i milliyenin kuvvetiyle yine vazife-i meşrûtasına başlamış bulunuyor. Yukarıda işaret eylediğimiz fasıla-i meşrutiyette zimâm-ı idareyi deruhde eden heyet-i vükelânın milleti bir istibdâd-ı mutlakiyete sevk etmekte olduğu görülmesi üzerine hükûmet-i meşrûtayı muhafazaya azim ve kadir bulunan Türkler en yüksek saday-ı haklarıyla Osmanlı hükümetinin bir idare-i meşrûta altında ancak yaşayabileceğini, Avrupa ve Amerika dahi bu suret-i idareye yanaşmak istemeyen vükelâya anlatmış ve maksad-ı meşrûunu bugün sizleri vazife başında görmekle bahtiyar olarak istihsal eylemiştir. Cemiyetimiz işte o

Levent Şahverdi Arşivi

fasıla-i meşrutiyette bir mevcudiyet-i meşrutiyet olarak faaliyete başlamış bulunuyordu. Ve fakat bugün o meşrutiyetin erkân-ı aslîsi bulunan vükelay-ı millet vazifeleri başına geçtiğinden cemiyetimiz hayat-ı meşrutiyet-i hükümetten artık emin kalmış ve azmini hükümet-i meşrutanın kendisine vuku bulacak emr-i teklifi icraya hasretmiştir. Heyet-i muhteremeleri böyle bir iman ve azm-i kavî ile mücehhez ahaliye itimat ve istinat ederek şu vahim dakikalarda ahaliye sükûnet ve inşirah bahşedecek icraatta bulunarak ve birtakım ihtirasat-ı şahsiyeye kapılarak zıddiyet ve münakaşa ile vakit geçirmeyerek itimad-ı millîye lâyık bulunduğunuzu bize göstereceksiniz. Cemiyetimiz: 1- Millî felâketimizi mucip olan eşhasın, 2- Felâket-i milliyenin temadisine bâdi olanların, 3- Elan fukaray-ı ahalinin kanını emen muhtekirlerin bir an evvel tecziyesi icap edip kavânîn-i adalete teslimine ahalinin muntazır kalmış bulunduğunu heyet-i muhteremelerine arz eder. Adalet-i mutlaka cenâb-ı hakka mahsustur. Fakat heyât-ı teşriiyyemiz kuvve-i icraiyye üzerindeki haklarıyla bu adalet-i mutlakanın etrafından ayrılmamalıdırlar. Şu âmâl-i milliyeye ilaveten sulhumuzun akdi zamanın tekarrübü münasebetiyle cemiyetimiz sulh hakkındaki nokta-i nazarını ber vech-i âtî heyet-i muhteremelerine arz ve tafsil etmeyi milletin pek meşrû bir hakkı ve cemiyete düşen bir vecîbe olduğunu derk eyler. Şöyle ki:

Cemiyetimizin nizamname-i esasîsinde de sarahaten mestûr olduğu üzere mütarekenamenin hîn-i imzasında Devlet-i Osmaniyenin taht-ı hâkimiyet ve idaresinde bulunan memleketler Osmanlı mülküdür, Osmanlı milletinin malıdır. Tarih-i imzadan sonra hangi hükümet tarafından olursa olsun vâki olan işgaller kavâid-i harbiyyeye, hukuk-ı beynel milele tamamen mugayırdır. Binâenaleyh fuzulîdir, haksızdır, zalimânedir. Cemiyetimiz bu işgalleri Düvel-i İtilâfiye mümessillerine karşı mükerreren protesto eylediği gibi ref'ine kadar da protestodan geri durmayacaktır. Sulhumuzun esnay-ı müzakeresinde Osmanlı milletinin mesele-i hayatiyesi olan bu esasa mugayır olan hiçbir şey kabul edilmemesini ve aksi halde daha birçok seneler sulh ve müsâlemeti âlemin teessüs edemeyeceğini nazar-ı dikkat ve hamiyyetinize arz ile beraber hükümetimizin de nokta-i nazarına muvafık olduğunu zannetiğimiz şu talebimize tekmil mevcudiyetinizle zahir olmanızı kuvve-i teşriiyyemizden istirham ve ihtiramât-ı mahsusamızı takdim eyleriz Efendim.

21 Şubat 336

Sıvas Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Levent Şahverdi Arşivi

XVI

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyelerinin imzaları ile İstanbul'da İtilâf Devletleri temsilcilerine yollanan, İstanbul'un işgalini protesto eden 27 Mart 1920 tarihli yazı

Antalya'da İtalya Mümessili Vasıtasıyla
İstanbul'da Düvel-i İtilâfiye Mümessillerine
Samsun Vasıtasıyla İngiliz Mümessiline
Maraş Vasıtasıyla General Gouraud'ya

Memleketlerinin her gün bir kıymettar parçasının işgaline tahammül edemeyen ve edemeyeceklerini müteaddit defalar söyleyen ve bu uğurda kanlarının son damlasını akıtmağa ahd u peymân eden kadın ve erkekten mürekkep bir kitle halinde bulunan bütün Anadolu'nun Türk ve Müslümanları, en nihayet payitahtlarının işgali, padişahlarının mahsûriyeti, dindaşlarının yirminci asr-ı medeniyette değil kurûn-i vustâda bile yapılamayacak hakaretlere marûz kalması ve hatta dinimizin asla müsaade etmeyeceği bir surette yatak odalarına kadar girilerek memleketin en kıymetli evlâtlarının harîm-i ismetinden caniler gibi ellerine kelepçe vurularak ve zevceleri dövülerek, yani yirminci asr-ı medeniyette kadınlara da taarruz olunarak götürülmesi, Millet Meclisinin içine süngülerle girilerek azasının cebren tevkifi felâketi karşısında kaldık. Türk milleti buna asla rıza göstermeyecektir, emin olunuz. Eğer maksat Türk milletini boğmak, öldürmek, tamamen imha etmek ise bu gayr-ı mümkündür. Çünkü hiçbir millet tamamen öldürülemez. Her gün bahsettiğiniz medeniyete, hak ve adalete avdet ediniz. Ancak bir eşkıya çetesinin yapabileceği bu hakşikenliklere nihayet veriniz. Türkler hiçbir zaman arzunuza münkat olmayacaklardır. Türklerin ancak Halife-i zî-şanları başlarında olduğu halde yaşamak istediklerini ve yaşamak için muhafaza-i vahdetle felâketlere göğüs gererek mücadele edeceğini ve bin üçyüz küsur senelik anane-i diniye ve tarihiyesinin İtilâf Devletlerince derpîş ve takdir olunmayarak İngilizlere İstanbul işgaline müsaade edip devletin, milletin istinatgâhı bulunan Saltanat ve Hilâfeti hedme ve Anadolu'nun başını koparmağa meydan vermeleri, emin olunuz ki vahdet-i milliyeyi tahkim ve tarsin gibi bizce pek büyük bir faydayı intaç eylemiştir. İngilizlerin gayr-ı meşrû ve tarih ile âlem-i İslâmiyete bir darbe olan İstanbul işgaliyle şu son harekât-ı nâlayıyayı ve onlara müsaade edenleri cemiyetimiz bilumum âlem-i medeniyete karşı alenen protesto eyler.

27 Mart 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Kâtibe-i Mesulesi
Şefika Kemal

Reise-i Sâniyesi
Samiye Tevfik

Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

Heyet-i İdare azasından
Rahmi Bey refikası Nuriye

Heyet-i İdare azasından
Hamdi Bey refikası Nuriye

Veznedarı Nasuh Zade
Emine

Heyet-i İdare azasından Muhsin Paşazâde
Meşhude

Heyet-i İdare azasından Nasuhzâde
Sezai Efendi refikası
Şerife

Heyet-i İdare azasından
Türkeşzade Ömer Efendi refikası
Ferruh

Heyet-i İdare azasından İstinaf
müddeiumumisi Bey refikası
Neyyire Ziya

Heyet-i İdare azasından
Bayraktarzade Nafia Sermühendisi Bey
refikası Emine Emin

Heyet-i İdare azasından Darüleytâm
müdiresi
Makbule Zelife Rıza

Heyet-i İdare azasından sabık
polis müdürü Bey refikası
Müşfika Kamer

Heyet-i İdare azasından Biçki Salonu
Müdiresi Tacürricâl Ali

Heyet-i İdare azasından Kolordu
sertabibi Bey refikası Behire Nuri

Heyet-i İdare azasından Telgraf
başmüdürü Bey refikası
Memduha Lütfi

Aza: Emirbeyzade Emir Paşa
refikası Hatice

Aza: Baytarzâde Hakkı Bey refikası
Nakîme

Aza: Belediye tabibi İlyaszade
Ziya Bey refikası Huriye

Aza: Mukabilzâde Hayriye

Aza: Küçükağazade Raif Bey
Kerimesi Belkıs

Aza: Başçavuşzâde Dr. Remzi
Bey refikası Kevser Azmi

Aza: Orman Müdürü Sabit Bey
refikası Nasriye

Aza: İstinaf azası Hafiz Efendi
refikası Şahver

Aza: Binbaşı Mehmet Ali Bey
refikası Münevver

Levent Şahverdi Arşivi

Aza: İstinaf azası Avni Bey kerimesi Şayan

Aza: İstinaf Ceza Reisi Bey refikası Hicaze

Aza: Sulh Hâkimi Beyin refikası Ülfet

Aza: Serbaytar Binbaşı Ali Rıza Bey refikası Feriha

Aza: Merhum kondüktör Şükrü Efendi haremi Ayşe

Aza: İnas Mektebi başmuallimesi Fatma Feriha

Aza: Sabuncuzade Osman Efendi kerimesi Kadriye

Aza: Ziraat Bank. Müdürü Bey refikası Habibe

Aza: Eşraftan Müezzinzâde refikası Râbia

Aza: Maarif Müdürü Bey refikası Fetânet

Aza: Şube mühendis Beyin refikası Nafize

Aza: Sıhhiye Md. Bey refikası Şaziye

Aza: Tüccardan Habibzâde Hacı Sabri Efendi haremi Şerife

Aza: Küçükağazade refikası Refika

Aza: Abdi Efendizade refikası Fethiye

Aza: Gülhaşzade refikası Sâniye

Aza: Muhasebe-i Hususiye Müdürü refikası Şefika

Aza: Şükrizade refikası Zinet

Aza: Emirpaşa Efendizade Nâile

Aza: Pirtalazzade Ziya Efendi refikası Hayriye

Aza: Hacı Ebubekirzade Osman Efendi refikası Fatma

Aza: Kâhya Emin oğullarından Halis Turgut Bey refikası Natife

Aza: Sığırcızade Hayri Efendi refikası Latife

Levent Şahverdi Arşivi

THE ROLE OF THE ANATOLIAN WOMENS SOCIETY FOR THE PROTECTION OF THE HOMELAND IN THE WAR OF NATIONAL INDEPENDENCE

(Summary)

This article presents the texts of the messages of protest sent by the Anatolian Women's Society for the Protection of the Homeland, to the Ottoman ruler, the Istanbul Government and the representatives of foreign powers during the War of National Liberation.

Levent Şahverdi Arşivi

YURTTA SULH, CİHANDA SULH

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

I. Genel Olarak Sulh ve Harp

İnsanlar arasındaki ilişkiler ya çarpışma, zorlama veya uyumdur. Menfaat çarpışmalarının tabiî sonucu, mücadeledir, harptir. Menfaatlerin uyuşması ise sulhtur. Sulh (barış) ve harp (savaş) birbirine taban tabana zıt iki ayrı müessesedir.

Barış kısaca sosyal düzendir, güvenliktir, hukuk ve kazanılmış haklara saygıdır. Toplum hayatında dengenin sağlanmasıdır.

Mücadele, en vahimi olan harp ise anarşidir, karışıklıktır, kararsızlık ve dengesizliktir.

İnsanlar değişik sebeplerden ötürü sulhu veya harbi menfaatlerinin karşılanması amacı ile tercih ederler [1].

Teknik anlamı ile harp, düzenli bir insan topluluğunun (Devlet), iradesini zorla kabul ettirmek amacı ile diğer bir insan topluluğuna (Devlet) karşı zor kullanarak yaptığı silâhlı mücadeledir [2].

İnsan toplulukları harbi ya bir amaç bilirler veya bir amaca yönelik vasıta olarak kullanırlar. Harp her zaman ve her devirde tehlikeli olmuş, insanların ölümüne, sefaletin artmasına, ıztırapların çoğalmasına âmil olmuştur.

Harp ve sulh sosyal birer olay olarak toplum hayatının gelişme seyrini takip eder. Harp ve sulh anlayışında değişiklikler, bu müesseselerin muhtevalarında da değişmelere ve gelişmelere neden olmuştur.

Çağımızda harbin topyekûn mahiyet alması, mağlupları olduğu kadar galipleri de yıpratması, harbin dışında kalan devletleri de etkilemesi, harbin millî siyaset aleti olarak kullanılması yolundaki ihtirasları azaltmış, önce harbin Briand-Kellog Paktı ile kanun dışı sayılmasına, daha sonra da,

[1] Andre de Maday, Sociologie de la Paix, Introduction à la Philosophie du droit international, Paris, 1913, s. 1-9.

[2] Charles Rousseau, Droit International Public, Paris, 1953, s. 537 ve devamı.

Louis Delbez, Les Principes généraux du Droit International Public, 3. bası, Paris, 1964, s. 509 ve devamı.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşmiş Milletler Şartı (Antlaşması) ile daha geniş ve şümullü şekilde yasaklanmasına neden olmuştur.

Alexander Rustow'a göre, "Harp insan tabiatının iktizası değildir. Harp, daima mevcut olmamıştır ve daima mevcut olması da lâzım gelmez. Dünya sulhu boş bir hayal değildir." [3]

Harp nasıl topyekûn bir mahiyet almışsa barış da yeni teknik terakkiler karşısında dünyanın çok küçülmüş olması nedeni ile bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünlük yalnız devletler arası ilişkiler bakımından değil, her milletin iç hayatı itibarıyle de varlığını ve mahiyetini bütün insanlara duyurmaktadır. Barışı iç barış ve dış barış olarak ayırmak mümkün değildir. Aynı zamanda, Avrupa barışı, Amerika barışı, İngiltere barışı, Sovyet barışı diye ayırmak da mümkün değildir.

"Aile teşekkülünden itibaren, cemiyet hayatının en yüksek basamağını teşkil eden devletler camiasına kadar her türlü cemiyet içinde barış problemi, gerek prensibi ve gerek tekniği bakımından bir ve aynıdır[4].

Yirminci yüzyıl öncesi dönemde, sulh ve harp yalnız bir siyaset işi olarak telâkki ediliyor, onunla da siyaset adamları meşgul oluyordu. Bu dönemde asıl önemli sorun, siyaset adamlarının girişimlerinin Devletler Hukukuna uygun olup olmaması idi.

Bugün ise sulh ve harp yalnızca bir diplomasi sorunu, konusu olmaktan çıkmış, toplumda yaratılan bunalımlar bakımından sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik bir sorun olmuştur.

Sulhun sağlanması için yalnız diplomasi faaliyetleri yetmez. Öncelikle harbe sebebiyet verecek âmilleri ortadan kaldırmak gerekir. Bu tedbirlerin en önemlisi kuvvete ve kuvvet tehdidine müracaat etmemek, uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözümlemek, ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak, her ülkede insan ana hak ve hürriyetlerini garanti altına almaktır. Bunun dışında ayrıca, millî düzenleri, birbirine düşman ideolojilerin ve hayat telâkkilerinin tesirlerinden kurtarmaktır.

Temel hak ve hürriyetlerine sahip olan insanlar işbirliği içinde adaletli bir menfaat dengesi ile gerçek bir barış sağlarlar.

İnsan hayatı, aile hayatı, şehir hayatı, millet hayatı ve milletlerarası camianın hayatı, birbiri ile çok girift bir mahiyet arzeder ve birbirine bağlıdır. Bunlardan herhangi birinin temellerinin sarsılması ve yıkılması

[3] Alexander Rustow, Harbin Sosyolojik Mahiyeti, Profesör Cemil Bilsel'e Armağan, İst, 1939, s. 521.

[4] Zeki Mesut Alsan, Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Ankara, 1948, s. 206-207.

Levent Şahverdi Arşivi

diğerlerini de hemen etkiler ve dengeyi bozar. Bugün kurulması istenen barış, toplum hayatının her safhasını, her çeşit faaliyetini ilgilendiren ve bunlara dayanan bir sulhlar sentezi veya senfonisidir [5].

Cumhuriyet Türkiyesi, daha ilk günlerden beri bu gerçeği sezmiş, kendi iç ve dış politikasına ona göre yön vermiştir. "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesi, Türkiye'nin barış meselesi ile ilgili düşünce ve politikasını pek güzel ifade etmektedir.

II- Yurtta Sulh ve Cihanda Sulhun Anlamı ve Kapsamı.

Yurtta sulh, cihanda sulh, Türk İnkılâbının bir temel ilkesi, Türk dış politikasının da dayanağıdır. 1961 ve 1982 Anayasalarımızda yer alan, devlet yönetiminde ve her türlü devlet faaliyetlerinde yönlendirici bir nitelik taşıyan, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh,, ilkesi, sadece bir parola değil, aynı zamanda bir üstün hukuk kuralıdır.

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi bir taraftan yurt içinde huzur ve sükûnu, güven içinde yaşamayı, diğer taraftan da milletlerarası barış ve güvenliği hedef tutar. İlke, hem iç politikanın, hem de dış politikanın temel dayanağıdır.

Atatürk'ün belirttiği gibi, "Haricî siyaset bir heyet-i içtimaiyenin teşekkülü dahilisi ile sıkı surette alâkadardır. Çünkü teşekkül-ü dahiliyeye istinat etmeyen haricî siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyet-i içtimaiyenin teşekkül-ü dahilisi ne kadar kuvvetli olursa, siyaset-i hariciyesi de o nisbette kavi ve rasin olur." [6]

Yine Atatürk'ün dile getirdiği gibi, "Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır." [7]

Bu bakımdan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini iç ve dış politika ile birlikte, bir arada incelemek ve değerlendirmek lâzımdır.

"Yurtta Sulh" insanın huzur ve güven içinde, insan kişiliğine yakışır şekilde yaşamasını ifade eder. "Yurtta Sulh" herşeyden önce ülkede, o insanın, insanca yaşamasını, insanlık tıynetinin gereğinin tanınmasını ifade eder.

"Yurtta Sulh" toplum hayatındaki düzeni, vatandaşın devlete güvenini, devletin de ülkede asayiş ve otoriteyi sağlamasını öngörür. Ülkede

[5] Zeki Mesut Alsan, Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Ankara, 1948, s. 116.

[6] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1966, s. 123. Metnin bugünkü dile aktarılmış şekli için bk. Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. Baskı, Ankara, 1984, s. 313.

[7] Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 123. Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 313.

Levent Şahverdi Arşivi

kanun hakimiyeti ve hukuk hükümranlığı,"Yurtta Sulh" ilkesinin en tabiî bir sonucudur. "Yurtta Sulh", Devletin, vatandaşına karşı huzur ve güven içinde yaşama imkânına kavuşması için yükümlülükler de yükler.

Atatürk barış içinde Türk insanını mutlu kılmanın yolunu, Cumhuriyette bulmuştur. Atatürk'e göre, Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslariyle, Türk milletini emin ve sağlam bir istikbal yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur[8].

"Cihanda Sulh" ise, milletlerarası barış ve güvenliğin korunmasını ve sağlanmasını, milletlerarası barışın bölünmezliğini, insanlığın da hepsini bir vücut ve her milleti de onun bir uzvu addetmeyi amaç bilir. "Cihanda Sulh" milletlerarası ilişkilerde kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurmamayı, milletlerarası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini öngörür.

"Cihanda Sulh" bütün milletleri barış içinde, refaha, saadete ve daha ileri uygarlık çağına yöneltmeyi ifade eder.

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", ilkesinin temelinde yatan, insan sevgisi ve insanlık anlayışıdır.

Atatürk, "Biz kimsenin düşmanı değiliz, yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız"[9] derken eşsiz bir insan sevgisinden, insan saygısından bahsetmiştir.

Atatürk'ün barış ve güvenlik içinde insanlık ailesine verdiği değer, 1937'de Romanya Dışişleri Bakanı Antenesku ile yaptığı konuşmada en açık şekilde dile getirilmiştir:

"İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hâdim olmağa elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve iyi geçim olmazsa bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurundan mahrumdur... En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz."[10]

[8] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 59.
[9] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 323.
[10] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 327-328.

Levent Şahverdi Arşivi

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" en geniş ve yaygın anlamı ile, teknik bir deyim olan kollektif güvenliği, milletlerarası barışın korunmasını ve devamlılığını da ifade eder.

III- İç ve Dış Politikada Uygulamalar ve Değerlendirmeler.

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", ilk defa C.H.P. Genel Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk'ün) 20. Nisan 1931'de seçim dolayısıyla millete beyannamesinde dile getirilmiştir [11].

"Cumhuriyet Halk Fırkasının müstakar umumî siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir zannederim:

"Yurtta sulh, cihanda sulh için, çalışıyoruz" [12].

Atatürk'ün imzası ile yayınlanan bu beyanname, Atatürk'ün de başında bulunduğu bir partinin, bir siyasî iktidarın içerde ve dışarıda güttüğü politikanın esaslarını belirtmektedir.

Atatürk 1933'te, A.B.D. Cumhurbaşkanı Roosevelt'in Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü dolayısı ile Türk Milletine gönderdiği mesaja verdiği cevapta da, yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine değinmektedir:

"Türkiye Cumhuriyetinin en esaslı umdelerinden biri olan yurtta sulh cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en esaslı âmil olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için iftihara medardır." [13]

Atatürk bu mesajında sadece, yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine deyinmemekte, bu ilkenin insanlığın ve uygarlığın refah ve gelişmesinde de en esaslı âmil olduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca bu ilkeye hizmet etmiş olmanın da iftihara değer olduğunu belirtmektedir.

Açıkça belirtmek gerekirse, barışa inanmak, ona politikada değer vermek, insanlığa hizmet etmek demektir. Bunun bir devlet başkanı ile yapılan karşılıklı mesajlarda dile getirilmesi, dünya siyasetinde rol oynayan bir devlet başkanı ile aynı konu üzerinde ortak amaçlara hizmet etmeyi de ifade etmektedir.

"Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi yeni Türkiye'nin bir devlet politikası olarak, kuruluşundan itibaren izlenmeye başlamıştır. Ancak burada dikkatimizi çeken önemli nokta, Millî Mücadele yıllarında esas hedef, ilk

[11] Mehmet Gönlübol, Atatürk'ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler, Atatürk Yolu, 1981, s. 269.

[12] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, (1917-1938), s. 549-552.

[13] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, (1917-1938), s. 560.

Levent Şahverdi Arşivi

hedef, Misâk-ı Millîde sınırları belirlenen vatan topraklarını işgalden kurtarmak, millî bağımsızlığı sağlamak, Türk millî menfaatlerine saygılı âdil bir barış yapmak, öncelikle izlenmesi gereken bir politik tutum olmuştur.

Millî Mücadele yılları içinde Atatürk konuşmalarında öncelikle vatan kurtuluşuna önem vererek, devamlı ve istikrarlı bir barışın sağlanmasını buna bağlamıştır. Çeşitli konuşmalarında da bu konuya ağırlık vererek, millî siyasetimizin esaslarını da belirlemiştir.

Bir misal olmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Temmuz 1920 TBMM'de yaptığı bir konuşmada belirttiği gibi, "Efendiler, biz bir maksat takip ediyoruz. Bu maksadımız öteden beri muhtelif vesilelerle ifade edilmiştir. Ben şimdi onu tekrar ediyorum. Milletin, devletin istiklâlini muhafaza etmek. Bunun içinde namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dahilindeki tamamiyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz" [14] sözleri bu gerçeği ifade etmektedir.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasından sonra, harp tarihine misâl olabilecek Meydan Muharebesinin kazanılmasından sonra, TMMM'de 19 Eylül 1921 günü şu açıklamada bulunmuştur:

"Şüphesiz, hukukumuzu temin edinceye kadar silâhımızı elden bırakamayız. Fakat, bundan bizim müfrit harp taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telâkki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilâkis herkesle sulh yapmak istiyoruz. Efendiler! Sulhen hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya tevessül ettik. Bu hususta hiçbir kusur etmedik. Fakat, bizim bütün hüsnü niyetlerimizi, ciddiyetimizi âlem-i medeniyet nazarında gizlediler. Ve ancak akvam-ı iptidaiyeye tatbik edilebilir muamele ile ve çocukça birtakım mânasız tehditlerle bizi karşıladılar. Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lâzımdır ki: Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medenî millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve istiklâlinin tanınması talebinde katiyen musirdir. Ve bütün davası da bundan ibarettir. Biz cenkçi değiliz. Sulhperveriz. Ve bir an evvel sulhun teessüsünü girmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz [15].

Bu açıklamalar, çok geniş yetkileri olan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından açıkça ilân edilmektedir. "Biz cenk değil, sulh istiyoruz.

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 78.
[15] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 180-181.

Levent Şahverdi Arşivi

Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur" [16] diyerek de bir defa daha aynı konuşmasında konuyu dünya kamuoyuna duyurmuştur.

1 Mart 1922'de, henüz kesin zaferin kazanılmasından önce, T.B.M.M.'de, Meclisin açılışı ile ilgili olarak yaptığı konuşmada Atatürk, millî sınırlarımızı belirleyen ve bağımsızlığımızı öngören Millî Misâk'a bağlılığımızı da şöyle dile getirmiştir:

"Siyaset-i dahiliyemizde olduğu gibi siyaset-i hariciyemizde de umde-i esasiyemiz Misâk-ı Millî mevadından ibarettir. Misâk-ı Millîyi kabul ederek, maddiyat ve maneviyat sahasında istiklâl-i tamımızı tasdik edenleri derhal dost telâkki ediyoruz,, ve devamla, "Efendiler! Siyaseti hariciyemizde âhar bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Ancak hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz" [17].

Büyük zafer kazanılmıştır, silâhlı çatışma son bulmuştur. Ancak batı Avrupa ile görülecek yüzyılların hesabı vardır. Lozan'da barış konferansı toplanmış, birinci dönemde ise sonuç alınamamıştır. 1 Mart 1923'te, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı vesilesi ile yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, ısrarla barıştan, şerefli bir barıştan bahsetmiştir.

"Hayat ve istiklâl için milletin vaz eylediği mütevazi esasat dairesinde bir sulha kavuşursak, o zaman bütün menabii kuva (kuvvet kaynaklarını) ve semere-i istihsalâtımızı (üretim ürünlerini) inkişafat-ı dâhiliyeye mütevecciih mesai üzerinde teksif edeceğiz." [18]

Atatürk bir an önce sulha kavuşarak ülkenin iç düzenine yönelineceğini de açıkça belirtmiştir. Aynı konuşmasında özellikle dış politikadan bahsederken, "Malûmdur ki takip ettiğimiz siyaset, siyaset-i sulhperveranedir. Memleketimizi hiçbir hak ve adalete istinat etmiyerek çiğnemek ve çiğnetmek teşebbüsü muzaffer ordumuzun fedakârane ve cansiparane gayretiyle lâyık olduğu akamete uğratılmış ve milletimiz, tarihin nadir kaydettiği bir muzafferiyat iktisap ederek sevgili yurdumuzu kurtarmıştır.

Sulh-u âlemi tesis için her fırsattan istifade arayan hükümetimiz büyük muzafferiyetten sonra da harekâtı tevkif ederek mütarekeyi temin etmiş ve uzun teahhurlar ve müşkilât ile ancak teşrinisaninin yirmisinde (20 Kasım) açılan Lozan Konferansına hakikî bir arzu-yu itilâf ile iştirak eylemiştir." [19]

[16] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 181.
[17] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 229.
[18] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 274.
[19] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 290-291.

Levent Şahverdi Arşivi

24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen barış antlaşmasından sonra barışın korunması ve andlaşmalara riayet bir esas gereği sayılmıştır [20].

Atatürk açıkça, 1 Kasım 1929'da, TBMM'i açış konuşmasında, "Hariciyede dürüst ve açık siyasetimiz bilhassa sulh fikrine müstenittir. Beynelmilel herhangi bir meselemizi sulh vasıtalariyle halletmeyi aramak bizim menfaat ve zihniyetimize uyan bir yoldur. Bu yol haricinde bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, emniyet prensibine ve onun vasıtalarına çok ehemmiyet veriyoruz. Beynelmilel sulh havasının mahfuziyeti için Türkiye Cumhuriyeti iktidarı dâhilinde herhangi bir hizmetten geri kalmıyacaktır." [21]

Yeni Türkiye kendi millî menfaatlerinin de gerektirdiği gibi, Lozan'dan sonra barış idealini samimî ve dürüstçe savunmuştur. Ancak çok gerçekçi bir açıdan politik olayları değerlendiren Atatürk, gerek dış politikada barışı sağlamada ve gerekse iç politikada vatandaşa huzur sağlayacak bir düzenin konulmasında, güçlü bir orduyu vazife ve hizmette bulundurmanın en doğru yol olduğunu görmüştür.

Atatürk, 1 Kasım 1928'de, T.B.M.M.'i açarken, dış politika ile ilgili olarak şu hususları açıklamıştır.

"Efendiler, Haricî siyasetimizde dürüstlük, memleketimizin emniyetine ve inkişafının masuniyetine dikkat, şiarı hareketimize kılavuz olmaktadır. Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz. Bu samimî arzudan mülhem olan haricî siyasetimizde memleketin masuniyetini, emniyetini, vatandaşların haklarını herhangi bir tecavüze karşı bizzat müdafaa edebilmek kudreti de bilhassa gözde tuttuğumuz noktadır. Kara ve deniz ve hava ordularımızı bu memlekette sulhu ve emniyeti masun bulunduracak bir kuvvette muhafazaya bunun için çok ehemmiyet veriyoruz. Cumhuriyet hükümeti, milletler arasında emniyet misâkları akdi için hususî bir gayret göstermektedir. Bize teklif olunan Kollog misâkına iltihak için de aynı samimiyetle muvafakatimizi bildirdik." [22]

Atatürk'e göre, "beynelmilel siyasî emniyetin inkişafı için, ilk ve en mühim şart, milletlerin hiç olmazsa sulhu muhafaza fikrinde, samimî olarak birleşmesidir." [23]

[20] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 319.
[21] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 347.
[22] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 342-343.
[23] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 357.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, milletlerarası barışın temel şartını milletlerarası anlayışta ve zihniyette görmektedir. Devletlerin sulhu muhafaza fikrinde samimî olarak birleşmesi ile barışın korunacağına kanidirler. 1932 yılında yapılan bu konuşma, Atatürk'ün barışın geleceği bakımından birtakım tereddütleri olduğunu belirtmektedir. Bu tereddütler, 1934 yılı Meclisi açış konuşmasında daha açıkça ortaya konmuştur:

"Uluslararası siyasa acunu, geçen yıl içinde korunma kaygısına düştü; bu yüzden bütün ülkelerde silâhlanmaya hız verildi.

Cumhuriyet hükümeti de, bundan dolayı, bir yandan, ulusal koruma gücünü pekiştirmeye çalışırken bir yandan da barışın sarsılmaması için, ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir." [24]

Atatürk, 9 Mayıs 1935'de ise CHP Dördüncü Büyük Kurultayını açarken, "Cumhuriyetin dış siyasada özenle güttüğü amaç, arsıulusal barışı korumak ve güven içinde yaşamaktır" [25] demiştir.

Lozan Barışından sonra, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin özellikle "yurtta sulh" ilkesi büyük gelişmeler göstermiş, Türk insanını mutlu etmenin, güven altında tutmanın yolları araştırılmıştır. Bu mutlu gelişmeleri, Atatürk 1 Kasım 1937'de TBMM'de, Meclisi açış konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

"Memnuniyetle görmekteyiz ki Cumhuriyet rejimi, yurdumuzda huzur ve sükûnun en iyi yerleşmesini temin etmiş bulunuyor. Vatandaşlar ve bu yurtta oturanlar, cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkânlarından azamî istifade etmektedirler.

Milletimizin lâyık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiçbir engel düşünmeğe yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım." [26]

Atatürk, aynı gün, aynı konuşma içersinde, yurt içinde güvenliğe de çok geniş yer verildiğini dile getirmiştir:

"Bilindiği gibi, biz yurt emniyeti içinde fertlerin emniyetini de, lâyık olduğu derecede göz önünde tutarız.

[24] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 364.
[25] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 367.
[26] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 377.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu emniyet, Türk Cumhuriyeti kanunlarının, Türk hâkimlerinin teminatı altında, en ileri şekilde mevcuttur." [27]

Atatürk, 1937 yılında yaptığı konuşmada dış politika açısından, Türkiye'nin milletlerarası barışa katkısını ortaya koymaya çalışmıştır:

"Cumhuriyet Hükümetinin, komşularıyla ve diğer büyük, küçük devletlerle olan münasebetlerinde, ahenkli bir istikrar ve inkişaf göze çarpmaktadır.

Sulh yolunda nereden bir hitap geliyorsa, Türkiye onu, tehalükle karşıladı ve yardımlarını esirgemedi." [28]

Keza aynı konuşmasında, milletlerarası barış ve güvenliği sağlamakla görevli Milletler Cemiyetine de atıf yaparak, sulh idealine yardımcı olmayı amaç edinmiştir:

"Milletler Cemiyetinin geçirmekte olduğu çetin safhalarda, Cumhuriyet Hükümeti, bu arsıulusal kuruma olan bağlılığını her sahada göstermek suretiyle, sulh idealine en uygun yoldan ayrılmamıştır." [29]

Türkiye, milletlerarası uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözümlemeye çalışmakla, kuvvete ve kuvvet tehdidine müracaat etmemekle barışa hizmet etmiştir.

En önemli iki uyuşmazlık, Hatay Dâvası ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi ilgili devletlerin karşılıklı rızaları ile çözümlenmiş, Türkiye milletlerarası hukuk kurallarına saygılı olmuştur.

Lozan'da düzenlenen Boğazlar Sözleşmesinin yetersizliği, yeniden bir düzenlemeyi gerekli kılmış, ilgili devletlerin uygun bulmaları ile Montreux'de toplanan konferans 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesini kabul etmiştir.

Konferansın gerek açılışında ve gerekse kapanışı sırasında konferansa katılan devletlerin delegeleri, Türkiye'nin barışçı tutumu ile Boğazlar Sözleşmesini, tarafların karşılıklı rızaları ile değiştirmek için çabasını dile getirmiş ve övülmüştür.

Bu konuşmalar içerisinde en enteresan olanlardan biri de, konferansın başkan yardımcısı, Devletler Hukuku Profesörü Yunanlı temsilci Politis'in sözleridir:

[27] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 378.
[28] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 388.
[29] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 388.

Levent Şahverdi Arşivi

"Dostlar, kavgaya atıldığında, onlara başarı dilenir; onların yanı başında, davranışlarını, eylemlerini kolaylaştıracak ve olanak ölçüsünde kendi gücünü onların gücüne katarak, işi iyi yola yöneltmeğe çalışılır. Benim gözümde yıllardan beri ülkeme sarsılmaz dostluk bağlarıyla bağlı bulunan Türkiye'den daha çok böyle bir yardımı hak etmiş ülke olamazdı. Bu başarıdan sonra, Türkiye, buradan, dünya gözünde moral açıdan daha da yücelmiş olarak, uluslararası haklılığın sancaktarı, uluslar arasında uzlaşmanın koruyucusu ve barışın düzenlenmesinin savunucusu olarak çıkmaktadır. Türkiye'yi dünyanın gözünde yücelten her şey, dostları için bir kazançtır; işte bana burada elimden geldiğince çalışma gücünü veren, açıkça söylemek isterim ki, bu duygu olmuştur; çünkü, Türkiye'nin kazancı, dolaylı olarak benim ülkemin de kazancıdır." [30]

Montreux Boğazlar Konferansında Türkiye'nin örnek alınacak barışçı tutumu, birçok delegeler tarafından parlak sözlerle dile getirilmiştir. Dileğim, savaşı değil, barışı arayan ve onda insanlığın mutluluğunu bulan ve Türkiye gibi barışı savunan bir ülkeye dost gözü ile bakan, değerli bilgin ve diplomat Politis gibi devlet adamlarının ülkelerini yöneltmeleri ve insanlığın yararına olan barışa hizmet etmeleridir.

Montreux Boğazlar Konferansının açılışında Türkiye'nin temsilcisi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, Boğazlarla ilgili tasarımız hakkındaki konuşması, barışçı Türkiye'nin dünya barışına hizmete ne ölçüde hazır olduğunu da göstermektedir:

"İnanıyorum ki, Kemalist Türkiye'nin politikası, gerçekçi düzeyde bir barış ve iyi geçim politikası sayılmak için kanıtlarını yeterince ortaya koymuştur. Tasarımız, işbirliği yolunda beslediğimiz içten isteğimizi bir kez daha görebilmemizi sağlayacaktır." [31]

Barışçı Türkiye, "yurtta sulh, cihanda sulhu", sadece bir ilke olarak değil, bir politik düstur olarak uygulamakta, onda insanlığın mutluluğunu da aramaktadır.

Atatürk'ün dile getirdiği gibi sulh, millet hayatında ve milletlerarası ilişkilerde, ayrı bir dikkat ve itina ister.

[30] Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, (Çevirenler: Seha L. Meray, Osman Olcay), Ankara, 1976, s. 272.

[31] Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, (Çevirenler: Seha L. Meray ve Osman Olcay), Ankara, 1976, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

"Sulh, milletleri refah ve saadete eriştiren en iyi yoldur. Fakat bu mefhum bir defa ele geçirilince daimî bir ihtimam ve itina ve her milletin ayrı ayrı hazırlığını ister." [32]

SONUÇ

İnceleme konumuz olan "Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh" hakkında yapmış olduğumuz açıklamaların ışığı altında bir sonuca varmamız gerekmektedir.

1- Sulh, bugün milletlerarası hayatın kaçınılmaz bir düzenidir. Yurtta Sulh ile Cihanda Sulhu birbirinden ayırmak, bu iki sosyal düzeni birbirinden koparmak demektir. Sulh bir bütündür, parçalanamaz, bölünemez. İçerde barışı sağlayan ülkenin dışardaki politikası başarı ile sonuçlanır. Millî hayat ile milletlerarası hayatın karşılıklı etkileri barışı bir bütün olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Devletin kendi ülkesindeki düşmanlığın kaldırılması ile, düzen ve güvenlik hâkim olmakta, bir tek kelime ile ülkede barış sağlanmaktadır. Ülkede barışın sağlanması ise, medeniyetle birlikte gelişmektedir.

Barış, hukuk düzenini, haklılığı ve adaleti gerekli kılar. Barış, kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurmayı değil, kanunî ve meşru yollara müracaatı öngörür.

André de Maday'a göre, "bugün mahkûm ettiğimiz harp geçmişte gerekli bir kuram idi, bunu insan aklı icat etti. Bugün aynı insan aklı harbin yerine barışı ikame edecektir." [33]

Sulh bugün insan hayatı için gereklidir. Huzurlu ve rahat yaşamanın yolu ise ancak barıştır.

2- "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesini devletler arasında münasebetlerde kılavuz yapan İnkılâp Türkiyesi kadar Devletler Hukukuna, hem inanı, hem de hareketi ile bağlı bulunan ve ona samimî olarak riayet eden başka bir devlet yoktur.

Türkiye millî menfaatinin gerçek ve sağlam dayanaklarını, ancak insanlığın umumî menfaatinin sağlanmasında görmektedir.

Atatürk İnkılâbının umumî hedef ve manası, hem içerde, hem dışarda hukuk düzeninin kurulmasına çalışmak ve yardım etmektir." [34]

[32] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 396.

[33] André de Maday, Sociologie de la Paix, Önsöz, s. VIII.

[34] Zeki Mesut Alsan, Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Önsöz, s. VII-VIII.

Levent Şahverdi Arşivi

Prof. Mesut Alsan'ın haklı olarak dile getirdiği bu sözler, bir bilimsel değerlendirmenin tabiî bir sonucudur.

Aynı görüş ve değerlendirme, ünlü Ord. Prof. Dr. Alexander Rustow tarafından, "Harbin Sosyolojik Mahiyeti" adlı incelemesinde de yapılmaktadır.

Aynı yazar, 1939 yılında yazdığı incelemesinde, harbin kaldırılması ve insanlığın birliğinin kurulması için henüz şartların gerçekleşmediğini belirterek, harbin her an tehlike teşkil ettiğini dile getirmektedir. Ancak dünya sulhu için nelerin yapılabileceği de bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ünlü bilgin, her ne pahasına olursa olsun sulhun korunması için ortaya koyacağı tehlikeye de değinerek bu yolla sulha hizmet edilemeyeceğini açıklamaktadır. Bu durum, A. Rustow'a göre, kendi zayıflığımız yüzünden harbi, başkaları için kolay ve tehlikesiz bir hale getirir, demektedir [35].

Ünlü hoca A. Rustow, bu açıklamalardan sonra, Türk milletinin tarihî mücadelesine değinmektedir:

"Bir millet, hak ve istiklâli uğruna hayatını feda etmeğe hazır bulunarak, aynı zamanda hakkını sulhperver vasıtalarla, makul anlaşmalar, mertçe müzakereler yoluyla ve aktedilmiş muahedeler ve deruhte edilmiş mükellefiyetler çerçevesinden dışarı çıkmamak suretiyle korumakla, sulha en iyi hizmet etmiş olur.

Türkiye'den başka, dış siyaseti bütün bu ideallerin tahakkuku ve telifi hususunda yüksek mikyasta bir örnek teşkil eden bir memleket yoktur.

Yeni Türkiye, kendisini hiç de kolay bir vaziyette bulmamıştı. Haksız muahedelerle mahrum edildiği birçok haklarını geri isteyecekti. O, bu haklardan hiçbirisini feda etmedi. Ancak, sulhü muhafaza, akit sadakatine hürmet ve Devletler Hukuku bakımından mutlak olan meşruiyete riayet etmek suretiyle bu hakların hepsini geri almanın yollarını bildi. Bu başarıdan hakikî bir gurur duyması onun hakkıdır. Ve bu başarı karşısında, yeni Türkiye'ye, dirayetle ve mesuliyeti müdrik olarak harbe hazırlıklı bulunmak yolunda, bundan sonra da şerefli ve muvaffakiyetli bir sulh nasip olması dileğini candan dileriz." [36]

3- Türkiye'nin barış politikası izlemesi, "Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh" parolası ile bunu değerlendirmesi, kendi millî çıkarlarının sonucudur.

[35] Alexander Rustow, Harbin Sosyolojik Mahiyeti, s. 521.

[36] Alexander Rustow, a.g.e., s. 521-522.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin Millî Mücadele'nin başında esas hedefi, daha önce de belirtildiği üzere, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması, millî bağımsızlığa kavuşması ve Millî Misâk'ın öngördüğü hedeflerin gerçekleştirilmesi idi.

Lozan'da sağlanan başarı, Türkiye'yi barış politikası izlemeye yöneltmiştir. yöneltmiştir.

Z.M. Alsan'a göre, "Lozan Antlaşması, galip ve mağlup diye iki zümreye ayrılmış devletler arasında değil, haklarını ve menfaatlerini savunma hususunda aynı hak ve yetkileri haiz taraflar arasında aktedilmiş olduğu için, her taraf için faydalı bir barış kurmuş ve dünya çapındaki sarsıntılara rağmen, feyizli varlığını muhafaza etmiştir. Boğazlar meselesi, Hatay meselesi gibi, enternasyonal hayatın yeni şart ve zaruretlerine göre değişmesi gereken durumlar da, yine barış içinde ve tarafların rızaları ile mümkün olmuştur. Bunda İnkılâp Türkiyesinin "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" umdesinin ve insanlık ideallerinin ve hususî menfaatlerinin, ancak umumî menfaatlere saygı göstermekle sağlanabileceği yolundaki kanaatin büyük rol oynadığına şüphe yoktur." [37]

Yurtta Sulh, Cihanda Sulh, Türkiye'ye barış getirdiği gibi ülkede huzur ve güvenliğin sağlanmasına da imkân vermiştir. Bu politika, millî menfaatlerimizle insanlık menfaatini birleştirmiştir.

4- Türkiye'nin barış politikası, hayalî ve nazarî değil, gerçekçi, uygulamada başarı sağlayan ve sağlam temellere dayanan bir politikadır.

Atatürk, uluslararası kuruluşların dünya barışını sağlamada güçsüzlüğünü görerek, barışın sağlanmasında millî kaynaklara, milletin kendi kuvvetine güvenmesinin gereğini ifade etmiştir.

Millî siyasetin tarifinde de açıklandığı gibi kendi kuvvetine güvenmek ordunun vazife ve hizmete hazır olmasını ifade eder.

Atatürk'ün bir konuşmasında da bu durum açıkça ifade edilmektedir:

"Vatanın ve rejimin koruyucusu olmakla kalmayıp en geniş ve hakikî manasıyla bir sulh âmili ve bir eğitim ve öğretim ocağı olan yenilmez ordumuzun geçen sene de işaret ve izah ettiğim gibi son sistem silâh ve motörlü vasıtalarla cihazlandırılması yolundaki çalışmalara hız verilmiştir." [38]

Atatürk'ün bu gerçekçi görüşü, milletlerarası barışın garantisini, milletlerarası teşekküllerin müeyyidesinde arayan görüşlerin yetersizliğinde

[37] Zeki Mesut Alsan, a.g.e., s. 209-210.
[38] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I., s. 395.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu gibi, meşru müdafaa harplerinin de etkili olmasında aramalıdır. Ayrıca güçlü orduya, 1950 Kore örneğinde olduğu gibi, mütecavize karşı, milletlerarası müeyyidelerin uygulanmasında başarı sağlamak için de gerek vardır.

Atatürk, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", ilkesinin gereğini, millî ordu ve millî güce güvenmekle, hem daha gerçekçi, hem de daha sağlam ve emin bir politikanın izleyicisi olmuştur.

Nitekim aynı değerlendirme A. Rustow'un daha önce değindiğimiz sözlerinde de yer almaktadır. Ünlü Profesör, sonuç olarak, Türkiye'nin bundan sonra da, harbe hazırlıklı olarak şerefli ve başarılı bir sulh yolunda hizmetler yapacağını candan dilediğini ifade etmektedir.

PEACE AT HOME AND PEACE IN THE WORLD

(Summary)

This article explains the significance of Atatürk's concept of foreign policy, which finds its expression in the motto "peace at home and peace in the world". To explain this further the author quotes some passages from the speeches of Atatürk.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. MEHMET GÖNLÜBOL
Prof. Dr. ÖMER KÜRKÇÜOĞLU

I. GİRİŞ

1919'da Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı'nı oluşturmağa başlarken, dünya Birinci Cihan Savaşı ertesi döneme girmekteydi. Bu yeni dönemde uluslararası ilişkilerde, Avrupa'nın rolü azalmakla birlikte, yine de ağırlık merkezini oluşturmaktaydı.

Dünya Savaşı, özellikle Avrupa'da büyük yıkıma yol açmıştı. Savaşı galip bitiren tarafın başında yer alan İngiltere ve Fransa da büyük problemlerle karşı karşıyaydı. Özellikle Fransa, Savaş'ta uğradığı büyük zararlardan hızla kurtulmak zorundaydı.

Yenik devletler, özellikle de Almanya daha da büyük sıkıntılar içindeydi.

Öte yandan, Savaş'ın son yılına kadar Antant tarafında yer almış olan Rusya'da da Sovyet İhtilâli'nin getirdiği sosyal çalkantılar ve iç savaşın acılı günleri yaşanmaktaydı.

Bu tablo içinde, İngiltere, özellikle Fransa için başta gelen dış konu yenik devletlere ağır birer barış antlaşması imzalatmaktı. Böylece, Savaş dönemi hukuken de sona erdirilerek, barış düzenine geçilebilecek ve pek çok meseleye el atılabilecekti. Yenik devletlerin bir daha savaşa cesaret etmemeleri için, bu barış antlaşmalarının ağır şartlar taşıması gerektiğine inanılmaktaydı.

Öte yandan, savaşı uluslararası ilişkilerin bir aracı olmaktan çıkarmak amacıyla ve büyük umutlarla kurulan Milletler Cemiyeti ise, Dünya Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rol oynayan ABD'nin bu teşkilâta girmeyerek yeniden "yalnızcılık" politikasına dönmesi yüzünden başarısız kalmağa mahkûm kılınmıştı.

Avrupa'da, Dünya Savaşı'nın mağlûp imparatorluklarının toprakları üzerinde birçok yeni devlet kurulmaktaydı. Bu durum uzunca bir süreden beri devam edegelen milliyetçilik akımı sonucu, çok-unsurlu güç dengesi açısından sağlıklı bir gelişme gibi görünürken, yeni devletler, çeşitli sınır ve

Levent Şahverdi Arşivi

azınlık ihtilâfları vs.'yi de beraberinde getirdiğinden yeni sorunların kaynağını teşkil etmekteydiler. [1]

Uluslararası siyasî açıdan görünüm, barışı güçlendiren bazı gelişmelere rağmen, çatışma unsurlarının, hiç olmazsa potansiyel olarak daha ağır bastığını ortaya koymaktaydı.

Devletlerin iç siyasî yapıları açısından da çatışmayı artıran bir tablo doğmaktaydı: Bir yandan demokrasiler, öte yanda faşizm ve komünizmin totaliter rejimleri, dünyada o zamana kadar görülmemiş derinlikteki rejim zıtlıklarını sergilemekteydi. Böyle bir yapı içinde uluslararası alanda işbirliğinin ne kadar zorlaştığı açıktı; hem de işbirliğini gerektiren konuların ve bu yoldaki ümitlerin arttığı bir dönemde.

Ekonomik açıdan görünüm de ümit verici değildi. O zamana kadar görülmemiş ölçüde büyük tahribata yol açan Dünya Savaşı, bütün ülkelerin ekonomilerinde derin sarsıntılar yaratmıştı. Ekonomileri barış düzenine geçirmek, tükenmiş hazineler için fevkalâde zorlaşmıştı. Üstelik devletler, savaşı kazanmak için kitlelere daha iyi iş imkânları, toprak vs. vaatlerinde bulunmuşlardı. Şimdi değil "daha iyi" yi, "eski" yi bile temin etmek çok zorlaşmıştı. Yeni Sovyet rejiminin, bir Dünya İhtilâli gerçekleştirmek düşüncesiyle, bu hoşnutsuzlukları tahrip edip kullanması, sorunları daha ileri boyutlara götürmekteydi.

İki savaş arası dönem, bu niteliklerinden ötürü, bir barış devresi olmaktan ziyade, ikinci bir dünya savaşının tohumlarının ekildiği bir dönem oldu. 1925-1929 arasındaki nisbî yumuşama döneminin [2] dışında, özellikle 1929-30 dünya iktisadî bunalımından sonra, uluslararası gerginlik hızla arttı. 1919 düzenini korumak isteyenlerle (anti-revizyonistler), bu yapıyı değiştirmek isteyenler (revizyonistler) arasında gittikçe keskinleşen bir kutuplaşma doğdu. Bu gelişmeler 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasına yol açmıştır.

Uluslararası ilişkilerin bu zor devresinin başlangıcında, barış antlaşmalarının yapılması, Antant devletleri için hayatî bir önem kazanmıştı. Bu antlaşmaların biri de Türkiye ile yapılacaktı.

Antant devletleri, öteki yenik ülkelere imzalattıkları türden bir barış antlaşmasını, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirdiler. Fakat, Anadolu'da Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı, bu barış antlaşmasını hükümsüz kılarak, 24 Temmuz

[1] David Thomson, *Europe Since Napoleon*, Penguin Books, 1974, s. 633.

[2] *Ibid.*, ss. 655 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

1923'te, Lozan'da, o dönemin karşılıklı müzakereye dayanan tek barış antlaşmasının imzalanmasına yol açtı.

Türk Kurtuluş Savaşı ve Lozan Barışı, Mustafa Kemal'in askerî ve siyasî alanlardaki en büyük başarılarıydı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Avrupa ve dünyanın kısa sürede bunalımlar dönemine girdiği yıllarda da Atatürk Türkiye'si, başarılı bir dış politikayla her iki bloktaki devletlerin dostluğunu korumasını bilecektir. Gerçekten her iki blok, Türkiye'nin ittifakını elde etmeğe çalışacaktır. Türkiye ise, kendi çıkarlarına ve uluslararası barış ve adalete uygun politikasını dikkatle sürdürecektir.

Atatürk'ün bu çok yönlü dış politikasındaki başarıları, günümüz Türkiye'si, hatta birçok ülke için birçok derslerle doludur.

1920 ve 1930'ların dünyasıyla 1980'lerin uluslararası yapısı ve sorunları arasında elbette farklar vardır: 1980'lerin uluslararası ilişkileri, gerçekten dünya çapında bir niteliğe kavuşmuştur. Genel olarak devletler hukuku, özel olarak da uluslararası teşkilâtlar, uluslararası ticaret vs. bugün çok daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Teknolojideki büyük devrimlere paralel olarak, askerî alanda ulaşılan güç dengesinin dehşete dayalı caydırıcılık unsurları, 1920 ve 1930'lara oranla çok daha karmaşık bir nitelik almıştır. Ancak, Türkiye gibi orta büyüklükte bir ülkenin, 1980'lerde daha çok sayıda problemle karşı karşıya bulunmasına rağmen, hareket alanını genişleten gelişmeler de vardır. Yani 1980'ler, 1920'ler ve 1930'lara göre bir bakıma daha zor, bir bakıma daha kolay bir dönemdir. Her iki dönemin kendine göre güçlükleri ve kolaylıklarıyla karşılaştırmalı bir incelemeye tâbi tutmak mümkündür. Şu halde, 1920'lerde ve 1930'larda Atatürk Türkiyesinin uluslararası alanda elde ettiği başarıdan, bugün de dersler çıkarılabilecektir.

Atatürk'ün dış politikasını objektif bir biçimde incelemek başka bakımlardan da önem taşımaktadır: "Türkiye'nin bu sıradaki dış politikası, siyasî tarihimizin önemli bir konusunu oluşturmaktadır." [3] Ayrıca, bazı aşırı görüş sahiplerinin, Atatürk'ün dış politikasını kendi siyasal konuları için kullanmalarından dolayı da bu konuyu "objektif bir yoruma tabi tutmak... yararlı, hatta zorunludur." [4]

[3] Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler" *Atatürk Yolu*, (Der.. Turhan Feyzioğlu), Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul s. 235.

[4] *Idem.*

Levent Şahverdi Arşivi

II. ATATÜRK'ÜN DIŞ POLİTİKASINDAKİ BAŞLICA GELİŞMELER

Atatürk'ün dış politikasının temel niteliklerini ve hedeflerini incelemeden önce, bu politikanın uygulamasının nasıl olduğunu, yani başlıca olaylarını ele alalım:

A. Kurtuluş Savaşı Döneminde

1. 1919-1920 Dönemi

Kurtuluş Savaşı'nın 1919-1920 tarihleri arasındaki ilk döneminde Atatürk'ün başlıca amacı, Anadolu hareketinin siyasî ve askerî teşkilâtlanmasını sağlamaktı. Bu çerçevede, 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum ve 4 Eylül 1919'daki Sıvas Kongreleri, hareketin siyasî yapısını oluşturmak amacını güdüyordu. Kurtuluş Savaşı'nın hedeflerini çizen Misak-ı Millî de böylece oluşmaktaydı.

28 Ocak 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nca benimsenerek ilân edilen Misak-ı Millî, özetle şu ilkeleri öngörüyordu: [5]

- Osmanlı Devleti'nin Arap çoğunluğunun oturduğu ve 30 Ekim 1918 tarihli Mütareke'nin yapıldığı sırada, düşman orduların işgali altında kalan bölgelerin geleceği, halkın serbest oyuyla belirlenecektir. Söz konusu Mütareke çizgisi içinde kalan ve din, ırk ve soy yönünden birleşik, birbirine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla bağlı Osmanlı İslâm çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümü, hiçbir nedenle ayırım kabul etmez bir bütündür (Madde 1).

- Halkı, ilk serbest kaldıkları zamanda, kendi oylarıyla Anayurda katılmış olan "Elviye-i Selâse" (Kars, Ardahan, Batum) için, gerektiğinde yeniden halk oyuna başvurulması kabul edilecektir (Madde 2).

- Batı Trakya'nın hukukî durumu da, halkının tam bir özgürlük içinde açıklayacakları oylarıyla belirlenmelidir (Madde 3).

- Hilâfet ve Saltanatın Hükûmet merkezi olan İstanbul kentiyle, Marmara Denizi'nin güvenliği, her türlü tehlikeden uzak olmalıdır. Bu temel ilkeye dayalı olmak üzere, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın, dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, Türkiye'yle öteki bütün ilgili devletlerin oybirliğiyle verecekleri karar geçerlidir (Madde 4).

- İtilâf Devletleri ile düşmanlar ve bazı ortakları arasında yapılan anlaşmalara uygun olarak, azınlıkların hukuku, komşu ülkelerde Müslüman

[5] Cemil Bilsel, *Lozan*, Birinci Cilt, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul, 1933, ss. 364-365.

Levent Şahverdi Arşivi

halkın da aynı haklardan yararlanması dileğiyle, Türkiye'ce sağlanacaktır (Madde 5).

- Türkiye'nin kendi millî ve iktisadî gelişmesini sağlayabilmesi için, her devlet gibi bağımsızlık ve tam serbestlik kazanması varlığının temelidir. Bu nedenle Türkiye, siyasî, adlî, malî gelişimine engel olan bağlara karşıdır. Borçlarının ödenmesi de bu ilkeye uygun olacaktır (Madde 6).

İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 16 Mart 1920'de Müttefiklerin işgali üzerine faaliyetine son verince, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılması yoluna gidilmiş, böylece Anadolu hareketinin siyasî kişiliği büyük bir güce ulaşmıştır.

Yine bu devrede yeni Devlet'in kadro ve kuruluşları da oluşum halindeydi. Dışişleri Bakanlığı da bu sırada ve ağır şartlar altında kurulmaya çalışılmaktaydı.

Devletin düzenli bir askerî güce kavuşturulması yolundaki güçlüklerle dolu çabalar da yine bu döneme rastlamaktaydı.

Atatürk böyle bir tablo içinde, İstanbul'daki Osmanlı yönetimine ve işgâl kuvvetlerine karşı mücadelesine başlamıştı. Müttefik devletler, İstanbul'daki zayıf yönetime bir an önce ağır bir barış antlaşması imzalatmağa çalışırken, Anadolu'nun direnişi karışısında güç durumda kalmışlardı. Anadolu'nun direnişini kırmak için, bir yandan İstanbul Hükûmeti'ni kullanmak, öte yandan da 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasına izin verdikleri Yunan askerî gücünden yararlanmak yoluna gitmişlerdi.

Atatürk, İstanbul Hükûmeti karşısında boyun eğmemeye kararlı olduğunu gösterdiği gibi, Yunan askerî gücüne karşı da sürekli hazırlıklar içindeydi. Müttefik devletlerin arasındaki ayrılıkları değerlendirerek, özellikle ABD ve Fransa'yla diyaloga girişmişti. Böylece, Avrupa'ya karşı ABD'nden; İngiltere'ye karşı da Fransa'dan destek elde edebilecekti.

Öte yandan Atatürk, yeni Sovyet rejimiyle de diyalog halindeydi. Sovyet İhtilâli'nden sonra, Anadolu'yla ilgilenen Moskova'nın girişimlerini Atatürk cevapsız bırakmadı. Nitekim, TBMM'nin açılmasından birkaç gün sonra, Sovyet lideri Lenin'e 26 Nisan 1920 tarihli bir mektup gönderen Atatürk, batılı devletlere karşı işbirliği, hatta ittifak teklifinde bulundu. Sovyet yönetiminin cevabı 2 Haziran 1920 tarihli bir mektupla Dışişleri Komiseri Çiçerin tarafından verilmiştir. Cevabî yazıda ittifaktan hiç söz

Levent Şahverdi Arşivi

edilmemekte, sadece diplomatik ilişkilerin hemen kurulması öngörülmekte ve Türk mücadelesine duyulan yakınlık belirtilmekteydi. [6]

Görüldüğü gibi, 1919-1920 dönemi, Anadolu için bir oluşum devresiydi ve bazı önemli gelişmelere rağmen, dış alanda yalnızlık içinde bulunulmaktaydı.

2. 1920-1922 Dönemi

Bu dönemde askerî ve siyasî alanda büyük adımlar atılmıştır.

Doğu Cephesinde Ermenistan'a karşı askerî zafer elde edilip 2 Aralık 1920 tarihli Gümrü Barış Antlaşması yapılırken, güneyde Fransa yenilgiye uğratılmış ve 20 Ekim 1921'de Türk Fransız Anlaşması (Ankara İtilâfnamesi) imzalanmıştır. İtalya Anadolu'dan çekilmekteydi. Batı Cephesinde de, Ocak 1921'deki I. İnönü, Nisan 1921'deki II. İnönü, özellikle de Eylül 1921'deki Sakarya Zaferi'nden sonra Anadolu'nun askerî gücü artık açıkça ortaya çıkmıştı. Nihayet, 9 Eylül 1922'deki Zafer'le, Kurtuluş Savaşı'nın askerî aşaması tamamlanmış oluyordu.

Bu zaferler elde edildikçe, Anadolu'nun diplomatik durumu da güçlenmekteydi. Müttefik Devletler, 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'ne imzalatmış bulundukları Sevr Antlaşması'nın ağır şartlarında yumuşamaya razı olmaya başlamışlardı. I. İnönü Zaferi'nin hemen ardından, 21 Şubat 1921'de Londra'da bir Konferans düzenleyip buna Anadolu temsilcilerini de davet etmekle, geriye doğru önemli bir adım atmak zorunda kalmışlardı.

Ancak, teklif edilen barış şartları, Misak-ı Millî'nin öngördüğü hedefi karşılamaktan uzak olduğu için, Anadolu'nun bunları kabul etmesi mümkün değildi. [7]

Bu konudaki gelişmelerin ayrıntısına girmeksizin şöyle söylenebilir: Anadolu, askerî gücünü gösterdikçe barış şartları yumuşatılmış; fakat her defasında, bu yeni şartların kabulü imkânsız olduğu için, sonucu nihaî zaferler belirlemiştir. Bundan sonra aşağıda değineceğimiz gibi, diplomatik bir savaş verilmesi gerekecektir.

Anadolu, askerî gücünü gösterdikçe ve siyasî alanda mesafeler kaydettikçe, Sovyet rejimiyle olan ilişkisi de kişiliğini bulmuştur. Şöyle ki: Sovyet rejimi, Anadolu hareketinin niteliğini iyi kavradıkça, ilişkilerin

[6] Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih, 1789-1960*, Üçüncü Baskı, SBF Yayınları, No: 362, Ankara, 1975, ss. 626-627.

[7] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, A.Ü. SBF Yayınları, No. 412, Ankara, 1978, ss. 167-168.

Levent Şahverdi Arşivi

karşılıklı çıkara dayalı çerçevesi ve sınırı daha belirginleşmiştir. 16 Mart 1921'deki Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, bu çerçeveyi çizen belge olmuştur.

Atatürk bu dönemde, bazı doğu ülkeleriyle imzaladığı antlaşmalarla, Anadolu'nun dış alandaki gücünü pekiştirmiştir.

Böylece Anadolu Hareketi, büyük ölçüde yalnızlıktan kurtulmuş oluyordu.

3. 1922-1923 Dönemi

Bu dönem, Kurtuluş Savaşı'nın askerî aşamasının, 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'yle kapanmasından sonra, Barış Antlaşması'na varan gelişmeleri içermektedir.

20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan Barış Konferansı'nda Türkiye, bu sefer de uzun bir diplomatik savaş vermek zorunda kalmıştır. [8]

Lozan'daki Türk heyetinin başkanı İsmet İnönü, özellikle sınırlar ve kapitülasyonlar konularında zorlu bir mücadele vermiştir. Konferans 4 Şubat 1923'te kesilmiş ve 23 Nisan 1923'te yeniden toplanarak, ancak 24 Temmuz 1923'te kesilmiş ve 23 Nisan 1923'te yeniden toplanarak, ancak 24 Temmuz 1923'te kesilmiş ve 23 Nisan 1923'te yeniden toplanarak, ancak 24 Temmuz 1923'te barış antlaşmasının imzalanmasıyla sona erebilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması, Misak-ı Millî'nin çerçevesini büyük ölçüde gerçekleştirebilmişti. Sınırlar konusunda, Musul meselesinin çözümü, Konferans sonrasında Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak görüşmelere bırakılmıştı. Batı Trakya'nın Yunanistan'da kalmasına engel olunamamıştı. Ancak, ne kadar zor şartlar altında bir diplomatik savaş verildiği düşünülecek olursa, Lozan Barış Antlaşması'nın, Türkiye için önemli bir zafer sayılması gerektiği görülecektir.

Üstelik, I. Dünya Savaşı'nı kapatan ve Sevr'in yerini alan Lozan Antlaşması, karşılıklı müzakereye dayanan, onun için de en son imzalanabilen ve o dönemden bugüne kadar yürürlükte kalabilen tek barış antlaşmasıdır.

[8] Gelişmeleri için bkz.: Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1973*, A.Ü. SBF Yayınları No. 279, Ankara, 1974, ss. 52 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

B. Kurtuluş Savaşı Sonrası Döneminde

1. 1923-1930 Dönemi

Lozan Barış Antlaşması'yla savaş dönemini kapatan ve 1 kasım 1922'den beri Saltanatı kaldırmış bulunan Türkiye, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetimine geçip yepyeni bir devlet olarak uluslararası alandaki yerini almıştı.

1930'a kadar geçen bu dönemde Türkiye, uluslararası alandaki tüm gelişmelerle de ilgilenmekle birlikte, esas olarak Lozan'dan kalan bazı pürüzlerin çözümüyle uğraştı.

Lozan'dan kalan başlıca konular; İngiltere'yle Musul, Fransa'yla borçlar ve Suriye sınırı, Yunanistan'la ahali mübadelesi meseleleri ile kapitülasyonlara ilişkin bazı hususlardı.[9]

Ayrıntıya girmeksizin şu söylenebilir: Musul dışındaki konular, genellikle Türkiye'nin istediği biçimde çözülmüştür. Musul konusunda ise, Lozan Barış Antlaşması'nın öngördüğü Türk-İngiliz görüşmelerinden sonuç alınmadığı için, mesele yine Antlaşma gereğince Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş ve burada İngiltere'nin lehine bir karar çıkmıştır.

Türkiye, Musul'un İngiliz mandasındaki Irak'a bırakılmasını reddetmesi halinde, yeniden savaş durumuyla karşı karşıya kalabilecekti ki genç Cumhuriyet'in böyle bir yüke dayanabilmesi her halde kolay olmayacaktı.

Atatürk, bir kere daha, politikasının (aşağıda inceleyeceğimiz gibi) temel bir özelliği olan gerçekçiliğe uygun davranarak[10], İngiltere'yle anlaşmayı kabul etti. 5 Haziran 1926'da Türkiye ve İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin kararı yönünde bir Anlaşma imzaladılar.

2. 1930-1935 Dönemi

Türkiye, 1930'a gelindiğinde, dış ve iç meselelerini büyük ölçüde çözüme kavuşturmuş olarak, uluslararası alana daha aktif bir biçimde girebilecek durumdaydı.

Bu tarih, uluslararası alanda işbirliğinin gittikçe daha fazla zorlaştığı, o ölçüde de gerekli hale geldiği bir dönemin başlangıcıydı.

[9] Armaoğlu, *op. cit.*, ss. 639 vd.

[10] Türkiye, bu bunalım sırasında SSCB'yle 17 Aralık 1925'de Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalamakla birlikte, ittifak niteliği taşımayan böyle bir desteğe de fazla güvenemezdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye, batıyla pürüzlerini büyük ölçüde gidermiş olarak, başta İngiltere olmak üzere, bu ülkelerle şimdi yakınlaşmaya yönelebilirdi. Türkiye'nin, bu yöndeki yapı değişikliği de böyle bir yakınlaşmayı teşvik edebilecek durumdaydı. 1930 yılında, Atatürk'ün, çok-partili siyasî hayat yolunda girişimde bulunması da bu gelişime uygun düşüyordu.

Nitekim Türkiye, Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girdi. Türkiye'nin Cemiyete üyeliği uluslararası alanda işbirliğine olan ilgisini ortaya koyduğu gibi, Fransa ve İngiltere'nin etkili bulunduğu bir kuruluşa katılması nedeniyle, batıya yaklaşmasının da dolaylı bir işaretini oluşturuyordu.

Türkiye, 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı'nın kuruluşunda Yunanistan'la birlikte öncülük yaptı. Böylece, Kurtuluş Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almış Yunanistan'la kurulan yakınlık, Türkiye'nin batılılarla yakınlaşmasının yeni ve somut bir göstergesi oldu. Ayrıca, Balkan Antantı'nın üyelerinden Romanya ve Yugoslavya, Küçük Antant içinde Fransa'nın müttefiki durumunda olduklarından, Türkiye'yle Fransa ve dolayısıyla İngiltere arasında yeni bir yakınlaşma halkası daha kurulmuş demekti.

3. *1935-1938 Dönemi*

İtalya'nın, 1935'te Habeşistan'a saldırmasıyla Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan tehlikeli durum, bu ülkeden kaygılanan Türkiye ve İngiltere'yi birbirine daha çok yaklaştırdı.

Bu yakınlaşma 1936 yılında İngiltere ile Türkiye'nin Akdeniz Paktı çerçevesinde, işbirliğinde bulunmalarına yol açtı. Aynı yıl, Türkiye İngiltere'ye ikili ittifak teklifinde bulunmuştur.[11] Böylece, Türkiye'yle batı arasında doğrudan işbirliği kurulmuş oluyordu.

Öte yandan, İtalyan tehdidinin sonucu olarak, Türkiye ve İngiltere'yle yakınlığı olan bazı Orta Doğu ülkeleri 8 Temmuz 1937'de Saadabad Paktı'nı imzalamışlardır. İran, Irak ve Afganistan'ın katıldıkları bu Pakt'ın imzalanmasında Türkiye baş rolü oynamıştır. Böylece, Türkiye'yle batı arasında kurulmuş bulunan doğrudan işbirliği ilişkisine, yeni ve dolaylı bir halka daha eklenmiş oluyordu.

[11] Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa. 40, Ankara, 1980, s. 83. Ancak, İngiltere, bir ittifakı, o sıradaki politikası açısından henüz yararlı görmediğinden, bu fikir hemen gerçekleşemeyecek; fakat 3 yıl sonra, 19 Ekim 1939'da, Türk-İngiliz-Fransız İttifakı imzalanacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

1935-1938 yılları arasında Avrupa'daki bloklaşma hareketi şiddetlenmiştir. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği düzeni korumak isteyen Anti-Revizyonist Batı (başta İngiltere ve Fransa) ile statükoyu değiştirmek isteyen Revizyonist ülkeler (Almanya, İtalya ve diğerleri) arasında ilişkiler gittikçe sertleşmekteydi. SSCB ise, savaş sonrası düzenlemesinden hoşnut olmamakla birlikte, Nazi Almanyası'na karşı batı demokrasileriyle diyalog içinde görünüyor, aynı zamanda bu ülkeyle gizlice temaslara girişiyordu.

Avrupa'daki bu bloklaşma çabaları içinde Türkiye, kendi sınırlarından hoşnut bir devlet olarak Batı demokrasilerine yakınlaşmaya yönelmekle birlikte, Almanya'nın sıkıntılarına da belirli ölçüde hak veriyordu. Türkiye, batıyla yakınlığını artırırken, Almanya tarafıyla diyalogunu sürdürüyor, SSCB'yle ilişkilerini belirli bir seviyenin altına düşürmemeye çalışıyordu.

Bu çok-yönlü politika, Türkiye'ye her siyasî merkezde saygı uyandırıyordu. Türkiye'yi yanlarına almak isteyen bu ülkeler arasında âdeta bir rekabet durumu oluşmuştu.

Türkiye'nin, Boğazlar'ın statüsünde değişiklik isteği, bu çerçevede, herhangi bir güçlükle karşılaşmadan gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'yla beraber imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'nin getirdiği kısıtlamalardan dolayı gittikçe artan bir kaygı içindeydi. Lozan Sözleşmesi imzalanırken, o sırada tazeliğini koruyan silâhsızlanma ümitlerine güvenerek, Boğazlar'da egemenliğinin sınırlandırılmasına razı olan Türkiye, zamanla bu yoldaki çabaların sonuçsuz kaldığını, üstelik silâhlanma yarışının başladığını gördüğü için huzursuzluk duymaktaydı.

Türkiye, Boğazlar'ın statüsünde değişiklik yapılması yolundaki isteğini, hukukî yoldan giderek Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin imzacı devletlerine duyurduğunda, artık iyice belirgin bir biçimde farklı kaplarda yer almağa başlayan bu ülkelerin hepsinden ortak bir anlayış görebiliyordu. Hatta, o sıralarda kuvvet yoluyla oldu-bittiler yaratmanın örneklerine de alışılmağa başlandığı için, Türkiye'nin buna iltifat etmeyip hukukî çerçevede kalması takdir uyandırmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda bu konuda hazırlanan 23 Temmuz 1936 tarihli bir memorandumda şöyle deniliyordu:

> "Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesiyle ilgili talebi... haklı kabul edilmektedir... müzakere yoluyla gözden geçirilmesi teklifi ise, belli diğer uygulamalarla

Levent Şahverdi Arşivi

(procedure) memnuniyet verici (happy) zıtlık halindeydi..." [12]

Böylece, İsviçre'de Montreux'de toplanan Konferans, 20 Temmuz 1936'da Türkiye'nin, Boğazlar'da egemenliğini tam olarak kuran bir Sözleşme'yle sonuçlandı. Bu Konferansın kapanış oturumunda, birbirinden farklı rejimlere mensup heyet başkanlarının, mutat nezaket konuşmalarının ötesinde, Türkiye'den ve onun izlediği politikadan övgüyle söz etmeleri, Atatürk'ün izlediği politikanın başarısının bir sonucu idi [13].

Türkiye'nin batıyla kurduğu bu yakınlaşmanın yarattığı olumlu çerçeve içinde, Hatay konusu da 1937'den itibaren çözülme yoluna girmişti [14].

Atatürk, 10 Kasım 1938'de öldüğünde, dünya, Eylül 1938'deki Münih Konferansı'nın getirdiği nisbî yumuşama havasına rağmen, hızla yeni bir savaşa doğru gitmekteydi.

III. ATATÜRK'ÜN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL NİTELİKLERİ

Atatürk döneminin başlıca dış politika olaylarını incelediktan sonra, şimdi bu politikanın temel niteliklerini ele alacağız:

A. Gerçekçilik

Atatürk'ün dış politikasının temel bir niteliği, gerçekçiliği, yani amaç ve hedef tesbitindeki ustalığıydı.

Kurtuluş Savaşı sırasında Misak-ı Millî'de ifadesini bulan hedefler, gerçekçi biçimde çizilmişti. Meselâ, sınırlarla ilgili olan 1. Madde'ye bakıldığında, o sıralarda bazı Türk yöneticileri, özellikle yurt dışında faaliyette bulunan eski İttihatçılar çok daha geniş bir çerçeveyi hedef aldıkları halde, Anadolu'nun kendi kendini frenlemesini bildiği görülmektedir. Atatürk'ün, Pan-İslâm, Pan-Türk ve Turancılık hareketlerine iltifat

[12] Public Record Office (İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi), Belge No: E4702/26/44, F0371/20080, Foreign Office Minute, 23 July 1936.

[13] Meselâ Romen Dışişleri Bakanı'nın kapanış oturumundaki sözleri: Seha L. Meray-Osman Olcay (Çev.) *Montreux, Boğazlar Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, A.Ü. SBF Yayınları, No. 390, Ankara, 1976, s. 27.

[14] Gelişmeler için bkz.: Gönlübol ve Sar, *op. cit., ss. 140 vd.*

Levent Şahverdi Arşivi

etmeyişi, gerçekçiliğinin tabiî sonucuydu.[15] Atatürk, daha fazlasını yapabileceği halde, daha azla kendi kendini sınırladığını göstermek suretiyle, kabul olunmayı kolaylaştırıyor ve başarısını teminat altına alıyordu.

Atatürk, Misak-ı Millî'de belirlenen hedeflerini gerçekleştirinceye kadar savaştı ve bu gerçekçi çerçeveden bir santim daha fazlasında gözü olmadığı gibi, bir santim daha azına razı olmayacağını da ortaya koydu.

Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da, gerçekçi çizgisini sürdürdü. Meselâ, 1926 yılında Musul dolayısıyla yeniden savaşa gitmeyip İngiltere'yle anlaşmaya razı olmasında bu etken rol oynadı.

Keza, Avrupa'da iki blokun ortaya çıkmakta olduğu 1930'larda da, Türkiye üstelik Avrupa'nın büyük devletleriyle sınır komşusu durumunda olduğu için bu ülkelerin çıkar çatışmaları ve gruplaşmaları arasında kaldığı halde[16] gerçekçi davrandı, herhangi bir serüvene kapılmaktan kaçınmasını bildi.

B. Taktikte Ustalık

Atatürk, stratejide olduğu kadar, taktikte de başarılıydı. Karşılaştığı problemlerin hepsine birden el atmayıp bunları öncelik sırasına koyması, bu ustalığın temel özelliğiydi.

1923 yazında, Lozan görüşmeleri sırasında Ankara'ya gelip Atatürk'le mülâkat yapan Isaac F. Marcosson adlı Amerikalı bir gazeteci, Atatürk'ün zamanlamadaki ustalığını şöyle dile getirmektedir:

> "Enver Paşa'nın başarısızlığını Kemal Paşa'nın muvaffakiyetiyle mukayese ediniz... nasıl farklı olduklarını görürsünüz. Enver, gayesini gerçekleştirmek üzere dümdüz yol almıştır. Taştan bir duvara çarpacak olduğunda da onu yıkmağa çalışmıştır. Sonunda da boyun eğmiştir. Kemal ise, bir engelle karşılaştığı zaman, etrafından dolaşarak bu engeli atlatıncaya kadar sabırla bekler ve amacına ulaşır..."[17]

[15] Atatürk, bu konuda şöyle diyordu: "...Pan-İslâmizm, ...Pan-Turanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı saha-i tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir." Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasî millî siyasettir..." *Nutuk (Kemal Atatürk)*, Cilt: I (1919-1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını, s. 437. Öte yandan, yine gerçekçiliğinin sonucu olarak Atatürk; Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet rejimiyle girişilen yakın işbirliğine rağmen, komünist ideolojiye de iltifat etmemiştir. Gönlübol, *op. cit.*, s. 259.

[16] Gönlübol, *op. cit.*, s. 261.

[17] Isaac F. Marcosson, "Kemal Pasha", *The Saturday Evening Post*, October 20th, 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında, Antant ülkeleri arasındaki çatışmaları çok iyi görüp, bu ayrılıklardan yararlanmasını bildi. Gereksiz yere düşmanca tavır alıp, bu ülkelerin Anadolu karşısında birleşmelerine sebep olabilirdi. Atatürk, böyle bir hata yapmaktan dikkatle kaçındı.

Atatürk'ün, yeni Türkiye için zihninde oluşturduğu yapıyı adım adım gerçekleştirmesi de taktikteki ustalığının göstergesidir. Atatürk, daha Erzurum Kongresi sırasında, çağdaş bir Cumhuriyet oluşturmak kararında olduğu halde, bu fikirlerini kendisinin tesbit ettiği belli bir öncelik sırasına göre ele aldı. Şartların olgunlaşmasını beklemeden ve milletin desteğini elde etmeden, köklü yapı değişikliğine birdenbire girişilmesi, başarı şansını azaltabilirdi. Atatürk, neyi ne zaman yapacağını çok iyi plânlamak suretiyle, köklü bir değişikliği başarıya götürmüştür. Atatürk reformları, devamlı bir gelişim halinde adım adım uygulamaya sokularak Türkiye'ye çağdaş bir yapı kazandırmanın yolu açılmıştır.

C. Diyaloga Açık Olmak

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele ederken dahi düşmanla diyalog kapısını aralık bırakmıştır. Anadolu'nun hedeflerinin iyi anlatılması için ve bu amaçlar gerçekleştirildiği anda da savaşa derhal son vermek üzere, düşmanla barışçı temaslara daima hazır olmuştur.

Atatürk, başarılı bir diplomasinin temel özelliği olarak, şahsî temasların yararına inanmış ve bu temasların, ülkeler arasındaki dostluğu perçinleyeceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Romen Başbakanı Tatarescu'ya, 28 Ekim 1937'de, Ankara'da şunları söylüyordu: "...Doğrudan doğruya görüşmek, memleketleri alâkadar eden meselelerin hallinde en müessir çaredir..." [18] İngiltere Kralı VIII. Edward'ın 1936 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretle ilgili olarak Atatürk, TBMM'ni açış nutkunda (1 Kasım 1936'da) şunları söylüyordu:

> "Tanışmakla bahtiyar olduğum İngilizlerin Büyük Kralıyla aramızda husule gelen dostluğun, milletlerimizin temayülâtına uygun olarak, iki hükümet arasında fiilen inkişaf etmekte olan samimî münasebet üzerinde hayırlı tesirine şüphe yoktur." [19]

[18] Bilâl N. Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri-Yedi Belge (1930-1937)", *Belleten*, Cilt: XVI/1, Sa.: 177 (Ocak 1981), s. 199.

[19] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I (TBM. Meclisinde ve CHP Kurultaylarında, 1919-1938), İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961, s. 391.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, düşmanlık ilişkisinde aşırılıktan kaçındığı gibi, dostluklara gereğinden fazla bel bağlamamak gerektiğini de bilmiştir. Meselâ, Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet rejimiyle kurulan dostluğun pürüzlerle dolu olduğunu çok iyi görmüş, bu yüzden bu ilişkiyi, karşılıklı çıkar dengesine dayalı bir işbirliği çerçevesinden öteye taşırmamağa özen göstermiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemde de -meselâ 1930'ların ortalarında- İngiltere'yle ilişkiler bir ittifak çerçevesinde gelişme gösterirken, bu ülkeyle bir çatışma ihtimaline göre hazırlıklı bulunmayı da ihmal etmemiştir. [20]

Atatürk iki savaş arası dönemin zıt rejimlerini barındıran uluslararası yapıda, gerektiğinde rejim farkı gözetmeyerek dostluklar kurmak suretiyle, çağdaş diplomasinin başka bir başarı şartını daha yerine getirmiş oluyordu.

D. Dünü, Bugünü, Yarını Başarılı Kavrayış

Tarih bilgisinin diplomaside önemli yerini bilen Atatürk, bu alanda çok okuyan ve gerekli dersleri çıkaran bir kişi idi.

Dün'ü çok iyi bildiği için bugün'ü gayet ustalıkla kavrıyor; böylece, yarın'ı da ustalıklı biçimde önceden tahmin edebiliyordu.

Türk ve İslâm tarihine ait bilgileri, dün'ü ne kadar başarılı biçimde değerlendirdiğini; Kurtuluş Savaşı döneminde dış dünyayı doğru biçimde algılaması bugün'ü iyi kavradığını ve 27-29 Kasım 1932'de ABD'li General MacArthur'la Ankara'daki görüşmesi sırasında, daha henüz ufukta gözükmeyen İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili olarak yaptığı tahminleri de, yarın'ı nasıl isabetle önceden görebildiğini ortaya koyan örneklerdir. Bu görüşmede Atatürk'ün, Almanya'da 1933'ten sonraki iç siyasî gelişmeleri tahmin edişi, savaşın 1940-46 arasında başlayacağını görebilmesi, İtalya'nın savaşta başarılı olamayacağını, Almanya'nın yine ABD'nin müdahalesiyle yenileceğini, savaş sonunda ise asıl kârlı çıkacak devletin Sovyet Rusya olacağını önceden görebilmesi dikkate şâyandır. [21]

E. Güvenilirlik

Başarılı diplomasinin temel bir özelliği olan güvenilirlik unsuru da, Atatürk'ün dış politikasında önemli bir yere sahiptir.

Atatürk Kurtuluş Savaşı sırasında, Misak-ı Millî'de öngördüğü hedefin ötesinde bir amaç taşımadığını söyleyip, icraatı da bunu doğrulayınca,

[20] Şimşir, *op. cit.*, ss. 191-192.

[21] Nimet Arsan (Der.) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III (1918-1937)*, İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1961, ss. 93-95.

Levent Şahverdi Arşivi

güvenilirliğini dış dünyaya kabul ettirmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da, 1930'ların ortalarında dünyada kaba kuvvete başvurmanın yaygınlaştığı bir dönemde, Atatürk, bu yola iltifat etmeden ülkesinin haklı isteklerini dile getirirken, herkesçe bilinen güvenilirliğinden dolayı anlayış ve destek toplayabilmiştir.

Atatürk, dış politikanın kişilere bağlı olmaksızın devamlılığını vurgulamak suretiyle, diplomaside güvenilirliğin diğer bir gereğini yerine getiriyordu. Meselâ, Yunanistan Başbakanı Metaxas'ın Ankara'yı ziyareti sırasında, 19 Ekim 1937'de Atatürk, kendisine şunları söylemişti:

> "Münasebet gelmişken şu noktayı size söylemek istiyorum. Celâl Bayar'la çalışmanız, şimdiye kadar İsmet İnönü'yle olan çalışmanızdan hiç farklı olacak değildir. Celâl Bayar ve İsmet İnönü, İsmet İnönü ve Celâl Bayar birdir. Yani bütün inkılâp arkadaşları arasında samimî teşrik-i mesai bizde âdettir ve tabiîdir. Bizim takip ettiğimiz sistemde şahsın değişmesi işin değişmesi demek değildir. Haricî ve dahilî politikamızın esasları zaten çok önceden tesbit edilmiş ve çizilmiş bir programa tâbidir. Vazife başına gelen her arkadaş aynı programa devam eder..." [22]

F. Kendi Gücüne Dayanma-Fakat Gerektiğinde İttifaklara Girme

Atatürk'ün dış politikasının, bundan sonra ele alacağımız özel nitelikleri, aynı anda iki yönü birden kapsamaktadır. Önce, "kendi gücüne dayanma-fakat gerektiğinde ittifaklara da girebilme"yi ele alalım:

Bunun birinci yönü, kendi gücüne dayanmayı esas almaktadır. Gerçekten de Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken, içinde bulunduğu çok ağır şartlarda bile, kendi gücüne dayanmayı esas tutarak, milleti bu yolda seferber etmeğe çalışmıştır. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerinden birinin, kendi gücüne dayanmaktan uzaklaşmak olduğunu çok iyi tesbit ederek aynı yanlışa sürüklenmemeğe dikkat etmiştir. Uluslararası alanda kendi gücüne dayanmayan ve bunu kanıtlayamayan ülkelerin yaşama hakkına sahip bulunamayacaklarını görmüştür.

İkinci yönüne gelince:

Atatürk, kendi gücüne dayanmayı esas alırken, gerektiğinde ittifaklara girilmesine de karşı değildi. Devletin çıkarları gerektirdiğinde bir ittifaka

[22] Şimşir, *op. cit.*, s. 193.

Levent Şahverdi Arşivi

girilmesi, ülkenin aslolan kendi gücünü arttırabilecekti. Üstelik, kendi gücüne dayanmaya öncelik veren bir devlet, böyle bir ittifak içinde ezilmekten de kurtulacaktı.

1936 yılında, Türkiye'nin İngiltere'yle Akdeniz Paktı çerçevesinde girişti̇ği ittifak ilişkisi, hatta bu ülkeyle ikili bir ittifak teşebbüsünde bulunması, Atatürk'ün millî güç anlayışının tabiî sonuçlarıydı.

G. Aktif, Fakat Serüvencilikten Uzak Dış Politika

Atatürk, güçlü ve dinamik kişiliğinin sonucu olarak, aktif bir dış politika izlemiştir. Ancak bu canlılık, yukarıda değinilen gerçekçilik yönünün tabiî bir gereği olarak, serüvenciliğe sürüklenmemiştir.

Türkiye'nin davalarını anlatmak yolunda -meselâ Kurtuluş Savaşı sırasında ve 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi öncesi dönemde görüldüğü gibi- aktif diplomasi uygulayan Atatürk, başka ülkelerin konularıyla da yakından ilgilenmiştir. Türkiye, 1930'lardaki Avrupa gelişmeleri hakkında, fikrine değer verilen bir ülkeydi.

Atatürk, uluslararası alanda ve bölgede işbirliğine katılmayı, aktif dış politikasının gereği olarak uygulamıştır. Silâhsızlanma ve 1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı konusundaki ilgi ve desteği ile 1934 tarihli Balkan Antantı ve 1937 tarihli Saadabad Paktı konusundaki öncü rolü, burada hatırlatılabilir.

H. Milliyetçiliği-İnsaniyetçiliği

Atatürk, yeni Türkiye'ye millî bir yapı kazandırmağa çalıştığı, hem iç, hem dış politikada milliyetçilik çizgisinde hareket ettiği halde, bunu aşırılığa götürmedi. 1920'lerden itibaren İtalya, 1930'lardan sonra da Almanya örneklerinde görüldüğü gibi, bazı ülkeler milliyetçiliği ırkçı bir yöne sürükledikleri halde, Atatürk bu akımın dışında kalmış, hatta karşısında olmuştur.

Çünkü Atatürk, milliyetçiliğinin yanısıra, insaniyetçi değerlere sahipti. Atatürk, dünya toplumunu tek bir aile ve bütün milletleri birbirleriyle akraba gibi görüp[23], herhangi bir ülkenin sorunlarını, bütün insanlığın sorunu gibi değerlendirilmesi gerektiği inancıyla hareket etmiştir.

Ekim 1931'de Ankara'da yapılan Balkan Konferansı'na katılan delegelere Atatürk şunları söylüyordu:

[23] Sevim Ünal, "Atatürk'ün Balkanlar'daki Barışçı Siyasası" (Tebliğ) (IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, Ankara).

Levent Şahverdi Arşivi

"İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayr-ı insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan sulhü içinde beşeriyetin hakikî saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır..." [24]

Atatürk, bir ziyaret için Ankara'da bulunan Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu'ya da 17 Mart 1937'de şöyle diyordu:

"İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hâdim olmağa elinden geldiği kadar çalışmalıdır. ...Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur... En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin, bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur." [25]

İ. Batılılaşma Çabaları ve Sömürge Dünyasıyla ("Mazlum Milletler"le) İlgilenmesi

Atatürk, Türkiye'nin Avrupa'da toprağı bulunan tek Orta Doğu (Müslüman) ülkesi olduğu gerçeğine uygun biçimde, hem Avrupa'lı bir kişilik taşıyan, hem de büyük kısmı sömürge durumundaki Doğu dünyasının problemlerine karşı ilgi duyan bir dış politika izlemiştir. Tarihî ve kültürel etkenlerle, uluslararası gerçekler bunu gerektiriyordu. Atatürk'ün milliyetçiliği ve insaniyetçiliği burada da kendini göstermektedir.

Atatürk, yarın'ı başarılı kavrayış yeteneğinin tabiî bir sonucu olarak, sömürge dünyasının yakın bir gelecekte bağımsızlık kazanacağını önceden haber vermiştir. Anadolu'nun Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadelesinin, bütün "mazlum milletlere" önderlik teşkil edeceği bilincini taşımıştır. [26]

[24] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II (1906-1938)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, s. 270.

[25] *Ibid.*, ss. 278-279.

[26] Ek bilgi için bkz.: Gönlübol, *op. cit.*, ss. 254-258. Atatürk 1933 yılında yaptığı bir konuşmada, bu konuda şöyle demişti:

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, dünya kaynaklarının âdilâne dağılımı gibi, bugünün bazı Üçüncü Dünya Devletleri görüşlerini de daha o yıllarda dile getirmişti. Şöyle diyordu:

> "...milletler, işgal ettikleri arazinin sahib-i hakikîsi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin nebabi-i servetinden hem kendileri istifade eder ve dolayısıyla bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler..." [27]

IV. ATATÜRK'ÜN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL HEDEFLERİ

Yukarıda başlıca gelişmelerini ve temel özelliklerini incelediğimiz Atatürk dönemindeki Türk dış politikasının başlıca hedefleri neydi? Yani, Atatürk'ün başlıca mimarı olduğu dış politika, hangi temel amaçlara yönelikti? Bu noktaların incelenmesi, aşağıda sonuç kısmında günümüz açısından değerlendirme yapılabilmesini kolaylaştıracaktır.

A. Millî Bir Devlet Kurmak

Yukarıda da incelediğimiz gibi, Misak-ı Millî'de ifadesini bulduğu biçimde, millî bir devlet kurmak, Atatürk'ün temel dış politika hedefini oluşturmuştur.

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin, çok-milletli yapısıyla dağılmağa mahkûm olduğunu, olaylar içinde yaşayarak görmüştü. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun temel unsurunu oluşturduğu halde, yok olmağa doğru sürüklenen Türklerin artık kendi millî devletlerini kurmaları gerektiği inancıyla hareket etti. Böylece, çağın gereğini yerine getirmiş oluyordu.

Millî devlet anlayışı, dışa olduğu kadar, içerideki fiilen çökmüş padişahlık yönetimine karşı da bir başkaldırışın ifadesiydi.

Mustafa Kemal bir taraftan Türk ülkesini paylaşan düşmanlarla savaşırken, öte yanda da içeride bu fikri yaymağa çalışmış, bunun mücadelesini vermiştir. "Bunun mücadelesi, istilâcılara karşı girişilen mücadele kadar zor olmuş, çetin direnişlerle karşılaşmıştır." [28]

"Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin uyanışını öyle görüyorum..." (s. 256'dan: *Dünya Gazetesi*, 20 Aralık 1954).

[27] *Nutuk (Kemal Atatürk)*, Cilt: III (Vesikalar), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 1182.

[28] Gönlübol, *op. cit.*, ss. 240-241.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da, devletin millî yapısını güçlendirici yönde çalışan Atatürk, Türklük bilincini geliştirmek için genel olarak kültür, özel olarak da tarih ve dil konularına ayrı bir önem vermişti.

Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Türk milliyetçiliği, o dönemde birçok ülkede rastlanan yayılmacı akımlardan farklı bir nitelik taşımıştır. [29]

B. Bağımsızlığın Korunması

Atatürk, Misak-ı Millî'de ifadesini bulduğu biçimde, her alanda bağımsızlığın gerçekleştirilmesini ve onun özenle korunmasını temel hedef edindi.

Türklerin bağımsızlığına düşkün bir millet olduğu bilinciyle hareket eden Atatürk, bu yüzden, Kurtuluş Savaşı sırasında manda fikrine karşı çıktı. Oysa, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları arasında bile fikre taraftar olanlar vardı. [30]

Atatürk, bağımsızlık yolunu seçtiğini şöyle ifade ediyordu:

> "Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâ kayd-ü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek" [31].

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da Atatürk, Türkiye'nin bağımsızlığını titizlikle korumağa yönelik bir politika izledi.

1. Lozan Dengesinin Korunması

Atatürk Türkiye'si, ülkenin bağımsızlığının korunmasında, Lozan dengesinin sürdürülmesine titizlikle dikkat etti. Ancak çok çetin bir diplomatik savaşın sonunda elde edilebildiğini yukarıda incelediğimiz Lozan Barış Antlaşması'nın öngördüğü dengenin korunması, yeni Türkiye'nin bağımsızlığının temel dış politika hedeflerinden biri oldu.

2. İngiliz ve Sovyet Dostlukları Arasında Denge

Türkiye, Kurtuluş Savaşı sırasında, SSCB'yle karşılıklı çıkar dengesine dayalı bir işbirliğinde bulunmuş, fakat bu ilişkinin birçok güçlüğü de olmuştu.

[29] *Ibid.*, s. 242.

[30] Bkz.: *Idem*'den: Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1969, ss. 56-59.

[31] *Nutuk*, Cilt: I, *op. cit.*, s. 12.

Levent Şahverdi Arşivi

Savaş'tan sonra Türkiye, batıyla (özellikle İngiltere'yle) yakınlaşmaya, hatta ittifaka yönelirken, komşusu SSCB'yle ilişkilerini de belirli bir seviyenin altına düşürmemeye titizlikle dikkat etti.[32] Türkiye, SSCB'yle Kurtuluş Savaşı'nda kurulan yakınlığı, şimdi İngiltere'nin dostluğuyla dengelemiş oluyordu. Hatta, denilebilir ki Türkiye, karada güçlü SSCB'yle dostluğunu, denizlerde üstün durumdaki ingiltere'yle yakınlıkla dengelemekteydi.

Böylece, Osmanlı Devleti'nin yanlışı tekrarlanmamış oluyordu. Yani, tek bir devlete bağlanmak yerine, dengeli bir politika izlenmekteydi.

C. Barışın korunması

Yukarıda da değinildiği gibi Atatürk, dış politika hedeflerine ulaşılmasında barışı savaşa tercih eden bir kişiliğe sahipti. O, savaşın ne demek olduğunu yakından bilen, bu sebeple de barışın özenle korunmasına inançla çalışan üstün nitelikli bir askerdi.

1. "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" İlkesi

Atatürk'ün, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi[33], barışa verdiği değerin ifadesidir. Atatürk, içeride de dışarıda da barışın korumasını temel amaç almıştı.[34]

Bu anlayış, "her ne pahasına olursa olsun barış" demek değildi. Kurtuluş Savaşı sırasında görüldüğü gibi Atatürk, ancak Türkiye'nin temel hedeflerine ulaşıldığında, yani hakları kabul edildiğinde barışa razı olacağını ortaya koymuştu.

Atatürk, dünyada gerçek barışın kurulmasından yanaydı. Yani, savaşların nedenleri üzerinde durarak, bunları ortadan kaldırmadan gerçek barışa ulaşılamayacağının bilincindeydi.

2. Hukuka Bağlılık İlkesi

Atatürk'ün anlayışında hukuk, kuvvetten üstün bir yere sahipti. Hukuka bağlılık, Türk dış politikasının temel bir ilkesini oluşturmuştur.

[32] 1930'ların ortalarında Türkiye, İngiltere'yle ittifaka yönelik yakın işbirliğinde bulunduğu sırada, Sovyet Rusya'yla da bu yolu açık tutmuştur. Bkz.: İsmail Sosyal, "Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)", *Belleten*, Cilt: XLV/1, s. 177 (Ocak 1981), s. 132.

[33] Bu ilkenin ilk defa ne zaman kullanıldığı konusunda ek bilgi için bkz.: Gönlübol, *op. cit.*, ss. 269-270.

[34] Bu ilke, diğer bir ifadeyle şu anlama geliyordu: "Dışarıdaki güvensizlik, içeride güvensizliği, içteki güvensizlik de dıştaki güvensizliği besler." Frank Tachau, *The Politics of Authority, Democracy and Development*, Praeger Publishers, NewYork, 1984, s. 165.

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıda, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne giden gelişmeler sırasında, Türkiye'nin hukuka bağlılıktan ayrılmayışının dışarıda uyandırdığı takdir duygularına değinmiştik. [35]

D. Modernleşme (Batılılaşma) ve Demokratlaşma

Atatürk'ün, yeni Türkiye'ye çağdaş bir yapı kazandırmak üzere reformlara giriştiğini yukarıda belirttik. Atatürk, modernleşmek için Batı'ya (Avrupa'ya) yönelmek gerektiği düşüncesindeydi.

Atatürk, Fransız yazarı Maurice Pernot'ya 29 Ekim 1923'te verdiği mülâkatta şunları söylüyordu:

> "Türkler hep garba doğru gitti. Avrupa Türkiye'si, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye istiyoruz. Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükümet vücûde getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?" [36]

Osmanlı Devleti'nin çöküş sebepleri arasında da batıyla temasın koparılması üzerinde önemle durmuştur:

> "...Memleketler muhteliftir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için bu yegâne medeniyete iştirâk etmesi lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sukutu, garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendini Avrupa milletlerine bağlayan rabıtaları kestiği gün başlamıştır. Bu hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz. Bu maksatlardan... pek büyük memnuniyetle malûm olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menafiimizin bizi fikr-ü temayül itibarıyla bir Avrupa Türkiye'si, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye arzu etmeğe meylettirmesi olacaktır." [37]

Atatürk, Avrupa'nın Türkleri yüzyıllar boyunca benimsemeyip, kıtanın dışına atmağa çalıştığını bilerek, yeni Türkiye'ye batılı bir yapı kazandırmanın, âdeta bir güvenlik gereği olduğu inancıyla hareket etmiştir. Avrupa, ancak kendisiyle benzerlik halindeki bir Türkiye'yle birarada

[35] Başka örnekler için bkz.: Gönlübol, op. cit., ss. 263-268.

[36] *Söylev ve Demeçler, III, op. cit.*, s. 68.

[37] *Ibid*, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

yaşamağa razı olabilirdi. Kaldı ki batılılaşma, çağın da gereğiydi. Böylece Türkiye, dışarıya karşı kendi gücünü isbat edebilecekti.

Bu yüzden modernleşme, Atatürk Türkiyesinin temel bir dış politika hedefini oluşturuyordu. [38]

Demokrasi de, çağdaş dünyanın (batının) temel yönetim biçimi olduğuna göre, Türkiye buna da yönelmek zorundaydı. Atatürk, Türk insanının demokrat kişiliğe sahip bulunduğu inancı içinde, demokrasiyi ayrıca gerekli görüyordu.

Yukarıda, Atatürk'ün 1930'da demokrasiye geçiş girişiminde bulunduğunu belirtmiştik. O dönemde, Türkiye'deki tek-parti yönetimi başka birçok ülkedeki yaygın modelden farklı olarak, demokrasiye doğru toplumu eğitmeğe yönelik bir "vesayet rejimi" diye nitelendirilmektedir.

V. SONUÇ

1920'ler ve 1930'larla farklarının yanısıra benzerlikleri de bulunan 1980'lerin uluslararası tablosu içinde, günümüzün Türk dış politikası açısından, Atatürk dönemi bize hangi dersleri bırakmıştır?

Bir kere, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki dış politikası, üstün nitelikli bir yönetimin, millî davayı kitleye iyi anlatarak, halkı mucizevî bir başarıya doğru harekete geçirebildiğini göstermiştir. Atatürk, kurtuluşun yegâne dayanağının millet olduğu inancıyla hareket etmiştir. [39]

Dış politikanın oluşumundaki iç etkenlerin sayısı -özellikle kamuoyu etkeninin önemi- bugünkü Türkiye'de hayli arttığına göre, halkla diyalog kurulması, günümüzde daha da gerekli hale gelmiştir.

İkincisi, Atatürk'ün dış politikasının yukarıda incelediğimiz temel niteliklerini, başarının ana unsurları olarak titizlikle uygulamak gerekir. "Gerçekçilik", bu unsurlardan en kapsamlı olanıdır.

Üçüncüsü, Atatürk'ün dış politikasının, yine yukarıda incelediğimiz temel hedefleri, ülkemizin ana doğrultusunu çizmektedir. Bunların başlıcaları da, "bağımsızlığın korunması", "batılılaşma", "yurtta sulh, cihanda sulh" ve hukuka bağlılık" ilkeleridir.

Dördüncüsü, Türkiye, Atatürk döneminde olduğu gibi, uluslararası toplumun bir üyesi olduğu inancıyla hareket edip başka ülkelerin

[38] 1930'da, Kurtuluş Savaşı döneminin anılarını bir türlü unutmayan bazı batılı devletlerin, Türkiye'yi o sırada düşünülen Avrupa Birliği Projesinden uzak tutmalarına karşı Türk basınında dile getirilen tepkiler, "Batılılaşmanın Türkiye'de ne denli kökleştiğinin en iyi belirtisi idi." Gönlübol, *op. cit.*, ss. 252-253.

[39] *Ibid.*, s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

problemleriyle ilgilendiği ölçüde, kendi konularına karşı ilgi ve desteğin de arttığını görebilecektir.

Atatürk, çöküş halindeki bir imparatorluğun olumsuz uygulamasından olumlu dersler çıkarabilmiştir. Bugünkü Türkiye'nin yapması gereken ise, Atatürk'ten devralınan olumlu mirası korumak ve geliştirmektir.

Böylece, 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin izlemeğe başladığı ve Atatürk'ün uygulamasının özüne uygun olan çok-yön dış politika, daha da başarılı ve kalıcı bir kişiliğe kavuşacaktır.

A GENERAL LOOK AT THE TURKISH FOREIGN POLICY OF THE PERIOD OF ATATÜRK

(Summary)

The victors of the First World War were determined to sign yet another harsh peace treaty with the Ottoman Empire which they attained at Sèvres on August 10th, 1920. However, the Turkish National War, under the leadership of Atatürk, achieved not only a military victory but also a diplomatic one. Indeed, the Treaty of Lausanne which was signed on July 24th, 1923, invalidated the already defunct Treaty of Sêvres.

In the years after 1923, Atatürk was again very successful in the diplomatic field. This was a most difficult period of international relations with many political, economic and cultural crises which led to polarization in the world. However, while entering into close cooperation with the West, Atatürk, adroitly kept close ties with all the other power centres, thereby winning respect and admiration everywhere.

Atatürk's foreign policy is full of many useful lessons: Dialogue both inside and outside the country is one basic secret of the success of Atatürk's foreign policy. Realism, on the other hand, is a most important characteristic of Atatürk. As to the main goals of Atatürk's foreign policy, emphasis has to be given to "maintenance of independence", "Westernization", "peace at home-peace in the world" and "respect for law". On the other hand, Atatürk's foreign policy manifests that an active interest in the problems of other countries, will, by itself, win Turkey's issues a more favourable understanding in the outside world.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİNİN HUKUKÎ NİTELİĞİ

Prof. Dr. ERGUN ÖZBUDUN

I. Meclis Hükûmeti Sisteminin Nitelikleri:

Kuvvetler ayrılığı kriterine dayanan klâsik hükûmet şekilleri tasnifi, üç hükûmet sistemini ayırt etmektedir. Bunlar, başkanlık sistemi, parlâmanter sistem ve meclis hükûmeti sistemidir. Her üç sistemin tanımlanmasında, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirleriyle ilişkileri noktasından hareket edilmektedir. Yasama ve yürütme kuvvetleri ya aynı elde, daha doğrusu aynı devlet organında toplanabilir ya da ayrı organlara verilebilir. Bunlardan ilkine "kuvvetler birliği" sistemleri, ikincisine "kuvvetler ayrılığı" sistemleri denilmektedir. Kuvvetler ayrılığı sistemleri de, kuvvetler ayrılığının derecesine göre, kendi içinde ikiye ayrılır: Yasama ve yürütme kuvvetlerinin kesin ve sert biçimde ayrıldığı başkanlık rejimi ve iki kuvvetin daha yumuşak ve dengeli şekilde ayrıldığı parlâmanter rejim. Kuvvetler birliği sistemleri ise, iki kuvvetin birleştiği yere göre, gene ikiye ayrılabilir: Eğer yasama ve yürütme kuvvetleri, seçilmiş olmayan bir kişi veya kurulda birleşmişse, mutlak bir monarşiden veya bir diktatörlükten söz edilebilir. Eğer iki kuvvet, halk tarafından demokratik usuller içinde seçilmiş bir mecliste birleşmişse, konumuz olan meclis hükûmeti sistemi ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir.

Şu halde, meclis hükûmeti sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin seçilmiş bir mecliste birleşmesine dayanmaktadır. Ancak bunun, zorunlu olarak, iki kuvvetin mutlak anlamda birleşmesi veya karışması demek olmadığını da belirtmek gerekir. Diğer bir deyimle, meclis hükûmetinin varlığı için, yürütme işlerinin doğrudan doğruya meclis veya onun komisyonları tarafından yapılması şart değildir. [1] Aksine, yürütme işlerinin üye sayısı yüzlere varabilen bir meclis tarafından yapılmasının pratik imkânsızlığı dolayısıyla, bu işlerin şu veya bu ad altında daha küçük bir kurula veya komiteye bırakılması doğaldır. Öyleyse, meclis hükûmetinin özelliklerini, meclisle bu yürütme kurulu arasındaki ilişkilerde aramak gerekir.

[1] Paul Bastid, *Le Gouvernement d'Assemblée* (Paris, 1956), s. 389.

Levent Şahverdi Arşivi

Klâsik anayasa hukuku yazarlarına göre, meclis hükûmeti sisteminde bu ilişkiler aşağıdaki özellikleri taşır:

1. Yürütmenin, yasama organından "ayrı bir varlığı", "kendine mahsus bir hüviyeti" ve "teşebbüs kudreti" yoktur; "tamamıyla meclisin emri, işareti ve kontrolü altındadır." [2] Çoğu yazarlar, yürütmenin meclis karşısındaki bu bağımlı durumunu ifade edebilmek için, onu meclisin bir vekili, icra komitesi, yürütme aracı, hattâ hizmetkârı olarak vasıflandırmışlardır. Bu durum, özellikle yürütme kurulunun kendine özgü bir siyasal programı olmayışında kendisini göstermektedir. Arsel'e göre, "meclis hükûmeti sisteminde, bakanlar kurulunun kendine mahsus, yani kendisinin çizdiği bir siyaseti, bir programı yoktur. Bu heyet, teşrîî meclisin emir ve talimatının harfiyen infaz etmekle mükellef bir icra komitesi durumundadır." [3] Aynı şekilde Okandan, "vekillerin kendilerine mahsus siyasal programları mevcut değildir; onlar Kamutayın kendilerine vereceği vazifeleri yaparlar. Kamutayın reyini almadan mühim kararlar verme hakkından mahrumdurlar" demektedir [4]. Aldıkaçtı'ya göre, "icra organı, görevleri meclis tarafından alınan kararları tatbikten ibaret olan vekiller arasında paylaşılmıştır. Esasen sistemin saf şeklinde, icra vekilleri diye bir heyetin toplanması dahi bahis konusu değildir. Meclis bir karar alacak ve bu karar meclisin vekili tarafından icra olunacaktır. Görüldüğü gibi vekiller müstakil değildirler; meclisin birer memuru, ajanı durumundadırlar." [5] Bu üstünlüğün sonucu olarak meclis, yürütme konularında yürütme organına emir ve talimat verebilir, onun işlemlerini bozabilir veya değiştirebilir [6].

Fransız anayasa hukukçusu Cadart, meclis hükûmeti sisteminde yürütme organının bağımlı statüsünü şöyle açıklamaktadır: "Gerçi bu tür bir rejimde bir yürütme organı, yani kelimenin gerçek anlamıyla bir grup icracı mevcut olabilir; bunlar, şüphesiz prestijli unvanlar, hatta bakan unvanı taşıyabilirler; ama, hiç değilse ilke olarak, tek bir meclisin emirlerine sıkı sıkıya itaat etmeye mecbur ve onun emirlerini tartışma imkânından dahi yoksun uysal hizmetlilerden başka bir şey değillerdir. Bir araya gelmiş bireylerden oluşan bu yürütme organının üyeleri Meclis tarafından seçilir ve aralarında bir dayanışma mevcut olamaz. Bunların, kollektif bir kurul

[2] Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, c. 1 (İstanbul, 1960), s. 299.

[3] İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları* (Ankara, 1962), s. 345.

[4] Recai Galip Okandan, "Parlâmentarizm ve Bugünkü Şekli, "*İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. I (1935), Sayı 3, s. 316.

[5] Orhan Aldıkaçtı, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı* (İstanbul, 1960), s. 181.

[6] Georges Burdeau, *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques* (Paris, 1977), s. 179.

Levent Şahverdi Arşivi

meydana getirme ve kollektif kararlar alma haklarının da bulunmadığı açıktır. Çünkü bu takdirde, kararları bizzat alan Meclisin isteklerine aykırı hareket etmiş olurlar. Karar alma yetkisi, sistemin mahiyeti gereği olarak bunlara yasaklanmıştır. Kararları sadece Meclis alır ve yürütme organı üyelerine, her birinin yetki sınırlarını da belirtmek suretiyle emirler verir... Yürütme organı üyeleri, basit hizmetliler olarak, siyasal düşüncelerini açıklama hakkından bile yoksundurlar." [7]

2. Meclis hükûmeti sisteminde kural olarak bir devlet başkanı yoktur [8]. Bastid ise, bunu meclis hükûmetinin zorunlu bir şartı saymamaktadır. Ona göre önemli olan, böyle bir kişinin devlet kurumlarının zirvesindeki nominal varlığı değil, anayasanın ona tanımış olduğu roldür. Meclis hükûmeti sistemi, gerçek yetkilere sahip, devlet içinde ağırlığını duyurabilen bir devlet başkanı ile bağdaşamazsa da, "teorik olarak bağımsız fakat salt dekoratif ve sembolik nitelikte bir yüce makamın varlığıyla pek âlâ bağdaşabilir." [9] Meclis hükûmeti sistemine sahip olduğu kabul edilen ülkelerde, genellikle devlet başkanlığı fonksiyonlarını ifa eden bir kişi vardır. Meselâ İsviçre'de, Konfederasyon Başkanı olarak adlandırılan ve Federal Meclis tarafından Federal Konsey üyeleri arasından bir yıl için seçilen bir başkan vardır. Bu başkan, devleti içte ve dışta temsil eder. Öyleyse İsviçre'de "Devlet başkanı olarak bir konfederasyon başkanı vardır; fakat klâsik yetkilere sahip değildir... Kullanacağı yetkiler azdır. Bunlar sadece sembolik mahiyette olup devletin temsiline inhisar etmektedir." [10] Meclis hükûmet sisteminde böyle sembolik yetkilere sahip bir devlet başkanı bulunsa bile, onun yürütme kurulu içinde özel ve üstün bir yeri olmadığı gibi, parlâmanter rejimdeki devlet başkanının aksine, meclise karşı sorumsuzluğu da söz konusu değildir. [11]

3. Yürütme kurulu, meclis içinde ve meclis tarafından seçilmek suretiyle kurulur ve meclis, bu kurulu dilediği zaman azledebilir. Başgil'e göre, meclis hükûmeti sisteminin en belirgin özelliğini bu nokta meydana getirir [12]. Azil müessesesinin, parlâmanter rejimde bakanların siyasal sorumluluğundan farklı olduğu, aslında meclis hükûmetinde yürütme

[7] Jacques Cadart, *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel* (Paris, 1979), c1, s. 448.

[8] Başgil, a.g.e., s. 299; Hüseyin Nail Kubalı, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri* (İstanbul, 1959), s. 392; Aldıkaçtı, a.g.e., s. 21; Okandan, a.g.e., s. 315-16.

[9] Bastid, a.g.e., s. 390-91.

[10] Aldıkaçtı, a.g.e., s. 14; André Hauriou, *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques* (Paris, 1975), s. 532-33.

[11] Arsel, a.g.e., s. 344.

[12] Başgil, a.g.e., s. 299.

Levent Şahverdi Arşivi

kurulu üyelerinin siyasal sorumluluğundan söz edilemeyeceği de ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre siyasal sorumluluk, ancak belli bir siyasal programı olan bir kabine için söz konusudur. Meclis hükûmeti sisteminde bakanların izleyecekleri bağımsız bir politika, bir siyasal program mevcut olmadığından, bu programın meclisçe kabul edilmemesi halinde istifa etmeleri de düşünülemez. Bakanlar, parlâmentonun itaatkâr memurlarıdır; parlâmentonun siyasal programına uygun hareket etmezlerse, azlolunurlar [13]. Hatta bazı yazarlara göre, meclis hükûmeti sisteminin mantığında, yürütme kurulu üyelerinin siyasal nedenlerle istifa etme haklarının dahi olmaması gerekir. Meselâ Cadart'a göre, bakanların "istifa hakları bile yoktur, çünkü baskı yapmak için kullanabilirler; bu da, meclisin ilke olarak sınırsız olan iktidarını sınırlar. Şüphesiz meclis, her zaman için bakanları dilediği gibi suçlayabilir ve azledebilir; ancak bunlar, meclisçe azledilene kadar görevlerini sürdürmeye mecburdurlar." [14]

Nitekim meclis hükûmeti sistemini kabul eden İsviçre'de bakanların istifaları söz konusu değildir. Meclislerle Federal Konsey (Bakanlar Kurulu) arasında bir anlaşmazlık çıktığı takdirde meclisler, gensoru yoluyla Federal Konseye güvensizliklerini belirtebilirler; ancak bu durumda "Konsey çekilmez; politikasını, parlâmentonun gösterdiği yönde değiştirmek suretiyle iktidarda kalır." [15] Burdeau'ya göre de "Meclisle Federal Konsey arasında bir uyuşmazlık çıktığında Konsey boyun eğer ama iktidarı terketmez; uyuşmazlık, bir kopmayla değil, bir anlaşmayla çözülür." [16]

Bu durumda bazı yazarlar, meclis hükûmeti sisteminin, bakanların hem mutlak sorumluluğu, hem mutlak sorumsuzluğu ile bağdaşabileceğini ileri sürmüşlerdir. Meselâ Lûtfi Duran'a göre, "Millî Mücadele devrinde icra heyetinin mutlak mesuliyeti esası meclis hükûmeti usulünde tatbik edilebildiği gibi, bugün İsviçre'de icra vasıtasının tam bir ademi mesuliyeti kabul olunduğu halde, aynı sistem muntazaman işleyebilmektedir." [17] Başka bazı yazarlara göre ise, meclis hükûmeti sisteminde bakanların bireysel sorumlulukları varsa da, kollektif (ortak) sorumlulukları yoktur. Meselâ Arsel'e göre, parlâmanter rejimde bakanların parlâmentoya karşı sorumluluğu, "münferit, müşterek ve müteselsildir. Halbuki meclis

[13] Okandan, a.g.e., s. 316.

[14] Cadart, a.g.e., s. 448; Turan Güneş, *Parlamenter Rejimin Bugünkü Mânası ve İşleyişi* (İstanbul, 1956), s. 77-78.

[15] Hauriou, a.g.e., s. 534.

[16] Burdeau, a.g.e., s. 179.

[17] Lûtfi Duran, "Reisicumhurun Nutku ve İstizah Usulü," *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 16 (1950), Sayı 1-2, s. 212.

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmeti sisteminde bu mesuliyet müteselsil değildir." Yani bir bakan, yürütme kurulu tarafından alınan karara katılmadığı takdirde, Meclise karşı o karar dolayısıyla sorumluluk taşımaz. Bundan dolayı, parlâmanter rejimde büyük önem taşıyan kabine dayanışmasının, meclis hükûmeti sisteminde önemi yoktur. "Meclis hükûmeti sisteminde bakanlar kurulu için müşterek ve müteselsil bir sorumluluk bahis mevzuu olmadığı ve bu heyeti meydana getiren bakanlar için müşterek bir siyasete bağlılık aranmadığı için tecanüs şartının ehemmiyeti yoktur." [18]

4. Meclis hükûmeti sisteminde meclis sürekli olarak çalışır. Bu sistemde meclis, parlâmanter rejimde olduğu gibi sadece yasama ve hükûmeti denetleme faaliyetleriyle yetinmediği, yürütme kuvvetinin de aslî sahibi olduğu için, süreklilik ya da "istimrar" ilkesi denilen bu kural, meclis hükûmetinin mahiyetinin gereğidir. Çünkü yürütme işleri, yasama faaliyetlerinin aksine, süreklilik gösterir ve derhal karar verilmesini gerektirebilir [19].

5. Yürütme organı, meclis üzerinde etkili olabilecek hiçbir hukukî araca sahip değildir. Özellikle, meclisi feshetme, toplanmasına engel olma, çalışma süresini uzatıp kısaltma gibi yetkileri yoktur. Gerçekte birçok yazarlar, meclis hükûmeti sisteminde yürütme organının meclisi feshetme yetkisine sahip olmayışını, bu sistemle parlâmanter rejim arasındaki temel fark olarak görmektedirler [20].

Saydığımız bütün bu özelliklerin, meclis hükûmeti sistemini parlâmanter rejimden ayırt etmeye yetecek derecede önemli oldukları şüphelidir. Nitekim bazı yazarlar, özellikle Mirkine-Guetzevitch, meclis hükûmetinin ayrı bir hükûmet şekli olarak varlığının ileri sürülemeyeceğini, bunun parlâmanter rejimin bir türü olduğunu savunmuşlardır. Bu yazarlara göre gerek parlâmanter rejim, gerek meclis hükûmeti, "çoğunluğun hükûmeti" olmaları açısından temelde birbirinin aynıdır. Çoğunluğun hükûmeti deyimiyle, parlâmento çoğunluğu ile hükûmet arasında siyasal bir özdeşliğin (ayniyet) bulunması gerektiği rejimler kastedilmektedir. Parlâmanter rejim ve meclis hükûmetinde meclisin bakanlara güvensizlik oyu vererek onları istifaya mecbur etmesi veya görevlerinden azletmesi, bu özdeşliği sağlayan ve sürdüren bir hukukî araçtır. Bu temel özellik, parlâmanter rejimle meclis hükûmetini birleştirmekte ve aynı zaman her ikisini Amerikan tipi başkanlık rejiminden

[18] Arsel, a.g.e., s., 344-45.

[19] Başgil, a.g.e., s. 299-300; Aldıkaçtı, a.g.e., s. 181-82.

[20] Başgil, a.g.e., s. 300; Okandan, a.g.e., s. 316; Arsel, a.g.e., s. 345; Aldıkaçtı, a.g.e., s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

ayırmaktadır. Gerçekten başkanlık rejiminde yasama organının, başkanı veya onun bakanlarını düşürme imkânına sahip olmayışı sonucunda Kongre çoğunluğu ile yürütme organı arasında siyasal bir özdeşlik bulunması zorunlu değildi. Uygulamada da, bunların farklı partilere mensup oldukları durumlara sık sık rastlanmaktadır. Guetzevitch, meclis hükûmetinin tipik örneği olarak gösterilen, hatta bu sisteme kendi adını veren (meclis hükûmetine, konvansiyonel rejim denilmektidir) Fransız Konvansiyon yönetimi (1792-95) sırasında siyasal iktidarı kendisinde toplayan Kamu Selameti Komitesinin *(Comité de Salut Public)* gerçek bir parlâmanter rejim hükûmeti gibi işlemiş olduğunu ileri sürmüştür[21].

Meclis hükûmeti sisteminin temelde parlâmanter rejimden farksız olduğu görüşünü benimsemeyen birçok anayasa hukukçuları da, meclis hükûmetinin tanımlanmasının çok güç olduğunu kabul etmektedirler. Meclis hükûmeti konusunda en etraflı incelemenin sahibi olan Paul Bastid, doktrinde meclis hükûmeti olarak kabul edilen sistemlerin, aslında birbirlerinden çok farklı olduklarını belirterek böyle bir tanımın güçlüğüne değinmektedir. Bastid'e göre, "bütün tanımlar tehlikelidir" vecizesinin gerçeğe bu kadar yakın olduğu başka bir durum yoktur. Çünkü meclis hükûmeti deyimi "çok farklı rejimlere uygulanmaktadır. Üstelik, meclis hükûmeti ile parlâmanter hükûmetin sınırları son derece belirsizdir." Bastid, yukarıda değindiğimiz, meclisin sürekliliği, bakanların azledilebilirliği, devlet başkanının yokluğu gibi unsurların meclis hükûmetinin zorunlu şartları olmadığını belirterek, iki sistem arasındaki temel farkı bir ruh, bir yönelim farkında görmektedir: "Şunu söyleyebiliriz ki, bir meclis hükûmeti ruhu mevcut olduğu gibi, bir parlâmanter hükûmet ruhu da vardır ve bunların birinden ötekine geçişi tesbit etmek çoğu zaman çok zordur. Siyasal biçimler, katı hukukî tanımlar içinde tesbit edilmeye elverişli değildir. Parlâmanter hükûmetin kendisi de bir deneyimin ürünüdür. O da, birçok somut geleneklere dayanmaktadır; oysa, bunların kurallarını katı anayasa hükümleri içinde formülleştirmek güçtür." Bastid'a göre bu ruh farkı, parlâmanter rejimde yürütme organının, parlâmento karşısında daha özerk ve inisiyatif sahibi oluşudur[22]. Bu farkın da, hukukî olmaktan çok, siyasal bir fark olduğunda kuşku yoktur. Nihayet, meclis hükûmeti sisteminin bağımsız bir hükûmet şekilleri kategorisi olarak varlığını kabul

[21] Mirkine Guetzevitch, *Hukuku Esasiyede Yeni Temayüller* (Ankara, 1938), s. 196, n. 1; aynı yazar, "Le Parlementarisme sous la IVe République," *Revue Politique et Parlementaire*, c. 181 (1947), s. 232.

[22] Bastid, a.g.e., s. 387-92.

Levent Şahverdi Arşivi

eden yazarlar da, meclis hükûmetinin, uygulamada teorik görünümünden çok farklı biçimde işlediğini, meclis üstünlüğünün yerini bir kişinin veya küçük bir grubun otoriter yönetiminin aldığını belirtmektedirler. Her şeyden önce, bu yazarların da işaret ettikleri gibi meclis hükûmeti, olağanüstü hallerde, özellikle ihtilâl dönemlerinde başvurulmuş geçici ve istisnaî bir hükûmet şeklidir. Meclis hükûmetinin örnekleri olarak gösterilen İngiliz Uzun Parlâmentosu, Fransız Millî Konvansiyonu, 1848 ve 1871 Fransız Kurucu Meclisleri ve şüphesiz Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, tipik anlamda ihtilâl veya olağanüstü hal meclisleridir. Birinci Dünya Savaşından sonra Baltık devletlerinde, Polonya'da ve Avusturya'da kurulan meclis hükûmetleri de kısa ömürlü olmuşlardır. Meclis hükûmeti sistemini demokratik bir rejim içinde uzun süre devam ettirebilmiş tek ülke, kendine özgü birçok şartları olan İsviçre'dir. Meclis hükûmetinin uygulamada biçim değiştirerek dejenere olması hakkında Cadart, şunları söylemektedir: "Gerçekte bu rejim, sistemin tam anlamıyla tersine dönmesi suretiyle, kolayca kendi karşıtına dönüşür... Hatta kolaylıkla düpedüz diktatörlük biçimine dönüşür... Gerçekte meclis hükûmeti teorisi, hiç değilse saf şeklinde, tamamen hayalcidir. Tecrübe göstermektedir ki bu sistemi işletmek mümkün değildir... Bu rejim, anarşiye ve onu takiben büyük kolaylıkla diktatörlüğe yol açması bakımından çok tehlikelidir." [23] Aynı şekilde, Başgil'e göre "Meclis hükûmeti, bir temerküz sistemi olmak itibariyle... meclis hegemonyası perdesi arkasında bir şef hâkimiyeti doğurmaktadır... Yüzlerce azadan teşekkül eden bir Millet Meclisi fiilen hükûmet icra edemez. Hükûmet ve idareyi, ister istemez, teşkil edeceği bir heyete bırakmaya mecbur olur. Sıfatı ister vekil, ister müstahdem olsun, fiiliyatta hükûmet ve idare bu heyetin elinde bulunur... Mecliste ister istemez birtakım görüş ve kanaat ayrılıkları olacak ve bunlar hizipleşerek çarpışacaktır. Bu çarpışmada hiziplerden en hareketli ve cüretlisi, etrafına ekseriyeti toplayarak ekalliyeti susturacak ve hükûmet mevkiine geçip bütün meclise hâkim olacaktır. Bu vaziyete gelen hizbin karşısında başka bir kuvvet olmadığı için bütün devlet hâkim hizbin, daha doğrusu hizip şefinin idaresi altına girecektir [24]. Meclis hükûmeti teorisinin hayalciliği, siyasal liderlik olgusunu nazara almamış olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük bir grubun liderlik fonksiyonunu üstlenmesi, doğal olarak onun ileri gelen üyelerinden oluşacak çok daha küçük bir yürütme kurulunun ise sadece pasif bir uygulayıcı rolüyle yetinmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. Nitekim

[23] Cadart, a.g.e., s. 448-49.
[24] Başgil, a.g.e., s. 306-307.

Levent Şahverdi Arşivi

meclis hükûmeti sistemini demokratik çerçeve içinde yürütebilen İsviçre'de de Federal Konsey hukuken Meclise tamamen bağımlı olmakla beraber, uygulamada onun karşısında büyük otorite sahibidir [25].

Türkiye'de Meclis Hükûmeti Deneyi

Türkiye'de Millî Mücadele döneminin hükûmet sistemini hukukî açıdan incelemiş olan bütün yazarlar, istisnasız olarak, bu dönemin meclis hükûmetinin en tipik örneklerinden birini meydana getirdiğini vurgulamışlardır. Kubalı'ya göre, "1921 Anayasasının en klâsik şekli ile kabul ettiği hükûmet şekli bu idi." [26] Tarık Zafer Tunaya , "bu türün en uzun süreli örneklerinden birini kendi gelişmelerimiz içinde buluruz" demektedir [27].İlhan Arsel, "Birinci Büyük Millet Meclisi bidayette tam ve mutlak bir Meclis Huükûmet sistemi ihdas etmiş idi... Kanunların icrası işini dahi Büyük Millet Meclisi kendi üzerine almıştı" görüşündedir [28]. Aldıkaçtı'ya göre "Türkiyemizde meclis hükûmeti saf şeklinde her yerden daha kuvvetli olarak gerçek hüviyeti ile 1921 Anayasasında bulunmakta idi." [29] Başgil, meclis hükûmeti rejiminin "en saf" ve "en güzel" örneğini İstiklâl Savaşı Türkiye'sinin vermiş olduğu kanısındadır. [30] Nihayet, meclis hükûmeti üzerindeki değerli mukayeseli araştırmasına yukarıda değindiğimiz Bastid, Türkiye'ye ayırdığı bölümde, 1921 Anayasasının kurduğu rejimin "en tartışılmaz biçimde bir meclis hükûmeti rejimi" olduğunu belirtmektedir [31].

Bu makaledeki amacımız, yukarıda değinilen teorik açıklamaların ışığı altında, Türkiye'deki Büyük Millet Meclis Hükûmeti deneyini (1920-23) değerlendirmek ve bu sistemin gerçekten meclis hükûmetinin teorik esaslarına uygun olup olmadığını araştırmaktır. Bunun için ilkin,sistemin meclis hükûmeti modeline uyar görünen unsurlarının neler olduğunu belirtmemiz gerekir. Daha sonra ise, bu modelden gerek hukuk, gerek uygulama plânında görülen sapmalar ele alınacaktır.

[25] Burdeau, a.g.e., s. 179-80; Kubalı, a.g.e., s. 393.
[26] Kubalı, a.g.e., s. 392.
[27] Tarık Z. Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku* (İstanbul, 1980), s. 393.
[28] Arsel, a.g.e., s. 66.
[29] Aldıkaçtı, a.g.e., s. 179.
[30] Başgil, a.g.e., s. 299, 304.
[31] Bastid, a.g.e., s. 380.

Levent Şahverdi Arşivi

III. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Meclis Hükûmeti Özellikleri:

1. Büyük Millet Meclisinin Olağanüstü Karakteri:

İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen ve fiilen işgali ve Meclis-i Mebusanın dağılmasından sonra, Atatürk'ün 19 Mart 1920 günü valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlarına gönderdiği bildiride "Devlet merkezinin korunmasını,milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan (salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz) bir meclisin Ankara'da toplantıya çağrılması" zorunluluğu belirtilmiştir. Atatürk, "olağanüstü yetkilere sahip bir meclis" deyimiyle bir Kurucu Meclisi (Meclis-i Müessesan) kasdettiğini, hatta bildirinin müsveddelerinde bu deyimi kullandığını, bazı itirazlar üzerine bundan vazgeçtiğini, amacın toplanacak meclisin rejimi değiştirmek yetkisine ilk anda sahip olmasını sağlamak olduğunu Nutuk'ta açıklamaktadır[32]. Görülüyor ki, Birinci Büyük Millet Meclisi, normal zamanların normal bir meclisi olarak değil, gerektiğinde rejimi değiştirme yetkisiyle de donatılmış olağanüstü bir meclis, kısacası bir kurucu meclis hüviyetiyle ortaya çıkmıştır.

Kuvvetler Birliği İlkesi - Yürütme Organının Bağımlılığı

Büyük Millet Meclisi, bu olağanüstü niteliğinin gereği olarak daha ilk gününden itibaren, sadece yasama yetkisinin değil, yürütme yetkisinin de sahibi sayılmıştır. Büyük Millet Meclisi adına yürütme işlerini görmekle görevli İcra Vekilleri Heyeti, varlığını Meclis dışı bir organın (meselâ bir devlet başkanının) iradesinden, hatta Anayasadan (Osmanlı Kanun-u Esasîsinde elbette bu tür bir yürütme organı için hukukî dayanak bulmak mümkün değildi) değil, sadece ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisinin iradesinden almıştır. Büyük Millet Meclisinin 25 Nisan 1920 tarih ve 5 sayılı Genel Kurul kararında "Kuvve-i icraiye teşkiline karar verildi" denilmektedir[33]. Dolayısıyla, İcra Vekilleri Heyetinin hukukî varlığının kaynağı, Meclisin bu kararıdır. Meclis, bu karar doğrultusunda 2 Mayıs 1920 tarihinde "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i

[32] M. Kemal Atatürk, *Nutuk* (Ankara, 1984: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), c. 1, s. 287-88.

[33] A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri* (Ankara, 1957), s. 81.

Levent Şahverdi Arşivi

İntihabına Dair 3 sayılı Kanunu" kabul etmiş ve yürütme işlerini görmek üzere on bir kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti kurmuştur.[34]

Böylece, Büyük Millet Meclisinin iradesinin ürünü olan İcra Vekilleri Heyetinin ona bağımlı statüsü, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) ile de devam ettirilmiştir. Bu Anayasanın 2'nci maddesine göre "icra kudreti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder." Böylece kuvvetler birliği ilkesi, en açık biçimde ifade edilmiş olmaktadır. Üçüncü maddede de, "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti 'Büyük Millet Meclisi hükûmeti' unvanını taşır" denilmektedir. Nihayet 8'inci maddeye göre "Büyük Millet Meclisi, hükûmetinin bölündüğü daireleri özel kanun gereğince seçmiş olduğu vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve gerektiğinde bunları tebdil eyler." Özellikle bu son cümledeki hükmün, meclis hükûmetinin tipik bir özelliğini yansıttığı söylenebilir. Gerçekten, bununla Büyük Millet Meclisine, yürütme konularında İcra Vekillerine yön gösterme, yani direktif verme yetkisi tanınmış olmaktadır. Böylece Meclis, yürütme işlerinde doğrudan doğruya etkili olabilecektir.

Meclisin yürütme alanında doğrudan doğruya etkili olabilmesine imkân veren başka bir hüküm de, yukarıda değinilen "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun"un 3'üncü maddesine göre her vekilin, "deruhte ettiği işlerin ifasında mensup olduğu encümenin istişarî oyunu" alabilmesidir. Ancak aşağıda görüleceği gibi, bu danışma zorunlu değildir.

Atatürk'ün Birinci Büyük Millet Meclisi dönemi içindeki çeşitli konuşmaları, bu hükûmet sisteminin mahiyetine ışık tutacak niteliktedir. Söz konusu konuşmalarında Atatürk, kuvvetler birliği ilkesini ısrarla vurgulamış, Büyük Millet Meclisinin normal bir yasama organı olmadığını, yürütme işlerinin de aslî sahibi olduğunu açıkça ifade etmiştir. Meselâ Meclisin açılışının ertesi günü, Meclisin niteliği ile ilgili olarak yaptığı şu konuşma çok ilginçtir: "Yüce Meclisiniz denetleyici ve inceleyici bir Meclis-i Mebusan değildir. Dolayısıyla yalnız yasama ve kanun yapma ile görevli olarak sorumlu bir mevkiden milletin mukadderatını nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştigal edecektir... Yüce Meclisiniz, haiz olduğu olağaüstü yetkiye dayanarak karşısına çıkacak bir yürütme kuvvetini yalnız denetleme ve milletin hayatî sorunları üzerinde böyle bir heyetle mücadeleye mecbur kalmak gibi şimdiki durumun tahammül

[34] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

edemiyeceği sınırlı bir yasama göreviyle değil, milletin genel yönetimini fiilen üstlenmek ve memleket ve hilafetin selâmetini bizzat temin ve müdafaa etmek görev ve yetkisiyle teşekkül etmiştir ve artık Yüce Meclisinizin üzerinde bir kuvvet yoktur[35]. Atatürk, 1 Aralık 1921 tarihli Meclis konuşmasında kuvvetler birliği lehindeki görüşlerini daha da kuvvetle savunmuştur: "Hakikatte Efendiler, tabiatte Efendiler, âlemde Efendiler, taksim-i kuva yoktur.. Yani irade-i milliye ile ifade ettiğimiz kuvvette taksim-i kuva yoktur... Millî hâkimiyet, yasama kuvvetinde değil, bu kuvvetin üzerinde tecelli eder. O ise yürütme kuvvetine aittir... Yasama kuvveti kanun yapar, fakat yine yasama kuvveti, yaptığı kanunun tatbikatını kendisi temin ve tekeffül etmez... Halbuki Efendiler, her şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis her şey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir... Tatbik eden, icra eden, karar verenden daima daha kuvvetlidir." Şu halde, yürütme kuvveti hükümdara bağlı kaldığı sürece, millî egemenlik tam anlamıyla gerçekleşemez. Bu nedenle kuvvetler ayrılığı, ideal bir durum değil, hükümdarların müstebit iktidarlarının etkisini hafifletmek, bu iktidarı biraz olsun sınırlandırmak için bulunmuş bir "ehven-i şer"dir[36].

3. Devlet Başkanının Yokluğu:

Gerek 1921 Anayasası, gerek Millî Mücadele döneminin diğer kanunları, bir devlet başkanlığı makamı yaratmamışlardır. Atatürk, 24 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisinde hükûmet teşkilâtı hakkında yapılan görüşmelerde durumu şöyle açıklamıştır: "Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabil-i cevaz değildir. Şu halde reissiz bir hükûmet vücuda getirmek zarureti içindeyiz... Diğer taraftan herhangi bir makama devlet ve millet güçlerini birleştirme ve dengeleme yetkisi vererek o makamı sorumsuz kılmak felâket doğurur."[37]

4. Yürütme Organının Meclis Tarafından Seçilmesi:

Millî Mücadele döneminin hükûmet sistemi, bu açıdan da meclis hükûmeti modeline uygundur. "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair 3 sayılı Kanun", vekillerin Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından mutlak çoğunlukla ve teker teker

[35] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Ankara, 1961: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları), c. 1, s. 61-63.

[36] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1, s. 210-15.

[37] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1, s. 62.

Levent Şahverdi Arşivi

seçileceklerini öngörmüştür. Sözü geçen Kanunun 2'nci maddesine göre "İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i mutlakası ile aralarından intihap olunur." [38] Bu uygulamanın, bazı sakıncalı kişilerin vekil olmasına yol açması karşısında, [39] Kanun 4 Kasım 1920 tarihinde 47 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve İcra Vekillerinin, Büyük Millet Meclisi Reisinin meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından, mutlak çoğunlukla seçileceği hükmü kabul edilmiştir [40]. Atatürk, Meclis Başkanının aday göstermesi usulünün, Meclisin iradesini sınırlama niteliğinde olmadığını, bunun sadece Meclisin yapacağı seçimi kolaylaştırmak amacına yönelik olduğunu, zaten böyle bir usulün Anayasa gereği olmadığını, dolayısıyla zamanı geldiğinde değiştirilebileceğini belirtmiştir [41]. Nitekim 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı Kanunla bu ilke değiştirilmiş ve İcra Vekillerinin seçimindeki ilk yönteme dönülmüştür. Bu Kanunun birinci maddesine göre, "İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oy ve mutlak çoğunlukla meclis üyeleri arasından ayrı ayrı seçilirler" [42].

1921 Anayasası, vekillerin seçim şekli hakkında bir hüküm getirmemiş, bunun "özel kanun" gereğince yapılacağını belirtmekle yetinmiştir (m. 8). Görülüyor ki, ister Meclis Başkanı tarafından aday gösterilsin ister gösterilmesin, İcra Vekillerinin seçimi işi, tamamen meclise ait bir yetki olmuş ve vekiller meclis tarafından teker teker seçilmişlerdir. Bu usulde, parlâmanter rejimde olduğu gibi, devlet başkanının başbakanı ataması, bakanları başbakanın seçmesi ve devlet başkanının ataması, daha sonra da kabine listesinin meclisin onayına değil, güvenine sunulması söz konusu değildir. Bakanların seçimi işi doğrudan doğruya meclise ait olduğu gibi, meclis onların azlinde de tek söz sahibidir. 1921 Anayasasının 8'inci maddesine göre meclis, gerektiğinde bakanları değiştirebilmektedir.

[38] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 82.

[39] Bunun en tipik örneği, Tokat Milletvekili Nâzım Bey'in 4 Eylül 1920 tarihinde İçişleri Bakanlığına seçilmesidir. Atatürk, *Nutuk*'ta Nâzım Bey hakkında şunları söylemektedir: "Nâzım Bey, bizzat veya dolaylı olarak yabancı çevrelerden bazıları ile temas yolunu bulmuş; onlardan teşvik görmüş ve yardım imkânları da sağlamıştı... Bu zatın yabancı çevrelere casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, daha sonra İstiklâl Mahkemesi birçok gerçeği ortaya koymuştu... Böylece Nâzım Bey, Hükûmetin bütün iç idare makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat paralı uşağı olduğu kimselerin gerçekleşmesine en büyük hizmeti yapabilecek duruma gelebilmişti. Elbette Efendiler, buna asla razı olamazdım. Onun için İçişleri Bakanı Nâzım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim." (*Nutuk*, c. 2, s. 341-42).

[40] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 84.

[41] 1 Aralık 1921 tarihli Büyük Millet Meclisi konuşmasında. Bk. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1, s. 219.

[42] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele döneminde kabul edilen bu hükûmet kurma yöntemi, İcra Vekilleri arasında, parlâmanter rejimin temel özelliklerinden biri olan kabine dayanışmasını zayıflatabilecek, hiç değilse böyle bir dayanışmanın mevcut olmamasına imkân verebilecek niteliktedir. Nitekim bu dönemin çok ilginç bir hükmü, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanunda yer almıştır. Bu hükme göre (m. 4) "İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfı Büyük Millet Meclisi halleder." Bakanların meclis önünde farklı görüşleri savunmaları ve bu anlaşmazlıkların meclisçe çözülmesi, parlâmanter rejimde rastlanması mümkün olmayan, daha doğrusu bu rejimin mantığına aykırı düşen bir durumdur. Atatürk, bunun ilginç bir örneğine **Nutuk**'ta değinmektedir. 1921 sonbaharında, Nurettin Paşa'nın yargılanıp yargılanmaması konusunda İcra Vekilleri Heyeti ile Atatürk ve onun görüşüne katılan Fevzi Paşa arasında bir anlaşmazlık çıkmış ve bu, neticede Meclisçe çözülmüştür[43].

Gene Atatürk, yukarıda değindiğimiz 1 Aralık 1921 tarihli önemli meclis konuşmasında, İcra Vekilleri Heyeti içinde dayanışma aramanın, mevcut hükûmet sistemine göre zorunlu olmadığını belirtmiştir:"... Buyuruyorlar ki, Heyet-i Vekilede tesanüt lâzımdır... Hakikaten de bir zatı intihap etmek, o zata kendi çalışma arkadaşlarını intihap ettirmek suretiyle bir heyet vücuda getirmek cidden tesanüt temini için çok güzel. Fakat, Efendiler... bendeniz diyorum ki, Heyet-i Vekilede bu kadar tesanüt aramayınız! Mademki hükûmet, Yüce Meclisinizdir, mademki bütün programlar ve emirler buradan çıkar ve mademki her türlü işte, içte ve dışta tek merci yüce heyetinizdir, asıl tesanüdü ulu heyetinizde arayınız... Böyle mütesanit bir heyetin içinde ve mütesanit bir heyetin nokta-i nazarını, emirlerini temin etmekle görevli olan insanlar arasında aranacak tesanüt ikinci derecede kalır." [44]

5. Meclisin Sürekliliği:

Gene meclis hükûmeti modeline uygun niteliklerden birisi de Birinci Büyük Millet Meclisinin sürekli olarak çalışan bir meclis olmasıdır. Bu, onun yürütme işlerinin de aslî sahibi olmasının zorunlu sonucudur. Süreklilik (istimrar) ilkesi, 5 Eylül 1920 tarih ve 18 sayılı Nisab-ı Müzakere Kanununda açıkça ifade edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesine göre "Büyük Millet Meclisi, Hilâfet ve Saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve

[43] *Nutuk*, c. 2, s. 427.
[44] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1, s. 217-18.

Levent Şahverdi Arşivi

istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar aşağıdaki şartlar içerisinde müstemirren inikad eder.."[45]. Bu ilke, 1921 Anayasasının ek maddesinde de (madde-i münferide) teyit edilmiştir: "...el-yevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanununun 1. maddesinde gösterildiği üzere, gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle..."

6. Yürütmenin Meclisi Etkileme Araçlarından Yoksunluğu:

İcra Vekilleri Heyeti, sürekli olarak çalışan Büyük Millet Meclisinin çalışma süresini kısaltacak veya meclisi tatil edecek yetkilere sahip olmadığı gibi, parlâmanter rejimlerde görüldüğünün aksine yeni seçimler yapılmak üzere meclisi feshetmesi de elbette söz konusu olamaz. Muhtemelen Meşrutiyet döneminin kötü deneylerinin etkisiyle yürütme organına fesih yetkisi verilmesinden kesinlikle kaçınılmış, hatta hükûmet sisteminin büyük ölçüde parlâmanter rejim nitelikleri aldığı 1924 Anayasasında bile yürütmeye böyle bir yetki verilmesi kabul edilmemiştir.

III. Meclis Hükûmeti Sisteminden Sapmalar:

Millî Mücadele döneminin hükûmet sisteminin bir meclis hükûmeti olduğu kanısını uyandıran bu kuvvetli kanıtlara rağmen, bu modelin özelliklerinden bazı önemli sapmaların görüldüğü de bir gerçektir. Bu sapmaları, yukarıdaki sıra içinde teker teker görelim:

1. Kuvvetler Birliği İlkesi:

Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde kabul edilmiş olan kuvvetler birliği ilkesi, Meclisin yürütme işlerini gerektiğinde bizzat yapabileceği anlamında anlaşılmamıştır. Birinci Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde, hükûmet şekli üzerinde tartışmalarda bulunulurken bazı milletvekilleri, yürütme işlerinin doğrudan doğruya ilgili meclis komisyonları tarafından üstlenilmesini önermişlerdir ki, belki meclis hükûmetinin ruhuna en uygun olan çözüm budur. Meselâ bu öneriyi savunan Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, "Komisyon başkanlarıyla (Meclis) Başkanlık Divanı önemli meselelerde birleşerek karar vermek ve komisyonlar Divan başkanlarıyla Genel Kurula karşı sorumlu olmak en kestirme ve en uygun bir hareket tarzı olur" diyordu[46]. Neticede kabul edilmeyen bu öneriye

[45] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 83.

[46] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (TBMM ZC, 3. Basılış, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1959), Devre I, c. 1, İçtima 3, s. 52-53.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı Lâyiha Komisyonu Başkanı Celâleddin Arif Bey'in verdiği cevap ilginçtir: "İşin içinde bir sorumluluk meselesi mevcut olduğu için o takriri o şekilde kabul edemedik ve kabul etmek de bizim için imkânsızdı. Çünkü bir mesele ortaya atıldığı zaman onun sorumluluğunu yüklenecek ve o sorumluluğun kendisine yükleyeceği yükten çekinmeyecek bir kişiye ihtiyaç görülür. Eğer kararlar komisyon tarafından alınacak olursa o sorumluluğu kim yüklenecek, komisyon mu? Komisyon üyeleri Genel Kuruldan arzu ve hevesleriyle ayrılmış birtakım kişilerdir ve bu kişilere biz ne gibi bir sorumuluk yükleyebiliriz? Siyasî ve cezaî sorumluluğu ancak biz bir kişinin uhdesine yükleyebiliriz. Fakat bir komisyon üyelerinin tümünün üzerine aynı şekilde sorumluluk yükleyebilmek gayet güçtür, olamaz." [47]

Gene aynı görüşmeler sırasında bazı milletvekilleri, İcra Vekillerinin yürütme işlerinde ilgili Meclis komisyonu ile danışmalarının zorunlu olmasını istemişlerse de, bu öneri de kabul edilmemiş ve bilindiği gibi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanunun 3'ncü maddesinde "her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişarîsini alabilir" denilmek suretiyle, danışıp danışmama konusunda takdir yetkisi vekile tanınmıştır. Danışmanın zorunlu olmasını isteyenlere karşı Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey, şu cevabı vermektedir: "Eğer bunlar (vekiller) meclise karşı sorumlu olacaklarsa bu gibi kayıtlamalara lüzum yoktur. Komisyonlardan görüş almak zorunluluğu kesin şekilde yüklenir ve komisyonlarca alınacak karara fikren vekil muhalif olursa, mecliste kendi görüşüne aykırı bir fikri savunma ve neticesinde sorumluluğa maruz kalmak ihtimali vardır." Aynı konuda Celâleddin Arif Bey de şunları söylemektedir: "Bazı... önemli meselelerde vekil olan zat aydınlatılmasını isteyebilir. Onun için komisyona başvurur ve komisyondan... kendisine yapılacak olan uyarıları dinler; bunun gereğine uyup uymamak, kendisine düşecek sorumluluğu ortaya çıkarabilir" [48]. Görülüyor ki, komisyona danışıp danışmama vekilin takdirine bağlı olduğu gibi, danışmada bulunulması halinde de komisyon görüşünün vekil yönünden hukukî bağlayıcılığı yoktur. Buna uymamak, nihayet vekilin siyasal sorumluluğunun harekete geçirilmesine, yani kendisinin meclisçe düşürülmesine yol açabilir. Bunun da, parlâmanter rejimdeki bakanların siyasal sorumluluğu mekanizmasından farklı bir yönü yoktur.

1921 Anayasasının 8'inci maddesinde, Meclisin yürütme işlerinde vekillere "veçhe tayin" edebileceği (yön gösterebileceği) yazılıysa da, bunun

[47] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 8, s. 157.*
[48] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 8, s. 157, 174.*

Levent Şahverdi Arşivi

pratik anlamı pek açık değildir. Anayasanın Mecliste görüşülmesi sırasında bir milletvekili (Amasya Milletvekili Ömer Lûtfi Bey) bu deyimin neyi ifade ettiğini, meclisin hükûmeti icradan önce mi, yoksa icradan sonra mı kontrol edebileceğini sormuşsa da, buna Anayasa Komisyonu tarafından açık bir cevap verilememiştir. Gene aynı maddenin görüşülmesi sırasında bazı milletvekilleri, meclisin yürütme görevinin bir hayalden ibaret kaldığını, yasama görevi bakımından bile Meclis-i Mebusandan daha aşağı bir mertebede bulunduğunu, vekillerin hiçbir zaman komisyonların görüşünü almak ihtiyacını hissetmediklerini, hattâ komisyonların davetlerine icabet etmediklerini, yürütmeye ait herhangi bir işin Meclise havale edilmediğini, Vekiller Heyetinin önceden Meclise danışmaksızın hareket ettiğini ileri sürmüşlerdir[49].

Yürütme işlerinin Meclis tarafından değil, ancak İcra Vekilleri tarafından yapılabileceği kuralı kesinlikle benimsenmiş görünmektedir. Birinci Büyük Millet Meclisinin uygulamasında bunu kanıtlayacak sayısız örnek-olay mevcuttur. Meclis, önüne getirilen bazı işlerin "alelusûl muamele-yi resmiyenin ifasından ibaret bir muamele-yi icraiye" olduğu gerekçesiyle, bu konularda işlem yapmayı reddetmiştir[50]. Konya bölgesindeki isyanların sebep ve faillerini araştırmak üzere beş milletvekilinden kurulu bir heyetin Meclisçe görevlendirilerek ilgili bölgeye gönderilmesi hakkındaki önerinin görüşülmesi sırasında Dahiliye Vekili Câmi Bey, bu heyetin ancak "irşad" amacıyla gidebileceğini, yok eğer olağanüstü bir idarî ve icraî yetkiye sahip olacaksa, bunun mahallî mülkî âmirlerin ve dolayısıyla İcra Vekilleri Heyetinin yetkileriyle çatışacağını, İcra Vekillerinin bundan dolayı sorumluluk kabul edemeyeceklerini söylemiş; Meclis de, bu görüşe uygun olarak, söz konusu heyetin "heyet-i icraiyenin vazifesine müdahale etmemek üzere" ve ancak "irşad" vazifesiyle gönderilmesini kabul etmiştir[51].

Bazı memurların atanmasının veya atanmasının onaylanmasının Meclis tarafından yapılması yolundaki çeşitli öneriler de Meclisçe benimsenmemiştir. Meselâ basın ve istihbarat genel müdürünün, Meclis Genel Kurulunca onaylanmak şartıyla atanması önerilmişse de, bunun "İcra Reisinden mesuliyeti almak" demek olduğu, dolayısıyla sorumluluk ilkesine aykırı düşeceği ileri sürülürek öneri reddedilmiş ve sözü geçen genel

[49] *TBMM ZC, Devre I, c. 6, İçtima 113, s. 349-50; c. 7, İçtima 130, s. 206-207; c. 7, İçtima 131, s. 233.*

[50] İki örnek için, bk. TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 16, s. 316-17.

[51] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 17 ve 18, s. 334, 346, 348-49.*

Levent Şahverdi Arşivi

müdürün, İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından atanması kabul olunmuştur[52]. Aynı şekilde, "muvakkat temyiz heyeti"nin başkan, üye ve savcılarının atanmalarının Meclisçe tasdik edilmesi veya bu atamalarda Adliye Komisyonunun görüşünün alınması yolundaki öneriler de kabul edilmemiştir[53].

Memurların atanma ve azil sebeplerinin Meclise niçin bildirilmediği hakkındaki bir soru önergesine verdiği yazılı cevapta Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki gerekçelere dayanarak şunları söylemiştir: "... azil ve tayin keyfiyetleri etrafında Mecliste görüşme ve tartışmaların cereyan etmesi, Meclisin önemli görüşmelerine engel olacak derecede büyük bir zamanı kaybettireceği gibi, Meclisin azil ve tayinler hakkında kararlar alması, asıl sorumlu olan Heyet-i Vekilenin sorumluluğunun ortadan kalkmasına sebep olacağı ve Meclis, isabetsiz ve kanunsuz gördüğü her türlü iş ve konularda vekillerinden her an ve zaman istizaha yetkili olduğu cihetle, Meclisin bütün hükûmet işleri için tevkil ettiği vekillerini bu hususta serbest bırakarak doğacak sonuca göre onları sorumlu tutmaları Heyet-i Vekilece daha tabiî gibi mütalâa edilmiştir." [54]

Benzer bir tartışma 1921 Anayasasının görüşülmesi sırasında da cereyan etmiş, bazı milletvekilleri Kanun-u Esasîye göre padişahın iradesine bağlı olan bütün işlemlerin bizzat Meclisçe yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa, buna verdiği cevapta, eğer amaç kaymakam, mutasarrıf, sefir gibi memurların tayinini Vekiller Heyetinden almaksa, bunun mümkün olamayacağını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: "Çünkü bu kayd ü şartla ihtimal ki bu dakikadan itibaren ben de dahil olduğum halde Heyet-i Vekile vazifesine devam edemez. Bu kayd ü şart tahtında mesuliyet deruhte edemez." [55]

Bu konuda ilginç bir örnek-olay da, Erzurum Milletvekili İsmail Bey ve arkadaşlarının Hariciye Vekili hakkında vermiş oldukları gensorudur. Bu gensoruda, "Büyük Millet Meclisi bütün önemli işlere el koymuş olup vekiller Meclis kararlarının tenfizine memur olduklarına göre, savaş ve barış gibi önemli meselelerin Meclis kararı ile cereyanı lüzumu meydanda iken, Heyet-i Vekile, Ermenistan'a taarruz ve Ermenistanla barış meselelerinde Meclisi seyirci durumuna düşürmüş olduğu gibi, bugün doğu dünyası politikasının merkezi olan Moskova'ya yeniden bir büyükelçi gönderilmesi

[52] *TBMM ZC, Devre I, c. 2, İçtima 25, s. 123-24.*
[53] *TBMM ZC, Devre I, c. 2, İçtima 22, s. 39, 53-57.*
[54] *TBMM ZC, Devre I, c. 4, İçtima 76, s. 397-98.*
[55] *TBMM ZC, Devre I, c. 7, İçtima 135, s. 333-34; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1, s. 157.

Levent Şahverdi Arşivi

teşebbüsleri, yüce Meclisinizin görüşü alınmaksızın ve bundaki lüzum ve zorunluluk Meclise izah edilmeksizin yapılmıştır" denilmekte ve bu durumun, Meclisin "kuruluşunu esasından mahv" ettiği ileri sürülmektedir. Gensoru görüşmeleri sırasında Maliye Vekili yüce heyetinizin arzu ettiği esaslar içinde hareket etmekle beraber, kendi mesuliyetini müdrik bulunuyor... Kendi icraatından madem ki mesuldür, o da ister ki mesuliyetin gerektirdiği surette lâzım gelen kararları da alsın. Eğer mesuliyeti Heyet-i Vekileden kaldıracak olursanız bir anarşi olur... Binaenaleyh o mesuliyeti onların üzerine yüklettiğiniz zaman, mukabilindeki vazifeyi de onlara tevcih buyurmalısınız." [56]

Aynı nitelikte olarak, 31 Ocak 1921 tarihli birleşimde bazı milletvekilleri, Londra'ya bir temsilci heyeti gönderilmesi hakkında İstanbul'la yapılacak yazışmaların, daha sonra Meclis Genel Kurulunun onayına sunulmak üzere, ilkin bir özel komisyonda görüşülmesini önermiş ve hükûmetin bu yazışmaları kendi inisiyatifi ile yürütmekte olmasını eleştirmişlerdir. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, bu önergeyi Heyet-i Vekileye güvensizlik sayacağını bildirerek, Meclisten güvenoyu istemiş ve oybirliği ile güvenoyu almıştır [57].

Görülüyor ki, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, ilk bakışta sanılabileceğinin aksine, bir "kuvvetler karışımı" (**confusion des pouvoirs**) görülmemiştir. Yürütme işleri, Büyük Millet Meclisi tarafından değil, İcra Vekilleri Heyeti tarafından görülmüş, bunu değiştirmeye yönelik teşebbüsler başarılı olmamıştır. Büyük Millet Meclisinin yürütme işlerinde icra vekillerine "yön göstermesi" ve icra vekillerinin ilgili Meclis komisyonlarına danışmaları ilkeleri, hemen tamamen teorik plânda kalmıştır. İcra Vekilleri, sorumluluğun gerektirdiği yetkileri istemekte ve kullanmakta kararlı davranmışlardır. Bu durumda, Meclisin yürütme işlerini etkilemesi, ancak vekillerin siyasal sorumluluğunu gerçekleştirmek, yani onları görevden almak suretiyle olmaktadır ki, bunun parlâmanter rejimin temel ilkesinden hiçbir farkı yoktur.

2. Devlet Başkanının Yokluğu:

Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, parlâmanter rejimdeki anlamında bir devlet başkanının bulunmadığı elbette doğrudur. Ancak Meclis Reisi, normal olarak devlet başkanına ait olması gereken birtakım fonksiyonları yerine getirmektedir. 1921 Anayasasının 9'uncu maddesine

[56] *TBMM ZC, Devre I, c. 5, İçtima 98, s. 339, 373-77, 380.*
[57] *TBMM ZC, Devre I, c. 8, İçtima 141, s. 26-27, 32.*

Levent Şahverdi Arşivi

göre, "Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyet-i Vekile mukarreratını tasdike salâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyetinin de reis-i tabiîsidir." Bu maddede değinilen "meclis namına imza vazı" yetkisi, gerçekte devletin temsili anlamına geldiği gibi, Vekiller Heyeti kararlarının tasdiki de, gene parlâmanter rejimlerde devlet başkanına ait olan bir yetkidir.Nitekim Atatürk de, **Nutuk**'ta, "Devlet Başkanlığından bahsetmeksizin onun görevini fiilen Meclis Başkanına yaptırıyorduk. Fiiliyatta, Meclis Başkanı İkinci başkandı. Hükûmet vardı. Fakat Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk. Çünkü saltanatçılar, hemen Padişahın yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atacaklardı" demişti [58].

İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanunda 4 Kasım 1920'de yapılan değişiklikle İcra Vekillerinin, Meclis Reisinin göstereceği adaylar arasından seçilmesi yöntemi de, hükûmetin kuruluş şeklini parlâmanter rejimlerdekine bir ölçüde yaklaştırmış ve hükûmet içinde daha büyük bir tutarlık ve dayanışma olmasını sağlamıştır. Belki Büyük Millet Meclisi Hükûmeti döneminde fiilen mevcut olan bu devlet başkanlığı ile parlâmanter rejimlerdeki devlet başkanlığı arasındaki tek önemli fark, başkanın birinci durumda sorumlu, ikinci durumda sorumsuz olmasıdır. Nitekim Meclisin ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın hükûmet teşkilâtı hakkındaki önerisinde bu nokta açıkça belirtilmiştir: "Bu halde yüce Meclisinize başkanlık eden zatın... icraya ait meselelerde diğer sayın üyeler (Vekiller Heyeti üyeleri) gibi Genel Kurul nezdinde tamamen mesul olması zorunludur... Bu mesuliyet, hem yüce Meclisinizdeki hem Vekiller Heyetindeki başkanlık makamının ikisine birden sâridir." [59]

Aslında, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti döneminde bir devlet başkanlığı makamının yaratılmamış olması, teorik nedenlerden çok, pratik düşüncelerin sonucudur. Meclis üyelerinden önemli bir kısmının, hiç değilse ilke olarak saltanatın devamına taraftar olmaları karşısında böyle bir hareket, Millî Mücadelede çok ciddî çatlaklar yaratabilir, temel hedefleri tehlikeye sokabilirdi. Bunu Atatürk, **Nutuk**'ta çok açık şekilde ifade etmiştir: "Millî Mücadelenin, başarıya yaklaştıkça, safha safha bugünkü döneme kadar millî irade rejiminin bütün ilke ve gereklerini yerine getirmesi

[58] *Nutuk*, c. 2, s. 567.
[59] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 2, 24.4.1920, s. 31.*

Levent Şahverdi Arşivi

tabiî ve kaçınılmaz bir tarihî akış idi... Bu kaçınılmaz tarihî akışı daha başlangıçta ben de görmüş ve sezmiştim. Ancak, sonuna kadar devam etmiş olan bu sezgimizi başlangıçta bütün yönleri ile açığa vurup ifade etmedik. Gelecekteki ihtimaller üzerinde fazla konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddî mücadeleye hayalî bir macera niteliği verdirebilirdi. Dış tehlikenin yakın etkilerini derinden duyanlar arasında, geleneklerine, düşünce kabiliyetlerine ve ruh yapılarına aykırı olan muhtemel değişmelerden ürkeceklerin ilk anda direnme güçlerini harekete geçirebilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı." [60]

Gene Atatürk, 25 Eylül 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda, saltanatın geleceği ve Büyük Millet Meclisinin saltanat karşısındaki tutumu konusunda şunları söyleme gereğini duymuştur: "Türk milletinin ve onun tek temsilcisi bulunan yüce Meclisin, vatanın ve milletin istiklâlini, hayatını kurtarmaya çalışırken, hilâfet ve saltanatla, Halife ve Sultanla bu kadar çok meşgul olması sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek menfaatlerimiz gereğidir. Eğer maksat, bugünkü halife ve padişaha bağlılık ve sadakattan ayrılmadığını söylemek ve belirtmekse, bu zat haindir. Düşmanların vatan ve millet aleyhinde kullandıkları bir maşadır. Buna halife ve padişah deyince, millet onun emirlerine uyarak düşmanın emellerini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ve yetkilerini kullanması yasaklanmış olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde 'onu tahttan indirip yerine derhal diğerini seçeriz' demek istiyorsanız, buna da bugünün durum ve şartları elverişli değildir. Çünkü tahttan indirilmesi gereken zat, milletin yanında değil, düşmanların elindedir. Onun varlığını yok sayarak bir diğerine itaat etmek tasavvur ediliyorsa, bugünkü Halife ve Sultan haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle bugün olduğu gibi makamında oturup faaliyetini devam ettireceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl gayesini unutup da halifeler dâvasıyla mı uğraşacaktır? Ali ve Muaviye devrini mi yaşayacağız? Özet olarak, bu konu geniş, nazik ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden değildir. Meseleyi kökünden çözmeye girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir." [61]

Görülüyor ki, bu görünüşte başkansız devlet formülü, vaktinden önce saltanat taraftarlarının direnişine yol açmamak, Millî Mücadelenin bütünlüğünü bozmamak açısından yararlı olmuştur. Nitekim bu endişenin ortadan kalkmasından sonra Cumhuriyet ilân edilerek bir devlet başkanlığı

[60] *Nutuk*, c. 1, s. 11.
[61] *Nutuk*, c. 2, s. 385-86.

Levent Şahverdi Arşivi

makamı yaratılmıştır. Atatürk, **Nutuk**'ta Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilânı konusundaki tutumunu eleştirirken, onun "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklinin sakat olacağını kabul etmek" istemediğini, oysa bu hükûmet şeklinin "geçiş dönemi zaruretlerinden olduğunu" çok iyi bilmesi gerektiğini ifade etmiştir[62]. Bu da, sadece başkansız devlet formülünün değil, fakat bütünüyle meclis hükûmeti sisteminin, Atatürk'çe pratik zorunluluklardan kaynaklanan geçici bir rejim olarak düşünüldüğünün kanıtıdır.

3. Siyasal Sorumluluk - Hükûmet Dayanışması:

Bazı yazarlara göre, meclis hükûmeti sisteminde bakanların gerçek anlamda bir siyasal sorumluluğunun olmadığı, hele yürütme organının bağımsız bir politikası bulunmadığına göre kollektif siyasal sorumluluğun hiç söz konusu olmaması gerektiği, dolayısıyla yürütme organında bir dayanışma ve tecanüsün de önem taşımadığı yukarıda belirtilmişti. Konuya bu nitelikler açısından baktığımızda da, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sisteminin, bu teorik meclis hükûmeti modelinden önemli ölçüde saptığı sonucuna varırız. Bir defa, İcra Vekillerinin hem bireysel, hem kollektif sorumlulukları, daha meclisin ilk günlerinden itibaren açıkça kabul edilmiştir. 24 Nisan 1920 tarihli birleşimde Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen ve Büyük Millet Meclisince benimsenen hükûmet teşkilâtı hakkındaki öneri, bunu göstermektedir: "... daima yüce Meclisinizin genel kurulu, işlerin ayrıntılarına kadar fiilen inceleme ve tartışma imkânı bulamayacağından, saygıdeğer heyetinizden ayrılıp tevkil edilecek üyelerin, şimdiki hükûmet teşkilâtına nazaran gereken işbölümü esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken Genel Kurul önünde sorumlu olması, amacı gerçekleştirmeye kâfidir."[63] İcra Vekillerinin bireysel sorumlulukları dışında, Vekiller Heyetinin kollektif sorumluluğunun da benimsenmiş olduğunu gösteren daha pek çok kanıt vardır. Meselâ İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair Kanunun görüşülmesi sırasında Mustafa Kemal Paşa, genelkurmay başkanının hukukî durumundan söz ederken, "kendisinin kabine ile beraber icabında düşmesi gerekir" demiştir[64]. Vekiller Heyetinin tümü hakkında gensoru önergesi verildiği ve sonuçta gene Heyetin tümüne güven gösterildiği durumlar olmuştur[65]. Yukarıda da bir örneği verildiği gibi, İcra Vekilleri

[62] *Nutuk*, c. 2, s. 568.
[63] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 2, s. 31, 37.*
[64] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 8, s. 164.*
[65] Meselâ bk. *TBMM ZC, Devre I, c. 2, İçtima 33, s. 270-80.*

Levent Şahverdi Arşivi

Heyetinin tümü adına Heyet Reisinin Meclisten güven istediği ve aldığı durumlarla da karşılaşılmıştır[66].

İcra Vekilleri Heyetinin kollektif sorumluluğa sahip bir kurul olduğu, Vekiller Heyeti Reisliği yani Başbakanlık müessesesinin de ortaya çıkmış olmasıyla kanıtlanmaktadır. 1921 Anayasasına göre (m. 9) Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyetinin de tabiî başkanı olmakla beraber, "İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler." İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı Kanunda başbakanın doğrudan doğruya Meclis tarafından seçilmesi usûlü kabul olunmuştur. Sözü geçen Kanunun birinci maddesine göre, "İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi tarafından rey-i hafi ve ekseriyet-i mutlaka ile âzâ-yı Meclis meyanından ayrı ayrı intihap olunurlar." Bu Kanunla, vekillerin seçimi konusunda ilk sisteme dönülmüş, yani meclis başkanının aday göstermesi usûlü kaldırılmış bulunmaktadır.Okandan, bu değişikliği, "müesses yeni hukukiî-siyasî nizamın Meclis Hükûmeti sistemine daha fazla yaklaşması" şeklinde yorumlamaktadır[67]. Oysa bizce bu Kanun, Başbakanın Vekiller Heyeti içindeki otoritesini güçlendirmek suretiyle, sistemi parlamanter rejime daha da yaklaştırmıştır[68]. Başbakanın otoritesi, 14 Nisan 1924 tarihli ve 384 sayılı Büyük Millet Meclisi kararı ile ("Heyet-i Vekile Reisinin Vazife ve Mesuliyetleri Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı") daha da güçlenmiştir. Bu karara göre, "Heyet-i Vekile Reisinin İcra Vekilleri Heyetiyle Büyük Millet Meclisi arasında vasıta ve vekillerinin merci-i istişarîsi olduğu, vezaif-i müşterekeden reisin vekillerle beraber mesul bulunduğu kabul edilmiştir"[69]. Bu karar, zaten baştan beri var olan kollektif sorumluluk ilkesini açıkça ifade ettiği gibi, Reisi İcra Vekilleri Heyeti ile Büyük Millet Meclisi arasında bir vasıta ve vekillerin danışma mercii haline getirmek suretiyle, onun durumunu parlâmanter rejimde başbakanın oynadığı role çok daha yaklaştırmıştır. Çünkü bu kararda geçen "vasıta" olmak deyimi, İcra Vekilleri Heyetinin ortak görüşlerini Meclis önünde savunmak anlamına geldiği gibi, vekillerin danışma mercii olmak da, vekiller arasında koordinasyonu sağlama görevini ifade etmektedir. Bu değişikliklerle İcra

[66] Bk. yuk. not 57.

[67] Recai G. Okandan, "Pozitif Amme Hukukumuzun Gelişmesi Bakımından Millî Mücadele Devri ve Onu Takip Eyleyen Merhale, "*Muammer Raşit Seviğ'e Armağan*" (İstanbul, 1956), s. 127.

[68] Aynı görüş, Yavuz Abadan ve Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış* (Ankara, 1959), s. 63.

[69] Gözübüyük ve Kili, a.g.e., s. 92.

Levent Şahverdi Arşivi

Vekilleri Heyeti Reisi, yürütme organının gerçek başı durumuna girmeye başlamıştır. Böylece, adı Devlet Başkanı olmamakla beraber, pratikte devlet başkanlığı fonksiyonlarını yerine getiren bir Meclis Başkanı ile, gene adı Başbakan olmamakla beraber başbakanlık fonksiyonlarını ifa eden bir İcra Vekilleri Heyeti Reisi, yürütmeye, parlâmanter rejimdekine pek benzer iki-başlı (düalist) bir yapı vermiştir[70].

İcra Vekilleri Heyetinin ortak (kollektif) sorumluluğu ilkesinin benimsenmiş olması, kuşkusuz, İcra Vekilleri Heyetinin ortak bir politikaya , yani bir hükûmet programına da sahip olduğu anlamına gelir. Nitekim seçilen ilk İcra Vekilleri Heyeti, bir program hazırlayarak Meclise sunmuştur. İç ve dış politikayla ilgili çeşitli sorunlara değinen bu program, mahiyeti ve içeriği bakımından, parlâmanter rejimlerdeki kabine programlarından hiç de farklı değildi. Bu program, Meclisçe görüşülerek genel bir onayla karşılanmıştır. Meclis,program üzerinde herhangi bir değişiklik yapmış veya İcra Vekilleri Heyetine bu konuda bir direktif vermiş değildir[71].

İcra Vekilleri Heyeti, 18 Eylül 1920 tarihinde de Büyük Millet Meclisine bir program sunmuştur. Bunda, "Heyet-i Vekilenin siyasî, idarî, sosyal, askerî görüşlerini özetleyen ve idare teşkilâtı hakkındaki kararlarını ihtiva eden program"ın Büyük Millet Meclisine takdim edildiği ve bu esaslara dayanılarak hazırlanması gereken kanun tasarılarının da takdim edilmek üzere olduğu belirtilmekteydi. Bu metin de, içeriği yönünden tam bir hükûmet programı mahiyetindeydi. Program üzerinde ne gibi işlem yapılacağı Mecliste tartışmalara yol açmış, bazı milletvekilleri bunun bir komisyona havale edilerek orada incelenmesini önermişlerdir. Buna karşılık Maliye Vekili Ferit Bey, bunun bir kanun tasarısı olmadığını, dolayısıyla komisyona sevkinin gerekmediğini, okunan metnin "hükûmetin siyasî programı" mahiyetinde olduğunu, hükûmetin görüşlerinde ısrar edeceğini ve gerekirse güvenoyu isteyeceğini belirtmiştir. Buna bazı milletvekilleri itiraz etmişlerdir. Meselâ Tevfik Rüştü Bey'e göre,"Hükûmet, gelip burada

[70] Aynı görüş, Abadan ve Savcı, a.g.e., s. 64. Aslında, Başbakanlığın durumunun güçlendirilmesini içeren bu Kanun, büyük ölçüde Meclisteki muhalefetin (İkinci Grubun) çabalarının sonucudur. Atatürk, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "İkinci Grup adını alan muhalifler, olumsuz yoldaki direnmelerini uzun süre denediler. Bakanlar Kurulu'nun seçim şeklini düzenleyen 8 Temmuz 1922 tarihli Kanunla, Bakanların ve Bakanlar Kurulu Başkanı'nın doğrudan doğruya Meclisçe ve gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylece, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'ndan fiilen uzaklaştırılmış olduğum gibi, Bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesi ile ilgili hüküm kaldırılmış oldu." (*Nutuk*, c. 2, s. 449).

[71] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 13, s. 241-46.*

Levent Şahverdi Arşivi

bir program iddia edemez... Hükûmet, Meclisin malı olacak bir program hazırladı. Meclisin malı olan bu program komisyonda incelenecek,çoğunluğun istek ve eğilimlerini temsil edecek bir şekle girecektir... Öyleyse, güven, güvensizlik meselesi söz konusu olamaz. Çünkü bizim karşımızda bir hükûmet olmadığı gibi, biz de Meclis-i Mebusan değiliz. Karşımızda, bir programla çıkmış, bizim dışımızda bir Heyet-i İcraiye yoktur... Biz bunu tadil veya tagyir etmek lüzumunu görür isek, o surette yaparız. O zaman hükûmet de buna aynen itaat ve riayet edecektir." Bu tartışmada Tevfik Rüştü Bey'in fikirlerinin meclis hükûmetinin mantığını, Maliye Vekilinin sözlerinin de parlâmanter rejimin mantığını yansıttığı açıkça görülmektedir. Neticede programın, her komisyondan seçilecek üçer üyeden kurulu özel bir komisyonda incelenmesi kabul edilmiştir [72].

Bu özel komisyonun raporu meclis hükûmeti sisteminin pratikte işleyebilmesinin ne kadar güç olduğunu gösteren ilginç bir belgedir. Bu raporda, programın ilkin Büyük Millet Meclisinin programı olarak ifadesinin düşünüldüğü; ancak "bir mecliste bütün üyelerin inançlarını bir noktada toplayıp birleştirmenin mümkün olmaması ve fikir ve inançlardan fedakârlığın caiz bulunmaması sebebiyle, bir partinin bütün üyelerince kabul edilmiş bir program şeklinde Büyük Millet Meclisinin bir programı ortaya atılmak kabil olamayacağı ve birçok lüzumsuz tartışmalara da meydan verileceği" gerekçesiyle bundan vazgeçildiği belirtilmiştir. Böylece, programda kanun konusu olması gereken hususların ayrıca kanun tasarıları şeklinde Meclise sevkedilmesi gerektiği; Büyük Millet Meclisinin dayandığı ilkeler ve izlediği amaçlara ilişkin "maksat ve meslek" başlıklı bölümünün ise bir bildiri şeklinde yayınlanması kararlaştırılmıştır [73]. Gerçi bu örnek-olayda hükûmet programı üzerinde bir güvenoyuna başvurulmamıştır ama, Meclisin kendisinin bir siyasal program meydana getirmesinin güçlüğü, hatta imkânsızlığı da çok iyi kanıtlanmıştır.

Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde İcra Vekilleri Heyetinin bir ortak sorumluluğunun ve ortak politikasının bulunması, bu heyet içinde belli ölçüde bir tecanüs ve dayanışmanın varlığını da zorunlu kılmıştır. Daha Meclisin ilk günlerinde İcra Vekillerinin seçim şekli üzerindeki kanun görüşülürken, Lâyiha Komisyonu Başkanı Celâleddin Arif Bey şu açıklamayı yapmıştı: "... bir kabinede veya bir icra heyetinde mevcut olan ve birlikte çalışacak olan zevatın içtihat nokta-i nazarından bir ahenk teşkili

[72] *TBMM ZC, Devre I, c. 4, İçtima 67, s. 179-86.*
[73] *TBMM ZC, Devre I, c. 5, İçtima 99, s. 368-72.*

Levent Şahverdi Arşivi

lâzım gelir. Ahenk olmayacak ise, Mütareke'den şimdiye kadar yapmış olduğumuz kabineler gibi, ahenksizlikten her birinin ömrü bir iki aylık ömür olur ve neticesinden millet mutazarrır olur... Bundan dolayıdır ki, yüce Meclisiniz tarafından seçilecek zevat arasında belki ahenk tamamiyle kurulamaz ve bazı noktalarda birtakım uyuşmazlıklar çıkar. Ve onun için ne yaptık? Onun için kabul ettiğimiz esas, onu hal ve fasledecek merci yine yüce Meclisiniz olur. Her iki tarafı dinler, dinledikten sonra, hakkı sabit olan veyahut isabetsizliği sabit olan zat, ya mevkiiini muhafaza eder, yüce Meclisin kendisine yapacağı teklifi kabul eder veyahut kendi inanç ve fikrinde ısrar edecek olursa istifa eder, çekilir." [74]

Bilindiği gibi bu esas, İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair 3 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinde yer almıştı. Ne var ki, bu madde genellikle teoride kalmış, hükûmet içinde bir uyumsuzluk olması halinde, parlâmanter rejimlerde olduğu gibi uyumsuzluğa neden olan vekilin istifası yolu çok daha sık işlemiştir. Meselâ Dahiliye Vekili Câmi Bey, bir gensoru sonucunda Meclisten güven almasına rağmen birkaç gün sonra istifa etmiş, bu istifanın kabinedeki uyumsuzluktan ileri geldiği Mecliste ifade olunmuştur [75]. Aynı şekilde, Adliye Vekili Celâleddin Arif Bey, 24 Ocak 1921'de, Anayasanın bazı noktalarını siyasî ve vicdanî kanaatleriyle bağdaşır görmediği gerekçesiyle vekillikten istifa etmiştir [76]. Bilindiği gibi, İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair Kanunda 4 Kasım 1920'de yapılan değişiklikle vekillerin meclis reisi tarafından gösterilecek adaylar arasından seçilmesi hükmünün getirilmesi de, hükûmet içinde ahenk ve dayanışmayı arttırma amacına yöneliktir [77]. Birinci Büyük Millet Meclisi dönemindeki hükûmet dayanışmasını, 1924 Anayasası üzerindeki Meclis görüşmelerinde Anayasa Komisyonu sözcüsü Celâl Nuri Bey şöyle değerlendirmiştir: "Eskiden her vekil ayrı ayrı intihap edildiği halde yine bizzarure, biliztırar aralarında bir tesanüt olmak lâzım geliyordu. Çünkü Meclise arz olunan mazbatalar Heyet-i Vekilenin müşterek imzasını ihtiva etmek lâzım geliyordu" [78].

Görülüyor ki, Birinci Büyük millet Meclisi döneminde İcra Vekilleri Heyetinin ortak bir sorumluluğu, ortak bir politikası olmadığı ve hükûmet içinde dayanışmanın mevcut veya gerekli bulunmadığı iddialarının hukukî

[74] *TBMM ZC, Devre I, c. 1, İçtima 8, s. 157.*

[75] *TBMM ZC, Devre I, c. 2, İçtima 34, s. 288.*

[76] *TBMM ZC, Devre I, c. 7, İçtima 137, s. 361.*

[77] Bu kanun değişikliği üzerindeki görüşmeler için, bk. TBMM ZC, Devre I, c. 5, İçtima 94, s. 260-67.

[78] A. Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri* (Ankara, 1957), s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

dayanağı yoktur[79]. Aksine, sistem, parlâmanter rejimdekinden hiç farklı görünmeyen siyasal sorumluluk kuralları içinde işlemiştir. İcra Vekilleri Heyeti, Büyük Millet Meclisinin basit bir ajanı, pasif bir yürütme komitesi olarak kalmamış, Büyük Millet Meclisini yönlendirici bir siyasal liderlik fonksiyonu ifa etmiştir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Büyük Millet Meclisinin 5 Mayıs 1922 tarihli birleşiminde, Başkumandanlık Kanununun süresinin uzatılmamış olması karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın tutumudur. Mustafa Kemal Paşa, 6 Mayıs tarihli gizli oturumda bu konuda şunları söylemiştir: "Yüce Meclisin, başkomutanlığın gereğine inandığına şüphe olmamakla birlikte, muhalefetin hiçbir temele dayanmayan tutumu, meclis kararının istenilmeyen bir şekilde çıkmasına yol açtı. Bunun sonucu ne oldu Efendiler, biliyor musunuz? Başkomutanlık iki gündür belirsiz bir durumda ve boşluktadır. Şu dakikada ordu komutansızdır. Eğer ben bu orduya komuta etmekte devam ediyorsam, kanunsuz olarak komuta ediyorum. Mecliste beliren oy sonuçlarına göre hemen komutadan el çekmek isterdim. Başkomutanlığın sona erdiğini hükûmete bildirdim. Fakat, önlenmesi imkânsız bir felâkete meydan vermeme mecburiyeti ile karşı karşıya geldim. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bunun için **bırakmadım, bırakamam ve bırakmayacağım.**" Bu kararlı tutum karşısında Büyük Millet Meclisi, 11 ret ve 15 çekimsere karşı, 177 oyla Başkomutanlık Kanununun süresinin uzatılmasına karar vermiştir[80].

4. Kanun Yapma Alanında İcra Vekilleri Heyetinin Rolü:

İcra Vekilleri Heyetinin siyasal liderlik rolü, sadece genel politika konuları ve yürütme işleriyle sınırlı kalmamış, Heyet, kanunların yapılması alanında da bir parlâmanter hükûmet gibi, Büyük Millet Meclisine büyük ölçüde yön vermiştir. Yaptığımız bir hesaplamaya göre, Büyük Millet Meclisinin açılışından 28 Şubat 1921 tarihine kadar geçen süre içinde kanunlaşan 104 metinden 83'ünün (% 79.8) kökeni İcra Vekilleri Heyeti tasarısı, ancak 21'i (% 20.2) meclis üyelerince verilen tekliflerdir.

[79] Bu tür iddialara Recai G. Okandan'un şu görüşleri örnek gösterilebilir: "... bu heyete dahil âzalar arasında herhangi bir siyasî tesanüt ve tecanüs ve keza bunlar tarafından takip olunacak müşterek bir siyasî program ve bundan tevellüt edecek müşterek bir siyasî mesuliyet de mevzuubahs değildir." Okandan'a göre bu durum, 1921 Anayasasının kabulünden sonra da devam etmiştir. Bu Anayasaya göre de İcra Vekilleri için "ne bir serbestî, ne takip edecekleri bir müşterek siyasî program ve ne de müşterek bir siyasî mesuliyet mevzuubahstir." ("Pozitif Amme Hukukumuzun Gelişmesi Bakımından Millî Mücadele Devri ve Onu Takip Eyleyen Merhale," s. 125-26).

[80] *Nutuk*, c. 2, 447-48.

Levent Şahverdi Arşivi

5. Yürütmenin Meclis Üzerinde Etkileme Araçlarının Olmaması:

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti döneminde İcra Vekilleri Heyetinin, Meclisin çalışma süresini tesbit, Meclisi tatile sokma ve özellikle onu feshetme yetkilerinin olmadığı açıktır. Eğer meclis hükûmeti sistemi ile parlâmanter rejim arasındaki temel farkı, fesih yetkisinin var olup olmamasında görecek olursak, bu özellik, Birinci Büyük Millet Meclisi dönemini bir meclis hükûmeti olarak vasıflandırmamız için yeterlidir. Ne var ki, meclis hükûmetini tanımlamaya çalışan yazarlardan hiçbiri, bu niteliği tek başına iki hükûmet sistemini ayırt etmeye yetecek bir fark olarak görmemiş, buna yukarıda açıkladığımız daha birçok unsurları da eklemişlerdir. Nitekim Birinci Büyük Millet Meclisi dönemini tereddütsüzce bir meclis hükûmeti olarak nitelendiren anayasa ve kamu hukukçularımız, fesih yetkisinin gene mevcut olmadığı 1924 Anayasası rejimini bir meclis hükûmeti değil, meclis hükûmeti ile parlâmanter rejim arasında bir karma sistem olarak nitelendirmişlerdir[81]. Gene bütün hukukçularımızın "yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan bir parlâmanter rejim olarak tanımladıkları 1961 Anayasası rejiminde de fesih yetkisi, mevcut olmakla birlikte, pratikteki gerçekleşme olasılığını son derece zayıflatan birtakım şartlara bağlanmıştır. Aslında parlâmanter rejimlerde de fesih yetkisinin, günümüzde yasama-yürütme dengesini sağlayacak bir araç niteliğini koruduğu söylenemez[82].

6. Birinci Büyük Millet Meclisi Döneminde Çoğunluğun Yönetimi:

Bilindiği gibi Birinci Büyük Millet Meclisinde siyasal parti grupları yoktu. Meclis üyeleri, milletin bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü temel hedefleri üzerinde oybirliği içinde bulunmakla birlikte, bunun dışındaki hemen her konu üzerinde ciddî görüş ayrılıkları vardı. Üyelerin bir siyasal parti program ve disiplinine bağlı olmamalarından doğan sakıncalar, kısa zamanda kendisini göstermeye başladı. Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği gibi, "zaman geçtikçe, Mecliste ortaklaşa bir çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler belirmeye başladı. En basit konularda oylar dağılıyor,

[81] Başgil, a.g.e., s. 445-47; Hüseyin Nail Kubalı, *Türk Esas Teşkilât Hukuku Dersleri* (İstanbul, 1960), s. 166; Abadan ve Savcı, a.g.e., s. 75-79; Okandan, "Pozitif Amme Hukukumuzun Gelişmesi Bakımından Millî Mücadele Devri ve Onu Takip Eyleyen Merhale," s. 129-30.

[82] Güneş, a.g.e., s. 90; Ergun Özbudun, *Parlâmanter Rejimde Parlamentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları* (Ankara, 1962), s. 5-8.

Levent Şahverdi Arşivi

Meclisten iş çıkamıyordu... Mevcut grupları birleştirmek veyahut mevcut gruplardan birini destekleyerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ancak, bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe doğrudan doğruya benim el atmam zarurî olmaya başladı. Nihayet, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü iki noktadan ibaretti. Birinci nokta şuydu: Grup, Misak-ı Millî ilkeleri çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklâlini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak, memleketin resmî ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktır. İkinci nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanununun koyduğu ilkeler çerçevesinde, sırasıyla şimdiden tesbite ve hazırlamaya çalışacaktır." [83] Böylece, 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kuruldu ve Mustafa Kemal Paşa grup başkanlığına seçildi. "Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin devam ettiği sürece, hükûmetin görev yapmasına yardımcı olabilmiştir." [84] Bir süre sonra da, bu gruptan kopan bazı muhalif üyeler tarafından bir "İkinci Grup" kuruldu [85]. Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, bu iki siyasal grubu ayıran çizgi çok açık değildi. Her iki gruba da mensup olmayan üyeler bulunduğu gibi, bir grubun bazı üyelerinin birtakım oylamalarda diğer grubun çoğunluğu ile beraber hareket ettiği durumlar görülüyordu. Bu nedenle bazı oylamalar, İkinci Grubun düşüncelerine uygun düşecek biçimde sonuçlanmıştı [86]. Bununla birlikte sayıca daha üstün olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, genellikle meclis çalışmalarına hâkim olmuş ve İcra Vekilleri Heyetine gerekli siyasal desteği sağlamıştır.

Görülüyor ki, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminin hükûmet sistemi, görünüşte taşıdığı meclis hükûmeti niteliklerine rağmen, uygulamada

[83] *Nutuk, c. 2, s. 403-405.*

[84] *Nutuk, c. 2, s. 405.*

[85] *Nutuk,* c. 2, s. 429-30.

[86] Frederick W. Frey'ın hesaplamasına göre, Birinci Grup adıyla da anılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun 197 üyesine karşılık, İkinci Grubun 118 üyesi vardı. 122 milletvekili de gruplardan hiçbirine bağlı görünmüyordu: *The Turkish Political Elite* (Cambridge, Mass., 1965), s. 307. İkinci Grup hakkında keza bk. Michael M. Finefrock, "The Second Group in the First Turkish Grand National Assembly, "*Journal of South Asian and Middle Eastern Studies,* c. 3 (Fall 1979), s. 3-20; Sabahaddin Selek, *Anadolu İhtilâli* (İstanbul, 1966), c. 2, s. 220-24.

Levent Şahverdi Arşivi

parlâmanter rejimin mantığına ve kurallarına uygun biçimde işlemiş, İcra Vekilleri Heyetinin Mecliste sahip olduğu siyasal çoğunluk, ona gerekli otoriteyi ve liderlik rolünü sağlamıştır. Salt hukuk plânında bile, İcra Vekillerinin bireysel ve ortak sorumluluklarının kabul edilmesi gibi önemli noktalarda meclis hükûmeti sisteminin ruhundan sapılmıştır. Kanımızca bu ilginç dönem, meclis hükûmeti modelinin pratikte gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu ileri süren yazarlara hak verdirecek niteliktedir.

THE LEGAL NATURE OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY GOVERNMENT

(Summary)

The author describes the system of government in operation during the First Turkish Grand National Assembly period (1920-23). Challenging the longstanding notion that this system provided a "pure example" of the assembly government system, he analyzes certain major departures from the assembly government model.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ONUNCU YIL NUTKU'NUN SON ŞEKLİ

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetiyle 29 Ekim 1933 günü Atatürk'ün Türk milletine hitaben yaptığı ünlü konuşmanın müsveddesi çeşitli gazete, dergi ve kitaplarda yayımlanmıştır. Kurşun kalemle yazılan bu müsvedde, daha sonra daktilo edilmiş, Atatürk tarafından üzerinde -mürekkepli kalemle- bazı düzeltme ve ilâveler yapılarak son şeklini almıştır. 29 Ekim 1933 günü Atatürk, konuşmasını -elinde tuttuğu- dört sayfalık bu metin üzerinden yapmıştır. Söz konusu konuşma metninin tıpkıbasımını ilk defa yayımlıyoruz.*

Türk Milleti;

Kurtuluş savaşına başladığımızın, 15 inci yılındayız. Bugün, Cumhuriyetimizin, 10 uncu yılını doldurduğu, en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın, en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım;

Az zamanda, çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyetidir. Bundaki muvaffakiyeti, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak, azimkârane yürümesine borçluyuz.

Fakat, yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz [1]. Çünkü, daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.

Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi, en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce, zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız, daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da, muvaffak olacağımıza şüphem yoktur.

* *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu: 75-4, Dosya: 82, Fihrist: 12/2-5*

[1] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: II'de *görmeyiz* şeklinde yazılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Cumhuriyetin 10. yıldönümü münasebetiyle 29 Ekim 1933 günü Ankara'da geçitresmini izlerken.

Levent Şahverdi Arşivi

- I -

A	V-5
D	82
F	12-2

Türk Milleti ;

Kurtuluş savaşına başladığımızın, 15 inci yılındayız .

Bu gün ; Cümhuriyetimizin, 10 uncu yılını doldurduğu, en büyük bayramdır :

Kutlu olsun !

Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın, en derin sevinci ve heyecanı içindeyim .

Yurttaşlarım ;

Az zamanda, çok ve büyük işler yaptık . Bu işlerin en büyüğü , temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cümhuriyetidir . Bundaki muvaffakıyeti, milletin bir ve beraber olarak, azimkârane yürümesine borçluyuz .

Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü okuduğu 10. yıl nutkunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

A	V - 5
D	8 2
F	12-3

Fakat , yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz . Çünkü ; daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz :

Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız . Milletimizi, en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız . Millî kültürümüzü , muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız .

Bunun için, bizce, zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşedici zihniyetine göre değil , asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir . Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız , daha az zamanda, daha büyük işler başara cağız . Bunda da, muvaffak olacağımıza şüphem yoktur .

Çünkü ; Türk milletinin, karakteri yüksektir; Türk milleti çalışkandır ; Türk milleti zekidir .

Çünkü; türk milleti, Millî birlik ve beraberlik ile güçlükleri yenmesini bilmiştir.

Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü okuduğu 10. yıl nutkunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

A	I - 5
D	82
F	12-54

Ve çünkü ; Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda , elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir . Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin, tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir . Bunun içindir ki , milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını , fıtrî zekâsını , ilme ve Millî Terbiye ülkü bağlılığını ve güzel sanatlara sevgisini, mütemâdiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek, inkişaf ettirmek, millî ülkümüzdür .

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü , onu , bütün beşeriyette , hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî vazifeyi yapmakla, muvaffak kılacaktır .

Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü okuduğu 10. yıl nutkunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

A	V - 5
D	82
F	12 - 5

Büyük Türk Milleti !

15 yıldanberi, giriştiğimiz işlerde, muvaffakıyet vadeden çok sözlerimi işittin . Bahtıyarım ki , bu sözlerimin hiç birinde, milletimin , hakkımdaki itimadını sarsacak, bir isabetsizliğe uğramadım .

Bu gün , aynî inan ve katiyetle söylüyorum ki ; millî ülküye , tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin, büyük millet olduğunu, bütün medenî âlem, az zamanda , bir kerre daha , tanıyacaktır . asla şüphem yoktur ki , Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti , bundan soraki inkişafı ile , âtinin yüksek medeniyet ufkundan, yeni bir güneş gibi doğacaktır .

Türk milleti !

Ebediyete akıp giden her 10 senede-, bu büyük millet bayramını , daha büyük şereflerle , saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlulamanı, gönülden dilerim.

Ne mutlu Türküm diyene

Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü okuduğu 10. yıl nutkunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

THE FINAL FORM OF THE SPEECH DELIVERED BY ATATÜRK ON THE OCCASION OF THE 10th ANNIVERSARY OF THE TURKISH REPUBLIC

(Summary)

A reproduction in facsimile of the Wellkown Speech delivered by Atatürk on 29th October 1933, on the occasion of the tenth anniversary of the fondation of the Turkish Republic.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNDE LÂİKLİK

Prof. Dr. AHMET MUMCU

I. Giriş

Lâiklik ilkesi, Atatürk İnkılâpları arasında bir zamanlar belki de en çok tartışılmış olanıydı. XIX. Yüzyıldan başlayarak Türk toplumunda lâik düşünceyi doğuracak ilk duygular ve eylemler yavaş yavaş gelişmiştir. Ama bu gelişme, örneğin Türkçülük akımının gelişmesi gibi güçlü ve etkili değildir. Lâiklik, gerçek niteliği anlaşılmadan, gizli bir duygu biçiminde, özellikle XX. Yüzyıl başındaki sayıca çok sınırlı bir aydın kesiminin zihinlerinde belirmişti. Bilindiği gibi, bu belirsizliği tam anlamıyla inkılâpçı bir hareketle sona erdirip Türk toplumuna lâikliği getiren Atatürk'tür.

Cumhuriyet düşüncesi de başlangıçta toplumumuza oldukça yabancı idi. Ama bugün tam anlamı ile yerleşip kökleştiğini görüyoruz. Lâiklik ise tam bin yılın verdiği alışkanlıklara bir süre daha yabancı gelmiştir. Bu nedenle lâiklik, bir yandan siyasal, toplumsal, modern koşullara uyması bakımından benimsenme yolunda iken, bir yandan yukarıda belirttiğimiz sebep, ilkenin bir süre çeşitli yönlerden tartışılmasına yol açmıştır.

Lâiklik, yarım yüzyıldan beri siyasal ve hukuksal bakımdan Türk Devletinin baş temellerindendir. Bir anayasal gerçektir. Bir olgudur. Öyle ise bu olguyu hukuk cephesinden de incelemekte yarar vardır.

Lâiklik, Türk devlet yaşamına ancak Cumhuriyetle birlikte girmiştir ve doğal olarak gelişimi de hep bu rejim içinde sürmüştür ve sürmektedir. Ama hukuk açısından ana gelişme 1937 yılında sona ermiş sayılabilir. Böylece, inceleyeceğimiz dönem lâikliğin devlete girmesini ve sonra gelişerek hukuksal bakımdan en üstün aşamasına gelmesini kapsamaktadır.

Bu dönemi tam anlamıyla ve bütün yönleri ile bir kısa makale içinde tanıtmak imkânsızdır. Bu dönem içinde çıkmış her hukuksal metin ve doğurduğu tepkiler ayrı bir araştırmanın, hatta araştırmaların konusu olabilir. Sadece halifeliğin kaldırılmasını, yahut Serbest Fırka'yı düşünmek bile yetişir. Ancak, yalnız lâikliğin değil, bütün Türk İnkılâbının kendi ölçüleri içinde ilke olarak tamamlandığı kabul edilen 1937 yılına değin, konumuzu ana çizgileriyle de olsa toparlamak gereklidir. Böylece bu kısa makalede lâiklik ilkesinin Türk Devleti'nin yapısına nasıl girdiğini ve nasıl geliştiğini ana çizgileriyle gösteriyoruz. İlkenin yerleşme aşamalarında çıkan tepkiler ise daha kısa olarak belirtilecektir. En sonda da özet olarak, bu

Levent Şahverdi Arşivi

ilkenin devletimizde nasıl korunma altına alındığını belirterek yazımızı sonlandıracağız.

II. Cumhuriyet Öncesine Bir Bakış

Millî Mücadele'nin başlaması, yeni Türk Devletinin kurulması ve sonra zafere kadar uzanan günlerde, lâiklik ilkesinin yerleşmesine hazırlık niteliğinde bazı adımlar atılmıştır. Bunları kısaca gözden geçirmek gerekmektedir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan önce, Ulusal Kurtuluş Savaşının başlangıcını ilân eden tüm kongrelerde, esas amacın Osmanlı Devletini kurtarmak olduğu belirtilmiştir. TBMM'nin açılışının öncüsü ve en örgütlü son kongrede, Sıvas Kongresi'nde, tahlif (antiçme) formülü şöyleydi:

"Makam-ı Celil-i Hilâfet ve Saltanata, İslâmiyete, Devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip etmeyerek... çalışacağıma... namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billâh." [1]

Bu antiçme formülünden başka, Reis Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamasına göre Kongrede, "vatana, millete, devlete ve dine hizmetten başka bir maksat" beklenmemektedir [2]. Bu hava içinde, yedi ay sonra TBMM açılmıştır.Ancak, TBMM'nin açılması kanımıza göre, Mustafa Kemal Paşa'nın içinde "millî bir sır" gibi taşıdığı ülkülerini gerçekleştirmek yolunda ilk basamaklardan biridir. Şimdi bu nokta üzerinde biraz duralım: Osmanlı Devleti'nin yaşam gücüne sahip olmadığını, pek çok Türk aydını gibi, Mustafa Kemal Paşa da anlamıştı. Ama O, bu İmparatorluğun yıkılmasından sonra ne yapmak gerektiğini saptamıştı: Daha, büyük yıkımın gelip gelmeyeceği kesinlikle belli değilken, 1916 yılında, "tesettürün lağvı, hayat-ı içtimaiyyenin ıslahı, kadınlara serbestî vermek" gibi ilkelerin devlet yaşamına egemen olması gerekliliğini etrafındaki subaylara telkin ediyordu [3]. Sıvas Kongresinden önce, Mazhar Müfit Kansu'ya söyledikleri ünlüdür: "Cumhuriyet kurulacak, Hanedan üyeleri hakkında gereken işlem yapılacak, tesettür ve fes kalkacak, Lâtin Harfleri kabul edilecek." [4]

[1] Sıvas Kongresi Tutanakları (Haz: İĞDEMİR, Uluğ), Ankara 1969, s. 5, 3.

[2] Aynı Kitap, 6.: Ayrıca, Kongre Mukarreratına göre "Hükümet-i Osmaniyenin tehlike-i inhilâline karşı Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniyenin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle..." Bk.: TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1952, s. 514.

[3] Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Teşrinisani 1332 Çarşamba gününde (22.11.1916) Bitlis'te yazdığı not. Bk.: Atatürk'ün Hatıra Defteri, (Haz.: TEZER, Şükrü), Ankara 1972, s. 75, 76.

[4] KANSU, Mazhar Müfit: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, Ankara 1966, s. 130 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Nutkunda da belirttiği gibi, "Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi medlûlü kalmamış birtakım bîmanâ elfazdan ibaretti... Bu vaziyet karşısında tek bir karar vardı: ...Hâkimiyet-i Milliyeye müstenid, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek.." [5]

Bu duruma göre Mustafa Kemal Paşa, kendi kafasındaki lâiklik anlayışını zaman elverdikçe uygulayacaktır. Bu bakımdan, "dine hizmet, halifeye, padişaha bağlılık" gibi, gerekli gördükçe söylediklerinin, kendi programı açısından gerçeği yansıtmadığı apaçıktır. Nitekim, TBMM açılır açılmaz, lâiklik anlayışına gidişe esas olabilecek bazı kararlar almış, ama bunlar, 1921 Anayasasına kadar belli bir yöne girememiş ve bazen bu kararların tersi başka ilkeler ortaya atılmıştır. Bu kararsızlığı şu iki örnek en iyi biçimde aydınlatır sanırız:

İlk günlerde TBMM şu kararı almıştı: "Mecliste toplanan millî iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmak esas amaçtır. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur... Padişah ve Halife altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman Meclis'in düzenleyeceği esaslar içinde durumunu alır" [6]

Çok ilginç olan bu karar, dinsel otoriteyi taşıyan Halifeyi, ulusal egemenlikçe kayıt altına almayı hedef tutuyor. Buna karşılık bir süre sonra çıkartılan Nisab-ı Müzakere Kanunu, -ki bir anayasal düzünlemedir- 1. Maddesinde şöyle demektedir:

"Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istiklâlinden ibaret gayesinin husulüne kadar... inikat eder" [7]

Bu duruma göre, Nisab-ı Müzakere Kanunu TBMM'nin amacını belirtmiş ve etkinliğini sınırlamış, halifelik ve saltanat kurumu, gene üste çıkmıştır [8].

20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasası ile, TBMM bu konudaki kavram karışıklığına son vermiş gözükmektedir. 1. Maddesinde, "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir" diyen bu Anayasa, TBMM'ni tekrar saltanat ve belki de halifelik makamlarının üstüne çıkarmış bulunmaktadır.

[5] NUTUK, I. İstanbul 1950, s. 12.

[6] Bk.: MUMCU, Ahmet: Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara 1976, s. 56.

[7] Nisab-ı Müzakere Kanunu, Kanun No. 18, 5 Eylül 1336 (1920). DÜSTUR, Tertip III, Cı s. 57.

[8] Gerçekten, bu Kanun'un çıkarılmasından önceki uygulamalarda da "Saltanat ve Halifeliğe bağlılık" TBMM'nin tüm çalışmalarını vurgulayan önemli bir ilke idi.

Levent Şahverdi Arşivi

En basit anlamıyla "Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" [9] biçiminde tanımlanan lâikliğin, kuşkusuzdur ki bu Anayasa ile kabul edildiği söylenemez. Kamu özgürlükleri, bu arada doğal olarak "inanç, vicdan ve ibadet" özgürlükleri bu metinde yoktur. 1876 Anayasasında yer alan, Devlet dininin İslâm olduğu hakkındaki hüküm (Madde 12), 1921 Anayasasına geçmemiştir. Ancak bunun, büyük bir önemi yoktur. Çünkü hem 1876 Anayasasının 1921 Anayasasına aykırı olmayan hükümleri yürürlükte idi hem de 7. Maddede yer alan hüküm ile Münferit Madde hükmü, yeni Türk Devleti'nin dininin "İslâm" olduğunu açıkça belirtmekteydi. [10]

1921 Anayasası gerçi, "Madde-i Münferidesinde" Nisab-ı Müzakere Kanununun 1. Maddesinden bahsetmekte ise de bu, gayet bilinçli bir biçimde, salt toplantı usulünü açıklamak için kullanılmıştır. Böylece 1921 Anayasası ile, lâiklik ilkesinin kabul edildiği kesinlikle söylenemezse de, millî iradenin saltanat ve hilâfet üzerine çıkarılması çabası önemli bir adım sayılmak gerektir.

1921 Anayasasından sonra TBMM içinde iyice su yüzüne çıkan gruplaşmalar sonucu, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde "Birinci Grup"un kurulduğu bilinmektedir. Birinci Grup'un "Madde-i Esasiye ve Dahilî Nizamnamesinde" artık padişah ve halifeyi kurtarma amacından söz edilmediği görülmektedir [11]. Böylece, yeni Türk Devletini yönetmede ilk plânda söz sahibi olan kadronun da yavaş yavaş, benimsenen ilk hedeften uzaklaştığı anlaşılıyor.

Bu hava içinde çalışan Birinci TBMM'nin, kesin zafere ulaşıldıktan sonra, özellikle Saltanat Makamına karşı derin bir kin beslemeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim, İstanbul Hükümetinin de İtilâf Devletlerince barış görüşmelerine çağrılması ve Tevfik Paşa'nın Ankara Hükümetine bu yolda "ortaklaşa" davranılmasını önermesi üzerine TBMM'nde çok coşkun görüşmeler yapılmış, sonunda bilindiği gibi 1/2 Kasım 1922 gecesi saltanat kesin olarak kaldırılmıştır [12]. Bundan daha önce alınan 30 Ekim 1922 tarihli kararda (Karar No: 307) İstanbul'daki Padişahlığın madum olduğu ve "Türk Hükümetinin hakk-ı meşruu olan Makam-ı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağı" belirtiliyordu [12]. Bu karara karşı öylesine

[9] En yeni ve modern, büyük MEYER Ansiklopedisinin dahi tanımı böyledir. Bk.: Meyers Enzyklopädisches Lexion, Ed. 14, Mannheim 1975, s. 565.

[10] Madde 7. Ahkâm-ı Şer'iyyenin tenfizi... Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamet tanziminde... ahkâm-ı fikhiyye ve hukukiyye ile adap ve muamelât esas kılınır.

[11] TUNAYA, Siyasî Partiler, 535 vd.

[12] Düstur, III. Tertip, C 3, s. 149.

Levent Şahverdi Arşivi

büyük bir tepki doğdu ki, sonuçta daha kesin ve etraflı yeni bir karara varılması gereği doğdu. Mustafa Kemal Paşa'nın Karma Komisyon'da yaptığı ünlü konuşmasından sonra, üyeler seslerini çıkarmadılar ve 1 Kasım gecesi Genel Kurul'da yapılan görüşmeler sonucunda daha etraflı bir yeni kararla saltanat kesinlikle kaldırıldı [13]. Kararda, saltanatın kaldırılması için ileri sürülen gerekçe, Padişahın vatana ihanet ettiği ve ayrıca TBMM'nin temsil ettiği ulusal iradenin üstünde hiçbir gücün bulunamayacağı ilkesinin tanınması idi. Gene bu son kararda, daha önce gösterilen "Halife'yi kurtarma" hedefinden vazgeçilmiş ve "Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfetin istinatgâhıdır" denilmiştir.

TBMM'ne bu kararı aldırabilmek için, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1922 günü, Genel Kurul önünde yaptığı konuşma çok ilginçtir. Kanımızca, lâiklik ilkesine geçişin ilk önemli adımı sayılacak bu konuşmada Başkomutan, TBMM'ni şu gerekçeyle ikna etmiştir [14]: "Selçuklu Devleti, görkemli, büyük bir imparatorluktu. Bu devletin hükümdarları Bağdat'taki Abbasî Halifesini de etkileri altına aldılar. Bir süre sonra şöyle bir durum ortaya çıktı: Türk Hakanı muazzam Türk Devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Öyle ise ulusal egemenliği temsil eden TBMM ile halife yan yana bulunabilir ve Selçuklular halifeyi nasıl etki altına almışlarsa TBMM de halifeyi seçer..."

Çok gerçekçi olan bu mantık karşısında saltanat kaldırılmış ve halifeyi seçme yetkisi de TBMM'ne verilmiştir. Bu önemli olayın kısaca tahlilini yaparsak şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Osmanlı Padişahı hem dinsel hem de dünyasal niteliği olan bir kimse idi. Şimdi egemenlik kesinlikle TBMM'ne geçiyor ve dinsel saygınlık alâmeti olan halifeyi de bu meclis seçiyor. Yani Halife, ulusça seçilmiş oluyor. Bu, belki ilk dört halifenin seçimle iş başına gelmesi yöntemine kısmen uymaktadır da; başka bir deyişle, halifelik makamının başına gelme yöntemi biraz daha İslâmlaştırılmış sayılabilir. Ama bunun dışında, saltanatın kaldırılmasını lâikliğe doğru atılmış önemli bir adım olarak görmek de mümkündür; zira Osmanlı Devletinin teokratik yapısında çok önemli bir öge ortadan kaldırılmış, halife "boşlukta" bırakılmıştır. Ama tabiî daha, lâiklikten çok uzaktayız.

[13] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hukuk-i hâkimiyet ve hükümranînin mümessil-i hakikisi olduğuna dair heyet-i umumiye kararı. No. 308, 1/2 Kasım 1922. Bk.: Düstur, III. Tertip, C 3, s. 152-153.

[14] Bk.: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, İstanbul 1945, s. 261 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

III. Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Lâiklik Yolundaki Aşamalar.

1. Cumhuriyetin ilânı:

Cumhuriyetin ilânı, ünlü tarihçi Abdurrahman Şeref Bey'in dediği gibi, "doğmuş olan bir çocuğun adını koymaktan başka" bir şey değildir [15]. Ancak konumuz açısından bu olayın iki önemli yanı vardır: Birincisi, Cumhuriyet biçiminin 1921 Anayasasına girmesi için yapılan değişiklikte, 2. Maddenin yeni ifadesidir: "Türkiye Devletinin dini, Din-i İslâmdır." Dikkate değen bir nokta, bu değişikliğin "tavzihan" yapılmasıdır. [16] Başka bir deyişle, 1921 Anayasasında "unutulan" bir önemli hüküm şimdi yerine konulmaktadır. Böylece, Cumhuriyetin ilânı ile, biçimsel açıdan da olsa, lâikliğe doğru bir gidiş bulunmadığı ileri sürülebilir. Olayın ikinci önemli yanı ise, bu yeni anayasal hükmün, yani devletin dini hakkındaki hükmün, gelecekte belki geçerliliğini yitireceği endişesi altında, Cumhuriyetin ilânına karşı bazı önemli çevrelerin gösterdiği büyük tepkidir. Halifenin yandaşları, saltanat kaldırıldığı zaman böylesine bir tepki göstermemişlerdi; zira halifelik aynı hanedana bırakılmıştı. Şimdi, yeni kadronun durumunu sağlamlaştırması bu çevrelerde, gidişin hızlandığı yolunda bir izlenim uyandırdı.

2. Halifeliğin Kaldırılması.

Nitekim, Cumhuriyetin ilânıyla, sözü geçen çevreler, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından bazıları Halifenin etrafında kilitlenmeye başladılar. Cumhuriyetin ilânından birkaç hafta geçmemişti ki, 24 Kasım 1923 tarihinde Ağa Han ile Emir Ali'nin, Halifelik Makamının korunması, bu makamın saygınlığının artırılması yolundaki ünlü mektubu yazdıkları anlaşıldı. 5-6 Aralık 1923 günleri İstanbul basını da bu mektubu yayınladı. [17] İki Şiî liderin, Sünnî bir halifeliğin savunuculuğunu yapmaları garabeti, galiba o günlerde pek anlaşılamamıştı. Böylece halifelik, uluslararası bir sorun durumuna getirilmek isteniyordu.

Halifenin tutumu da daha farklı değildi. İlk günler kuşkulu iken, pek çok kişinin ve basının kışkırtmaları ile yavaş yavaş kendine güvenmeye başlamıştı. Hükümetin ikaz ve tavsiyelerine uymuyor, gösterişli merasimler düzenleniyor, basına iddialı demeçler veriyordu. 1924 yılı başlarında, Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin kalkması gerektiği üzerinde kesin kararı

[15] Nutuk II, İstanbul 1952, s. 812.

[16] Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun. No.: 364, 29 Ekim 1923. Düstur, III. Tertip C 5, s. 158.

[17] Mektubun metni ve o günlerdeki olaylar için Bk.: SOYAK, Hasan Rıza: Atatürk'ten Hatıralar I, İstanbul 1973, s. 207 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

verdi [18] ve 3 Mart 1924 tarihinde, 431 Sayılı Kanunla [19] halifelik kaldırıldı. Halifelik "Hükûmet ve Cumhuriyet manâ ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan" Kanun bu makamı kaldırıyor, Osmanlı Hanedanı tüm üyeleriyle yurt dışına çıkarılıyor ve tekrar yurda gelişleri "ebediyen" yasaklanıyordu.

Birkaç kişi dışında Meclis bu Kanunu "iştiyakla" kabul etmiştir. Bu makamın kaldırılmasında hukuksal ve dinsel bir engel yoktu. Seyyit Bey'in TBMM'nde yaptığı konuşma bu bakımdan son derece ilginçtir. [20] Fakat bu kararın derhal uygulanmasının ilgili çevrelerce ne kadar büyük bir şaşkınlıkla karşılandığını tahmin edebiliriz. Bu şaşkınlık, tepkilere yol açacak ve artık Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulanmasına kadar,-kabulü 4 Mart 1925 - sürüp gidecektir.

Halifeliğin kaldırılması lâiklik yolunda ilk büyük aşamadır. Gerçi Anayasanın ikinci maddesi daha yürürlükte idi. Ayrıca, 431 Sayılı Kanun, Halifelik Kurumunu doğrudan doğruya inkâr da etmiyor; Halifelik hükümet ve Cumhuriyetin anlamında ve kavramındadır diyor. Bu bakımdan, salt hukuksal olarak düşünülürse, halifeliğin kaldırılması belki lâikliğe geçiş değildir, demek bile mümkün. Ama, bu makamı dolduracak kimsenin kalmaması, teokratik Osmanlı Devleti'nin saltanattan sonraki ikinci büyük dayanağını da yok etmiş, böylece zaten ortadan kalkmış olan devletin son kalıntısı da tarihten silinmiştir.

Halifeliğin kaldırılması lâikleşme yolunu açmıştır; bunda hiç kuşku yoktur. 3 Mart 1924 günü, 431 Sayılı Kanundan önce kabul edilen 429 ve 430 Sayılı Kanunlar, bunun açık bir kanıtıdır. 429 Sayılı Kanunla, Şer'iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin kaldırılması, 430 Sayılı ünlü Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretim birliğinin sağlanması, artık dinsel örgütün ve eğitimin de önemli düzenlemelerden geçeceğinin habercisiydi.

3. 20 Nisan 1924 Anayasası

Halifeliğin kaldırılmasından bir buçuk ay sonra, Türk ulusunun en uzun süre yürürlükte kalmış Anayasası kabul edildi. 1921 yılından beri, devletin geçirdiği değişikliklere uydurulması için, tabir caizse bir yamalı bohça durumuna sokulmuş eski Anayasa, yerini, daha tutarlı ve açık bir Anayasaya bırakıyordu.

[18] Bk.: NUTUK, II, s. 345.

[19] Hilâfetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılması Hakkında Kanun No.: 431, 3 Mart 1924. Düstur, II. Tertip, Cilt 5, s. 323.

[20] SEYYİT Bey: Hilâfetin Mahiyet-i Şer'iyyesi, Ankara 1340.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu Anayasada artık "Cumhuriyetin ve hükümetin anlam ve kavramında bulunduğu" daha bir buçuk ay önce belirtilmiş olan halifelikten hiç söz edilmemektedir. Ama "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi" ile ilgili eski 7. Maddeye benzer bir hüküm, 26. Maddede bulunmaktadır. 2. Maddede, "Türkiye Devletinin dini, Din-i İslâmdır" ibaresi de durmaktadır. Buna karşılık 70. Madde vicdan, 75. Madde ise din ve ibadet özgürlüklerini güvence altına almaktadır. Evet ama, bu Anayasa, daha tam anlamı ile lâik bir metin sayılmaz. Türkiye Devletinin dini İslâm olduğuna göre, acaba, bir Müslümanın kendine dinsiz demesi veya din değiştirmesi mümkün müdür? Hukuksal olarak bu belki 70. Maddedeki vicdan özgürlüğüne atıf yapılarak mümkün olabilir. Fakat 2. Maddenin kesinliği de bellidir. Yani devletimizin resmî dini vardır. 16. Maddeye göre milletvekilleri, 38. Maddeye göre cumhurbaşkanları, göreve başlamadan dinsel yemin etmektedirler.

4. 1925 Yılı

Bu yıl, genç Cumhuriyetin en bunalımlı zamanını oluşturur. Ulusal Mücadeleyi yürüten kadrodan kopmalar olduğunu ve bazı önemli kişilerin Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına geçerek 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurduklarını görüyoruz. Bu kopmayı daha başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın hiç hoş görmediğini söylemek gerek. 1924'te bir İzmir yolculuğu sırasında Ali Fuad Paşa ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Fahrettin (Altay) Paşa'nın bildirdiğine göre Reisicumhur, "bazı mühim inkılâpların yapılması gerektiğini, bunun için de geçici bir süre muhalif bir cephe yaratılmamasının zarurî bulunduğunu" uzun uzun anlatmış ve fakat Ali Fuad Paşa'yı ikna edememiştir. [21]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programındaki 6. Madde, bu Fırkanın mücadele bayrağını açtığını göstermektedir: "Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır." [22] Bu, gereksiz bir madde idi; tahrikçi idi, zira mefhum-u muhalifinden, Cumhuriyet Halk Fırkasının "efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkâr olmadığı" sonucu çıkıyordu.

1922 yılından başlayarak üç yıl içinde artarda geçirilen ve adım adım lâikliğe ulaşacağa benzeyen değişiklikler pek çok çevrede Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı büyük bir direnmenin doğmasına neden oldu. Terakkiperverciler bu karşı tepkinin bayraktarlığını yapıyorlardı. Özellikle doğu

[21] ALTAY, Fahrettin: 10 Yıl Savaş (1912-1922) Ve Sonrası Görüp Geçirdiklerim, İstanbul 1970, s. 378.

[22] TUNAYA, Siyasî Partiler, s. 617.

Levent Şahverdi Arşivi

bölgelerindeki propagandaları çok etkiliydi. Bazı aydın geçinenlerin bile doğuda parti örgütünü kurarlarken "Halk Fırkası dini batırıyor; Terakkiperverler buna mani olacak ve dinimizi yeniden canlandıracaktır" kabilinden söyledikleri sözler[23], çok etkili oluyordu. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın 1925 yılından başlayarak, her tarafta "İnkılâplardan" söz ettiği[24] de hatırlanırsa karşıt kişi ve gruplardaki gerginlik daha iyi anlaşılabilir.

1925 yılında böylece, başka bazı sebeplerin de üst üste gelmesi sonucunda çıkan ve şubat-mayıs aylarını kapsayan Şeyh Sait Ayaklanmasını açıklamak gereksizdir. Ilımlı Fethi Bey Kabinesinin çekilip radikallerin adamı olan İsmet Paşa'nın tekrar Başvekil olması, 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü ile hükümete olağanüstü yetkiler verilmesi, İstiklâl Mahkemeleri ve sonunda ayaklanmanın bastırılması... Bunlar bilinmektedir. Nihayet "irticaı körüklediği" savı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925 tarihli Vekiller Heyeti kararı ile kapatıldı.

Yeni başlayan lâikleşmeye karşı siyasal ve eylemsel olarak baş gösteren tepkiler bastırılınca, aynı yıl önemli başka adımlar atıldı; Şeyh Sait Ayaklanması sürerken, İstiklâl Mahkemesi, kendi bölgesindeki tekke ve zaviyeleri kapatmıştı. 30 Kasım 1925 tarihli ve 667 Sayılı Kanun ile, bu yasak daha da kapsamlı biçimde, tüm Türkiye'ye yaydırıldı; dinsel bazı unvanlar, türbe ziyaretleri de kaldırıldı. 1925 yılının en önemli olaylarından biri de, tarih terminolojimize geçen adıyla "Şapka İnkılâbı" dır. Mustafa Kemal Paşa'nın ünlü Kastamonu yolculuğu (Ağustos 1925) sırasında tanıtılan şapka, 25 Kasım 1925 tarihli ve 671 Sayılı Kanun'la, eski başlıkların yerine geçti. Halifeliğin kaldırılmasına bile ses çıkarmayan çevreler, Şapka Kanununa hücum ettiler. Mısır'da bile kıyametler koptu.[25] "Halife nihayet uzak ve yarı efsanevî bir simaydı; Şapka Kanunu ise her Türkü kendi kişiliğinde etkiledi, karşılığı da ona göre daha büyük oldu" diyor Bernard Lewis[26]. Ama köklü bir zihniyet değişikliğini simgeleyen Şapka İnkılâbının kısa süre içinde benimsendiği de açık bir gerçektir.

Şapka İnkılâbının lâiklikle sıkı sıkıya ilgili olduğu pek çok yazarca belirtilmiştir.[27] Belki din adamlarının kılık-kıyafetiyle ilgili, 2 Eylül 1925

[23] SOYAK I, s. 340 vd.

[24] KARAL, Enver Ziya: Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1956, s. 41-92.

[25] El-Ezher Üniversitesinin yazısı için Bk.: LEWİS, Bernard: Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev.: KIRATLI, Metin), Ankara 1970, s. 269.

[26] Aynı yer.

[27] Örn.: ÖZEK, Çetin: Türkiye'de Lâiklik, İstanbul 1962, s. 482 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihli Kararname, biçimsel bir lâiklik düzenlemesine ilişkin sayılabilir. Bununla birlikte, dinsel bir nitelik kazanmış fes ile sarığın çıkartılması - yerine şapka giydirilmesi - topluma belki lâiklikle ilgili bir kalıcı renk getirmektedir.

5. 1926 Yılı

Lâiklik, yani din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, ilkönce hukuk alanında gerçekleşmelidir; başka bir deyişle, vatandaşın bütün yaşamına egemen olan hukuk alanında bu iş yapılmalıdır. Saltanatın, Halifeliğin kaldırılması gibi İnkılâplar, lâikliğe gidişi, rejimi bir ölçüde liberalleştirdikleri için, kolaylaştırmıştı. Ama bir hukuk sistemi olarak yaşayan dini, bu açıdan toplumsal hayattan uzaklaştıramamıştı. İslâm Hukukunun tümüyle ortadan kaldırılması işte 1926 yılına rastlar. Belki de lâikliğin en büyük aşaması, Türk Medenî Kanunu'nun kabulüdür. Medenî Kanun, Borçlar Kanunu ile birlikte 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi. Konumuz açısından bu olay üzerinde kısaca durmak gereklidir: Dinsel medenî hukuk kalkıyor; tümüyle şeriat kurallarına göre düzenlenen kişilik, aile, miras, mülkiyet ve her türlü borç ilişkilerinde yepyeni, özgürlük ve eşitliğe dayanan bir sistem getiriliyordu. Bu bakımdan Medenî Kanun günlük yaşama genel anlamıyla lâiklik getirmiştir. Bu Yasanın çok önemli iki hükmü de doğrudan doğruya lâiklik ilkesinin işlerliğini sağlamaktadır:

Yasanın 110. Maddesi aynen şöyledir:

Matlap: Evlenme kağıdı ve dinî merasim

Evlendirme memuru, merasimin hitamı üzerine derhal karı ve kocaya bir evlenme kağıdı verir. Evlenme kağıdı ibraz edilmeden evlenmenin dinî merasimi yapılamaz. Bununla beraber evlenmenin tamamiyeti dinî merasim icrasına mütevakkıf değildir.

Bu hüküm ile,

a) Evlenmenin geçerliği için dinsel esasa dayanmayan bir işlemin zorunluluğu kabul edilmekte, fakat;

b) Bu işlemden sonra istenilen biçim ve usulde dinsel merasim, daha açık belirtilirse, dinsel nikâh yapılabilmesi imkânı tanınmaktadır. Fakat bu "nikâh" hukuk açısından hiçbir değere sahip değildir.

c) Evlenmenin geçerliği için böylece, resmî nikâh yeterli gelmektedir.

Anlaşılıyor ki, 100. Madde hükmü ile Medenî Kanun, âile birliğini esas olarak lâik bir temele oturtmakta, fakat bireylerin din duygularına da gerekli saygıyı göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Medenî Kanun'un 266. Maddesi de "Dinî Terbiye" matlabı altında aynen şöyle diyor:

"Çocuğun dinî terbiyesini tayin ana ve babaya aittir. Ana-babanın bu hususta hürriyetlerini tahdit edecek her türlü mukavele muteber değildir. Reşit, dinini intihapta hürdür."

Bu madde hükmünde hem bağlayıcılık, hem de özgürlük vardır: Hüküm çocuk açısından bağlayıcıdır. Ana - baba hangi dinsel eğitimi istiyorlarsa çocuğa onu verirler. Ana ve babanın dinsel görüşleri aynı ise, uygulamada sorun yoktur. Fakat ikisi arasında görüş ayrılığı varsa, ne olacaktır? Bu durumda babanın görüşü esas alınacaktır (Madde 263). Böylece bu madde, kadının inanç özgürlüğünü bir anlamda sınırlamaktadır.

Çocukluk dönemi bitince, reşit olan kişi, istediği dine girebilir. Böylece 1924 Anayasasının, devletin resmî dini hakkındaki maddesi de sallantıda kalmaktadır. Bu aksaklık iki yıl sonra düzeltilecektir.

Reşidin istediği dine girmesi, lâiklik ilkesinin en sağlam temeli sayılarak, resmî doktrine girmişti.[28] Bu önemli hükmün -diğer bazı hükümlerle birlikte- ne dereceye kadar uygulandığı ise tabiî ayrı bir konudur.

Tanzimat'tan başlayarak Ceza Hukuku alanında önemli bir lâikleşmenin varlığını biliyoruz. Ama Osmanlı Ceza Kanunlarında, şer'i suç ve cezalara da bir ölçüde yer verilmişti. 1 Mart 1926'da eski Ceza Kanunu yürürlükten kaldırıldı ve yenisi kabul edildi. Bu Kanun daha akılcı ve moderndi; konumuz bakımından önemli yanı, din özgürlüğünü ve lâikliği koruyucu hükümler getirmiş olmasıdır.

6. 1928 Yılı

Özellikle hukuk alanındaki gelişmeler, Devletin rejimine de lâik bir renk verme zamanının geldiğini göstermekteydi. Bu bakımdan 1928 yılı çok önemlidir. 10 Nisan 1928 tarihli Anayasa değişikliği ile lâikliğin artık su götürmez biçimde rejime yansıdığı gözlenmektedir. Bu değişiklikte, Anayasanın 2. Maddesindeki, devletin dininin İslâm olduğu hakkındaki hüküm kaldırılmakla artık lâiklik ilkesi benimsenmiş olmaktadır. Gene aynı

[28] 1931 yılında basılan ve Mustafa Kemal Paşa'nın pek çok bölümlerini bizzat yazdığı "Vatandaş İçin Medenî Bilgiler" kitabının 56. sayfasında bu görüş olduğu gibi, Atatürk'ün kendi el yazısı ile yazdığı not da şöyledir: "Türk Devleti lâiktir. Her reşit dinini intihapta serbettir." Bk.: AFETİNAN, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara 1969, s. 56 ve 352.

Levent Şahverdi Arşivi

değişiklik sırasında 16. ve 38. maddelerde yazılı antiçme biçimindeki "vallahi" sözcüğünün kaldırılması, artık "istenilse" bile dinsel antiçmenin parlamentoda mümkün olmadığını göstermektedir. TBMM'nin görevleri arasından "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi" nin kaldırılmasıyla da, gereken bütün anayasal düzenlemelerin lâiklik doğrultusunda tamamlandığı izlenimi doğmaktadır.

"Dinsel" nitelikte olduğu, bu nedenle atılmasına imkân bulunmadığı savı ile kimsenin dokunmaya cesaret edemediği Arap harflerinin 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı Kanunla ilgası, çok önemli bir olaydır. Bu inkılâp adımına, hem imlâyı Arap harflerinin dilimize uygunsuzluğundan kurtardığı için lâiklikle ilgilidir, diyebiliriz, hem de Türk Ulusunun kaderini çok olumlu yönde değiştirmiş büyük bir atılımdır, diyebiliriz. Üzerinde çok durulmuş bu konuyu makalemizin çerçevesi içinde daha fazla işlemeyi gereksiz buluyoruz. [29]

7. Serbest Fırka Denemesi

12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan ve birkaç ay sonra, 17 Kasım 1930'da kurucusu eliyle kapatılan Serbest Fırka'nın, Türk demokrasi tarihinde çok ilginç bir yeri olduğunu bilmekteyiz. Tarihte eşine ender rastlanır bir biçimde kurulan bu siyasal parti, kısa sürede inkılâba karşı olanların aracı haline geldiği için kapandı. İşin ilginç yanı, "lâikliğin" siyasal bir slogan biçiminde, bu partinin açılması sırasında sık sık kullanılmasıdır. 1928 Anayasa değişikliğinde, mevzuata henüz "lâik" sözcüğü girmemişti. Ama devletin lâikleştiği anlaşılıyordu. Nitekim bu Parti'nin açılmasına ilişkin, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasındaki ünlü mektuplaşmada, "lâiklik" ilkesinin somut biçimde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Kurulacak parti "lâik" olacaktır. 9 Ağustos 1930 tarihli mektubunda Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e şöyle diyordu:

"Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, lâik cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur [30]".

Partinin "lâik cumhuriyet esası" üzerinde kurulmasından sonra işler değişti. Fethi Bey'in tüm çabalarına rağmen, "lâik düşünce taşımayan" unsurlar hızla örgüte doldu. Rahmetli Şükrü Kaya'dan dinlediğimize göre,

[29] Derli toplu bilgi için Bk.: ORTAYLI, İlber: Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Türk Harf Devrimi. "Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, 1923-1938" İstanbul 1977, s. 406 vd.

[30] Mektupların metni için bk.: SOYAK II, 413 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Fethi Bey, toplantılarda örneğin "fes giymeyeceğiz" diyerek bağırdığında, topluluk büyük bir hızla "fes giyeceğiz" biçiminde karşılık vermekteydi. Yeni bir Şeyh Sait olayı ile karşılaşmak istemeyen Fethi Bey, partisini kapattı. Ardından 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen Olayı patlak verdi. Şu duruma göre Fethi Bey'in endişeleri yerinde idi.

Menemen Faciası, alınacak derslerle doluydu. Gazi Mustafa Kemal Paşa bu olay üzerine yayınladığı beyannamede olayı değerlendiriyor ve "istilânın acılığını tatmış bir çevrede bu saldırıyı Cumhuriyete karşı bir başkaldırma" olarak görüyordu [31]. Şu duruma göre lâiklik ilkesi henüz tam olarak oturmamıştı.

8. Son Aşamalar

Lâikliğin biçimsel olarak yerleştirilmesi çabaları 1930 yılından sonra da sürdü. Serbest Fırka'nın kurulmasından birkaç ay önce kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verildi [32].

Cumhuriyet Halk Fırkasının 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan Üçüncü Büyük Kongresinde, yeni program saptandı. Programın ikinci bölümünde "Altı İlke" yer aldı. Lâiklik resmî ideolojinin bir bölümü durumuna geldi. Bu ilkenin açıklamasında, "Lâikliğin dinsizlik anlamına gelmediği, vicdanlara karışılmayacağı, fakat dünyasal düzenlemelerde modern ihtiyaçlara göre davranılacağı" sık sık resmen belirtilmiştir [33].

5 Aralık 1934 tarihli Anayasa değişikliği ile, kadınlara da milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildi [34]. Nihayet 5 Şubat 1937 tarihinde Anayasanın 2. Maddesi yeni baştan yazılarak, Türkiye Devletinin lâik olduğu belirtildi. Bu hüküm 1961 ve 1982 Anayasalarına da geçmiştir.

Lâiklikle ilgili sayılabilecek diğer aşamalar üzerinde durmaya gerek görmüyoruz. Soyadının, zaman, uzunluk, ağırlık ölçülerinin kabulü gibi... Bunlar hepimizce bilinmektedir.

Kısaca tarihsel gelişimini incelemeye çalıştığımız ve rejimin ana temellerinden biri sayılacak "lâiklik" i devlet nasıl korumaktadır? Kısa makalemizin konusu içinde bulunmamakla birlikte, çıkacak sonuçlara yardımcı olabilmesi bakımından bu noktada çok kısa bir açıklama yapmak gereğini duyuyoruz:

[31] MUMCU, 151.
[32] 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 Sayılı Kanun.
[33] Örn.: TTTC'nce yayınlanan ünlü Tarih Kitabının IV. Cildi, İstanbul 1931, s. 186
[34] 11. Madde değiştirilmiştir. Kanun No.: 2599.

Levent Şahverdi Arşivi

Ceza Kanunumuz, 163. Maddesiyle Lâikliği korumaktadır. Başka bir deyişle, Lâik Sisteme karşı, dinsel temele dayalı bir rejim getirme çabaları yasaklanmıştır. Kanun öte yandan, 175. Maddesi ile "Devletçe tanınan dinleri" de korumaktadır. Maddî hukukla ilgili uzun açıklamalara girmeden, "Devletçe tanınan din" kavramının ne kadar karışık olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Özet

Bu makalede lâikliğin 1937 yılına kadar geçirdiği hukuksal gelişmenin ana çizgileri belirtilmiştir. Gerek yukarıda anlattıklarımıza, gerek toplumsal alandaki çeşitli gözlemlere dayanarak diyebiliriz ki lâiklik, Türk toplumuna özgür biçimde düşünme özelliği getirmiştir, yeni kuşaklara olumlu gelişme yolları göstermiştir.

LAICISM DURING THE EARLY PERIOD OF THE REPUBLIC

(Summary)

The author presents an outline of the history and constitutional evolution of the concept of laicism (secularism) and emphasizes its significance for the Turkish Republic. Laicism changed the structure of the Turkish society, paved the way for the emergence of scientific thought, providing new directions of development for the new generations.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ KURTULUŞ ÖNDERİ OLARAK ATATÜRK

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. Giriş

Yüzyılımızın seçkin devlet adamları arasında en önde gelenlerden biri olan Winston Churchill (1874-1965) 1935 yılında bir sohbet sırasında, tanınmış Fransız yazarı André Maurois (1885-1967)'ya şu tavsiyede bulunur: "... Bakınız Mösyö Maurois, artık hikâye yazmamalısınız. Biyografi de yazmamalısınız. Bunları asla yapmamalısınız. Yapmak zorunda olduğunuz tek şey, günde bir makale, sadece bir makale yazmaktır. Her gün yazacağınız bu makalelerde aynı konuyu işlemelisiniz. Bu yazılarda, düşünebileceğiniz, çeşitli açılardan ele alarak işleyeceğiniz tek fikir şu olmalıdır: Düne kadar, dünyada en iyi durumda olan Fransız Hava Kuvvetleri, bugün niçin dördüncü veya beşinci sıraya düşmüş bulunuyor? Şimdiye kadar adı bile geçmeyen Alman Hava Kuvvetleri, nasıl oluyor da bugün dünyada en iyi duruma yükselmek üzeredir? Bu gerçekleri Fransa'da açıklayabildiğiniz, Fransızlara dinletebildiğiniz takdirde, bir kadının aşklarını veya bir adamın ihtiraslarını dile getirmekten çok daha büyük bir hizmet başarmış olursunuz." [1]

Churchill'in bu ilginç tavsiyesinde, uygar bir toplum olarak kendi koşullarımıza göre, bizim de yararlanabileceğimiz bazı önemli dersler bulunduğu kanısındayım. Örneğin, "12 Eylül Harekâtı" öncesi dönemde, Atatürk Çağını yaşamış, II. Dünya Savaşı gibi bir felâket çemberini ulusal bütünlüğü sayesinde aşmasını bilmiş milletimiz, nasıl oldu da, adeta millî birliği ve yurt bütünlüğü parçalanacak bir duruma geldi? Ulusumuzu, işlerlik kazanmış gerçek bir demokrasiye kavuşturmayı amaçlayan bugünkü çabalara; kişi, âile, kurum ve toplum olarak, payımıza düşen en iyi şekilde nasıl katkıda bulunabiliriz? Bu ve benzeri sorulara cevap ararken bana göre, her şeyden önce, "Tarihî kişiliği, ilke, inkılâp ve reformları" ile "Atatürk Gerçeği"ni kavramalı, çevremize kavratmalı ve bütün çalışmalarımızda bundan yararlanmalıyız. Bu yazı daha ziyade, Atatürk gerçeğinin önderlik yanını ana hatları ile açıklamayı amaçlıyor.

Ulu Önder Atatürk'ün "Ne Mutlu Türküm Diyene!" özdeyişinde simgelediği, ulusal gururumuzun kaynağı Büyük Türk Milletinin, insanlık

[1] Maurois, André, Why France Fell, London, 1941, p. 11 ve 12.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinin derinliklerine uzanan köklü bir devlet geleneği vardır. Tarihî belgelere göre, çağlar boyunca gelip geçen bütün Türk devletleri çevrelerinde, bazıları ise evrensel çapta etkili olmuşlardır. Örneğin Fernand Grenard isimli bir Fransız tarihçisi tarafından, kuruluşu "... insanlık tarihinin en büyük ve en hayrete değer olaylarından biri..." olarak nitelenen Osmanlı Devleti (1299-1922), 600 yılı aşkın yaşamının uzun bir döneminde, üç kıtaya damgasını vuran bir "süper güç" olmuştur. Bu gerçeği bir yabancı tarihçi, 1878'de yayımlanan "Osmanlı Türklerinin Tarihi" adlı İngilizce eserde şöyle tanımlıyor: "... Uzun bir fetih zincirindeki bir dizi kesin sonuçlu zaferler, Türkleri askerî güçlerinin ve göz kamaştırıcı durumlarının doruğuna yükseltti. Parlak ve yüksek yetenekli 10 sultanın birbirini izleyerek yönetimin başında bulunması, Osmanlıları XIV., XV. ve XVI. yüzyıllarda çok büyük bir imparatorluğun sahibi kıldı. O kadar ki bu imparatorluk, Viyana kapılarından Babülmendep Boğazı'na ve Kafkaslar'dan başlayarak Kuzey Afrika üzerinden hemen hemen Atlas Okyanusu'na kadar uzanan, dünyanın en zengin ve en güzel birçok bölgesini kapsıyordu..." Fakat bu üstün devlet, çeşitli iç ve dış nedenlerle zayıflaması sonucu, Çökme ve Parçalanma Döneminde (1792-1922), "Avrupa'nın Hasta Adamı" durumuna düştü. Buna rağmen XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle I. Dünya Savaşında (1914-1918), silâhlı kuvvetleri ile, "Çanakkale, Kafkaslar, İran, Irak, Filistin, Suriye, Galiçya, Makedonya ve Romanya" gibi çeşitli cephelerde, asker sayısı ve silâhça her zaman üstün durumdaki hasım kuvvetlere karşı yiğitçe çarpıştı. Bu arada, özellikle Çanakkale Cephesinde, I. Dünya Savaşının akışını ve süresini etkileyebilecek önemde başarılar da kazandı. Ancak, Türk Milleti ve ordusunun bunca fedakârlığına rağmen Osmanlı Devleti, nihayet yenilmekten kurtulamadı ve I. Dünya Savaşını izleyen kısa süre içinde de tarih sahnesinden silinmek zorunda kaldı. İşte, her zaman ve özellikle şu anda derin saygı ile anmakta olduğumuz Ulu Önder Atatürk, yaşamının büyük bir bölümünü -38 yılını (1881-1919)- çökmekte olan Osmanlı Devletinin içine düştüğü karmaşık ortamda "Mustafa Kemal" olarak geçirmiş, fakat bütün olumsuz koşullara rağmen, kazandığı askerî başarılar sonucu, "ulusal bir kahraman" olarak Türk halkı üzerinde engin bir prestij kazanmıştır. Böylece milletinin kaderinde hâkim bir rol oynayacak üstün nitelik ve yeteneklerinin ilk belirgin örneklerini vermek suretiyle, Türk toplumunun geleceği için bir umut ışığı oluşturmuştur. Nihayet herkesin her şeyden ümit kesmek üzere olduğu bir anda, bu umut ışığının kaynağı Mustafa Kemal, mensubu olmakla daima gurur duyduğu aziz milletine yön verici bir dehaya dönüşmüş ve Türk devlet geleneğini kanıtlayarak "Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti" içinde anıtlaşmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

II. Millî Kurtuluş Hareketi (1919-1923)

Millî Kurtuluş Hareketi, yurdun dört bir yanında yer yer görülen belgesel direnme girişimlerinin, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'da Anadolu topraklarına ulaşan Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde birleştirilmesine başlanması ve millî gayeye yönlendirilmesi ile oluşur ve gittikçe gelişerek 1922'de kazanılan kesin zafer sonucu yapılan Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922) ile askerî hedefine, 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile de siyasî hedefine ulaşır.

Bir batılı yazar tarafından "... yüzlerce yıllık tarihinin en olağanüstü olaylarından biri..." olarak nitelenen Millî Kurtuluş Hareketi, kuşkusuz milletimiz için bir "var olma mücadelesi" dir. Dünyanın kritik bir döneminde, I. Dünya Savaşını hemen izleyen sarsıntılı bir ortamda oluşan bu hareket, başlangıçta aşılmaz gibi görünen büyük zorlukların, Atatürk gibi eşsiz bir önderin güçlü liderliğinde, milletçe katlanılan fedakârlıklar sayesinde yenilmesi sonucu başarılmıştır.

Burada iki nokta üzerinde özetle durmak isterim. Bunlardan ilki, Millî Kurtuluş Hareketimizin özelliğidir. Bugünkü anlamı ile "millî güvenlik"in siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, ideolojik vb. bütün unsurları, hemen hemen Millî Kurtuluş Hareketinin devamı sırasında hazırlanmış, geliştirilmiş ve başarı ile sonuçlandırılmıştır. Ayrıca, Millî Kurtuluş Hareketimiz, sadece çok uluslu dış düşmanlara karşı yürütülen bir askerî harekât dizisi olmayıp aynı zamanda, o günkü monarşik iç yönetime karşı millî gayenin sağlanmasına yönelik bir mücadeledir. Bu görünüşü ile Millî Kurtuluş Hareketi, normal herhangi bir mücadele şeklinden farklıdır ve çok karmaşıktır. İkinci husus, Millî Kurtuluş Hareketinin oluşumunu ve yönünü etkileyen başlıca faktörlerdir. Bunları, "millî karakter, millî gaye, millî karar, yöntem ve evrensellik" olarak özetleyeceğim. Ayrıca, çok önemli bir etken olan "önderlik" konusunu bundan sonraki bölümde ana hatları ile değerlendireceğim.

Millî Karakter: Millî Kurtuluş Hareketini oluşturan en önemli etken, millî karakterdir. Türk Milleti, bütün tarihi boyunca "özgür, bağımsız ve egemen" yaşamaya alışıktır. Bu nedenle, adı ne olursa olsun, yabancı bir idarenin boyunduruğunda yaşamaya katlanması yaradılışı ile bağdaşmaz. Bu gerçeği en iyi kavrayan kişinin Atatürk olduğunu tam bir inançla belirtmek isterim. "Millî Mücadele'yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır..." [2] diyen bu Büyük Türk'ün şu sözleri,

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 231.

Levent Şahverdi Arşivi

kuşkusuz derin bir anlam taşır: "Esas, Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklâl ile sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâlden mahrum bir millet, medenî insanlar karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye lâyık olamaz... Halbuki Türk'ün haysiyet, izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır (yeğdir). O halde, ya istiklal, ya ölüm!" [3]

Millî Gaye: Millî Kurtuluş Hareketinin oluşmasında önemli bir etken olan millî gaye, Atatürk'ün şu sözlerinde belirgindir: "... Tam istiklâl, bizim bugün üzerimize aldığımız vazifenin temel ruhudur. Tam istiklâl denildiği zaman, elbette, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel vb. her hususta tam istiklâl ve tam serbestlik anlaşılmalıdır. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek anlamda bütün istiklâllerden mahrumiyeti demektir..." [4] Bu temel ruh, Atatürk'ün şu kesin inancından kaynaklanır: "Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve ecdadımın en kıymetli mirasından olan istiklâl aşkı ile yaratılmış bir adamım... Ben, yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım..." [5]

Millî Karar: Millî Kurtuluş Hareketi öncesinde, Atatürk'ün durum muhakemesinde şu dikkate değer görüşler yer alıyor: "... Gerçekte, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, hilâfet, hükümet, bunların hepsi birtakım anlamsız sözlerden ibaretti... O halde ciddî ve gerçek karar ne olabilirdi?..." [6] Atatürk bu soruyu şu tarihî sözlerle cevaplıyor: "... Bu vaziyet karşısında, bir tek karar vardı. O da, millî hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız bir Türk Devleti kurmak..." [7]

Yöntem: Bu hayatî karar, Atatürk'ün sözleri ile, "... Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine isyan etmeyi ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmeyi gerektiriyordu... Bu mühim kararın zorunlu kıldığı hususları ilk gününde açığa vurmak elbette doğru olamazdı..." [8] Atatürk bunun nedenini şöyle açıklıyor: "... Millet ve ordu,

[3] Atatürk, M. Kemal, Nutuk I, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1967, s. 13.
[4] Nutuk II, s. 623.
[5] Söylev ve Demeçler III, s. 24.
[6] Nutuk I, s. 12.
[7] a.g.e., s. 12.
[8] a.g.e., s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

padişah ve halifenin hiyanetinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dinsel ve geleneksel bağlarla itaatli ve bağlı. Millet ve ordu, kurtuluş çareleri düşünürken, bu atadan kalma alışkanlığın gereği olarak, kendinden önce o yüksek makamı, halifelik ve padişahlığın kurtuluş ve korunmasını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramak eğiliminde değil. Bu anlayışa karşı oy ve görüş açıklayanların vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain ve istenmeyen kişi olur..." [9] Bu nedenle Atatürk, şu yöntemi benimsediğini belirtir: "... Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve olayların gelişmesinden yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım yürüyerek hedefe ulaşmaya çalışmak icap ediyordu. Nitekim, öyle olmuştur... Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde hissettiğim bu büyük ilerleme istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak adım adım bütün topluluğumuza uygulatmak mecburiyetinde idim..." [10]

Evrensellik: Millî Kurtuluş Hareketimiz hiç kuşkusuz, büyük devletlerce sömürülen Asya ve Afrika ülkeleri için bir ilham kaynağı, bir umut ışığı olmuş; özellikle, Asyalı Müslüman ülkelerin kısmen maddî, fakat büyük ölçüde manevî desteğini kazanmıştır. Millî Kurtuluş Hareketimizin bu evrensel karakteri, Atatürk'ün şu sözlerinde açıklıkla yansır: "Türkiye'nin bugünkü mücadelesi, yalnız kendi nam ve hesabına olsa idi, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Doğu'nun davasıdır..." [11]

III. Önder Atatürk

Millî Kurtuluş Hareketimizin, Mustafa Kemal Paşa gibi "askerî ve siyasî deha sahibi" seçkin bir önder tarafından yönetilmesi, milletimiz için eşsiz bir şans ve mutluluk olmuştur. Bu görüşümüzü vurgulayan yerli ve yabancı birçok otorite vardır. Nitekim Atatürk'ün yakın silâh arkadaşlarından merhum Ali Fuat Cebesoy, bir yazısında Atatürk'ü "Millî Lider" olarak niteliyor ve şöyle diyor: "Şayanı şükrandır ki Mustafa Kemal gibi bir lider, Mütareke'nin çok karanlık günlerinde ortaya çıkarak milleti, her vatandaşın seve seve kabul edebileceği bir mefkûre (ülkü) etrafında toplayabilmiş ve isabetli siyaseti ile vatan ve milleti kurtarmaya muvaffak olmuştur. Çok ıstıraplı bir milletin, çok harap olmuş vatanında kazanılan bu

[9] Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1976, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1976, s. 14.
[10] Nutuk, I, s. 14.
[11] Söylev ve Demeçler II, s. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

zaferi ebedileştirmeyi de üstüne almış olan büyük lider, zaferden sonraki inkılâplarda da bunu mümkün kılmıştır..." [12]

Atatürk, kendisi ile ilgili olarak, "millet" ve "önder" arasında bir kıyaslama yapılmasına karşı her zaman hassas davranmıştır. O, Türk Milletini her şeyin üstünde tutar. "Ne mutlu Türk'üm diyene!" özdeyişi, bu eşsiz Türk'ün büyük milletine karşı beslediği hayranlık ve şükran duygularının anıtlaşmış ifadesidir. Bu gerçeği, Atatürk'ü yakından tanıyan ünlü yazar merhum Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun şu sözleri ile vurgulamak isterim: "... İngiliz askerî yazarlarından Armstrong'un Bozkurt adlı kitabının Atatürk'ü ne kadar öfkelendirdiğini ve etrafındaki gazetecileri bu kitap aleyhine nasıl seferber ettiğini pek iyi hatırlarım. Bozkurt'u okuyanlar bilirler ki hususi hayatına dair bazı temelsiz dedikodular bir yana bırakılacak olursa Armstrong bu eserinde, Mustafa Kemal'i, eski ve yeni tarih devirlerinin en yüksek simaları arasında saymakta ve "Eğer, bu adam, büyük bir milletin içinden çıkmış veya büyük bir milletin başına geçmiş bulunsa idi Sirus'ları, Sezar'ları, Cengiz'leri, Napolyon'ları gölgede bırakan cihangirlerden biri olurdu." demektedir. O zamanlar Atatürk'ü en çok çileden çıkartan, işte asıl bu görüş idi. Yumruğunu masaya vurup: "Büyük Millet mi? Türk'ten daha büyük millet var mıdır? Ben ne yapabildi isem, ancak onunla yapabildim. Hem bu İngiliz subayı, bana bir cihangir gözü ile bakıyor. Ben cihangir değilim. Biz Türk ordusu ile cihangirliğe karşı koymuşuzdur..." [13] demişti.

Atatürk'ün önderlik konusunda kendine ve millî gayeye inancı şu sözlerinde anlam kazanır: "... Millî gaye için ortaya atılacakların... baş olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada,son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette daha iyidir. Zira bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar..." [14] Artık bütün dünya biliyor: Atatürk ne kendisini, ne de milletini aldatmıştır.

Atatürk'ün önderliği, tarihî kişiliğinden kaynaklanır. Temeli uzun çağların derinliklerine dayanan insanlık tarihinde, toplumların yaşamını çeşitli alanlarda etkileyen seçkin insanların önemli bir yeri vardır. Bunlar arasında üstün yetenekli devlet adamlarının, yüksek nitelikli askerlerin veya

[12] Belleten, Sayı: 80, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1956, s. 555.

[13] a.g.e., s. 531 ve 532.

[14] Nutuk I, s. 44 ve 45.

Levent Şahverdi Arşivi

köklü reformların kahramanı liderlerin sayısı dikkati çekecek derecede çoktur. Fakat askerlik, devlet adamlığı ve reform alanlarında, başarının temelini oluşturan yetenek ve nitelikleri bir bütün olarak kendi kişiliğinde toplamış bulunan seçkin kişilerin varlığına pek az rastlanır. Atatürk bu müstesna insanlardan biridir. Bu nedenledir ki, batı literatüründe, ansiklopedik eserler arasında belgesel bir değer taşıyan "Encyclopaedia Britannica", Atatürk'ü "... Seçkin bir Türk askeri, reformcu ve devlet adamı..." olarak tanımlar [15].

Asker Atatürk: Atatürk her şeyden önce, meslekten yetişmiş bir asker, tanınmış Alman profesörü Jäeschke'nin deyişi ile "doğuştan asker"dir. Batılı veya doğulu birçok otoriteye göre de "askerî deha" sahibidir. Çünkü Atatürk, askerî deha sahibi büyük bir komutan olduğunu simgeleyen "uzağı görüş, doğru karar, cesaret, irade ve azim, gerçekçilik, insiyatif, sorumluluğu benimseme, kararlılık, buluculuk, esneklik, etkileyicilik, kesinlik" gibi birçok üstün niteliğe sahipti. Bu gerçeği doğrulayacak en yetkili kişilerden biri, belki de birincisi, Atatürk'ün en yakın silâh ve inkılâp arkadaşı olan rahmetli İsmet İnönü (1884-1973)'dür. Kendisi de seçkin bir komutan ve devlet adamı olan İnönü'ye göre, "... Atatürk'ün büyük vasıfları vardır. Karar sahibidir, kararları açıktır ve bir defa karar verdikten sonra, onu uygulatmak için kişiliği çok etkileyicidir. Mesela kumandanlıkta, bu niteliği özellikle dikkati çeker. Muharebe meydanında yürütmek istediği muharebe şeklini, tertipleri, en uzak yerde bulunan askere kadar duyurur, onun üzerinde kendi iradesini ve azmini mutlaka sirayet ettirirdi. Bu, bir kumandan için büyük niteliklerden biridir. Askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Her millette, her devirde yüksek vasıfta kumandan sayılır..." [16] Bu konuda Amerikalı bir düşünür de şöyle diyor: "Kemal'in meslek hayatının başlangıcına askerlik hâkimdi ve hiç kuşkusuz, kendisi askerî deha sahibi idi... Askerî dehası, en iyi olarak, şu beş nitelikle tanımlanabilir: 1-Kişisel cesaret 2-Başkalarının hareketlerini önceden sezebilme yeteneği 3-Sabır (diğer bir deyişle) kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayarak seçebilme 4-Kendi amacını açığa vurmadan başka yönlerde inandırıcı biçimde aldatma hareketleri yapabilme yeteneği 5-Hasım kuvvetlerin nispî gücünü objektif bir görüşle ve doğru olarak değerlendirebilme kabiliyeti (diğer bir deyişle, gerçekçilik)... Kemal, kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı..." [17]

[15] Encyclopaedia Britannica, vol. 11, 1974, p. 255.

[16] İpekçi, Abdi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, Fono Matbaası, 1968, s. 35.

[17] Robinson, Richard D., The First Turkish Republic, 1963, Harvard University Press, p. 29 ve 30.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu görüşlere katılmamak, kanıtlanmış örnekler karşısında sanırım olanaksızdır. Örneğin, "gerçekçilik" niteliğini ele alalım. Ünlü Alman şairi Goethé (1749-1832) "deha için gerekli ilk ve son şey gerçeğe duyulan aşktır" diyor. Bu şair tanımlamasına karşılık, daha ziyade "aksiyon (hareket) adamı" olan Atatürk'ün görüşü ise şöyledir: "Gerçek, ne kadar acı olursa olsun, olduğu gibi benimsenmelidir".

Bu konuda, beni her zaman etkilemiş olan üç örnek vermek isterim. ilk örnek I. Dünya Savaşı ile ilgilidir. Avustralyalı tarihçi Alan Moorehead'in tanınmış eseri Gallipoli (Gelibolu)'da şu dikkate değer görüş yer alıyor "... Çanakkale Harekâtının başlangıcı, İtilâf Devletleri bakımından seferin en acı olayıdır. Çünkü ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç bir komutan hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasaydı Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, şüphesiz Conk Bayırını (hâkim bölgeyi) o sabah ele geçirebilirler ve muharebenin kaderini daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi..." [18] Atatürk, o tarihi anın eşiğinde ortaya koyduğu ileri görüş, insiyatif ve sorumluluğu üzerine alma gibi önderlik nitelikleri ile hiç kuşkusuz tarihî bir rol oynamıştır. Çünkü özellikle bazı batılı tarihçilere göre, İtilâf Devletlerinin Çanakkale Seferi başarıya ulaşsaydı; Türkiye'nin parçalanması ve Boğazlar yolu ile Rusya'ya yeterli bir ikmal ve ulaştırma hattı kurulması sonucu, I. Dünya Savaşı iki yıl kısaltılabilirdi.

İkinci ve üçüncü örnekler Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgilidir. Bu savaşta Türk Batı Cephesi Kuvvetleri, Kütahya Muharebesi sonucu Eskişehir doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. Beliren bu kritik durum üzerine, 18 Temmuz 1921'de muharebe alanına gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, durumu yakından inceledikten sonra, ordunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi emrini verdi. Bu, gerçekten cüretli bir karardı. Çünki, esasen Kütahya yenilgisi ve Afyon, Kütahya, Eskişehir'in kaybedilmesi, ülkede moral gücü sarsmıştı. Şimdi de, Eskişehir bölgesinden Sakarya kesimine kadar 100 km. çekilmekle, geniş bir yurt parçası daha, bile bile düşmana bırakılmış oluyordu. Bunun sonucu olarak, ordunun ve halkın morali daha da bozulabilirdi. Fakat gerçekçi bir karakter taşıyan Mustafa Kemal, sorumluluğu üzerine alarak "...askerliğin icaplarına uyalım..." demiş ve bu cüretli kararı vermiştir. Aslında bu karar, içinde bulunulan duruma en uygun bir muhakemeye dayanıyordu. Nitekim Türk Kurtuluş Savaşının dönüm noktasını oluşturan Sakarya Meydan Muharebesi (25 Ağustos-13 Eylül 1921)'nin başarıyla sonuçlanması, Atatürk'ün bu cüretli kararındaki isabeti kanıtlar. Buna karşılık Atatürk'ün

[18] Moorehead, Alan, Gallipoli, Hong Kong, 1975, p. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Sakarya Meydan Muharebesinde verdiği örnek ise, bambaşka bir karakterdedir. Burada arazi kaybedilmemesi, bir ölüm kalım meselesidir. Bu muharebedeki tarihi kararın sonucunu, şimdi bizimle birlikte bütün dünya biliyor. Türk Kurtuluş Savaşının akışını değiştiren Türk Zaferi... Öyle tarihî bir zafer ki, bir Amerikalı kadın yazar, şu şekilde vurgulamaktan kendini alamamıştır: "Sakarya kıyılarındaki Türk Zaferi, Yakın ve Ortadoğu'nun siyasal yüzünü kökünden değiştirmiştir. Batı, 200 yıldan beri yaşlı Osmanlı İmparatorluğunu parçalıyordu. Fakat Sakarya Nehrinde Türk'ün kendisi ile karşılaşmış ve Türk'e dokunduğu an, tarihin akışı değişmiştir. Tarih bir gün, Sakarya kıyılarındaki bu pek az bilinen çarpışmanın çağımızın kesin sonuçlu muharebelerinden biri olduğunu anlayacaktır." [19]

Atatürk, savaş alanlarında daima başarı kazanmış bir komutan olmasına rağmen kesinlikle söylenebilir ki, savaşı sevmemiş ve mecbur kalmadıkça istememiştir. Bu gerçek, O'nun şu sözlerinde açıklıkla yansır: "... Savaş, zarurî ve hayatî olmalıdır... Milleti savaşa götürünce, vicdanımda acı duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lâkin millet hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça, savaş bir cinayettir..." [20] Bu görüşü ile Atatürk, aynı zamanda bir barış adamı olduğunu kanıtlar. Çünkü, "Ya istiklâl ya ölüm!" parolasında özünü bulan yön verici dehası ile, ulusunu özgürlük ve bağımsızlığa kavuşturduktan sonra en büyük siyasal tutkusu, barışçıl kişiliğini ön plana çıkaran "Yurtta sulh!" ilkesi olmuştur. İki dünya savaşı arasındaki siyasal çalkantılar ve saldırgan akımlar sırasında, böyle insancıl bir ilkeye bağlanmak, ancak ünlü İngiliz düşünürü Carlyle (1795-1881)'ın "Kahramanlar"ına yaraşır bir davranıştır. Bununla beraber Atatürk, militarist olmadığı gibi körü körüne barışçıl da değildir. Çünkü böyle bir zihniyetin ulusu acze sürükleyebileceğine, toplumun bağımsızlık ve özgürlük gibi en kutsal varlıklarını zedeleyeceğine inanır. O'na göre insan gibi yaşayabilmek için ulusun güçlü olması ve her şeyden önce kendi gücüne güvenmesi zorunludur. Yetiştiği dönem ve ortamın koşulları ve edindiği çok yönlü hayat tecrübesi, kendisinde bu inancı kökleştirmiştir.

Bu bölümü, rahmetli korgeneral ve askerî yazar Fahri Belen'in bir eserinde dikkatimi çeken yabancı kaynaklı iki örnekle vurgulamak isterim. İlk örnek, bir Rus yazarının görüşü olup Kurtuluş Savaşında, özellikle

[19] Price, Clair, The Rebirth of Turkey (Türkiye'nin Yeniden Doğuşu), New York, 1923, p. 189.

[20] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II (1906-1938), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952, s. 124.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Taarruz'da uygulanan stratejiyi niteliyor: "... Bu çok yüksek strateji, harp tarihi bilginlerinin gözlerini kamaştırmıştır. Büyük zaferler, çok kez, bir kuvvetli adamın bir çocuğu yenmesine benzer. Fakat 200.000 kişilik Yunan Ordusu, her bakımdan İngilizler tarafından desteklenmekte idi. Türk Ordusu ise, maddî kuvvetçe üstün değildi..." İkinci örnek, daha dikkate değer bir nitelik taşır; çünkü bir Yunan yazarının görüşünü yansıtır. "Onbinlerin Dönüşü" adlı eserinde yazar şöyle diyor: "İnsan şunu düşünmekten kendini alamıyor: Sanki yeni bir kuvvet, Türk Ordusunu diriltmiş, onun yiğitliğini ateşlemiş... Sanki bir adam, onlara Büyük Zaferin mukadder olduğunu aşılamıştır..." Artık hepimiz biliyoruz. Bu eserde sözü edilen "Adam", Mustafa Kemal'dir. Ne var ki bu Büyük Türk, zaferi kendisine mal edecek bencil bir yaradılıştan çok uzaktır. O'nun gurur kaynağı, bir ferdi olmakla övündüğü Türk Ordusudur, Türk Ulusudur. O'nun şu sözlerine kulak verelim: "...Her safhası ile düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zafere ulaştırılmış olan bu muharebe (30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi), Türk Ordusunun, Türk subayları ve komuta heyetinin yüksek gücünü ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden çok büyük bir eserdir. Bu eser, Türk Milletinin özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölmez bir anıtıdır. Bu eseri yaratan bir milletin çocuğu, bir ordunun başkomutanı olduğum için, ilelebet (sonsuza dek) mesut ve bahtiyarım."

Devlet Adamı Atatürk: Atatürk, uluslararası alanda, asker kişiliğinden ve askerî başarılarından çok devlet adamlığı ve özellikle köklü reformlar gerçekleştiren bir siyasî lider olarak yakın ilgi görmüş ve görmektedir. O kadar ki, batı yayın dünyasında Atatürk ve Çağdaş Türkiye ile ilgili olarak her konuda yayımlanmış kitap, makale, bildiri vb. eser sayısı, Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kitaplığı tarafından kısa bir süre önce yayımlanan "Kemal Atatürk 100. Yıldönümü Bibliyografyası" adlı kaynağa göre, 2.000'i aşkındır. Bu eserler arasında, 35 kitap ve makale Türk yazar ve düşünürlerine aittir.

Sınırlı sayıda da olsa, okumak fırsatını bulduğum ve çoğu kendi alanında otorite teşkil eden İngilizce eserlerin büyük bir kısmı, Atatürk'ün seçkin bir devlet adamı olarak, Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu olduğu gerçeği üzerinde birleşiyor. Bu arada, "Kemal, hemen hemen sınırsız bir siyasal güce sahipti; fakat bu güç bakımından pek de hazırlıklı değildi; çünkü, dehası, askerî alanda idi..." [21] veya "Kemal'in taktik yönden gizli silâhı, Büyük Nutku'nda belirtilmek istendiği gibi, yanılmaz bir ileri

[21] Encyclopaedia Britannica, vol. 13, 1968, s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

görüşlülük değil, fakat tükenmez bir buluculuktur..." [22] gibi görüşlere de rastlanıyor. Kısmen gerçek payı bulunmakla beraber bu görüşlere katılmamız, herhalde beklenemez. Ama, yazarlara teşekkür edebilirim. Çünkü hiç değilse, bunlardan ilki Atatürk'ün *askerî dehasını* kabul etmiş; ikincisi ise, Atatürk'te tükenmez bir buluculuk niteliğinin varlığını vurgulamıştır. Hemen belirtmeliyim ki, incelediğim yabancı eserler arasında gerçeği yansıtmayan veya eksik yansıtan bu gibi görüşler fazla değildi.

Atatürk, askerî deha alanındaki yetenek ve niteliklerini siyasî dehaya dönüştürmesini bilen nadir kişilerden biridir. Bu gerçeği, üç örnekle vurgulamak isterim. İlk örneği, yine rahmetli İnönü'den alıyorum. İnönü'ye göre, "Atatürk'ün askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Ama siyasî vasıflarının daha büyük olduğu görülür. Bu ikisi birleşince, Atatürk'ün kişiliği müstesna bir seviyeye çıkmış oluyor..." [23] Bir batılı yazar Herman Kohn, şu dikkate değer görüştedir: "... Mustafa Kemal'de doğuştan lider olan bir kişinin üstün enerjisi ve devlet adamlığı nitelikleri vardır..." Tanınmış İngiliz tarihçisi Bernard Lewis'in görüşü ise gerçekten anlamlıdır: "... Kurtuluş Savaşında askerî harekât kazanılmıştı. Milliyetçilerin siyasal programı başarılmıştı. Bu başarı, uluslararası bir antlaşma ile de bütün dünyaca tanınmıştı. Bundan sonra ne yapılmalı idi? Mustafa Kemal'in gerçek büyüklüğü bu soruya verdiği cevapta yatar..." [24] Profesör Lewis, bu konuda Falih Rıfkı Atay'dan aldığı bir pasajda, Atatürk ile Enver Paşa arasında yapılan ilginç bir kıyaslamadan yararlanarak Atatürk'ün cevabını dolaylı bir şekilde belirtmiş oluyor ve şöyle diyor: "Enver'in özel vasfı cüretti; Mustafa Kemal'inki ise uzağı görüş... Mustafa Kemal 1914'te Harbiye Nazırı olmuş olsa idi, ülkeyi I. Dünya Savaşına sokmazdı. Buna karşılık 1922'de İzmir'e giren Enver olsa idi, aynı hızla geriye döner, Suriye ve Irak'a yürür ve bütün kazanılanları kaybederdi..." [25]

Atatürk'ün uzağı görüş niteliğini iki örnekle vurgulamak isterim. Birinci örnek olarak, 1932 yılında Atatürk ile, (sonradan II. Dünya Savaşında Amerika'da savaş kahramanı olarak nitelenen) General Mac Arthur arasındaki görüşme üzerinde duracağım. Bu görüşmeyi tarihî olarak nitelersem, konuyu abarttığım sanılmamalıdır. Çünkü bu görüşme, Atatürk'ün insanı gerçekten şaşırtan sezişleri ve doğru tahminleri ile

[22] Rustow, Dankwart A., Atatürk as Founder of a State, 1970.

[23] İpekçi, s. 35.

[24] Lewis, Bernard, The Emergence of Modern Turkey, London, Oxford University Press, 1961, s. 249.

[25] *a.g.e.*, s. 249.

Levent Şahverdi Arşivi

doludur. 1951 yılında "Caucasus" adlı bir Amerikan dergisinde yayınlanan bu görüşmeye, dergi tarafından konulan başlık "Hayret Verici Siyasal Kehanetler"dir. Atatürk şöyle diyor: "Almanya, kısa sürede büyük bir ordu meydana getirebilecek ve İngiltere ile Rusya hariç, bütün Avrupa'yı işgal edebilecek yetenektedir... Savaşın patlaması 1940-1945'ten daha sonraya kalmayacaktır. Fransa, büyük bir askerî güç oluşturma yeteneğini kaybetmiştir. İngiltere artık, Adalar'ın savunması bakımından Fransa'yı hesaba katamaz... İtalya, Mussolini'nin yönetiminde, kuşkusuz önemli ölçüde yükselmiş ve ilerlemiştir. Mussolini gelecek savaşa katılmaktan kaçınırsa; İtalya'nın dış görünüşündeki büyüklüğün yarattığı tehditten yararlanarak barış konferansı masasında ana rollerden birini oynayabilir. Ama korkarım ki İtalya'nın bugünkü şefi, bir Sezar rolü oynamanın cazibesine dayanamayacak ve İtalya'nın bir askerî güç olmaktan çok uzak olduğu gerçeğini hemen ortaya koyacaktır... Amerika tıpkı geçen savaşta olduğu gibi, tarafsız kalmayacak ve Almanya, Amerika'nın savaşa katılması sonucu yenilecektir... Eğer Avrupa devlet adamları, ulusal alandaki bencil ve ayırıcı duygularını bir kenara atmazlarsa, temel siyasal sorunu tüm Avrupa'nın yararına olmak üzere içtenlik ve kararlılık ile çözüme bağlamaya çalışmazlarsa, korkarım ki yeni bir felâketten kaçınmak imkânsız olacaktır... Bugün, medeniyeti, hatta bütün insanlığı tehdit eder şekilde, doğuda yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Bu korkunç güç, maddî ve manevî tüm kaynaklarını bir dünya ihtilâli için seferber ettikten başka, Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından henüz bilinmeyen siyasî yöntemler de uyguluyor... Avrupa'da patlayacak savaşta zaferi kazanacak olan, İngiltere ile Fransa veya Almanya değil, fakat Bolşevik Rusya olacaktır..." İkinci örnek, çok tanınmış bir Alman operatörünün anıları ile ilgilidir. 1933 Üniversite Reformu sırasında Türkiye'ye gelen dünyaca ünlü bilim adamları arasında, Hitler rejiminden kaçan Profesör Nissen de vardı. Üç yıl önce ölen bu ünlü operatörün daha önceleri yayımlanan "Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar" adını verdiği ve bir bölümünü Türkiye'ye ayırdığı anılarındaki dikkate değer görüşlerinden biri Atatürk ile ilgilidir. Profesör Nissen, "kahramanlık, cesaret, organizasyon yeteneği ve düşüncelerini uygulamada gösterdiği eşsiz enerji" dolayısıyla Atatürk'ün hayranıdır. Kendisi şöyle diyor: "I. Dünya Savaşının her zaman başarılı tek Türk generali, Bağımsızlık Savaşında Yunanlıları yenerek çare bulma sanatının en parlak örneğini veren ve bütün dünyayı hayran bırakan bir kişi olmasına rağmen, gerek giyiniş ve gerek davranışlarında gösterişten sakınıyordu... Güzel ve kültürlü bir Fransızca ile konuşuyordu ve görünüşe göre, bundan hoşlanıyordu. Bir ara konuşmayı Almanya'daki duruma

Levent Şahverdi Arşivi

yöneltti. Kısa ve kesin bir biçimde formüllendirdiği sorularından, bu konunun O'nu ne kadar meşgul ettiği ve Hitler'den hiç de hoşlanmadığı anlaşılıyordu. Gerçi konuşmamız sırasında bu yönde doğrudan doğruya sarf edilmiş bir sözünü hatırlamıyorsam da, sorularından ve jestlerinden diktatörler âleminin bu yeni yıldızının hayranı olmadığı belli oluyordu. Yalnız bir kez, o da konuşmamız sona ererken ve ben Nazilerin savaş niyetlerine değinerek sözlerimi bitirirken karşılık olarak, hemen hemen felsefî-psikolojik bir görüş açıklaması biçiminde, şunları söyledi: "Daha hiçbir devlet adamlığı ve askerlik başarısı göstermemiş bir adama, iktidarı topyekûn teslim etmek temel bir hatadır. Bir onbaşı, büyük bir askerî dâhi ve büyük bir stratej olduğunu kanıtlamak için her şeyi göze almaktan çekinmeyecektir." Tarihin akışı Atatürk'ü doğrulamıştır.

İnkılâpçı Atatürk: Bir batılı düşünüre göre, "gerçek devlet adamlığı, bir milleti, olduğu biçimden, olması gereken biçime dönüştürme sanatıdır." [26] Bu tanımlama, adeta Atatürk'ü, O'nun inkılâp ve reform anlayış ve uygulamalarını niteler. Çünkü Atatürk'e göre, "inkılâp, Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeniyet icaplarına uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır." [27] Bu ana fikre dayanan Atatürk İnkılâbının ilk belirtileri, millî iradenin dile getirildiği ilk resmî belge olan Amasya Kararları (21/22 Haziran 1919) ile siyasal alanda görülür ve safhalara bölünmüş olarak millî bir devletin, Çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna yönelir. Siyasal alandaki bu gelişmeleri, hukuk, eğitim, ekonomik, sosyal vb. alanlardaki reformların başarı ile gerçekleştirilmesi izler.

Batı kaynaklı eserlerde, Atatürk'ü artık tarihe göçmüş veya çağdaş liderlerle karşılaştıran yazar ve düşünürlere sık sık rastlanır. Bu konuda sadece iki örnek vermekle yetineceğim. Tanınmış Fransız düşünürü Duhamel'e göre, "Atatürk, yani Türklerin Atası, girişim ve umutlarının gürültüsü ile ortalığı ayağa kaldırmadan çalıştı... İnsana şaşkınlık veren eserleri İngiliz, Fransız ya da Rus inkılâpçılarının eserlerine hiçbir bakımdan benzemez. Bunlardan hiçbiri, dile, yazıya dokunabilmeyi akıllarının ucundan bile geçirmemiştir. Ne Cromwell, ne Robespiérre, ne Lenin ve ne de onu izleyenler, liderlik ettikleri ulusu bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası alınyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışa-

[26] The New Dictionary of Thoughts, U.S.A. Standard Book Company, 1957, s. 638 (W.R.Alger).

[27] Nutuk III, s. 618.

Levent Şahverdi Arşivi

bilmişlerdir. Mustafa Kemal, bunu yapan ve büyük bir başarı ile sonuca vardıran eşsiz adamdır." [28] Ülkemizde, özellikle "Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı eseri ile tanınan Lord Kinross ise şu dikkate değer görüştedir: "Kemal Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğuna dair zihnimde en ufak bir şüphe yoktur. Gerçekten Türkiye, Atatürk'ün son 10 yılında başarmış oldukları ile batının bazı milletlerini etkiledi. Ancak, bu milletlerin liderleri, Atatürk'ten çok farklı olarak demokrasinin değerini tehdit edici bir güçle kuvvetlendiler... Almanya'nın Hitler'i, hür milletini esarete götürmüş; Atatürk ise, esaret altındaki ulusunu özgürlüğe kavuşturmuştur. İtalya'nın Mussolini'si, sivil olduğu halde başkomutanlık sevdasına düşmüş; buna karşılık Atatürk, askerlik görevinin bittiğine inandığı anda sivil hayata geçmiştir. Gerek Hitler, gerek Mussolini, toprak kazanma hırsları ile komşularının haklarına tecavüz etmişler ve birer imparatorluk kurma sevdasına kapılmışlardır. Atatürk ise, bunun tam tersini yapmış, bir imparatorluktan bir millet çıkarmıştır..." [29]

IV. Sonuç

Millî kurtuluş Hareketimizin Önderi ve Cumhuriyetimizin Kurucusu Atatürk, Türk Milleti için kuşkusuz ulusal bir kahramandır. Bu ölümsüz kahramanlığın temelinde, elbette, sadece muharebe meydanlarında kazandığı zaferler değil, milletini çağdaş uygar toplumlara yaraşır "bağımsız, özgür ve saygın" bir devlete kavuşturan ilke ve inkılâpları da yatar. Bu nedenle, Türk Milletinin aziz Atasına olan saygısı derindir, sevgisi engindir, bağlılığı sınırsızdır. Aramızda sekiz yıl sürekli olarak kalmak suretiyle bizi yakından tanımak fırsatını bulan bir İngiliz yazarı bu konuda şöyle diyor: "Bütün ulusların büyük adamları vardır. Fakat modern Türkiye'de Atatürk'e gösterilen derin saygıya benzer bir saygının başka bir yerde bulunduğundan şüpheliyim. O, ebedî önderdir" [30]

Bu konuda çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur: Millî Kurtuluş Hareketi, Türk Milletinin bağrından çıkardığı eşsiz evlâdı Atatürk'ün önderliğinde başardığı ve Çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile amacına ulaştırdığı olağanüstü bir olaydır. Bu olağanüstü olaydan bir ders almamız gerekiyorsa -ki gerekir- o da şu olmalıdır: Atatürk'ün hepimize kutsal emaneti olan Türkiye Cumhuriyetini "övünerek, çalışarak, güvenerek" yüceltmek ve Ulu Önderimizin daima özlemini duyduğu çağdaş

[28] Çağlar Boyunca 100 Büyük İnsan (Çeviri), İstanbul, Fono Matbaası, 1971. s. 794.
[29] Kinross, s. 3 ve 14.
[30] Hotham, David, The Turks, London, 1972, s. 21.

Levent Şahverdi Arşivi

medeniyet seviyesine ulaştırmak. Ancak böylece 10 Kasım'lara gerçekçi bir anlam kazandırmış oluruz.

Ulusumuz için dayanılması zor acı bir gerçek olmakla beraber bir 10 Kasım günü Atatürk de, her insan gibi öldü. Fakat, sadece milleti üzerinde değil, uluslararası alanda da eşine az rastlanır derin bir yankı yaratarak ve silinmez bir etki bırakarak...

Aziz milletinin hayatından parlak bir yıldız olarak kayıp geçen, fakat eserleri ile daima yaşayacak olan Atatürk'ün fanî varlığından uzak kalmanın tesellisini, ancak onun şu sözlerinde bulmaya çalışmalıyız: "İki Mustafa Kemal vardır: Biri ben, et ve kemik, geçici Mustafa Kemal... İkinci Mustafa Kemal, onu ben kelimesi ile ifade edemem. O, ben değil, bizdir. O, memleketin her köşesinde yeni fikir, yeni hayat ve büyük ülkü için uğraşan aydın ve savaşçı bir topluluktur. Ben onların rüyasını temsil ediyorum. Benim teşebbüslerim, onların özlemini çektikleri şeyleri tatmin içindir. O Mustafa Kemal sizsiniz, hepinizsiniz. Geçici olmayan, yaşaması ve başarması gereken Mustafa Kemal odur." [31]

ATATÜRK AS A LEADER OF THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT

(Summary)

This article is concerned with Atatürk's leadership in the national liberation movement. It explains the causes of the War of Turkish Independence, its course and Atatürk's role in its victorious conclusion.

[31] Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1969, s. 342.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI, SON GÜNLERİ VE ÖLÜMÜ HAKKINDA Prof. Dr. NİHAT REŞAT BELGER'İN NOTLARI

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

*Atatürk'ün hastalığı, son günleri ve ölümü hakkında bugüne kadar birçok açıklama yapılmıştır. Gerek O'nu tedavi eden doktorlar, gerekse yakınları ve yanında çalışanlar tarafından günümüze iletilen bu bilgiler, tarihe ışık tutuşu yanında, O'nu daha iyi tanımamızı da sağlamaktadır. Atatürk'ü 1938 Ocak ayında Yalova'da muayene ederek hastalığına ilk teşhisi koyan, bilâhare O'nun müdavî doktorları * arasında yer alarak ölümüne kadar tedavisi ile uğraşan Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in notları ise bu bakımdan ayrı bir değer taşımaktadır.*

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'i 16 Şubat 1961 günü -kendisi Kurucu Meclis üyesi iken- Ankara'da, kalmakta olduğu Bulvar Palas'taki odasında ziyaret etmiş, Atatürk'ün hastalığına ve son günlerine ait bildiklerini dikkatle not etmiştim. Yine bu görüşme esnasında Prof. Dr. Belger'den Atatürk'ün son günlerine ait bazı hatıralarını kendi el yazılarıyla yazmalarını rica etmiştim. Birkaç gün sonra yazıp bana verdikleri bu notları 24 sene sonra yayımlarken kendisine karşı da vicdanî bir vazifeyi yerine getirmiş oluyorum.

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Atatürk'ün hastalığı, son günleri ve ölümü hakkında notları:

ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI

Millî kahraman ve şanlı kumandan Atatürk, uzun süren hastalığı esnasında milletçe hayranı olduğumuz yüksek vasıflarından hiçbir şey kaybetmemişti. Hastalığının sonuna kadar tıpkı sıhhatli zamanlarında olduğu gibi daima keskin ve nâfiz bakışlı, berrak ve selîs ifadeli, çelik gibi kavî iradeli, müstesna bir fitrat idi. Her gün fizik kuvvetinden biraz daha kaybettiği ve gittikçe zayıfladığı halde, bu cihanşümul şöhretli hastanın

* Atatürk'ün hastalığı esnasında, kendisini tedavi ile görevlendirilen hekim kadrosu müdavî ve müşavir hekimlerden oluşuyordu. Müdavî hekimler: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger. Müşavir doktorlar: Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Abravaya Marmaralı, Dr. Mehmet Kâmil Berk.

Levent Şahverdi Arşivi

insan kütlelerini sevk ve idarede müstesna bir kabiliyete sahip yüce şahsiyeti hemen göze çarpıyordu. Sayısız yüksek meziyetlerine meftun olduğumuz Atatürk'ü hastalık, fikren ve mânen hiçbir veçhile sarsmamış ve değiştirmemişti.

Hastalığının mahiyeti kendisine izah edilirken dahi ne yüzünde, ne sözünde hiçbir endişe, hiçbir üzüntü eseri sezilmiyor, söylenilenleri soğukkanlılık ve tam bir sükûn ile dinliyordu. Mütemadiyen yatakta yatmakla geçen uzun aylar zarfında bir defa bile hastalıktan şikâyeti işitilmedi, hiçbir sabırsızlığı görülmedi, metaneti asla gevşemedi. Hastalığının vahim ve mühlik mahiyeti bittabi kendisine açıkça anlatılmadı. Fakat müphem olduğu kadar ölçülü ifadelerle izah edilen durumun ciddiyetini Atatürk anlamıştı. Lâkin zannediyorum ki ölüm hiç aklından geçmemişti; zira sözlerinde ve suallerinde ölümü aklına getirmeyen ve ölmekten korkmayan bir insanın ruh haleti âşikâr idi. Bu, belki hayatını vatan ve milletinin şeref ve haysiyetini yükseltmeye vakfeden büyük bir askerin, ölümü istihkara alışık olmasıyla izah edilebilir. O halde Atatürk, niçin ölümünden iki ay evvel bir vasiyetname yapmaya karar vermişti. Buna sebep, karnında biriken mayiin bir iğne ile alınacağı kendisine anlatıldıktan sonra ponksiyon denilen bu tedavi yapılırken bilhassa bir barsak delinmesi gibi vahim bir komplikasyonun zuhur edebilmesini düşünmüş olması idi. Vasiyetname, işte bu düşüncenin ilham ettiği bir ihtiyat tedbiri olmuştur; hastalığın, ölümüne sebep olacağı kanaat ve endişesinin bir tesiri olmamıştır. Atatürk'ün bu kanaati hastalığının son günlerine kadar asla değişmeksizin devam etti.

Ölümünden iki ay kadar evvel geçirdiği ve bir günden fazla süren birinci komadan harikavî bir hayatiyet ve mukavemetle kurtulan Atatürk, bu son derece vahim komplikasyona dahi ehemmiyet vermiyerek vefatına sebep olan ikinci komadan yirmi gün kadar evvel şu dikkate şayan sözleri söylemişti: "Anlaşılıyor ki bundan sonra ben alîl bir adam gibi yaşayacağım. Artık hayatımı ona göre tanzim etmeliyim. İstanbul'un muhtelif semtlerinde ve meselâ birkaç ay Florya'da, bir süre Yalova'da, sonra da Alemdağı'nda kalmalıyım."

Bu sözlerden sonra bana hitap ederek, "Yarın Alemdağı'na gidiniz. Oranın havası ve suyu çok meşhurdur. Orada iklim şartları bakımından ikametime elverişli münasip bir yer seçiniz. Sıhhatim için bir zamanlar da orada yaşarım." demişti.

Bu emrin ertesi günü İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtibi Hasan Rıza Soyak, Başyaver Binbaşı Celâl

Levent Şahverdi Arşivi

ve diğer bazı zatlarla birlikte Alemdağı'na gittik. Taşdelen ve civarında dolaştık. Nihayet Sultan Aziz'in Alemdağı'nda yaptırdığı köşkü gördük ve pek münasip bulduk. Akşam saraya avdette Atatürk beni çağırttı. Malûmat istedi. Gördüklerimizi ve düşündüklerimi söyledim. Köşk'te ikameti tasvip etti. Ne yazık ki hastalık artık çok ilerlemiş, Atatürk'ün kuvvet ve dermanı tükenmiş ve Alemdağı'na gitmesine hiç imkân kalmamıştı. Yirmi gün sonra hayata veda eden Atatürk'ün, biraz evvel naklettiğim hazin sözleri, onun ölümü aklına bile getirmediğinin en kuvvetli bir delili değil midir?

Hastalığının en son safhalarında bile iyileşmemekten hiç fütur getirmeyen Atatürk, devletin en mühim işleri ve dünya siyaseti ile ilgilenmekte devam ediyordu. Hükûmet Başkanını, Hariciye Vekilini ve diğer bazı devlet ricalini kabul ediyor, onlardan malûmat istiyordu. Onlara düşündüklerini söylüyor ve direktifler veriyordu. Bu mülâkatları takip eden günlerin birinde milletlerarası durumun pek gergin olduğundan bahis açan Atatürk, çok zaman geçmeden Avrupa'da korkunç bir fırtına kopacağını, o müthiş kasırganın dünyanın her tarafına yayılacağını, insanlığın umumî bir harp musibetinin bütün fecayii ile bir kere daha karşılaşacağını beyan ettikten sonra, "Bizim için bu kanlı badirede tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve devlet gemisini bu fırtına ortasında hiçbir maniaya çarptırmadan sevk ve idare ederek harp dışında ve sulh içinde yaşamaya çabalamak, bizim için hayatî ehemmiyeti haizdir" demişti.

Sıhhatli zamanlarında olduğu gibi hastalığı esnasında dahi uzağı gören, iyi düşünen, en uygun kararları alan bu büyük asker ve devlet adamı, akıbet hastalığa mağlup oldu ve muazzam bir şan ve şeref halesi içinde edebiyete intikal ederek kendisini ihtiraslı ve sonsuz bir hayranlıkla seven, tekrîm eden milletini ebedî bir mateme gark etti.

Hemen her milletin askerî kıtalarla cenaze merasimine katılmaları, milletler topluluğunda, en şuurlu insaniyet âleminde dahi bu büyük kaybımızın ne kadar umumî ve derin bir teessür uyandırdığının açık ve bariz belirtileri olmuştur.

PROF. DR. NİHAT REŞAT BELGER'S NOTES ON ATATÜRK'S ILLNESS, HIS LAST DAYS AND DEATH

(Summary)

Prof. Dr. N. Belger, who was the first consultant to diagnose Atatürk's illness presents his notes on the condition of the great leader during his last days.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkün hastalığı

Milli kahraman ve şanlı kumandan Atatürk uzun süren hastalığı esnasında milletce hayranı olduğumuz yüksek vasıflarından hiç bir şey kaybetmemişdi. Hastalığının sonuna kadar tıpkı sıhhatli zamanlarında olduğu gibi daima keskin ve nâfiz bakışlı, berrak ve telis ifadeli, çelik gibi kavi iradeli, müstesna bir fıtrat idi. Her gün fiziki kuvvetinden biraz daha kaybetdiği ve gittikçe zaifleşdiği halde bu cihangümul şöhretli kahramın insan kütlelerini sevk ve idarede müstesna bir kabiliyete sahib yüce şahsiyeti kemâl göze çarpıyordu. Dayanış yüksek meziyetlerine mefhum olduğumuz Atatürkün hastalık fikrini ve mânen hiç bir vechile sarsmamış ve değiştirmemişdi.

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

Hastalığının mahiyeti kendisine izah edilir-
ken dahi ne yüzünde, ne sözünde hiç bir endi-
şe, hiç bir üzüntü eseri seziliyor, söyleni-
lenleri soğukkanlılık ve tam bir sükûn
ile dinliyordu. Mütemadiyen yatakda yat-
makla geçen uzun aylar zarfında bir defa
bile hastalıkdan şikâyeti işidilmedi, hiç
bir tahammülsüzlük görülmedi, metanet asla
gevşemedi. Hastalığının vahim ve müzmin
mahiyeti bittabi kendisine açıkca anlatıl-
madı. Fakat mübhem olduğu kadar ölçülü
ifadelerle izah edilen durumun ciddiyetini
Atatürk anlamışdı. Lâkin zan ediyorum ki
ölüm hiç aklından geçmemişdi. Çünkü söz-
lerinde ve hallerinde ölümü aklına
getirmeyen ve ölmekden korkmayan bir
insanın ruh hâleti aşikâr idi. Bu, belki
hayatını vatan ve milletinin şeref ve hay-
siyetini yükseltmeğe vakf eden büyük bir

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

askerin ölümü istihkara alışık olmasıyla izah edilebilir. O halde Atatürk nişin ölümünden iki ay evvel bir vasiyetname yapmaya karar vermişti. Buna sebep karaciğerinde birikecek mayinin bir iğne ile alınacağı kendisine anlatıldıktan sonra ponksiyon denilen bu tedavi yapılırken bilhassa bir damar delinmesi gibi vahim bir komplikasyonun zuhur edebilmesini düşünmüş olmasıdır. Vasiyetname, işte bu düşüncenin ilham ettiği bir ihtiyat tedbiri olmuştur; hastalığın ölümüne sebep olacağı kanaat ve endişesinin bir tesiri olmamıştır. Atatürkün bu kanaati hastalığının son günlerine kadar asla değişmeksizin devam etti.

Ölümünden iki ay kadar evvel geçirdiği ve bir günden fazla süren birinci komadan fevkalâde bir hayatiyet ve mukavemet ile kurtulan Atatürk bu son hadise vahim

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

Komplikasyona dahi ehemmiyet vermiyecek vefatına sebep olan ikinci komadan yirmi gün kadar evvel şu dikkata şayan sözleri söylemişti: "anlaşılıyor ki bundan sora beş altı bir adam gibi yaşayacağım. Artık hayatımı ona göre tanzim etmeliyim. İstanbulun muhtelif semtlerinde ve mesela bir kaç ay Florya'da, bir kaç yalovada, sorada alem dağında kalmalıyım."

Bu sözlerden sora bana hitap ederek "yarın alemdağına gidiniz. Oranın havası ve suyu çok meşhurdur. Orada iklim şartları bakımından ikametine elverişli münasib bir yer seçiniz. Sıhhatim için bir zamanlarda orada yaşarım." demişdi.

Bu emrin ertesi gün İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Cumhur Başkanlığı genel Kâtibi Hasan Rıza Soyak, Başyaver Binbaşı Celal ve diğer bazı zatlarla birlikte alemdağına gittik. Taşdelen ve civarında

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

dolaşdık. Nihayet Sultan Azizin Alemdağında yaptırdığı köşkü gördük ve pek münasip bulduk. Akşam saraya avdetde Atatürk beni çağırtdırdı. Malûmat istedi. Gördüklerimizi ve düşündüklerimi söyledim. Köşkde ikameti tasvib etdi. Ne yazıkki hastalık artık çok ilerlemiş, Atatürkün kuvvet ve dirmanı tükenmiş ve Alemdağına gitmesine hiç imkân kalmamışdı. Yirmi gün sora hayata veda eden Atatürkün biraz evvel nakl etdiğim bazı sözleri, onun ölümü aklına bile getirmediğinin en kuvvetli bir delili değilmidir!.

Hastalığının en son safhalarında bile iyileşmemekden hiç fütur getirmeyen

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk devletin en mühim işleri ve dünya siyaseti ile ilgilenmekde devam ediyordu. Hükumet başkanını, hariciye vekilini ve diğer bazi devlet ricalini kabul ediyor, onlardan malumat istiyordu. Onlara düşündüklerini söyleyor ve direktifler veriyordu. Bu mülakatları takip eden günlerin birinde milletlerarası durumun pek gergin olduğundan bahs açan Atatürk çok zaman geçmeden Avrupada korkunç bir fırtına kopacağını, o müthiş kasırganın dünyanın her tarafına yayılacağını, insanlığın umumi bir harp musibetinin bütün fecayii ile bir kere daha karşılacağını beyan etdikden sora bizim için bu kanlı badirede

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve devlet gemisini bu fırtına ortasında hiç bir maniaya çarpdırmadan sevk ve idare edecek harp dışında ve sulh içinde yaşamaya çabalamak bizim için hayati ehemmiyetti haiz bir dersiydi. Sıhhatli zamanlarında olduğu gibi hastalığı esnasında dahi uzağı görem, iyi düşünem, en uygun kararları alan bu büyük asker ve devlet adamı akıbet hastalığa mağlub oldu ve muazzam bir şan ve şeref haleti içinde ebediyete intikal ederek kendisini ihtirasla ve sonsuz bir hayranlıkla seven, tekrim eden milletini ebedi bir matem gark etti.

Hemen bu milletim askeri kıtaatla cenaze merasimine katılmaları

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

milletler topluluğunda, en şuurlu insaniyet aleminde dahi bu büyük kaybımızın nekadar umumi ve derin bir hasretle uyandırdığının açık ve bariz belirtileri olmuştu. 19 Şubat 1961

Nihat Reşad Belger

Nihat Reşad Belger

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in -kendi elyazısıyla- Atatürk'ün hastalığı ve son günlerine ait notları.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE LİDERLİK

BEKİR TÜNAY

Aslında Atatürk'ün liderliği tartışılmaz. Gerek kurduğu muhtelif teşkilâtlarda, gerekse olayların akışı içindeki tavırlarıyla bunu ispatlamıştır. Atatürk'ün liderliği, düşünürlerce kabul edildiği gibi, büyük devlet adamlarınca da tasdik edilmiştir. Bilimsel esaslar içinde aranan niteliklerin fazlasıyla bulunduğu da bir gerçektir. Küçük-büyük yüzlerce olaydaki tutum, davranış ve tavırları tarihi dolduran apaçık belgelerdir. Biz burada birkaç örnek vererek bunu, bir kere daha ortaya koymaya çalışacağız. O büyük insanın liderliğini anlatmak için hiç de fazla çabaya gerek yoktur. O, lider yaratılmıştır. Liderliğini devamlı ve sistemli olarak geliştirmiştir. Böylece de, liderlerin lideri durumuna geçmiştir.

Bilindiği gibi, zorla lider olunmaz. Zorla lider olmaya yeltenenlerin acıklı sonlarını, hemen hemen bilmeyen yoktur. Atatürk'ün liderliği için, liderlerde aranan bir yığın şartı sıralamaya da hiç gerek yoktur. Onu, zamanın akışı içinde ve olayların zincirinde göstermeyi daha uygun bulduk.

O, sadece Türk Millî Kurtuluş Hareketi'nin lideri değildir. Eğer böyle olsaydı, bu şimşek deha, Anadolu'nun dört yanından sonra; Afrika'da, Asya'da, Uzak ve Yakın Doğu'da ve de dünyanın dört bucağında böylesine etkili çakamazdı.

Bilindiği gibi insanlık tarihi çok eskidir. Tarihin akışı içerisinde çağımıza ulaşmış büyük insan da az değildir. Bunların her biri bir zirvedir. Kimi plâncılığı ile usta. Kimi kanunculukta büyük. Kimi kumandanlıkta üstün. Kimisi teşkilâtçılıkta yüce. Kimisi cesarette, kimisi devlet idaresinde zirvedir. Kimi akıl, kimi de basirettir. Bu kimi'leri çoğaltabiliriz. Hiç şüphesiz, her biri ayrı ayrı zirvelerdir. Birli, ikili, hatta üçlü olarak da birleşebilirler. Ancak hepsinin kucaklaşarak birleştiği ve bütünleştiği zirve Atatürk'tür. Atatürk, her türlü nitelikleri kişiliğinde toplayabilmiş çok ender insanlardan biridir.

Atatürk'ün Liderliği İçin Dışta Söylenenler:

"Atatürk adı, bu yüzyılın büyük insanlarından birinin tarihî başarılarını, Türk milletine ilham veren liderliğini, modern dünyayı ileri görüşle anlayışını ve bir askerî lider olark kudret ve yüksek cesaretini hatırlatmaktadır." [1]

[1] John F. Kennedy, A.B.D. Başkanı, 10 Kasım 1963.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kemal Atatürk'ün boyun eğmez önderliği altında Türk Ulusunun azimle yaptığı ilerleme mücadelesine biz Amerika'da, ta başından beri büyük bir hayranlık duymuşuzdur." [2]

"...Şu geçen birkaç yılın sıkıntılı günlerinde, dünya sorunları çözümü için kendi büyük kudret ve kabiliyetini bize bağışlamış olabilmesini ne kadar isterdim" diyen Amerikan Generali Mc. Arthur, sonra da: "Asker-devlet adamı, çağımızın en büyük liderlerinden biri idi. O, Türklere, bir milletin büyüklüğünün temel taşı olan kendine güvenme ve dayanma duygusunu vermiştir" demiştir [3].

"Yeni Türkiyenin büyük ve dâhi yaratıcısıdır ki, talihin terk ettiği ve kaderin çöküntüye uğrattığı o zamanki müttefiklerine, kalkınma için ilk muhteşem örneği verdi." [4]

"Büyük Yunan filozofu Platon'un: -Krallar filozof olsa ve filozoflar kralların tahtlarına otursaydı...- şeklindeki dileği, iki bin yıllık tarihte gerçekleşmedi. Halbuki, 20. yüzyılda ilk defa olarak Atatürk'ün şahsında Platon'un istediği gibi, kelimenin tam anlamıyla bunu görmekteyiz. O, bir dâhi, bir fikir adamı olarak bir milletin, yani Türk Milletinin mukadderatını ele almış ve bu milletle atıldığı Kurtuluş Savaşı, bu milletin medenî durumunu değiştiren bir inkılâp ve diğer milletlerin haklarını da koruyan bir barış ile insanlığa muhteşem bir örnek vermiştir." [5]

"...Türk milleti, Atatürk'ün ölümüyle, kurtarıcısını, dirilişinin sembolünü, kurtuluş için yaptığı eşsiz savaşın kahramanını ve yükselişinde kendisine önderlik eden yaratıcısını; dünya ise, tarihin kaydedeceği en büyük insanlardan birini kaybetmiştir" [6].

"...Atatürk'te aslında çok yönler vardır. Atatürk'te olan, her zaman kolay bulunmayan ve her liderde görülmeyen bir yön daha vardır. Atatürk, her zaman akılcı, ileriye dönük, gelişmeden yana, demokratik düzenden yana bir lider olmuştur." [7]

"...Mustafa Kemal Atatürk, ülkesini hürriyet ve demokrasiye kavuşturmak uğrunda savaşarak başarı kazanan büyük Türk önderi hakkındaki engin duygularımı ve hayranlığımı iletmek isterim. Atatürk'ün

[2] H. S. Truman, A.B.D. Başkanı, 1948.
[3] Mac Arthur, A.B.D. Orgeneral, 1946-1963.
[4] Adolf Hitler, Almanya Devlet Başkanı, 1938.
[5] Prof. Dr. Herbert Melzig, Atatürk Dedi ki, 1942.
[6] Dr. Eduard Schaefer, Kemal Atatürk, 1939.
[7] Prof. Dr. Candido Mendes, 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

hayatı ve eseri yalnız Türkiye için değil, dünyanın bütün hür milletleri için ilham kaynağı olmakta devam edecektir." [8]

"... Yüce insan, açtığı bu devir içinde, dünya siyasetinde yakından izlediğimiz ve saptadığımız, herkesi hayran bırakan zaferleri gibi Asya ve Avrupa'yı yeni Türkiye ile birleştirerek gerçek, insanî ve ilmî bir birlik meydana getirecek ve her çeşit mutlulukların zirvesine çıkaracaktır. Bu başarı, bu Yüce İnsan'ın şahsiyetinde bulunmaktadır." [9]

"... Atatürk gibi, milletiyle kaynaşan, onun için didinen, acı çeken ve birçok güçlüklere rağmen onu asıl alınyazısını gerçekleştirmeye yönelten bir öndere tarihte pek az rastlanır." [10]

"Ben şimdiye kadar 15 hükümdar ve cumhurbaşkanı ile konuşmalar yaptım. Bu geceki kadar ezildiğimi hatırlamıyorum. Mustafa Kemal'de büyük bir ruh kudretinin esrarı var." [11]

"Atatürk, tarihte görülmüş olan büyük adamların hiçbirine benzemez. Çünkü O'nun yaptıkları, insanoğlunun yapabilecekleri şeylerden değildir." [12]

"Kemal Atatürk, yalnız bu yüzyılın en büyük adamlarından biri değildir. Biz Pakistan'da O'nu, gelmiş geçmiş bütün çağların en büyük adamlarından biri olarak görüyoruz.Askerî bir deha, doğuştan bir lider ve büyük bir vatansever olan Kemal Atatürk, ülkenizi yeniden büyüklük yoluna koydu." [13]

"...Atatürk gibi bir önder, önlerinde bir ilham kaynağı olarak dikildiği halde, Hint Müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı?" [14]

"Atatürk yalnız Türk Tarihi'nin büyük bir adamı değil, aynı zamanda büyük bir insandır. O'nun yeni Türkiye'yi yaratan mucizesi, yüzyılları geride bırakan bir anıt olarak kalacaktır." [15]

"Mustafa Kemal, bir halk kahramanı, eşsiz bir liderdir. İlerleme ile uygarlığa da gönül vermiştir." [16]

[8] Çeng-Kay-Şek, Milliyetçi Çin Cumhurbaşkanı, 10 Kasım 1963.
[9] Prof. C'hi Tzu-Hsi, Çin Tarihçisi 1933.
[10] Eduard Herriot, Eski Fransız Başbakanı, 29 Ekim 1933.
[11] Sir Charles Towshend, İngiliz Generali 1922.
[12] Mısır El - Ehram Gazetesi 1938.
[13] Eyüp Han, Pakistan Cumhurbaşkanı 10 Kasım 1963.
[14] Muhammed Ali Cinnah, Pakistan Devlet Başkanı 1954.
[15] General Metaksas, Yunanistan Başbakanı 1938.
[16] Thomas A. Vaidis, Kemal Atatürk 1967.

Levent Şahverdi Arşivi

"Mustafa Kemal, uyanık, doğru görüşlü, sarsılmaz derecede sağlam kararlı, kendisinden çok ülkesi için ihtiraslı, sağlam karakterli ve otokratik disiplinli bir liderdi." [17]

Bütün bunlar, daha yüzlercesini sayabileceğimiz yabancı devlet adamı ve generallerin Atatürk hakkındaki görüşleridir. Elbette bu görüşler O'nun liderliğinin birer belgeleridir. Biz burada, bu kadar örnek vermekle yetineceğiz. Bundan sonraki kısımlardan Atatürk'ün gençlik yıllarını ele almak istiyoruz.

Gençlik Yılları:

Elbette Büyük Atatürk için yerli yazarlarımızın, devlet adamlarımızın, sivil asker her kademeden insanlarımızın, bilim adamlarımızın da çok dikkate değer yazıları vardır. Ama biz, Atatürk'ün liderliğini kabul ve tescil ettirdiği olaylardan bazı örnekleri sergilemek istiyoruz.

Mustafa Kemal, rahmetli General Ali Fuat Cebesoy'un çok yakın arkadaşıdır. Bu vesile ile, Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa ile de tanışmıştır. Paşa O'nda büyük nitelikler bulmaktadır. O'nu arkadaşı Osman Nizami Paşa'ya da tanıtır. Eski büyükelçi ve bakan, Osman Nizami Paşa, uzunca bir süre Mustafa Kemal ile görüşür. Sonra da: "Mustafa Kemal oğlum, sen bizler gibi, yalnız bir kurmay subay olarak hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde çok etkili olacaktır. Sende, memleketin başına gelen büyük adamların, daha gençliklerinde gösterdikleri eşsiz kabiliyet ve zekâ işaretlerini görmekteyim" [18] der.

Mustafa Kemal, kurmay yüzbaşı olmuştur. Tayin beklemektedir. Bazı arkadaşları ile birlikte buluşup görüşmeler yapmaktadır. Bu görüşmeler Abdülhamit yönetimi üzerinedir. İstibdat ve padişahlık üzerinedir. Bu konuşmalar, sarayca haber alınır. Birkaç arkadaşı ile birlikte tutuklanır. Arkadaşlarının bir kısmı bir süre sonra serbest bırakılır. Ali Fuat Cebesoy: "Mustafa Kemal lider olduğu için bizden on gün kadar sonra bırakıldı." [19] der.

Mustafa Kemal Şam'a tayin edilmiştir. Topçu stajına gitmeden önce, Beyrut'ta, arkadaşlarıyla bir görüşme yapar. Bu görüşmede onlara: "...Dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır." [20] der.

[17] Toynbee, İngiliz Tarihçisi.
[18] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 37.
[19] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 78.
[20] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 114.

Levent Şahverdi Arşivi

1906'dan itibaren Atatürk'ün tavırlarında, tutum ve davranışlarında bu büyük düşünce parlamaktadır. Bu sebeple Şam'da kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni Selânik'te de kurar. O kuruluşta daha sonra İttihat ve Terakki'de büyük rol oynayanlar arasında bulunan Ömer Naci gibi arkadaşları O'nun liderliğini kabul ederler. Bu ihtilâl cemiyetinde çalışırlar.

Daha sonra Selânik'e tayin edilir. Bu, Türk Devleti kurma fikrini daha da etrafıyla anlatır. Atatürk, İttihat ve Terakki'deki arkadaşlarına der ki: "Meşrutiyetin ilânı yeter çare olamaz. Cemiyet, bir siyasî parti haline gelmelidir. Meşrutiyetin ilânından sonra da hükûmeti ele almalıdır. Bu vazifeye önceden hazırlanmak gerek. Bunun için derhal bir plân ve program hazırlanmalıdır. Aksi takdirde, İkinci Meşrutiyet de birincinin akibetine uğrar." Ve devam eder: "... Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi üzerine değil, aksine Türk çoğunluğun yaşadığı kısım üzerine oturtulmalıdır. Düşmanların, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilâl idaresi kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır." [21]

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılacağını kesinlikle görüyordu. Bütün korkusu, bu yıkılışın altında Türklerin kalarak ezilmesiydi. Görünüşe göre, koskoca imparatorluğun müdafaası sadece Türk çocuklarının omuzlarına yüklenmişti. Milliyetçilik akımı dolayısıyla azınlıklar kendi menfaatlarını sağlamaya çalışıyorlardı. Ayrıca da komşu ve aynı ırktan olan devletlerle birleşmek için fırsat kollamakta idiler.

Gel gör ki Atatürk'ün bu şekilde bir muhakeme yürütmesi ve bunu hemen her yerde apaçık söylemesi, ittihatçı arkadaşlarının hiç de hoşlarına gitmiyordu. Onlar için aslolan temel görüş, Osmanlı Birliği'ni sağlamaktı. Osmanlılık'tı. Oysa, milliyetçilik akımı, Hıristiyan azınlıkların ayrılma çabaları ve yeni devlet kurma istekleri gibi sebepler dolayısıyla Osmanlıcılık mümkün değildir.

Atatürk, İttihat ve Terakki mensubu arkadaşlarına, hep bir Türk devleti kurma fikrinden söz ediyordu. Kurulmasını düşündüğü Türk Devletinin hudutlarını bile çiziyordu. O'na göre hudutlar şöyle olmalıydı: "Doğu ve Batı Trakya bizde kalmalı. Edirne kuzey sınırı Bulgaristan'a doğru genişlemeli. Arnavutluk bağımsız olmalı. Bosna-Hersek, Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında adaletle taksim edilmeli. Anadolu kıyılarına yakın olan adalar Türk devleti'nde kalmalı, diğerleri

[21] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 114.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanistan'a bırakılmalı. Hatay - Halep - Musul vilâyetleri bizde kalmalı. Diğer yerler ise Araplara terk edilmeliydi. İçeride kalacak Türkler azınlıklarla mübadele edilmeliydi." [22]

Büyük Atatürk'ün, birçok defa çeşitli vesilelerle yapmış olduğu sohbetlerde: "Eğer ben bu işin başında olsaydım Rumeli elden gitmezdi" dediğini Hikmet Bayur ifade etmektedir. Atatürk, inandığı hususları açıkça söyleyen, gerçekleri nerede, ne durumda olursa olsun pervasızca ifade eden şahsî ve medenî cesarete sahip bir insandı. Hatta bir gün, Selânik'te, Yonyo Gazinosu'nun üzerindeki küçük salonda bu konu tartışılır. Bir ara söz İran'daki hürriyet mücadelelerine intikal eder. İran'da Muzafferettin Şah'ın parlamentoyu açmak zorunda bırakılması olayına değinilir. Girit'te Venizelos'un da benzeri dava için mücadeleleri dile getirilir. Ali Fethi Okyar: "Bizde neden böyle adamlar çıkmaz?" diye bir soru sorar. Bu anda Mustafa Kemal derin bir düşünceye dalmıştır. Arkadaşlarından biri O'na, "Ben senin ne düşündüğünü biliyorum. Neden ben çıkmayayım? diyorsun" der. Bunun üzerine Mustafa Kemal: "Evet, öyle düşünüyorum. Neden, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?" [23] der.

Hiç şüphesiz devamlı bir lideri bulunmayan, zaman zaman lider gözüken İttihat ve Terakki ileri gelenleri bu ifadeyi hoş karşılamayacaklardı. Karşılamadılar da. Bu hal ise, onların kişisel ihtiraslarının tipik örneği idi. Sadece bu da değil. Kıskançlıkla, kendi aralarındaki tekelleşmenin de rolü olmuştur. Bir de, Mustafa Kemal'in daima akıldan ve bilimden yana görünmesinin samimiyeti karşısında, en azından gocunmuşlardır. Hele İttihat ve Terakki'nin Selanik'teki ikinci kongresindeki görüşleri ve bu görüşlerin her türlü mücadeleye rağmen kabul edilmesi O'nun birden lider olacağı korkusunu yaratmıştır. Nitekim, kongre genel sekreterliğini yapan merhum Tevfik Rüştü Aras: "... Ancak Kongre'de ileri sürdüğü düşünceler, topladığı ilgi ve sağladığı başarı dolayısıyla Fiilî Baş Mustafa Kemal'di... Bu toplantıda Mustafa Kemal'in yurt çapında bir adam olduğu görülmüştür." [24] demektedir.

İkinci Meşrutiyet ilân edilmiştir. Bir süre sonra, İstanbul'da 31 Mart İsyanı başlar. Mustafa Kemal Selanik'teki Redif Tümeni Kurmay Başkanıdır. Tümen Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul'dan "hepimiz iyiyiz" şeklinde bir telgraf alır. Bundan kuşkulanır. Telgrafı

[22] Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s. 48-49.
[23] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 120, 122.
[24] Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri, s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'e gösterir. Fikrini sorar. Mustafa Kemal, sabaha kadar İstanbul'dan gelen öteki telgrafları da inceler. Kesin kararını kumandana şöyle bildirir: "İstanbul'da mühim hadiseler cereyan etmektedir. Yalnız Meşrutiyetin ilânını temin eden İttihat ve Terakki Cemiyeti değil, Meşrutiyet rejimi de tehlikeye girmiştir. Vakit kaybetmeden, isyan ateşi etrafı sarmadan İstanbul üzerine yürümeliyiz." [25]

"Talât Paşa ise: "Geceleyin, Ali Fethi ile Mustafa Kemal bana geldi. Mustafa Kemal dedi ki: - Görüyorsunuz, silahını kapan yola düşüyor. Nizamî kuvvetler harekete geçmezlerse çok kan dökülür. Kumanda zinciri altında, derhal harekete geçilmelidir." [26]

İşte gerçek lider budur. Herkesin hareketsizlik içinde, ne yapacağını bilmediği anda, en uygun zamanda, en akılcı ve gerçekçi çareyi bularak süratle hareket edebilen insandır. Kaldı ki, bu işin bir de öteki yüzü var. O da; gerek tümen kumandanını ve gerekse ordu kumandanını, bu yüksek karara ikna da Mustafa Kemal'in eseridir. Hareket Ordusu adını veren de Mustafa Kemal'dir. 17 - 18 Nisan gecesi, Mustafa Kemal İstanbul kapılarına dayanır. İşte o zaman genç yaştaki Mustafa Kemal, liderliğin şaheser örneklerini verir. Bunlar, Atatürk'ün bizzat kaleme aldığı ve İstanbul halkı ile Genelkurmay Başkanlığına yazıp yayınladığı ve gönderdiği bildirgelerdir. İstanbul halkına yayımladığı bildirge özet olarak şöyledir:

"1. Millet, yıllardan beri zulüm yapan kuvvetleri parçaladı. Meşrutiyeti kurdu. Zarar görenler geçmiş halin geri dönmesi ve çıkarları için isyan çıkardılar. Her türlü alçaklığa başvurdular. Kan döktüler.

2. Millet, Anayasa'nın çiğnendiğini gördü. Bu alçakça hareketi bastırmak ve cezalandırmak için Merkez Ordusu İstanbul'a geldi.

3. Amaç, meşrutiyeti sağlamaktır. Anayasa'dan üstün bir kanun bulunmadığını göstermektir.

4. Zulüm gören halk ve tarafsız erler korunacaktır.

5. Faziletli din adamları baş tacımızdır. Çıkar için din adamı kılığına girerek yüce Hazreti Muhammet dinini çürütmeye, küçültmeye kalkanlar kanunun eline teslim edilecektir.

6. Milletvekili ve bakanların hak ve yetkileri korunacaktır.

7. Yabancıların ve sefirlerin huzursuz olmaları önlenecektir." [27]

[25] Celal Bayar, Ben de Yazdım, s. 212, 213.

[26] Talat Paşa, Gurbet Hatıraları, Cemal Kutay, s. 574.

[27] Harp Akademileri, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 77, 281, 282.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, daha o zamandan her şeyi millete mal etmektedir. Anayasa'nın üzerinde hiçbir kuvvet tanımamaktadır. Meşruluk prensiplerine son derece bağlıdır. Halkla beraber olduğunu belirlemektedir. Hızlı, doğru ve güvenilir biçimde, gerçek bir lider olarak harekâtın isteklerini yerine getirmektedir.

Hele bir de Genelkurmay Başkanlığına çektiği şifre var ki, Mustafa Kemal'in lider hüviyeti onda, âdeta heybetleşir. Henüz kolağasıdır. Binbaşı bile değil, kıdemli yüzbaşıdır. Bu şifrede, sanki Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanının üstündeki bir makam sahibi gibi görünür. Bu şifre, özetle şöyledir:

"Otuz üç yıllık uzun ve uğursuz bir istibdat döneminden sonra, bütün Osmanlı Milleti'nin koruyucu coşkunluğu ile sağlanan ve geri alınan meşru Meşrutiyetimizi, yine istibdat celladının eline vermek amacıyla, bin bir türlü melunca oyun ve karıştırmalarda bulunmuş ve sonunda sanki şeriat istiyormuş gibi, gerçekte şeriata tüm karşı olarak, kanlı bir askerî ayaklanmaya sebep olmuş bulunan hain ve vicdansız istibdatçılarla, birtakım alçak çıkarcıların şeytanca öğütlerine kapılmış, başkentin ve Millet Meclisi'nin al kanlara boyanmasına ve milletin temiz bağrına giderilmesi zor lekeler sürülmesine sebep olmuş bulunan Hassa Ordusu erleriyle, deniz ve tophane erlerinin geçmiş harekâtı altı yüz yıllık lekesiz bir namus ve itaat taşımakta olan kutsal Osmanlı Ordusunu büyük bir utanca uğratmış ve bu lekenin olağanüstü bir hızla temizlenmesi, Yeşilköy ve Çekmece'ye gelmiş olan 2. ve 3. Ordulardan ayrılan muntazam Osmanlı kuvvetleri Anayasa'nın bundan sonra her türlü saldırı ve zedelenmeden korunması, dirlik ve düzenliğin yeniden sağlanması, hafiyelerle alçak çıkarcıların cezalandırılması maksadıyla girişilen her türlü eylemde serbest olabilmek ve böylece Osmanlı Ordusunun namusunu tamamlamak için, İstanbul'da bulunan kara ve deniz silah arkadaşlarından aşağıdaki hususları ister:

1. 31 Mart gününden önce, İstanbul'daki deniz ve kara kıtaları ve gemilerde görevli bütün general, amiral, üssubay ve subayların yeniden kıtalarına iade olunmalarına engel olmayarak, bunların bütün amirlerine körü körüne itaat edeceklerine, siyasi işlere karışmayacaklarına, yalnız askeri görevleriyle uğraşacaklarına yemin ettirileceklerdir.

2. Ordumuzca alınacak ayaklanmayı bastırma tedbirlerine karışılmayacak. Kendilerini aldatanlarla hafiyeleri kendi subaylarına bildireceklerdir." [28]

[28] Harp Akademileri, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 283, 284.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüldüğü üzere, millet için ölüm-kalım hali baş gösterdiğinde Mustafa Kemal, üstün yetenekli bir lider olarak meydana çıkmaktadır. Düşünür. Tatbik eder. En güzel ve verimli sonucu da alır.

Trablusgarp savaşları ile Balkan Savaşından da, O'nun liderliği için örnekler verilebilir. Ancak daha fazla uzatmakta bir yarar görmüyoruz.

Birinci Dünya Savaşından Millî Mücadeleye Kadar:

Atatürk, Çanakkale Savaşlarından büyük zaferler kazanır. Kurulmakta olan bir tümenin kumandanı olarak gittiği Çanakkale Savaşlarında on bir tümen bir süvari tugayı gibi büyük kuvvetlere kumanda eder. Hem de, bu kuvvetlerin kumandanlığını, adeta zorla alır. İlk başarılarından sonra, Arıburnu ve Anafartalar kumandanlığını ister. Cephe kumandanı Almandır. Telefonla konuşulur. Durumu soran Alman kumandanına: "Bir anlık vaktimiz var. Bunu iyi kullandığımız taktirde başarıya ulaşırız. Bunun için de cephedeki kuvvetlerin tamamının benim emrime verilmesi icap eder" der. Alman kumandan; "Çok gelmez mi?" der. Mustafa Kemal ise; "Az gelir" diyerek, tekmil kuvvetlerin kumandasını eline alır.

Lider, neyi, nerede, nasıl kullanabileceğini çok iyi bildiği için, böylece bir anlık zamanı yüce liderliğinin verdiği güvenle kullanır. Büyük insiyatif gücüyle de başarıya ulaşır. Kumandanlık emri ise, bu 11 tümen ve bir süvari tugayına bilfiil kumanda ettikten bir süre sonra gelecektir.

Mustafa Kemal doğuya, II'nci Kolordu Kumandanlığına tayin edilir. Kolordu ile beraber Edirne'den hareket edilir. Her yerde olduğu gibi subayları ve erleri O'na hayrandır. Doğuda, Ruslar, Bitlis ve Muş'u almışlardır. Mustafa Kemal bir süre sonra general olur. Hazırladığı kolordu ile, Muş ve Bitlis'i Ruslardan geri alır. Hem de ordu kumandanının muhalefetine rağmen. Çünkü O, duruma ve zamana hükmetmesini bilir. Olaylara yön verebilecek güce sahiptir. Sanatında ise, eşi bulunmaz bir ustadır.

Sonra 2'inci Ordu Kumandanlığına atanır. Bir süre 7. Ordu Kumandanlığı da yapar. Güney Cephesinde de bir Alman generali vardır. Türk çocuklarını Güney Cephesinde su gibi harcamaktadır. Teklifleri ise, Başkumandanlıkça daima tasvip görmektedir. Mustafa Kemal Paşa Alman generalinin stratejisinin ve taktiklerinin yanlış olduğunu ve orduların Arap topraklarını bırakıp geri çekilmelerinin gerektiğini söyler. Dinlemezler. O da 20 Eylül 1917 tarihli ünlü Rapor'unu yazar. Bu Rapor, olayları değerlendiriş, siyasal duruma hâkimiyet ve askerî alanda O'nun dehasının apaçık ifadesidir. Satırları arasında, liderliğinin muhteşem tablosu görünür.

Levent Şahverdi Arşivi

Hele bozulan ordular yanında ordusunu mucizevî bir manevra ile Halep'e çekebilmesi, O'ndaki çok üstün liderlik yeteneğinin en açık belgesini teşkil eder. Tek erin bile feda edilemeyeceği düşüncesinden hareket eden Mustafa Kemal, sonunda işin Türk çocuklarına düşeceğini anlar. Bütün hesaplarını buna göre yapar.

Birlikler son olarak İskenderun-Belen-Dircemal ve sonra da Antakya hattındadır. Bu hat, sonraları Erzurum, Sıvas Kongreleriyle İstanbul Meclisince kabul edilen Misakı Millî için sınır kabul edilen hattır.

Mustafa Kemal Paşa, artık bir mütarekeye doğru gidildiğini görmektedir. O, daima kafasındaki Türk Devleti'ni düşünmektedir. Bu yüzden de, zaman zaman yakın arkadaşlarına yapılacak işleri telkin etmektedir. Nitekim, Gaziantep'e giden Ali Cenani Bey'e: "Teşkilât yapın. Kendinizi savunun. Ben istediğiniz silâhı veririm." [29] der.

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Kumandanlığına tayin edilmiştir. Adana'ya gelir. 5 Kasım'da Adana'ya gelen Ali Fuat Paşa'ya da: "Padişah artık kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra millet kendi hakkını kendi savunacaktır. Bizim ve ordunun ona yardım etmemiz ve yol göstermemiz gerekir." [30] der.

31 Ekim'de de, Yıldırım Orduları Kumandanlığını Alman generali Liman Von Sanders'ten teslim alır. Bu devr-i teslimde, Alman generalinin: "Yenildik... Bizim için her şey bitti" sözüne karşılık olmak üzere Mustafa Kemal Paşa da: "Savaş, müttefiklerimiz için bitmiş olabilir. Ama bizi ilgilendiren savaş, kendi istiklâlimizin savaşı ancak şimdi başlıyor." [31] der.

Mondros Mütarekesi imza edilir. Mustafa Kemal ateş püskürmektedir. Ama, Ondan başka herkes mütarekeden memnundur. O:

"... Büyük Osmanlı Devleti bu mütarekename ile kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmeye muvafakat etmiştir. Düşmanlara, memleketin istilası için yardımcı olmayı da vaat etmiştir" [32] demektedir.

Mütareke üzerine İstanbul hükûmetini uyarmak ister. Birçok yazışmalar cereyan eder. Özellikle, Toros tünellerinin işgali, Kilikya ve Suriye sınırları, Suriye'deki kuvvetlerin İtilâf Ordusu kumandanlığına teslimi ve silâhsızlandırılmaları keyfiyeti üzerinde durur. Mustafa Kemal ne oyun oynanacağını bilmektedir. İngilizlerin çabalarının amacını kestirmek-

[29] Harp Akademileri, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 108.
[30] Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 3.
[31] Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, s. 211.
[32] Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s. 69.

Levent Şahverdi Arşivi

tedir. Adana'yı işgal edeceklerini düşünür. İngilizler, İskenderun-Halep yolunun kendilerine açık olmasını ister. Sadaret de bu yolda Mustafa Kemal Paşa'ya talimat verme peşindedir. Bu yazışmalar sırasında, Mustafa Kemal Paşa son olarak Harbiye Nazırına:

"... İngilizlerin asıl amacı, İskenderun'u işgaldir. İskenderun-Halep yoluyla 7. Ordunun çekilme yolunu keserek onu teslime zorlamaktır. İngiliz murahhasının mütarekedeki centilmenliğine kanarak, buna karşı cemilekârlık göstermeyi uygun bulmuyorum. Her ne sebeple olursa olsun İskenderun ve havalisine çıkacak birliklere ateşle karşı konulması için orduma emir verdim." der. Sonra da:

"... İngilizlerin kandırıcı muamele, teklif ve davranışlarını İngilizlerden çok, haklı ve nazik göstermeye ve buna karşı hoşgörülü olmayı aşılayan emirleri uygulamaya yaratılışım elverişli olmadığından... Yüksek Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşlerine hareketimi uyduramadığım için, kumandayı devralacak kişinin hemen gönderilmesini dilerim." [33] cevabını verir.

Yaratılışının engel oluşu, elbetteki O'nun çok yüksek olan liderlik yeteneğinden gelmektedir. Büyük bir ileriyi görüşle, çizdiği yolda, gerçeklerden şaşmadan yürümektedir. Atatürk, tekliflerinin reddedilmesi sonucu düşündüklerinin gerçekleşmiş olmasından, daima memleketi ve milleti için en büyük üzüntüyü duymuştur. Nasıl duymasın ki, artık İngilizler ve Fransızlar, Irak cephesinde Musul'dan; Filistin cephesinde İskenderun'dan çıkarak Anadolu'yu işgale başlamışlardır. Olanları ve daha da olacakları çok iyi bilmektedir. Bu nedenle de, bir yandan millî yapıyı kuvvetlendirmek, silâhlı kuvvetleri yıpratmamak, sağlam bulundurmak ve ülkenin kaderini öz evlatlarına teslim etmek çare ve yolları üzerinde ısrarla durmuştur. Aslında Millî Mücadele'yi de bu günlerden başlatmak daha doğru olur kanaatindeyim.

Atatürk'ün Millî Mücadele'deki Liderliği:

Atatürk, bilindiği üzere, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkar. Bu tarihten itibaren O'nun liderliğini dört dönem halinde görüyoruz. Elbette her tavrında liderdir. Ama biz bunu, teorik olarak ayırmakta yarar görmekteyiz:

Birinci Dönem: Erzurum Kongresine kadarki süre.

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa durumu şöyle görmektedir:

"...Millet yorgun ve fakir. Ordunun elinden silâhları alınmış ve alınmakta. Memleket her tarafından işgale başlanmış. Zamanın iktidarı âciz

[33] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 19, 20.

Levent Şahverdi Arşivi

ve kararsız. Halk, zulmet ve müphemiyet içinde. Ordu, ismi var, cismi yok halde." [34]

Atatürk Samsun'a Milli Kurtuluş Hareketinin Lideri olarak çıkmıştır. İki harekete birden yönelerek işe girişmiştir. İki hareketin amacı tektir. Birincisi ülkenin kurtuluşu, ikincisi Türkiye Devletinin kuruluşudur.

Bu amaca ulaşmak için de: Darmadağınık olan milleti "Millî Mücadele Ruhu" etrafında birleştirmek, bütünleştirmek suretiyle bir millî güç yaratmak; parça parça, bölge bölge olan, kendi başına buyruk direnmeleri birleştirmek, aynı mücadele ruhu içinde bütünleştirmek ve tek amaca yöneltmek, bir yandan bu faaliyetlere hız verirken, öte yandan da düşman üzerinde kesin sonucu alacak olan muntazam orduyu meydana getirmek gerekmektedir.

Bütün bunlar bir gerçek liderin başarabileceği işler değil midir? Kendine güvenen ve beraber yola çıktıklarına güven veren büyük lider Atatürk, düşünen, düşündüğünü uygulayan, amacına inançla koşan büyük insan olarak daima gerçekleri ispatlamıştır. Başarısının, büyük liderliğinin en büyük kanıtı da budur. Gerçekte, birçok yerli ve yabancı devlet adamı ve yazarın dediği gibi, O "liderler üstü bir lider"dir.

Bu nedenlerledir ki, "Ya İstiklâl, ya Ölüm" haykırışı ile atılır. "Misakı Millî" bilinci ile yürür. Onun içindir ki, Amasya'da "Milletin durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için, her türlü tesir ve denetimden kurtulmuş, millî bir kurulun varlığı çok gereklidir" diyecek ve "milleti yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." [35] beyanında bulunacaktır. Erzurum'da ise, "Millî gücü müessir ve millî iradeyi hâkim kılmayı" temel ilke sayacaktır [36]. Sıvas'ta ise, millî birlik ve bütünlüğü dünyaya duyuracaktır. Kongre'de alınan "Misakı Millî" kararını da bayraklaştıracaktır [37]. Bu suretle savaşın hedefi de, Misakı Millî hudutlarına ulaşmak olacaktır.

Atatürk'ün Samsun'dan itibaren başlayan bu birinci dönem liderliği Erzurum Kongresine kadar devam eder. Bu dönem, ordu müfettişliği, yani üniformalı dönemdir. Aşkerî ve mülkî makamlara bu sıfatla emirler vermektedir. Geniş bir bölgede ve mevcut askerî güçlerin bir kısmı ile valilere, müfettişlik hududuna komşu olan vilâyet ve sancaklarla ilişki ve irtibat kurmaktadır. Gerektiğinde, tedbirler için emirler verebilmektedir.

[34] Atatürk, Nutuk, s. 1, 30.
[35] Kemal Atatürk, Nutuk, s. 30, 32.
[36] Kemal Atatürk, Nutuk, s. 61, 66.
[37] Kemal Atatürk, Nutuk, s. 88, 90.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Dönem: Heyeti Temsiliye Dönemi

Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal Paşa, artık sine-i millete dönmüştür.Kongre Başkanlığına seçilmiştir. Siyasî göreve başlamıştır. Kongrede milletin idaresi için bir Temsili Heyet seçilmiştir. Heyeti Temsiliye Başkanı ise Atatürk'tür. Heyete, fikir olarak, düşünce olarak Mustafa Kemal hâkimdir. Gerçekte lider, bu Heyeti Temsiliye teşekkülü ile kendisine Yürütme Yetkisi'nin yolunu açmıştır. Çünkü, Heyeti Temsiliye bir icra organı gibi telâkki edilebilir. Harp yönetimini de yüklenebilir. Böylece batıdaki kuvvetleri güvenilebilir bir başa bağlar. Ali Fuat Cebesoy'u "Batı Anadolu Kuvayi Milliye" kumandanlığına tayin için onay alır. İşte bu suretle yürütme yetkisinin yolunu açar. Olaylara hâkim oluşu ve onlardan millet için en büyük yararı sağlamadaki ustalığı ile de liderliğin eşsiz örneklerini belgelemiş olur.

Nitekim, Sıvas Kongresinin basılması meselesinden de kolaylıkla yararlanacaktır. Bunu bir koz olarak kullanır. İstanbul Hükûmeti ile ilişkileri keser. Ortaya, hemen bir hükûmet sorunu çıkar. Anadolu hükûmetsiz kalmıştır. Atatürk bu boşluğu doldurmak için, kesinlikle uygulanması kaydıyla bir genelge yayımlar. Bu genelgede:

— Devlet işlerinin padişah adına yürütüleceğini,

— Yeni yönetime uymayan memurların ve halkın cezalandırılacağını,

— Asayişi sağlayıcı tedbirlerin alınacağını,

— Sıvas Kongresi gezisi, İstanbul'da yeni bir hükûmet kuruluncaya kadar, bunun devam edeceğini bildirir[38].

Bu cesur davranışı ile de, Heyeti Temsiliye'ye bir nevi hükûmet görevini icra etmesi imkânını sağlamıştır.

İstanbul'da hükûmet düşer. Yeni hükûmet kurulur. Atatürk, bu yeni hükûmetin temsilcileriyle de Amasya'da görüşür. Bu görüşmede İstanbul hükûmeti temsilcilerine şunları kabul ettirir:

— Erzurum ve Sıvas Kongresinin tanınması,

— Meclisin toplanması kararında, milletin kendi kaderi üzerinde söz sahibi olması,

— İstanbul hükûmetinin ana kararları almaması ve barış görüşmelerine katılacak delegelerin yetkili kişilerden seçilmesi.

Adım adım, sağlam ve güvenli biçimde hedefine ilerleyen Lider bu tavrı ile de ülkenin yönetiminde söz sahibi oluyordu. Elbette bütün bunlar,

[38] Harp Akademileri, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 139.

Levent Şahverdi Arşivi

O'nun üstün liderlik belgeleri oluyordu. Her şey, önce Mustafa Kemal'in kafasında yoğruluyor. Doğum için gereken zamanı avcunda tutan Lider, derhal fikirle, düşünceyle hareketi birleştiriyordu. Böylece de, başarıdan başarıya doğru, hızlı ve güvenli biçimde cesaretle ilerliyordu.

Liderliğin Üçüncü Dönemi: Meclis

12 Ocak 1920 günü İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclisi, "Misakı Millî"yi kabul eder. 16 Mart'ta İstanbul işgal edilir. Meclis de dağılır. Atatürk, olağanüstü bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar verir. Seçimler yapılır. 23 Nisan 1920'de Meclis Ankara'da toplanır. Bir gün sonra da Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığına seçilir. Derhal Meclise bir hükûmet kurmayı teklif eder. Bunun ilkelerini de şöyle sıralar:

— Hükûmet kurmaya mecburuz.

— Geçici olduğunu bildirerek bir hükûmet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

— Mecliste beliren millî iradenin yurdun kaderine doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir.

— Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç yoktur.

— Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Teklif kabul edilir. On bir bakandan oluşan bir bakanlar kurulu teşkil edilir. Genelkurmay Başkanı da bakanlar kuruluna dahildir. Atatürk bir genelge yayınlayarak "...Emir ve kumanda yetkisinin Meclisin manevî kişiliğinde bulunduğunu" bildirir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin başkanı, bakanlar kurulunun da başkanıdır. Atatürk, başkumandanlık yetkisini alıncaya kadar askerî harekâtı yakından izler. Gerekli direktifleri verir. İcap eden tavsiyelerde bulunur. Fakat esas olarak harbin yönetimi ile doğrudan ilgilenmez. Başkumandanlık yetkisinin verilmesiyle, harekâtın yönetim sorumluluğu da Atatürk'e geçer.

Liderliğinin Dördüncü, Başkumandanlık Dönemi:

5 Ağustos 1921'de başkumandanlık yetkisi, Meclis tarafından verilir. Karargâhını Ankara'da kurar. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra yasama ve yürütme yetkisi de Büyük Millet Meclisinde toplanır. Meclisin başkanı Atatürk'tür. Aynı zamanda bakanlar kurulunun da başıdır. Genelkurmay da bakanlar kurulu içerisindedir. Böylelikle de tam koordinasyon ve işbirliğini gerçekleştirmiş olur. Bu ise, O'ndaki gerçek üstün liderlik niteliklerini kanıtlamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ:

1. Atatürk meşruiyetçidir. Her şeyin yasalardan yana yürütülmesini ister. Meşruiyet sınırlarını zorlamaz. Engelleri kendine has ve üstün liderliğinin verdiği yetenekle ustaca aşar. İmkân ile imkânsızlığın sınırlarını son derece dikkatle, doğru ve kesin olarak çizer.

2. O'nun büyük dehası ile üstün liderliğidir ki, bir milleti bir tek fikir etrafında toplayabilmiştir. Millî Mücadele ruhunu yaratarak bir millî güç sağlamıştır.

3. Atatürk'ün doğuştan getirdiği erişilmez nitelik ve yeteneklerini kendi amacı yönünde, devamlı ve sistemli olarak besleyip geliştirdiği de bir gerçektir. Bu sayede de, bir insanın sahip olabileceği en üstün ve en seçkin yeteneklere sahip olmuştur. Bu da O'nun liderliğini abideleştiren büyük bir faktördür.

4. Atatürk, daima içerisinde bulunduğu şartları doğru, hızlı, güvenli, dengeli ve verimli bir biçimde şaşmaz bir doğrulukla değerlendirmesini bilmiştir. Bu değerlendirmeleri, zamanı da avcunun içinde tutarak, en uygun anda, yerinde ve millet yararına en güzel şekilde kullanmıştır. Bu, O'ndaki liderlik yeteneğini ne derece ustalıkla kullandığının apaçık belgesidir.

5. Son derecede cesurdur. Bu cesaret, medenî olduğu kadar da şahsîdir. İnsanın bilgisi nisbetinde cesur ve hür olduğunu söyleyen yazarlar sanki Mustafa Kemal'den ilham almışlardır. Aslında, büyük bir lidere yakışan da budur.

6. Amacından asla taviz vermez. İlkeleri açısından serttir. Dostluklarına son derecede vefalıdır. Eşi bulunmayacak kadar insancıldır. Mahcubiyete varan bir utangaçlık O'nun tevazuunu belirler. Hoşgörülüdür. İleri görüş sahibidir. İnsanları çok iyi tanır. Kimi, nerede, nasıl vazifelendireceğini çok iyi bilir.

7. Halkı çok iyi bilir. Halkı sever ve onlara güvenir. İsteklerini doğrudan değil, halkın istekleri olarak, ince ustalıklarla kabul eder ve ettirir. Gerçekte ise, halkın nabzı her dakika elindedir. Birçok meseleleri nabız yoklayarak, teklifler yaptırarak ortaya koyar. Görüşerek kabul ettirir. Üstün zekâsı, düzenli bir düşünce sistemine sahiptir. Akıl ve mantık ölçülerini çok iyi kullanır. Büyük bir ikna gücü vardır.

8. Atatürk, tarihte çok az görülen büyük öngörüye sahip insanlardan biridir. Olayları önceden görür. Olayları, zamanı; bu olay ve zaman içinde insanları, tarihin akışına yön vererek amacına çevirmede ustadır. Bu büyük

Levent Şahverdi Arşivi

yeteneği iledir ki, milletini "Millî Mücadele" de birlik ve beraberliğe ulaştırmış; bunun bilincine vardırarak da zafere kavuşturmuştur. Bu ise, bir lider için güven verebilme gücünü gösteren, büyük yetenektir.

9. İzmir'in işgali, Mustafa Kemal Paşa'ya millî iradeye dayanan bir hükûmetin kurulması yolunda ilk adımı attırmıştır. Bunu da; Erzurum Kongresinde "Kuvayı Milliyeyi âmil ve iradeyi milliyeyi hâkim kılma" şeklinde izah etmiştir. İstanbul'un işgali olayını çok iyi değerlendirerek, meclisin de kapanışını görerek, padişahın hareket hürriyetinden yoksunluğunu belgeledi. Ankara'da Büyük Millet Meclisini açarak, hükûmeti de kurdu.

10. Atatürk, çok geniş ve derin bir kültüre sahipti. Batının kurumlarını ve kültürünü en iyi anlayan insandı. Onları herkesten iyi değerlendirerek yürümesini bilen büyük bir "fikir" adamı idi. Bu anlayışla her tavrın önce halka benimsetilmesi suretiyle halkla birlikte yürümenin başarılı olacağı inancına vardı. Amacına halkla bütünleşerek yürüdü.

11. Büyük Atatürk, milleti için savaş veren büyük bir kahramandır. Gerçekleri kendi ideali ve amacına yöneltecek kadar da güçlüdür. Öyle ki, onlara hâkim olmak istediği anda, hâkim olur. Milliyetçidir. Milliyetçiliği şovenist bir milliyetçilik değildir. Daima toplayıcı, birleştirici, bütünleştirici ve yücelticidir. Türk Milleti'nden söz ettiği zaman, yüreğinde ve gözlerinde insanlık duygusunun en yücesini ve sevgilerin en incesini hissetmek mümkündür. Bütün insanlığa ve bütün milletlere saygı duyar.

12. Her şeyin kaynağına inmeyi bir ihtiyaç sayar. Kendisini olayların akışına hiçbir zaman kaptırmaz. Aksine, onları kendi lehine çevirir. En iyi biçimde de yararlanır.

13. Büyük Atatürk'ün eserleri, insanlığın karşısında heykelleşmiş bir heybetli gerçektir. Bu yüzden O'nun engin dehasını ve yüce liderliğini süsleyen fikir cephesi tam ve doğru olarak, daima gözden kaçmaktadır.

14. Ordu Millet haline gelişimizin de sembolü Atatürk'tür.

15. Daha Millî Mücadele yıllarında, temelleri sağlam bir devlet yaratılmasının akılcı, bilimci ve milliyetçi bir eğitimle mümkün olabileceğini görmüştür. İnançla göstermiştir. Bunun için de, Türk insanının zihin yapısında değişiklik gereğini ileri sürmüştür.

16. O devirde, bir milletin ölüm-kalım sorununda bile dinin geçer akça olduğunu bilmesine rağmen, bir an ondan yararlanmayı düşünmemiştir. Ancak, daha başlangıçtan itibaren lâiklik ilkesine bağlılığı en büyük güç

Levent Şahverdi Arşivi

saymıştır. O'nun siyasî ve toplumsal kurumları lâikleştirmesi, kötü niyet sahipleri tarafından daima istismar edilmiştir. Bu husus bugün de düşünülmeğe değer.

17. Kanaatimiz odur ki: Bütün bir insanlık dünyası, daha yüzyıllar boyu Büyük Atatürk'ü aşamayacaktır. O ki, hayatta en hakiki mürşit ilimdir. O ki, amaç çağdaş uygarlıktır ve onun da üzerine çıkmaktır. Bütün bunlar bilim demektir, hareket demektir, uygarlık demektir. Daima ve durmadan ilerlemek, dinamizm demektir. O halde, bize ve dünyaya düşen görev Atatürk'ün düşüncelerini benimseyerek yüceltmektir.

18. Bir hususu daha işaret etmeden geçemeyeceğim. Atatürkçü İdeoloji'nin babası Büyük Atatürk, Millî kurtuluşun Lideri olarak Atatürkçülüğün en büyük ve en sağlam temel taşını Başkumandanlığında koymuştur.

Başkumandanlık belli süre için verilmiştir. Süre bitiminde uzatılması gerekmektedir. Atatürk uzatılmasını ister. Meclis ise, uzatılmaması yolunda karar alır. Atatürk kürsüye çıkar. "...Düşman karşısında bulunan ordumu başsız bırakamazdım. Bırakmadım. Bırakamam ve bırakmayacağım" der. Başkumandanlık da böylece yeniden bir defa daha uzatılır. Bunun üzerinde bir an duralım. Atatürk hayatının hiçbir döneminde meşruiyetten ayrılmamış. Demokratik kurallardan şaşmamış. O halde bu nedir, diyenler bulunabilir.

Bu, bir milletin ölüm-kalım anında, meşruiyetin ve demokratik kuralların üstündeki tavrıdır. Bu tavır Atatürkçü İdeolojinin temel taşıdır. Bu gibi tavırlar Atatürk'ün ordu ve devlet hayatında daima Kutupyıldızı örneği parlar. Böylece, Atatürkçü İdeoloji, birden bire değil, zamanın akışı içinde, olayların zincirinde, Türk'ün hasletleriyle yoğrularak gerçekleşmiştir. Bu nedenle de öteki ideolojilerden ayrılır. Onlar karşısında muhteşem bir manzaradır. Dünyanın son umut kaynağı olarak, yaşanır, yaşatılır, yaşatılmalıdır.

ATATÜRK AND LEADERSHIP

The author writes about Atatürk as a political and military leader and emphasizes his realistic and rationalistic qualities.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, DİN VE LÂİKLİK

Prof. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

Lâik sözü, Lâtincedeki "laicus", Yunancadaki 'laikos' sözcüğünden gelir. Bu kelimeler "din sınıfından olmayan" anlamında kullanılmıştır. Dinî olmayan iş, fikir ya da kurum lâik sayılmıştır.

1879 Fransız İhtilâli'nden sonra, lâik sözcüğü siyasî anlamda kullanılmağa başlanmıştır. Lâiklik, dinle devlet işlerinin ayrılmasını ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ise, 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması ile yönetim, teokrasi ilkelerinin dışında tutulmuştur. Ancak 1924 Anayasası'nda "Devletin dini İslâmdır" cümlesi bırakılmıştır. 1928'de Anayasadaki bu ifade de kaldırıldı. 1937'de Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik bir devlet olduğu Anayasada belirtildi.

Türkiye Cumhuriyeti, hilâfeti kaldırmakla yepyeni bir döneme geçmiştir. Büyük Atatürk, İslâm tarihini çok iyi bilen bir önderdi. Hilâfet kavgaları tarihte Müslümanlara çok pahalıya mal olmuştur. Henüz üçüncü halife Osman zamanında çekişmeler başlamış, Cemel Vakası'nda ve Sıffîn Savaşı'nda Hz. Muhammet'in yakın dostları birbirlerini öldürmüşlerdir. Halifelik kavgası yalnız Ali ve Muaviye arasında değil, Yezit'le Hz. Hüseyin, Emevîlerle Abbasîler arasında da olmuştur. Zamanla halifelik Emevîlerden Abbasîlere geçmiştir. 750 yılında Abbasî Halifeliği, 909 yılında Mısır'da Fatımî Halifeliği ve 929'da Endülüs Emevî Devleti'nde halifelik başlamıştır. 1258'de Hulâgu Bağdat'ı alınca Abbasîler üç buçuk yıl halifesiz kalmış, bu sülâleden Ahmet, Mısır'a kaçarak kimliğini ispatlamış ve Türk Kölemen (Memluk) hükümdarı Baypars tarafından 1261'de halife yapılmıştır. Dünya işlerini Baypars yönetmiş ve halife sembol olarak korunmuştur. Selâhaddin Eyyubî ve Tuğrul Bey kendi devletlerinde dünya işlerini durumun gereğine göre yürütmüşler ve halifeyi dinî önder olarak görmüşlerdir. Osmanlılar da uzun süre örf ve âdete dayalı hukuka yönetimlerinde önem vermişlerdir. Yavuz Sultan Selim 1517'de halifeliği Mütevekkil Allah'tan devralmıştır. Halife hem dinî önder, hem de devlet başkanı olma sıfatıyla devleti yönetmiştir.

Halifelik, İslâmiyet'in temelinde bir ilke olmamıştır. Hz. Muhammet, "Halifelik benden sonra otuz yıldır. Ondan sonra ısırıcı sultanlık olur,"

Levent Şahverdi Arşivi

demiştir. Hem halifeliği belli hanedanlar kendi tekellerinde görmüşlerdir. Oysaki ilk dört halife seçimle iş başına getirilmişti. Daha sonra bu kurum dinî kavgalara ve iç çekişmelere sebep olmuştur.

İslâm Dini'nin özünde vicdana saygı vardır. Dinde zorlama yoktur. "İsteseydik herkesi hidayete erdirirdik" ve "İnansınlar diye insanları zorlayıp duracak mısın" gibi âyetler İslâm'daki vicdan özgürlüğünün açık delilleridir. Kaldı ki Hz. Ömer, Kudüs'ü aldığı zaman Müslüman olmayanlara, Me'mun Süryanîlere, Fatih İstanbul'da Hıristiyanlara dokunmadı. Onların din hürriyetine saygı gösterdi. İslâm Dini'nde lâikliğe imkân veren birçok buyruklar vardır. Müslümanlar geniş düşünceli oldukları ve ilme önem verdikleri sıralarda büyük uygarlıklar kurarak Avrupa'yı da etkilemişlerdir.

Osmanlılar da tarihte büyük başarılar kazanmışlar ve şerefli eserler bırakmışlardır. Ancak 1547'den sonra medreselerde müspet bilimler en alt düzeye düşürülmüş ve yaratıcılık engellenmeye başlanmıştır. Şerhçilik ağır basmıştır. Basımevi zamanında alınmamış, ordunun araç ve gereçlerinin yenileştirilmesi geciktirilmiştir. Bu sebeple imparatorluk, sınırlarda yenilgi almaya başlamıştır. 18. yüzyılda batılılaşma başlamış, 1826'da yeniçeriler kaldırılmış, 1839'da Tanzimat ilân edilmiştir. Halife, kanunlara uyacağına dair halka söz vermiştir. Kanun önünde yurttaşların eşit olduğu ilkesi kabul edilmiştir. 1856 Islahat Fermanı ile muhakeme usullerinde çağdaş gelişmeler olmuş, Müslüman olmayanların hukuku için güvence verilmiştir. 1876 Anayasasıyla Osmanlı yönetimi parlamentoya sahip olmuş, II. Abdülhamit, Meclisi 1878'de kapatmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in kurulduğunu görüyoruz.

Hz. Ömer devrinde toplumun ihtiyacı göz önünde tutularak hukukla ilgili bazı âyetlerin uygulanmadığı gerçektir. 19. yüzyılda Osmanlılarda lâik adımların hızlandığı doğrudur. Medrese ve sıbyan okulları yanında çağdaş sayılacak sultanîler ve idadîler açılmıştır. Askerî Tıbbiye ve Harbiye gibi önemli okullar faaliyete geçmiştir. Adlî bir komisyon Mecelle denen kanunları yapmıştır. Mecelle Kuran'a dayanarak "zaman değişince hükümler değişir" ilkesini kabul ederek lâik kanun yapma yolunda önemli bir anlayış getirmiştir. Ancak devletin temel ilkeleri teokratik kalmıştır. Padişah, halife sıfatıyla dinî önder olmaya devam etmiştir.

Cumhuriyetle lâik yönetim yerleşmiş ve akılcı çalışmalar hızlanmıştır. 1926'da Türk Medenî Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir. 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Yine aynı yıl uluslararası saat ve takvim kabul edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

1924'te Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu benimsenerek Türk çocuklarına aynı kültürü vermek esas alınmıştır.

1925'te kılık kıyafette değişiklik yapılmış, şapka giyilmiş, Türk kadını çarşaftan kurtarılmak istenmiştir. 1928'de Lâtin harfleri, 1931'de uluslararası ölçü ve tartı birimleri, 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakları kabul edilmiştir. 1934'te Soyadı Kanunu çıkmış, 1935'te hafta tatili pazar gününe alınmıştır. 1931'de Türk Tarihi Tetkik Heyeti, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, 1933'te üniversiteler çağdaşlaştırılmıştır. Devletin kurumları ümmetçilikten kurtulmuş, milliyetçiliğe yönelmiştir. Sanat alanında da büyük çalışmalar ve gelişmeler olmuştur. Büyük Atatürk musiki, resim, heykel, mimarî ve edebiyat eserlerine önem vermiş, sanatçıları teşvik etmiştir.

Lâiklik ilkesiyle devletin siyasal, sosyal ve ekonomik düzeni milletimizin ihtiyacına göre çizilmiştir. Hukuk alanında teokratik uygulama tarihe karışmıştır. Lâiklik, bilimsel çalışmaların özgürce yapılmasını sağlamıştır. Millî eğitimde, sağlık işlerinde, müspet bilimlerin bütün dallarında akılcı girişimler başlamıştır. Nüfusun yarısını oluşturan kadınlarımızın okuması öngörülmüş, çok evlilik tarihe karışmış, kadın hakları güvenceye alınmıştır.

Lâiklik, herkesi inanç ve ibadetinde özgür bırakmış, iki yüzlü dinî davranışları öngörmemiştir. Lâiklik, mezhepçiliği ve hurafeleri önlemek bakımından da yapıcıdır. Kimse kimseye dinî baskı yapamaz. Lâiklik Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak hoşgörüsünü batılılara kabul ettirmiştir. Azınlıklara baskı yapılıyor yaygarası tarihe gömülmüştür.

Büyük Atatürk lâikliği dinsizlik olarak öngörmemiştir. Bu konuda onun bazı vecizeleri şöyledir: "Din gerekli bir kurumdur", "Bizim dinimiz en makul dindir", "Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum", "Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir."

Şüphesiz Atatürk'ün yobazlık, tembellik, tekkecilik ve dinin kötüye kullanılması aleyhinde birçok vecizesi vardır. Yüce Allah da dini kötüye kullanmanın günah olduğunu bildirmiştir.

Kısacası Büyük Atatürk, lâiklik ilkesiyle milletimize inanç ve ibadet özgürlüğü getirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönetimde yer vererek din işlerinin istismar edilmeden yürütülmesini, hurafelerin ve yanlış inançların önlenmesini öngörmüştür.

Nihayet lâiklikle, yurttaşlar arasında mezhep farkı gözetilmeyerek millî birlik ve dirliğin güçlenmesi sağlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'S VIEWS ON RELIGION AND LAICISM

(Summary)

The article deals with the meaning of the concept of laicism and its importance for the Turkish Republic. Quotations are included from Atatürk's speeches on religious and secular subjects and an outline of the secularization process in the Turkish Republic is presented.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, MİLLÎ EGEMENLİK ve TÜRK ÇOCUĞU

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU

Atatürk'te millî egemenlik fikri Harp Okulu (1899-1902) ve Harp Akademisi (1902-1905) sıralarında belirmeye başlamıştı. O, bunu şöyle anlatmaktadır: "Harbiye yıllarında siyaset fikirleri baş gösterdi. Durum hakkında henüz yeterli bir görüşümüz yoktu. Sultan Hamit dönemiydi. Kemal Bey'in (Namık Kemal) kitaplarını okuyorduk. Kovuşturma sıkıydı. Çoğunlukla ancak koğuşta yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk...

Kurmay sınıflarına geçtik. Bilinen ve alışılmış derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların üstünde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler oluştu. Ülkenin yönetim ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Binlerce kişilik Harbiye öğrencisine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük." [1]

Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları, o hevesin etkisiyle gizli bir okul gazetesi çıkararak koşullardan doğan düşüncelerini yazmaya, bu şekilde çalıştıkça da fikirlerini geliştirmeye başladılar. Bu yüzden sonları sürgün olmuştu!...

İlk Cumhuriyet Fikri:

Cumhurbaşkanı Atatürk, bir konuşmasında "Osmanlı Devleti kişi devletiydi, hanedan devletiydi. Türkiye Cumhuriyeti halk devletidir. Halkın devletidir" dediği zaman, gençliğinden beri kafasında oluşup gelişen halk idaresine, millî egemenliğe olan inancını yansıtıyordu. Bu inancın temeli çok gerilerdeydi. 1908 Islahat Hareketinden önce Selânik'te bulunduğu sıralarda, askerî görevleri dışında yapabildikleri gizli arkadaş toplantılarında ülke sorunlarını görüşüyor ve tartışıyorlardı. Ömer Naci, Hakkı Baha Pars, Aka Gündüz ve Hüsrev Sami'nin bulunduğu böyle bir toplantıda, Baha Pars'a "Türkiye için en iyi devlet şekli nedir? " dediği zaman, "meşrutiyet" yanıtını almıştı... Mustafa Kemal, "Meşrutiyette de başta bir hükümdar vardır; onun istibdadını önlemek zordur. Bu ülkeyi yükseltecek idare cumhuriyettir" diyerek o zaman için yadırganan ülküsünü ortaya koymuş oluyordu [2].

[1] Gazinin Hayatı, Türk'ün Altın Kitabı, 1961, s. 21.

[2] Cihat Akçakayalıoğlu, İlk Cumhuriyet Fikri, Ulus Gazetesi, 29 Ekim 1966.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün gençlik arkadaşı ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın anlattığına göre, Mustafa Kemal, Meşrutiyet Döneminden beri Türk halkının ihtiyaçları ve yükselmesi çareleri üzerinde yıllarca yapageldiği incelemeler ve gözlemlerle vardığı sonuçları prensipler ve sloganlar halinde onlara anlatmıştı.

Bâbıâli Vakası (Baskını) sırasında yapılacak İttihat ve Terakki Kongresi'nde okunmak üzere, Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal tarafından hazırlanan bir açış konuşması, Fırka Genel Sekreteri Fethi Bey (Okyar) ve Tevfik Rüştü tarafından uygun görülmüştü. Bu yazı, toplantı sırasında ilgilenen bir üye tarafından okunmak üzere alınmış ve bazılarınca oyuna getirilerek kaybedilmişti. Bunları anlatan Aras, "Görüşleri yıllar önceden belirliydi" başlıklı paragrafta şunları söylemektedir: "Büyük Kurtarıcı daha o vakit, sonra başa geçtiği zaman gerçekleştirdiği inkılâpların başlangıçlarını, hazırladığı Genel Sekreter söylevinde açıkça belli etmişti." [3]

Yeni Devlet, Yeni Toplum

Atatürk İnkılâbı ve Atatürk'ün geniş biyografisi incelendiği zaman, Kurtuluş Savaşı dahil, bütün İnkılâp Hareketleri'nin amaç ve hedefinin "millî egemenlik" ilkesine dayanan demokratik-parlamenter cumhuriyet olduğu açıkça görülmektedir.

Fakat, bu sonuca ulaşmak kolay olmamıştı. Türk Milleti, Mustafa Kemal'in önderliğinde çok çetin geçen bir ölüm-kalım mücadelesine girişmiş, temelleri Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde atılan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştu.

Bu büyük eserin mimarı Mustafa Kemal'in, çaba ve kararını Nutuk sayfalarından anımsamalıyız. O, Nutuk'un baş taraflarında iktidarın, ülkenin, hükümetin, ordunun genel durumuna ve düşünülen kurtuluş çarelerine değindikten sonra, inandığı ve karar verdiği kurtuluş ve yükseliş yolunu şöyle anlatır:

"Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da, millî egemenliğe dayalı, kayıtsız-şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak...

Daha İstanbul'dan çıkmadan düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur."

Sırası gelmişken bir görüşümüzü belirtmeden geçemiyeceğim. "Atatürk İnkılâbı" teokratik ve otokrat bir devlet düzenini yıkarak, yerine demokratik-parlamenter ve çağdaşlaşma yolunda bir devlet kurmak

[3] Tevfik Rüştü Aras, Atatürkçülük, Milliyet Gazetesi, 29 Ocak 1971.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğuna göre, bu büyük olayın, 19 Mayıs 1919'da başladığını kabul etmek tarihî gerçeğe çok uygun olacaktır.

TBMM'nin Kuruluşu:

Konumuzun başında, "kuruluş" kavramına, sözcüğüne değinmek istiyorum. Meclisimiz 23 Nisan 1920'de yeni Devlet'in temeli olarak kurulmuştur. Açılış kelimesini kullanmak, bana göre doğru değildir.

İnkılâp hareketi, 19 Mayıs 1919'dan itibaren işgalci düşmanlara karşı savaş; Osmanlı iktidarına karşı da isyan ve savaş (iç düşmanlar dahil) halinde yürütülmüştür. Kurtuluş Savaşı Atatürk İnkılâbı'nın ilk evresidir. Meclisin kuruluşu da bu mücadelenin içinde gerçekleşmiştir. O günlere kadar geçilen aşamalar İnkılâp Tarihimizin parlak sayfaları olarak gözlerimizi kamaştırmakta, göğüslerimizi kabartmaktadır.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de kurulup göreve başlaması kendine özgü törelerle yürütülmüş, 24 Nisan'da başkanlığa seçilen Mustafa Kemal, Meclisi kutlayan, millî egemenlik ilkesini vurgulayan konuşmalar yapmıştı.

Meclisin 1 Kasım 1922'de aldığı kararla Osmanlı iktidarına ve onun hükûmetine son verildiği oturumda, Başkan Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmada şu önemli görüşler vardı:

"Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve egemenliğini bir kişiyle değil, bütün fertleri tarafından seçilmiş vekillerden oluşan bir Yüce Mecliste temsil etti. İşte o meclis, yüksek meclisinizdir. TBMM'dir. Milletin saltanat ve egemenlik makamı, yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir."

Bu konuşma, halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasinin anlatımından başka bir şey değildir.

Yine Tevfik Rüştü Aras'ın bir yayınıyla, Atatürk ve TBMM gerçeğini vurgulamakta yarar görüyorum:

"İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi demek, Mustafa Kemal demekti. İlk meclisi ruhu ile, varlığı ile her şeyi ile temsil eden, hazırlayan insan yalnız ve yalnız Mustafa Kemal'di. Gerçi, hepimiz onunla beraber, onun yanında, onun fikirlerinin ortağı idik. Fakat, ruh onda, canlılık, hayat onda idi. Meclis demek, Mustafa Kemal demekti. O zamana kadar Türkler önce Selçuklu ismini almışlar, daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun son anlarına kadar da Osmanlı adını taşımışlardı. Mustafa Kemal yeni ülkenin, yeni devletin adını kendi kalemiyle koymuştu: Türkiye." [4]

[4] Tevfik Rüştü Aras'tan Atatürk'e Dair Birkaç Hatıra, s. 405-406. Her Yönüyle Atatürk, Hazırlayan Avni Altıner, Bakış Matbaası, İstanbul 1974.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclisleri dönemlerinde Atatürk'ün ve meclislerin çeşitli çalışmaları, Cumhuriyet Tarihimizin çok önemli konuları ve olayları ile doludur. Bunlara kısaca bile olsa, birer birer değinmeye bir makalenin alışılmış boyutları yeterli değildir. Bu nedenle okuyucularımız İnkılâp Tarihi bilgilerini anımsayarak konumuzu genişleteceklerdir.

Atatürk yeni bir devlet kurduğuna göre, devletin tanımını anımsatmakta yarar olacağını sanıyorum. Devlet, bir hükûmet yönetiminde örgütlenmiş, teşkilâtlanmış siyasal topluluktur. Diğer bir deyişle, bir hükûmete ve ortak yasalara bağlı topluluğa, millet ya da milletler topluluğuna "devlet" denir.

Bir devletin gerçekten var olabilmesi için şu şartlar gereklidir:

a. Belli bir ülkede yaşayan insan topluluğunun hukukî olarak kişilik kazanması.

b. Aldığı kararları yerine getirebilecek güce sahip egemen bir otoritenin kurulmuş bulunması [5].

Bir toplulukta Anayasa ve yasalar varsa, bazı yasal güçler ve örgütler de vardır; yasama, yürütme, yargı gücü veya organları gibi.. Bu bilgiler şunları da hatırlatmaktadır:

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin 1919 yılındaki durumunu özetlerken "Osmanlı Devleti"nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da bölünmesiyle uğraşmaktı.

"Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükûmet, bunların hepsi anlamı kalmamış sözlerden başka bir şey değildi" [6] dediği zaman, çağdaş bir devlet kurmaya karar vermiş, maddî ve manevî bütün varlığını bu büyük kararın gerçekleşmesi için ortaya koymuş, "Ya bağımsızlık ya ölüm" parolasını kendisi ve milleti için bayraklaştırmıştı.

Ve nihayet, Atatürk'e özgü inkılâp yöntem ve hareketleri ile başarıya ulaşılarak 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilân edilmiş, Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanlığına seçilmişti. O gün yaptığı konuşmada şu ifadeler de vardı:

"Bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis Başkanlığı'nda bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi, Cumhurbaşkanı olarak yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza yöneltiyorsunuz..

[5] Meydan Larousse, cilt 3, s. 620.

[6] Nutuk, Kültür Bakanlığı (Millî Eğitim Bakanlığı)'nın Cumhuriyetin XV. Yıldönümü armağanı, s. 9.

Levent Şahverdi Arşivi

..Yüksek heyetinize şükranlarımı sunarım.. Son yıllarda milletimizin gösterdiği yetenek, idrâk kendi hakkında kötü düşünenlerin ne kadar bilgisiz ve ne kadar dış görünüşlere bağlı insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz değer ve niteliklerini hükûmetin yeni adıyla uygarlık dünyasına daha kolay göstermeyi başaracaktır. Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki yerine lâyık olduğunu eserleriyle kanıtlayacaktır.

Daima sayın arkadaşlarımın ellerine samimî ve sıkı bir surette yapışarak, onlardan kendimi bir an bile ayrı görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima bir dayanak sayarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve muzaffer olacaktır." [7]

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni mutlu, başarılı ve muzaffer kılmanın milletin destek ve yardımıyla olacağını; bu büyük varlığı temsil eden TBMM'nin "Egemenlik kayıtsız-şartsız milletindir" ilkesine bağlı kalarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yollarını açacağını biliyordu. Gerçekleştirdiği İnkılâbı o Meclisin kararlarıyla başlatmış, meşru ve millî kılmasını bilmişti. Onun sözlüğünde millet ve halk eş anlamda idi. 1920 yılında yayımladığı "Halkçılık Programı" halk yönetimine, halkın özgürlük ve haklarına, devletin görevlerine, sonuç olarak anayasalara kaynak olmuştu.

23 Nisan'ın Anlamı

Bilindiği üzere 23 Nisan 1920'de kurulup açılan TBMM, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli ve millî bayramlarımızdan birinin nedenidir. 23 Nisan 1929'dan beri "Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı" olarak bu büyük eseri anıyor ve kutluyoruz. Ne yazık ki, 12 Eylül 1980'den önce Atatürkçülük dışı çeşitli akımlar ve yanlış politikalar yüzünden Türkiye Cumhuriyeti çökme tehlikesi atlatmıştı. Atatürk'ün, cumhuriyeti emanet ettği genç kuşaklardan oluşan Atatürkçü ordu, devleti uçurumun kenarından çevirerek kendi asil kimliğine yeniden kavuşturdu.

Kurucu Meclis niteliğinde oluşturulan yeni Meclis'in bir kanadını teşkil eden Danışma Meclisi, millî bayramlarımıza, Millî Güvenlik Konseyi ile birlikte büyük önem veriyordu. 23 Nisan'ın Anlamı başlığı altındaki bu bölümü bazı Danışma Meclisi üyelerinin 23 Nisan 1983'te ve 88'nci birleşimde yaptıkları konuşma ve değerlendirmelerinden bölümler alarak oluşturmak istiyorum:

Abdülbaki Cebeci-Yeni Türkiye Devleti'nin temeli salt bağımsızlık, özü ise ulusal egemenliktir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Türk ulusunun savunma kalesi olarak Ankara'da yükselmesi, dünya düşünce

[7] Nutuk, s. 584-585.

Levent Şahverdi Arşivi

alanında, yalnızca bir kavram niteliğinde kalmış olan ulusal egemenlik düşüncesini dinamizme kavuşturmuş, bir sistem olarak gerçekleştirmiş, işler duruma getirmiştir.

Atatürk 24 Nisan 1920'de hükûmet kuruluşu üzerine yaptığı konuşmasında şöyle demişti:

"Mecliste beliren ulusal iradenin yurt yazgısına doğrudan doğruya el koymasını benimsemek temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur. Ulusal egemenliğin her şeyden önce kendisini göstermesi için Yüksek Meclisimiz olağanüstü yetkilerle toplantıya çağrılmıştır. Ulusumuz hiç kimsenin iznine gerek görmeden ve izin vermeyenlere karşı isyan ederek ulusal egemenliğini almıştır. Alınmış olan egemenlik hiçbir biçimde bırakılamaz ve geri verilemez."

23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramının, siyasal ve hukuksal anlamında, en az Cumhuriyet Bayramı ölçüsünde büyük bir ulus bayramı olduğu kuşkusuzdur [8].

Hamza Eroğlu - Mustafa Kemal Paşa'nın millî egemenlik ilkesine dayanan ilk açıklaması Samsun'dan Sadarete (Başbakanlığa) verdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda belirtilmiştir: "Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir, bunun için çalışacaktır."

Atatürk, Millî Egemenlik teorisini işlerken büyük bir beceri ve büyük bir bilgi gücüyle Türk gerçeğine cevap verecek şekilde bunu ele almış ve geliştirmiştir [9].

Süleyman Sırrı Kırcalı— "...23 Nisanlar yalnız bir tören olarak yaşanan değil, bütün bunların gözden geçirildiği günler olmalıdır. Hele, 12 Eylül'e getirilen, içinde yaşadığımız 23 Nisanların devamı olan bu mutlu ve tarihî günlerde 23 Nisan ruhu ona yakışır bir derecede değerlendirilmelidir. Ulusal egemenliğimizin bayramını, çocuklarımızın bayramıyla birleştirmenin başka ne anlamı olabilir. Neyi, kime emanet ettiğini çok büyük bir isabetle tayin eden ve bunda yanılmayan büyük Atatürk'ün, ulusal egemenliği çocuk bayramıyla birleştirmesi, onun dehasının büyük eseridir [10].

Utkan Kocatürk— Her milletin tarihinde dönüm noktası teşkil eden önemli günler vardır. 23 Nisan 1920, bizim tarihimizde belki de şereflerin en büyüğüne lâyık bir gündür.

[8] Danışma Meclisî Tutanak Dergisi, 88. Birleşim (23 Nisan 1983), s. 640-641.
[9] a.g.e. s. 642-643.
[10] a.g.e. s. 643-644.

Levent Şahverdi Arşivi

...23 Nisan Millî Mücadele tarihinin olduğu kadar, Türk demokrasi tarihinin de dönüm noktasıdır. Türkiye'de millî hükûmet esasının simgesidir. Daha geniş anlamda, memleketimizde cumhuriyetin ifadesidir.

...23 Nisan'ın, Millî Egemenlik Bayramının yanı sıra, Çocuk Bayramı olarak da kutlanması çok anlamlıdır. Bu suretle millî hâkimiyet kavramıyla milletin geleceğini temsil eden çocuk kavramı en güzel şekilde birbirine bağlanmıştır. Unutmamalıyız ki, Atatürk'ün önemli sosyal hareketlerinden biri de toplumumuzda çocuğa verdiği değerdir. Yarının gencini, istikbalin büyüğünü teşkil edecek olan çocuk kavramı, Atatürk'te en anlamlı şeklini kazanmıştır. Zira, ilkelerine bağlı, çalışkan, memleketsever bir gençlik Atatürk'ün ideali idi: "Milletin bağrından temiz bir nesil yetişiyor. Bu eseri ona bırakacağım ve gözüm arkada kalmayacak" derken, bu gençliği kastediyordu. Bu bakımdan, çocuklarımız ve gençlerimiz Atatürk'ü gerçek anlamıyla kavramalı, onun istediği, ona lâyık evlâtlar olmaya çalışmalıdır [11].

Bazı Anılar ve Çocuk Esirgeme Kurumu:

Yukarıda kendisinden nakiller yaptığım Süleyman Sırrı Kırcalı, sözünü ettiğim konuşmasında "Yeni Türk harfleri ile bulup okuyabildiğim ilk gazetelerde, 1929 yılı 23 Nisanında Çocuk Haftası yerleşmişti bile. Gazetelerde haftanın nasıl yaşandığı, Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın çocukları nasıl kabul ettiği, onlarla neler görüştükleri resimleriyle uzun uzun anlatılıyor. Bu, Türkiye için olduğu gibi, dünya için de büyük bir olaydı, şimdi de olduğu gibi!" demektedir.

Takdir olunur ki, "bazı anılar" başlığı altında, Atatürk'ün çocuk sevgisine değinmeden geçemeyiz. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterlerinden Hasan Rıza Soyak, "Atatürk'ten Hatıralar" adıyla 1973'de yayınladığı eserinde, Ölümsüz Önderimizin çocuk sevgisi hakkında şunları söylemektedir:

"Atatürk çocukları çok severdi. Onun dilinde çocuk, sevgi demekti. Sevdiklerine, hangi yaşta olursa olsunlar, "çocuk" diye seslenirdi. Kendisinin çocuğu olmamıştı; bundan dolayı vakit vakit iç acısı duymuş mudur bilmiyorum ama, doğrusu ben buna hiç ihtimal vermiyorum; bütün Türk yavruları onun öz çocukları gibiydi. O, bu yavrulara öylesine gönül vermiş, onlar da ona öylece candan bağlanmışlardı. Dünyada böyle bir mutluluğa erişmiş kaç insan vardır ve böyle bir insanın yüreğinde öyle bir üzüntü nasıl yer tutabilir.

[11] a.g.e. s. 644-645.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir gün yanına girdiğim zaman, onu (Ülkü'yü) yine büyük adamın kucağında bulmuştum; şakalaşıyorlardı. Çocuk katıla katıla gülerek onun altın saçlarını çekiyor, burnuna yapışıyor, ara sıra yumak elleriyle yüzüne küçük küçük tokatlar indiriyordu.

O da çocuklaşmış gibiydi; bir yandan kahkahalarla gülüyor, bir yandan da güya başını korumaya çalışıyordu. Bir aralık bana baktı, gök parçası gözleri sevgi ve neşeden ışıl ışıldı:

"Çocukluk ne güzel şey.. Çocuklar ne sevimli, ne tatlı yaratıklar değil mi? En çok hoşuma giden halleri nedir bilir misin?.. Riyakârlık bilmemeleri, bütün istek ve duygularını içlerinden geldiği gibi açıklamaları" dediğini anlatan Soyak, anılarına şöyle devam etmektedir:

"Başka bir gün çocuk terbiyesinden konuşuyordu, bu konudaki mütalâalarını izah etti:

Çoğu âilelerin öteden beri çok kötü bir alışkanlıkları var; çocuklarını söyletmez ve dinlemezler. Zavallılar lâfa karışınca, sen büyüklerin konusuna karışma der, sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket. Halbuki tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya; düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifadeye teşvik etmelidirler; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakâr olmalarının önüne geçilir.

Kısacası, artık, çocuklarımızı düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da, başkalarının samimî düşüncelerine saygı beslemeye artık alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde yurt, ulus, âile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıyız. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde ana kucağından, en yüksek eğitim ocağına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu suretledir ki, çocuklarımız memlekete yararlı bir vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar." [12]

Evet, Atatürk ve çocuk "Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı" sunageldiğimiz böylesine duygu ve çabalarla iç içedir, özdeştir. Çabalar deyince "Çocuk Esirgeme Kurumu"nu anımsamamaya olanak var mıdır? Bu kuruluş da Atatürk'ün eseridir. O, özellikle ve başta Kurtuluş Savaşı'na katılan, şehit ve malül yurttaşların çocuklarına gerekli yardımları yapmak üzere, 30 Haziran 1921'de "Himaye-i Etfal Cemiyeti"ni kurdurmuştu. Bu dernek, Mustafa Kemal'in özlediği çocukların ve gençlerin yetişmesine yardımcı olacaktı ve olmuştu.

[12] Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, cilt I, s. 60-61.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu Cemiyet, 19 Ocak 1952'de "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını aldı. Bakanlar Kurulu'nun 19 Ocak 1952 gün 8012 sayılı kararıyla tüzük değişikliği yapılarak, Atatürk'ün amacına ve toplumun ihtiyaçlarına daha uygun duruma getirildi.

Çocuk Haftasının ilk kutlanışı 23-29 Nisan 1929'da olmuş, ilk gün Çocuk Bayramı kabul edilmiş, Mustafa Kemal Paşa, Ankara Palas'ta yapılan Birinci Çocuk Balosu'na katılmıştı.

Bu yazımla 23 Nisan'ın özünde saklı amaç ve ruhu, çeşitli düşüncelere, görüşlere ve hatta anılarla, kuruluşlara değinerek anlatmaya çalıştım. Yeni bilgi ve belgeler sunmadığımı, sunamadığımı biliyorum. Şunu da biliyorum ki, bunları birlikte hatırlamak da ruhlarımızı, inançlarımızı tazeleyecek ve pekiştirecektir.

Ve nihayet, hepimizin ilk ve son sözümüz "Yaşasın Atatürkçülük ve Millî Egemenlik" demek olacaktır!..

ATATÜRK, NATIONAL SOVEREIGNTY AND THE TURKISH YOUTH

(Summary)

The author emphasizes the importance of the principle of national sovereignty in the Turkish Revolution realized under the leadership of Atatürk. He also comments on the significance of the inauguration of the Turkish Grand National Assembly, which was later adopted as "The National Sovereignty and Youth Day", a gesture which symbolizes the importance Atatürk always attached to Turkish Youth.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE ANADOLU AJANSI'NIN KURULUŞU VE FAALİYETİNE AİT BAZI BELGELER

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Ulusal Kurtuluş Savaşının kazanılmasında ve o tarihlerde Türk kamuoyunun bu düşünce etrafında toplanmasında hiç şüphesiz Türk basınının ve Anadolu Ajansı'nın önemi büyüktür. Basının önemini Mustafa Kemal, henüz Ulusal Kurtuluş Savaşının başlangıcında anlamış ve bunun için gazete çıkarılması yolunda girişimlerde bulunmuştu.

Ulusal Kurtuluş Savaşının başlarında İstanbul'da yayınlanan gazeteler, Padişahın ve Hükümetin baskısı altında olduklarından millî bağımsızlık lehinde, hele Padişahın yönetimi dışında bir yönetim kurulması yolunda yazılar yazamamaktaydı; zira bu tip yazıların yazılmaması konusunda basına karşı ağır bir sansür ve olağanüstü baskı sürüp gitmekteydi. Bu yüzden İstanbul gazetelerinin pek çok sütunu boş bırakılarak yayınlanmaktaydı.

Padişah kuvvetinin dışında bir kuva-yı milliye oluşturulması ve millî girişimlerde bulunulması, Padişahın ve İstanbul Hükümetinin politikasına uygun düşmemesi sebebiyle, İstanbul gazetelerinin Ulusal Kurtuluş Savaşını desteklemeleri olanaksızdı. Buna karşın, İstiklâl Savaşının başarılı bir şekilde sürdürülmesi üzerine, İstanbul'un bazı gazeteleri Ulusal Kurtuluş Savaşı lehinde yazılar yazmaya başlamışlardır. İstanbul'a uzak olan Anadolu şehirlerinde ise, mahallî basının önemli bir kısmı Millî Mücadeleyi desteklemişlerdir. Bu gazetelerin dış kaynaklı haberleri, özellikle İtalyanların egemen durumda bulundukları Antalya, Zonguldak gibi sahil şehirlerinden sağladıklarını gösteren pek çok belge mevcuttur.

Mustafa Kemal, Ulusal Kurtuluş Savaşının esaslarını, bu konuda yapılacak işleri, memleketin durumunu kamuoyuna anlatabilmek için daha Sıvas Kongresi sona ererken, 11 Eylül 1919'da bir gazete çıkarmak fikrini ortaya atmıştı. Bazı girişimlerden sonra, sorumlu müdürlüğünü Selâhaddin'in yaptığı ve ismini Mustafa Kemal'in koyduğu "İrade-i Milliye" adlı gazete Sıvas'ta çıkmaya başlamıştı. [1]

[1] Fuat Süreyya Oral; Türk Basın Tarihi (1919-1965), c. II, Ankara, 1968, s. 40, Özkaya, Yücel; Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi, Ankara, 1968, s. 163, Coşar, Ömer Sami;

Levent Şanverdi Arşivi

Bu gazetenin isminin "İrade-i Milliye" olması bir tesadüf eseri değildi. Bu "millî irade" fikrini Mustafa Kemal, daha önce belirtmişti. 22 Haziran 1919 Amasya Tamiminin 3. maddesinde, "Milletin istiklâlini gene milletin kendi azim ve kararının kurtaracağı"nı, 4. maddede, milletin hak isteyen sesini dünyaya duyurmak, duruma çare bulmak için her türlü etki ve kontrolden uzak bir millî heyetin kurulması gerektiğini ifade etmiş, Erzurum Kongresi Beyannamesinin 2. maddesinde, vatanın bütünlüğü, milletin istiklâlinin sağlanması için kuva-yı milliyeyi âmil ve millî iradeyi hâkim kılmanın şart olduğunu, 8. maddede ise millî meclisin kurulması gereğini savunmuştur. Sıvas Kongresi Beyannamesinin 2. ve 6. maddelerinde de aynı hususları yineleyerek açıklamıştı. Esasen Mustafa Kemal, bütün Kurtuluş Savaşı boyunca ve yaşadığı sürece millî irade esaslarını halka benimsetmek yolunda büyük gayret sarfetmişti. 14 Eylül 1919'da Sıvas'ta yayınlanan İrade-i Milliye tamamen Mustafa Kemal'in direktifi ile yazılmıştı..[2] O'nun Sıvas'tan Ankara'ya hareketi ile 18 Aralık 1919'daki sayısından itibaren İrade-i Milliye Gazetesi Mustafa Kemal'in kontrolünden çıktı.[3] Ama bu gazete, bütün İstiklâl Savaşı boyunca millî hareketi destekledi ve kamuoyunun İstiklâl Savaşının yanında yer almasını sağladı.

Mustafa Kemal Ankara'ya geldiğinin ikinci günü, yine bir gazete çıkarma girişiminde bulundu. Bu gazetenin ismini de kendi koydu. Bu isim de, "İrade-i Milliye" gibi, halkın iradesini ortaya koyan bir ad idi: "Hâkimiyet-i Milliye." İlk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkmış olan Hâkimiyet-i Milliye, Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal tarafından yazdırılmış olup Ulusal Kurtuluş Hareketinin sözcüsü durumunda olması bakımından Büyük Millet Meclisi Hükümetinin yarı resmî organı sayılır. Sonradan Ulus adını almıştır.[4]

Hâkimiyet-i Milliye'nin hemen her sayısında Mustafa Kemal'in bir tamimi, beyannamesi olduğu gibi, bazı sayılarında da bunların birkaç tanesi yer almaktadır. Gazetede ayrıca, Millî Mücadeleyi destekleyen Anadolu basınından alıntılar büyük yer tutmaktadır.[5]

Milli Mücadelede Basın, Basım Tarihi yok, Öztoprak, İzzet; Kurtuluş Savaşında Türk Basını, (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara, 1981, s. 11.

[2] İrade-i Milliye (Sıvas), 14 Eylül 1919.

[3] Fuat Süreyya Oral; Türk Basın Tarihi (1919-1965), c. II, Ank. 1968, s. 41.

[4] İzzet Öztoprak; Türk Kurtuluş Savaşında Türk Basını, (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara 1981, s. 11-12.

[5] Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1336 (1920), No. 21. "Sungurlu Tehlike Karşısında", Millet Yolu (Bursa), "Hadise-i Ma'lûme Karşısında", İzmire doğru (Balıkesir), Anadolunun

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, hangi gazetenin halka dağıtılması, hangisinin dağıtılmaması konusunda da uzun uzadıya durmuştur. Halkın ruhunu rencide edecek zararlı yayın ve gazetelerin Anadolu'ya sokulmaması konusunda çeşitli tarihlerde direktifler vermiştir.

Mustafa Kemal, zararlı gazetelerin Millî Mücadele bölgelerine girmemesi için büyük gayret sarfediyor ve bunların bu bölgelere girmesini yasaklayan beyanname ve tamimler yayınlıyordu. Mustafa Kemal'e göre, vatanın yaşama mücadelesi verdiği bu dönemde düşman elinde ve emrinde bulunan bir kısım İstanbul basınına karşı pek ciddî tedbirler alınmalıdır. Mustafa Kemal, 12 Nisan 1919'da, Bursa 56. Fırka Kumandanlığına çektiği telgrafta, İstanbul basınının ek posta ile gazete satıcı ve dağıtıcılarına yollanan gazetelerden Bursa'ya gönderilenlerin kontrol edilmesini ve zararlı olanlarının Bursa'ya sokulmamasını istemekteydi: [6]

şifre telgraf. 12.4.36

Bursa 56'ıncı Fırka Kumandanlığına,

İstanbul matbuatının gerek posta ile ve gerek müvezziler ve bayiler için elden Bursa'ya gelenlerinin askerî bir kontrol tesisi ile mahzûrdan sâlim olmayanlarının meni idhal ve intişârlarının temini mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bu da, zararlı yayın konusunda Mustafa Kemal'in ne kadar titiz davrandığını ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal, şüphesiz ki bu düşüncesinde çok haklıdır. Çünkü, Millî Mücadelenin yaygınlaştığı ve büyük ilerleme kaydettiği bu dönemde, halkın moral bakımından üstün tutulması, Millî Mücadelenin kazanılmasında önemli bir faktördür. Bu yüzden, Mustafa Kemal zararlı yayınların halka ulaşmaması için büyük bir gayret sarfetmektedir. Samsun Rumlarının Rumca gazeteleri okuduğunu öğrenen Mustafa Kemal, 20 Nisan 1920'de Samsun Mutasarrıflığına çektiği bir telgrafta, özellikle buna izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bunun için de, posta yoluyla ve diğer yollarla Samsun'a gelebilecek olan İstanbul basınına karşı çok ciddî ve kesin tedbirler alınmasını rica etmiştir: [7]

Sesi, İşçi (Eskişehir), İş Başına, Öğüt (Konya), İstanbul'un İşgali Münasebetiyle, Azim ve Emel (Eskişehir), Milletin Azim ve Emeli, vb.

[6] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dolap 5, Dosya 19, Fihrist 76.

[7] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 259, Dosya 19, Fihrist 89.

Levent Şahverdi Arşivi

şifre telgraf. 20.4.36

Samsun Mutasarrıflığına,

Vatanın şu hayat ve memat cidâlinde İstanbul'da düşman elinde ve emrinde olan payitaht matbuatına karşı pek ciddî bir kontrol tatbiki taht-ı elzemiyettedir. Samsun Rumlarının Rumca gazeteleri alıp okuduklarından bahsediliyor. Bilhassa buna asla cevaz olamaz. Binaenaleyh posta ile veya sûver-i sâire ile gelebilecek İstanbul matbuatına karşı pek ciddî ve kat'î tedâbir alınması lüzûmunu tekrar beyan ederiz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ulusal Kurtuluş Savaşını desteklemek amacıyla gazete çıkarılması yeterli değildi. Bu gazetelerin gereksinimleri olan haberlerin ve gereçlerin de sağlanması zorunlu idi. Millî Mücadele davasını, yurda ve dünyaya duyurmak, Anadolu halkına Ulusal Savaş konusunda doğru ve düzenli bilgiler vermek ve Türk ulusunun özgürlük savaşını dünya kamuoyuna duyurmak ve tanıtabilmek amacıyla Halide Edip (Adıvar) Hanım ve Yunus Nadi Bey'in çalışmalarıyla Ankara'da "Anadolu Ajansı" adıyla bir kurum kurulması yolunda çalışmalar yapıldı.

Osmanlı İmparatorluğunda daha önceleri "Osmanlı Telgraf Ajansı" mevcuttu. Bu ajansın kurulmasına kadar olan sürede, haber kaynakları yabancı ajanslardan oluşuyordu. 1911'de kurulan Telgraf Ajansı, ulusal olmaktan çok ticarî nitelikte idi. Daha sonra "Osmanlı Millî Ajansı"na dönüşen Telgraf Ajansı, Birinci Dünya Savaşı sonunda tarih sahnesinden çekilmişti. 1918 Ekiminde "Türkiye Havas-Reuter" bileşimini görmekteyiz. Bu ajansın Türkiye ile ilgisi isim benzerliğinden başka bir şey değildi. [8]

Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan Anadolu Ajansı, Yunus Nadi ile Halide Edip, (Adıvar) in çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir. 31 Mart 1920'de, Yunus Nadi ile Halide Edip buluştuklarında Anadolu Ajansı sorununu konuşmuşlardı. Halide Edip, Yunus Nadi'ye ajans teşkilatı kurulması ve bu yolla haberlerin iç ve dış dünyaya ulaştırılmasını önerdiğinde, Yunus Nadi ilk şart olarak bunun kurulmasının geldiğini söylemişti. Halide Edip ajansın adı konusunda öneriler yapmış ve Türk Ajansı, Ankara Ajansı, Anadolu Ajansı adlarını belirtmiş, "daha da bulunabilir" demişti. Yunus Nadi en iyi adın Anadolu Ajansı olabileceğini belirtince, Halide Edip de "Evvelâ kendini ve mümkünse bütün vatanı kurtaracak olan Anadolu'dur. O halde

[8] İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, (Mayıs 1919-Temmuz 1921) Ankara, 1981, s. 29-30.

Levent Şahverdi Arşivi

kararımızı vermiş olalım: Anadolu Ajansı..." deyince Yunus Nadi de bunu kabul etmiştir. Böylece Anadolu Ajansının başlangıç fikri Geyve Kazasının Akhisar Nahiyesi İstasyonunda doğmuştur. [9] Ankara'ya geldiklerinde, 4-5 Nisan 1920'de [10], Yunus Nadi ve Halide Edip ajans fikrini Mustafa Kemal'e açtılar. Halide Edip ne dış dünyanın, ne de iç dünyanın millî hareketin manasını anlayamadıklarını, bu konularda gerekli haberlerin her yere ulaşamadığını, Yunus Nadi ile yolda Anadolu Ajansı kurulması konusunda konuştuklarını anlatarak, bu ajans haberlerinin, telgrafhanesi olan her yere ve olmayan yerlerde de camilere ilân halinde yapıştırılmasını önerdi. Ayrıca, dünyanın ne düşündüğünü anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en önemlileri (Mancherter Guardian, Times vb.)'nin zamanında getirtilmesini önerdi [11].

Görüldüğü gibi kurulacak ajansın adı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmış, ancak, Anadolu Ajansı dışındaki adlar benimsenmemiştir. [12] Mustafa Kemal'in yanında Anadolu Ajansı konusu tartışılırken Yunus Nadi ve Halide Edip'in dışında Adnan ve Cami Beyler de vardı. Mustafa Kemal Paşa bu fikri çok güzel buldu. Ancak, memleket içine telgraf ile verilmek üzere yazılacak haber ve yazıların ilk günlerde şeklini bir kere de kendisi görmek istedi ve "İlk günleri bu yazılarda gerek fikir, gerek tarz-ı tahrîr itibarıyla belki bazı tashihat yapılmak lâzım gelebilir. Fakat, üç-beş gün geçtikten sonra zaten siz takip olunan siyaseti kavramış olacağınızdan artık belki buna da hacet kalmadan iş kendi kendine yürür, gider" dedi.

Bu konuşmalar sonucu ajans konusunda şu kararlara varıldı: İlk gün Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Ajansını bütün memlekete tanıtacak, Ajansın kuruluş amacını açıklayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, ajansla ilgili olarak "memleketin her tarafını şu müşkül anında, cereyan eden ahvalden haberdar edecektir. Bu ajans tebligâtını şu ve şu suretlerde mümkünse ve mümkün olduğu kadar memleketin en ücra köşesine kadar yayacaksınız" diyecekti. Yunus Nadi ve Halide Edip de, o günlerin işine yarayacak resmî veya resmî olmayan, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki kere servis yapmak üzere telgrafhaneye vereceklerdi. Çalışma programı bu

[9] Yunus Nadi, Ankaranın İlk Günleri, İstanbul, 1959, s. 77-78.

[10] Yunus Nadi, günü tam olarak hatırlayamadığını, konunun 4 ya da 5 Nisan günü konuşulduğunu belirtiyor. Bak. Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İst. 1959, s. 93.

[11] Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1983, s. 108.

[12] İhsan Güncş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923), Doktora tezi. No. 269, s. 271. Anadolu Üniversitesince basılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde düzenlenmişti.[13] Alınan bu kararlardan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatı ile 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kuruldu.[14]

Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1920'de, Sıvas Kadınlar Cemiyeti'ne[15], aynı tarihte, kolordulara, vilâyetlere, sancaklara, Müdafaa-i Hukuk idarelerine gönderdiği diğer bir tamimde, bütün Anadolu ve Rumeli'nin giriştiği Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında iç ve dış haberlerin halka ulaşması, halkın aydınlanması amacıyla yetkili kişilerin yönetiminde Anadolu Ajansının kurulduğunu bildirmiş ve bu kurumun süratle vereceği haberlerin, esasen Heyet-i Temsiliye'nin de inanılır ve gerçek kaynakları olacağını, bu ajans haberlerinin basılıp çoğaltılarak dağıtımını, köylere ve nahiyelere kadar gönderilmesini istemişti.[16]

Anadolu Ajansı, Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek, millî birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarmak, millî kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri, Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını günü gününe halka ulaştırmak suretiyle, hükümetle halk arasındaki bağlantıyı temin etmekte idi.

Anadolu Ajansı kurulduktan sonra hemen faaliyete geçti. 13 Nisan 1920'den itibaren iç ve dış dünya haberleri "Anadolu Ajansı Tebligâtı" başlığı altında yayınlanmaya başladı.[17]

Mustafa Kemal, İstanbul ve yabancı basınla ilgili haberleri Bursa üzerinden öğrenmek ve Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili bilgilerin ve Heyet-i Temsiliye'ye ait evrakların Bursa yoluyla İstanbul'a ulaşmasını arzu etmekteydi. Çünkü, Bursa diğer yerlere göre İstanbul'a daha yakın olduğu gibi, daha emin ve güvenilir bir yer olarak da görülmekte idi. Ayrıca, Bekir Sami Bey'in orada Tümen Komutanı oluşu kuva-yı milliye açısından da çok önemliydi. Bu bakımlardan Mustafa Kemal, Bursa'da 56. Tümen Komutanına, 12 Nisan 1920'de çektiği telgrafta, İstanbul'daki durum hakkında alınacak güvenilir bilgilerin Anadolu Ajansına esas olmak üzere sürekli olarak bildirilmesini istediği gibi:[18].

[13] Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1959, s. 93-94.

[14] Hâkimiyet-i Milliye: 10 Nisan 1336 (1920), sayı, 20. Bununla ilgili olarak pek çok kitap ve ansiklopedide, Ajansın yıldönümleri ile ilgili tebliğlerde bilgi vardır.

[15] Nimet Arsan, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. IV, Ank. 1969, s. 286-287.

[16] Klasör 259, Fihrist 14.

[17] Hâkimiyet-i Milliye, 13 nisan 1336, No. 21.

[18] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 78.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığına, 12.4.36

İstanbul'daki ahval ve vaziyet hakkında alınabilen malûmat-ı mevsukanın Anadolu Ajansına esas olmak üzere muntazaman işarı mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bursa'da ele geçebilecek İstanbul ve yabancı basına ait gazetelerden birer tanesinin Ankara'ya gönderilmesini, ayrıca, Bursa yoluyla İstanbul'a Heyet-i Temsiliye tarafından gönderilecek evrakların hiçbir şekilde kendi aleyhlerinde olanların eline geçmeyecek şekilde yollanmasının mümkün olup olmadığını da sormuştu: [19]

12.4.36

Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığına,

Orada ele geçirilebilecek İstanbul ve ecnebi matbuatından birer nüshasının heyetimize gönderilmesi. Bir de Bursa tarikiyle İstanbul'a Heyet-i Temsiliyece gönderilecek evrakın hiçbir suretle ele geçmeyecek vechile sevk ve isâli kabil midir? İşarı mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, yabancı basının da Ankara tarafından öğrenilmesini istemekteydi. Bu bakımdan Afyonkarahisar'daki İtalyan Ajansı ile ilişki kurmak düşüncesindeydi. Bu bakımdan, 14 Nisan 1920'de, Afyonkarahisar'daki Miralay Refet (Bele) Bey'e çektiği telgrafta, İtalyan Ajansının devamlı olarak Ankara'ya gönderilmesini istemişti: [20]

Telgraf. 14.4.36

Afyonkarahisar'ında Miralay Refet Beyefendiye,

Mıntıkanız dairesinde İtalyan Ajansı tebligatı ile havadis-i hariciye'ye ıttılaın mümkün olduğunu farz ediyoruz. Mezkûr ajans tebligatının muntazaman buraya da iblâğ ettirilmesini rica ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

6 Mayıs 1920'de, İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile İstanbul ile yapılacak her çeşit resmî haberleşme yasaklandı ve İstanbul'dan gelecek resmî yazılar, gazeteler ve dergilerin derhal geri gönderilmesi öngörüldü. 19

[19] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 78.

[20] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 80.

Levent Şahverdi Arşivi

maddelik bir yönetmelik ile Anadolu'nun iç kısmında ve sahil bölgelerindeki sansür merkezleriyle ilgili memurların ve sansür müfettişlerinin görevleri de saptandı.

6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulduktan sonra, Ajansın işlerini yürütmekle görevlendirilen Yunus Nadi, bu kurumun Anadolu'da örgütlenmesini ve dış dünya ile ilişkilerini sağlamak amacıyla derhal çalışmalara başladı. Yunus Nadi, Avrupa ile ilişki kurmak, özellikle dış dünyaya Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri süratle ulaştırabilmek için Antalya ve Rodos'ta bir merkeze sahip olmak gereğini duyuyordu. Bu amacını gerçekleştirebilmek için 12 nisan 1920'de, Afyonkarahisar'daki Miralay Refet Bey'e bir telgraf çekerek, Antalya'da bir merkez kurup kurmadığını, Rodos'da işe yarar ve kendisinin tanıdığı Türkler bulunduğunu, Rodos'un haberleşme kablosunun Marmaris'te son bulduğunu sandığını, kendisinin Rodos'taki görevliler ile anlaşmasının mümkün olup olmadığının öğrenilmesini, özellikle Rodos'taki bir kişinin İtalyanlar tarafından benimsendiğini belirtmişti: [21]

Şifre 12.4.36

Afyonkarahisar'ında Miralay Refet Beyefendiye,

Avrupa ile temas etmek, bilhassa âlem-i hariciye'ye bizden mümkün olduğu kadar sık haber ulaştırmak için Antalya'da ve Rodos'ta birer merkeze mâlik olmayı pek elzem addediyorum. Antalya için siz böyle bir merkez ihzâr edebildiniz mi? Rodos'a gelince, orada benim yakından tanıdığım ve işimize yarayacak Türkler vardır. Zannederim ki, Rodos'un kablosu Marmaris'e müntehidir. Acaba Rodos'taki bu zevat ile telgrafla anlaşmaklığım kabil olur mu? Hususiyle onlardan biri İtalyanlar nezdinde mergup ve muteberdir.

Yunus Nadi

Anadolu Ajansı Ankara'da kurulmadan önce de Ulusal Kurtuluş Savaşı konusundaki haberlerin Anadolu'ya ulaşması konusunda yoğun bir istek mevcuttu. İnebolulu gençler, 4 Nisan 1919'da, haberleri zamanında öğrenebilmek amacıyla Mustafa Kemal'e bir yazı yazmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan 1920'de, verdiği cevapta, Anadolu'nun gereksinim duyduğu haberlerin artık Anadolu Ajansı tarafından sağlandığını, bu haberleri gençlerin köylere kadar yaymalarını rica etmişti: [22]

[21] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 259 Dosya, 19, Fihrist 77.

[22] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi,i Klasör 259, Dosya 19.

Levent Şahverdi Arşivi

İnebolu'da Gençler Mahfiline, *Tel. 20.4.36*

4 Nisan tarihli tahrîratınızın cevabıdır:

Anadolu'nun muhtaç olduğu havadis ihtiyacını Anadolu Ajansı tatmin ediyor. Ajans tebligatını muntazaman ve meccanen alırsınız. Vazifenin sizlerce de takdir edildiği memnuniyetle görülen ehemmiyetine binaen tebligat-ı vakıanın mümkün olduğu kadar geniş bir sahada, hatta köylere varıncaya kadar neşr ve tamimine himmet edeceğinizi ve bunu rica eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Anadolu'nun dış dünya ile ilişkilerinin kesildiği Ulusal Kurtuluş Savaşının bu döneminde, Anadolu Ajansı da gerekli haberleri millete ulaştıramazsa, şüphesiz Ulusal Kurtuluş Savaşının anlamının ve amacının halk tarafından anlaşılması güç olurdu. Üstelik Anadolu Ajansının haberlerinin gerçekten de bazı yerlere ulaşamadığı öğrenilmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda hiçbir şekilde ihmal ve geciktirme olmasına izin vermemekteydi. Anadolu Ajansı haberlerinin günü gününe gerekli merkezlere yazılması Mustafa Kemal Paşa tarafından önemli bir mesele olarak görülmekteydi. Ama, Konya Postanesinde bazı engellemelerin olduğu da ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bunların önlenmesi için, 18 Nisan 1920'de, Konya Posta ve Telgraf Müdürlüğüne çektiği bir telgrafta, haber dağıtımının engellenmesinin sebeplerinin ve bu konuda savsaklamada bulunan kişilerin isimlerinin bildirilmesini istemişti: [23]

18.4.36

Konya Posta ve Telgraf Başmüdüriyetine,

Anadolu Ajansı haberlerinin günü gününe icap eden merkeze yazılması son derece şayân-ı ehemmiyet bir mesele olduğu halde, idareniz dahilindeki merakizde bu bapta bazı tehirat vaki olduğu haber alınmıştır. Men-i tekerrürü esbâbının temini ile neticesinin işarı ve bu bapta müsamaha eden memurların isimlerinin bildirilmesi mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Ulusal Bağımsızlık Savaşının yürütülmesinde ve haberlerin Anadolu'ya ve Rumeli'ye ulaştırılması konusunda büyük yararlıklar gösteren postane memurlarına çok güvenmekteydi. Nitekim, 18

[23] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist 87.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan 1920'de, Anadolu Telgraf Merkezine yolladığı tamimde, Anadolu Ajansının bazı yerlere ulaşamadığını öğrendiğini, milleti haberlerden yoksun bırakmamak için bütün telgrafçıların gerekli hizmeti yapmaları ve vatanı habersiz bırakmamak için çalışmalarını ve bu konuda ihmalde bulunmamalarını istemekteydi: [24]

Anadolu Telgraf Merakizine tamim, *18.4.36*

Anadolu Ajansının bazı yerlere sevk edilemediği yolunda şikâyetler alıyoruz. Anadolu'nun hariç ile alâkası munkatı olunduğu şu sıralarda efrâd-ı milletin bütün bütün havadissiz kalmaması maksadıyla deruhde olunan bu hizmetin bilumum telgrafçılarımızca da terviç ve tesrî edileceğini şüphesiz addeder ve mamafih bu bapta vuku bulabilecek taksîrâtın gayr-i kabil-i ihmal ve cürm-ü vatan teşkil edebileceğini beyan ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bütün bu çabalara rağmen Anadolu Ajansı haberlerinin ulaşamadığı yolunda çeşitli yerlerden Ankara'ya haberler gelmekteydi. Diyarbakır'da, Palu Müdafaa-i Hukuk Merkezi'ne de Anadolu Ajansı haberlerinin düzenli olarak ulaşamadığı öğrenilmişti. Bu da, gerçekten Anadolu Ajansı haberlerinin bazı yerlere ulaşamadığını doğrulamaktadır. Bunun üzerine Mustafa Kemal 21 Nisan 1920'de, Diyarbakır Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne çektiği telgrafta, Anadolu Ajansı haberlerinin Palu'ya ulaşamadığının öğrenildiğini, durumun incelenerek sonucunun bildirilmesini ve düzenli olarak Anadolu Ajansının bütün merkezlere verilmesini emretmişti: [25]

Tel. 21.4.36

Diyarbakır Posta ve Telgraf Başmüdüriyetine,

Palu Müdafaa-i Hukuk Merkezinin muntazaman Anadolu Ajansını alamadıkları şikâyet ediliyor. Bundan Ajansın birçok merakize verilmediği anlaşılıyor. Keyfiyetin tahkikîkiyle neticesinin inbası ve muntazaman ajansların bilumum merakize kadar verilmesi esbabının temini mercûdur.

Palu Müdafaa-i Hukuk Riyasetine,

c-Ajansın muntazaman verilmesi için Diyarbekir Posta ve Telgraf Müdürüne tebliğ edildi.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

[24] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist 86.

[25] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra Ulusal Kurtuluş Savaşı konusu daha da bilinçli olarak hızlanacak ve genişleyecekti. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi açılmadan önce, haberlerin yaygınlaştırılarak her yere dağıtılmasını öngören çalışmalarını hızlandırmıştı. Mustafa Kemal, İstanbul'dakilerin Anadolu'daki mücadeleden günü gününe haberdar olmasını istemekteydi. Bu yüzden, 21 Nisan 1920'de Balıkesir'deki 64. Fırka Komutanına[26] ve ayrıca Mudanya Kaymakamlığına çektiği telgraflarda[27], Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra Anadolu'nun kazanacağı olağanüstü ilgi sebebiyle İstanbul halkının, Anadolu'daki olaylardan haberdar olması için Anadolu Ajansının günlük bildirilerinin aksamadan, Bandırma ve Mudanya'dan güvenilir kayıkçılar ve gemi kaptanlarıyla düzenli bir teşkilât içersinde İstanbul'a yollanmasını istemişti:

Tel. şifre 21.4.36

Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanlığına,

Büyük Millet Meclisinin küşadından sonra Anadolu vaziyetinin kesp edeceği ehemmiyet-i fevkalâdeye mebnî İstanbul halkının burada cereyan edecek vekâyiden bigâne kalmamaları için Anadolu Ajansı tebligat yevmiyesinin muntazaman Bandırma'dan emin kayıkçılar ve vapur kaptanlarıyla bir teşkilât-ı muntazaman Bandırma'dan emin kayıkçılar ve varup kaptanlarıyla bir teşkilât-ı muntazama dahilinde İstanbul'a irsali mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Tel. şifre 21.4.36

Mudanya Kaymakamlığına,

Büyük Millet Meclisinin küşadından sonra Anadolu vaziyetinin kesp edeceği ehemmiyet-i fevkâlâdeye mebnî Anadolu Ajansı tebligat-ı yevmiyesinin muntazaman emin kayıkçılar ve vapur kaptanlarıyla bir teşkilât-ı muntazama dahilinde İstanbul'a irsali hamiyyet-i muslihanelerinden muntazırdır efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

[26] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist 98.

[27] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist 96.

Levent Şahverdi Arşivi

Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili çalışmalardan İstanbul halkının mutlak şekilde haberdar olmasını isteyen Mustafa Kemal, bunu gerçekleştirmek amacıyla, Ankara'nın İstanbul'a olan uzaklığını da düşünerek, Anadolu Ajansının tebliğlerinin Bursa'da basılmasını düşünmüştü. Bu amaçla da, Bursa'da 14'ncü Kolordu Kumandanlığı Vekilliğine, 21 Nisan 1920'de çektiği telgrafta, Anadolu Ajansının tebliğlerinde yer alan İstanbul için önemli sayılabilecek haberlerin Bursa'da basılıp çoğaltılması ve yeterli sayıda İstanbul'a gönderilmesini duyurmuştu: [28]

Tel-şifre 21.4.36

Bursa'da 14. Kolordu Kumandanlığı Vekâletine,

Anadolu Ajansı tebligatından İstanbul için mühim sayılacak havadisin oraca tab ve teksiri ile nüsha-i kâfiyesinin İstanbul'da malûm olan adrese irsali mercûdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Görülüyor ki Mustafa Kemal, gerek Anadolu'nun gerekse İstanbul'un Anadolu Ajansı haberlerinden muhakkak yararlanmasını ve böylece halkın Ulusal Kurtuluş Savaşının amacını ve ruhunu kavramasını ve kendilerinin yanlarında bulunmasını arzulamakta ve bu yolda büyük gayret sarfetmektedir. Mustafa Kemal'in bu amacı 1920 Nisanından sonra Anadolu Ajansının iyice örgütlenmesi, Anadolu'da ve Avrupa'da şubeler kurması ile gerçekleşmiş, bu suretle Anadolu Ajansının haberleri yurt içine ve yurt dışına yeterince ulaştırılabilmiştir. Ancak, biz burada yalnızca 1920 Nisanı olaylarına değinmemiz nedeniyle bu faaliyetler konumuz dışında bırakılmıştır.

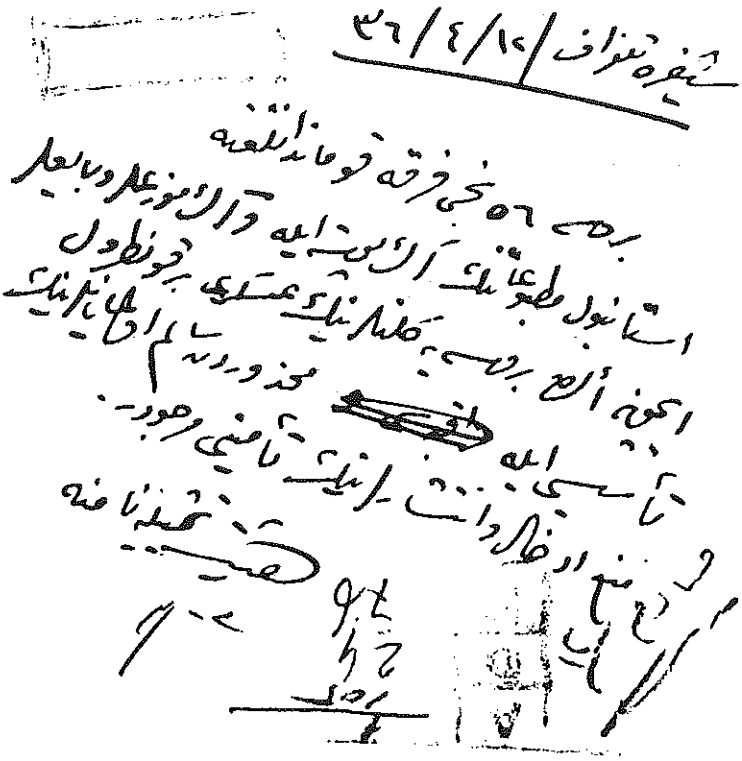
CERTAIN DOCUMENTS CONCERNING THE ESTABLISHMENT OF THE ANATOLIAN NEWS AGENCY AND ITS WORK DURING THE WAR OF NATIONAL INDEPENDENCE

(Summary)

This article describes the establishment of the Anatolian News Agency (Anadolu Ajansı) in Ankara during the early part of the War of Liberation and presents some documents, which shed light on the activities of this agency during April 1920.

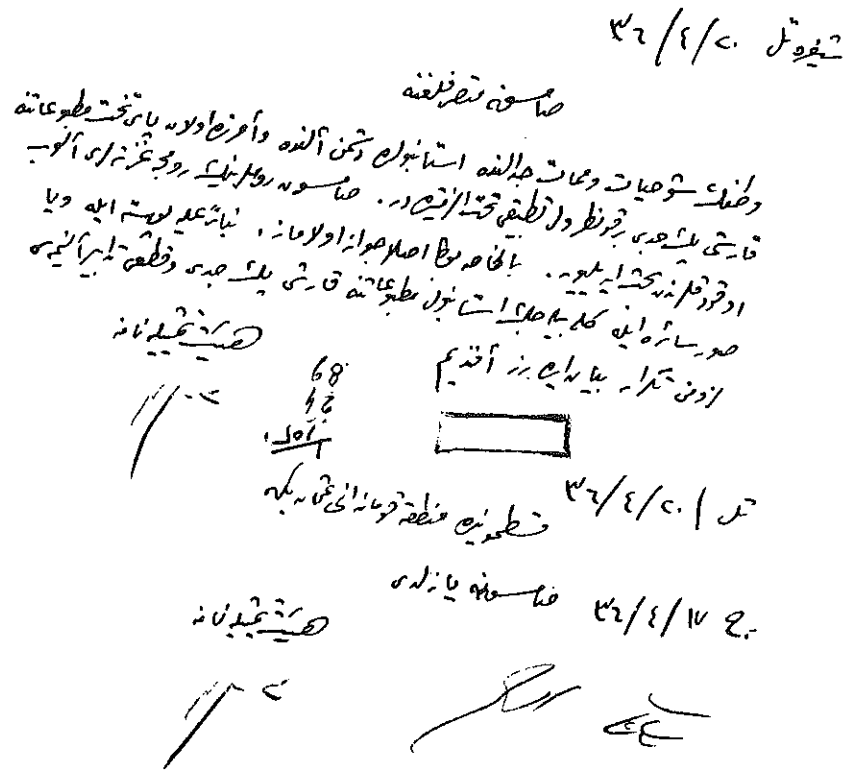
[28] Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 100.

Levent Şahverdi Arşivi

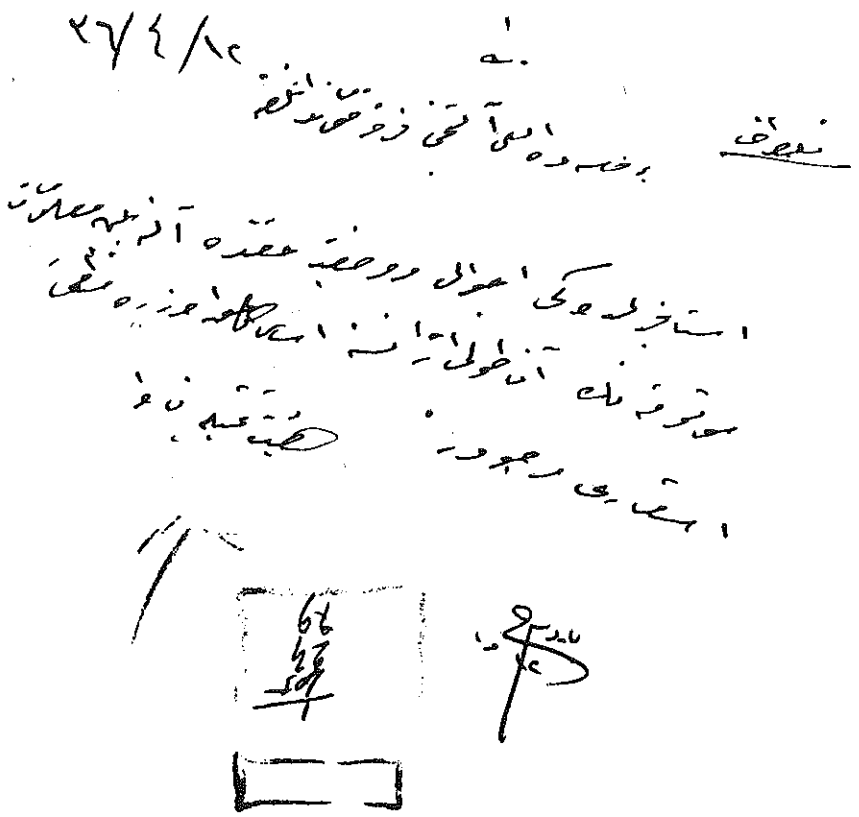
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na çekilen 12.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

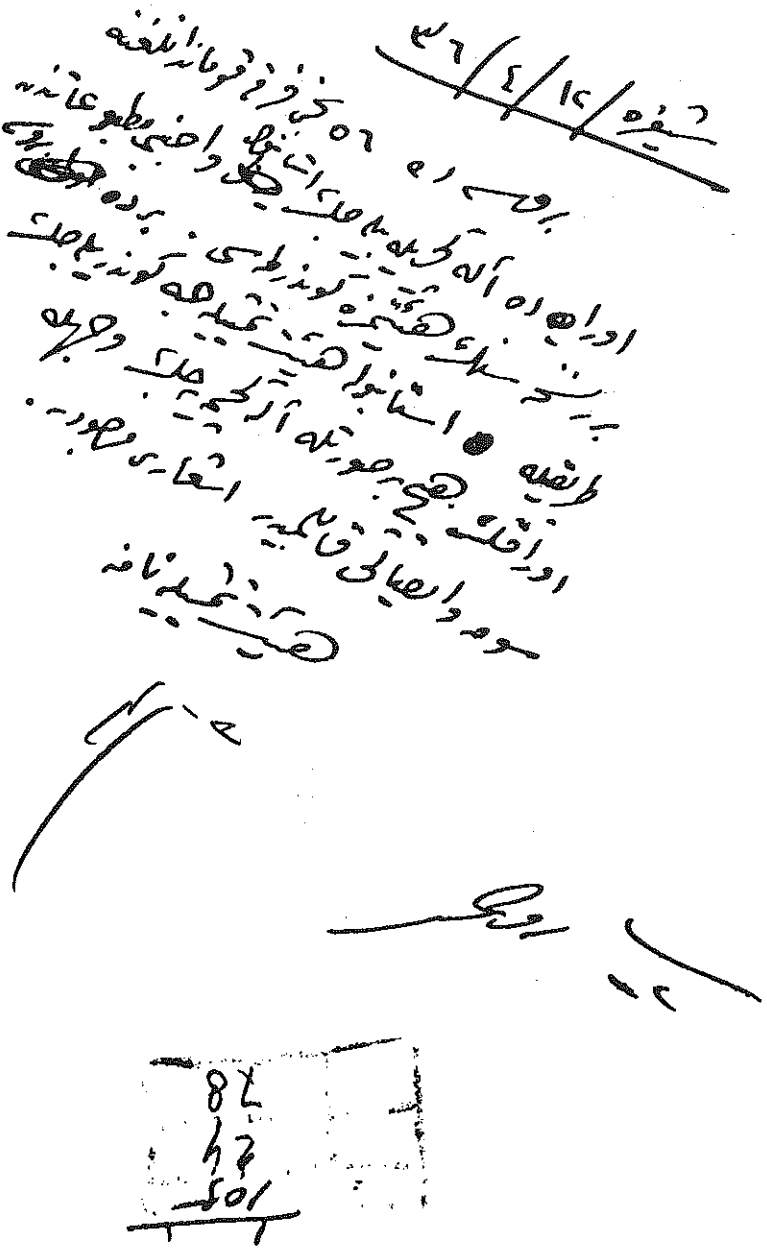
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Samsun Mutasarrıflığı'na çekilen 20.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

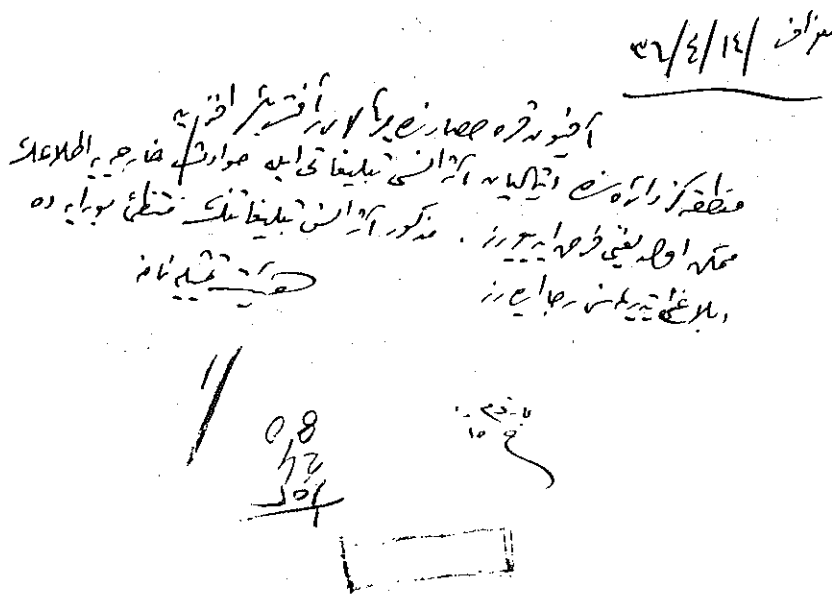
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na çekilen 12.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

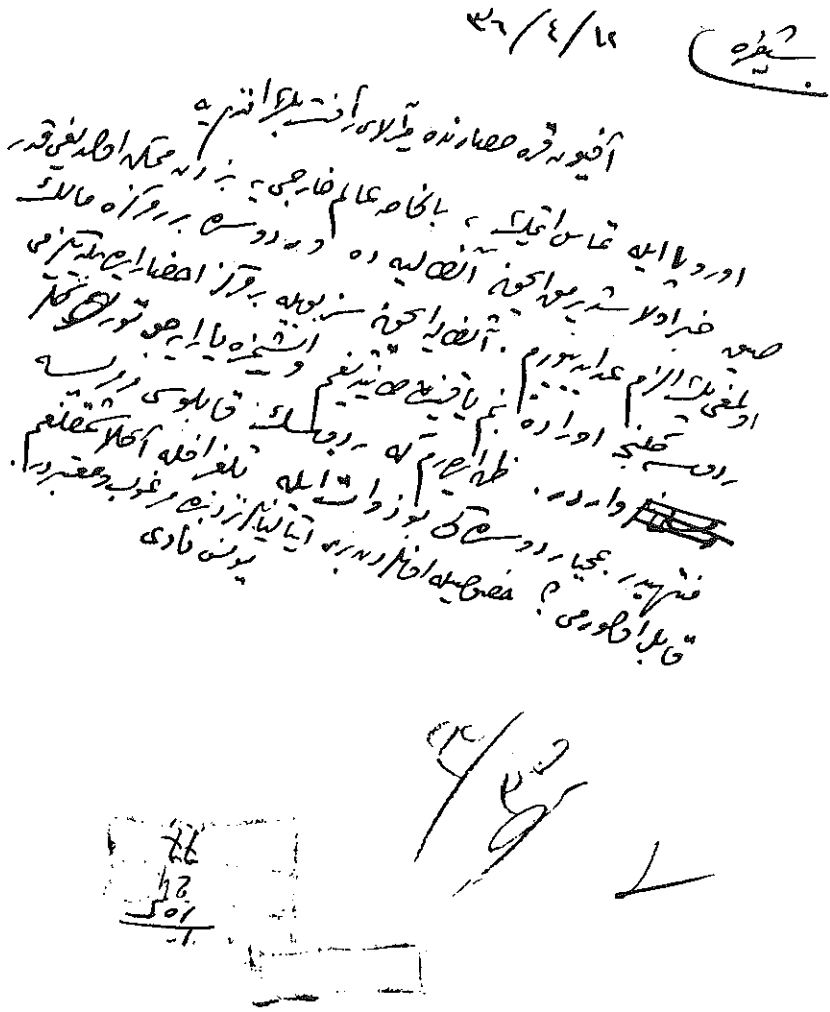
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na çekilen 12.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

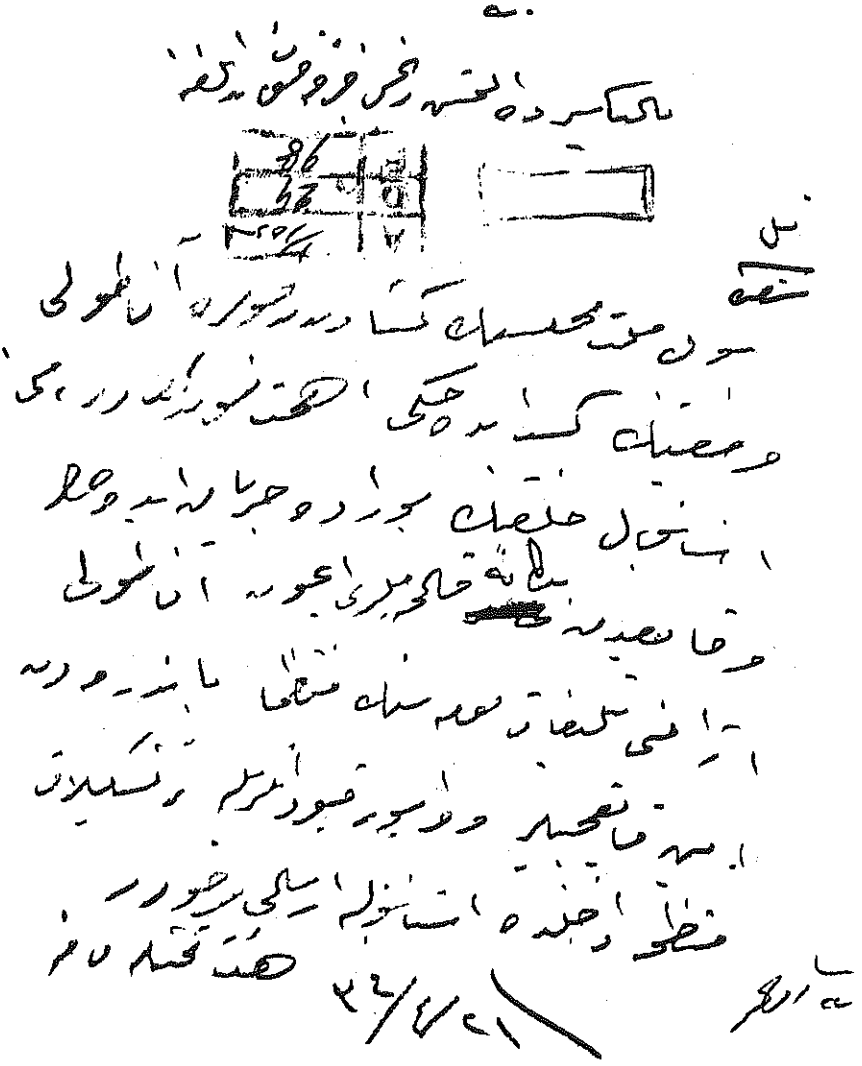
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Miralay Refet Bey'e çekilen 14.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

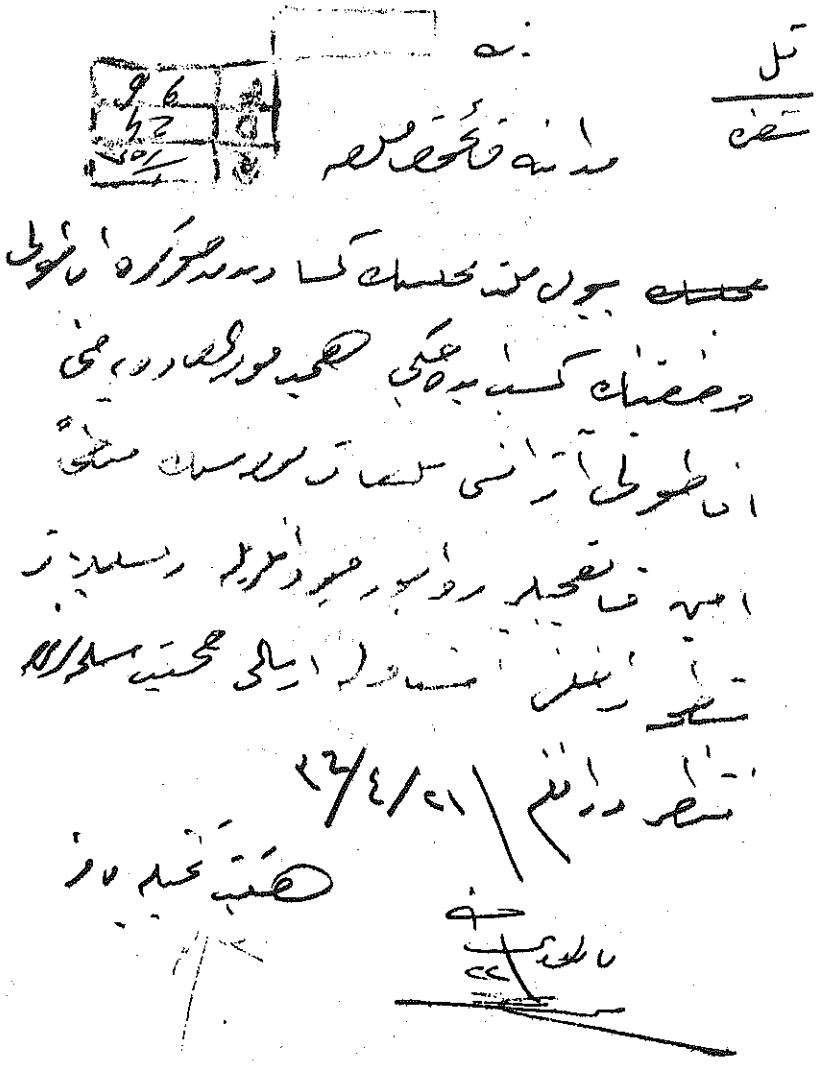
Yunus Nadi imzasıyla Miralay Refet Bey'e çekilen 12.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

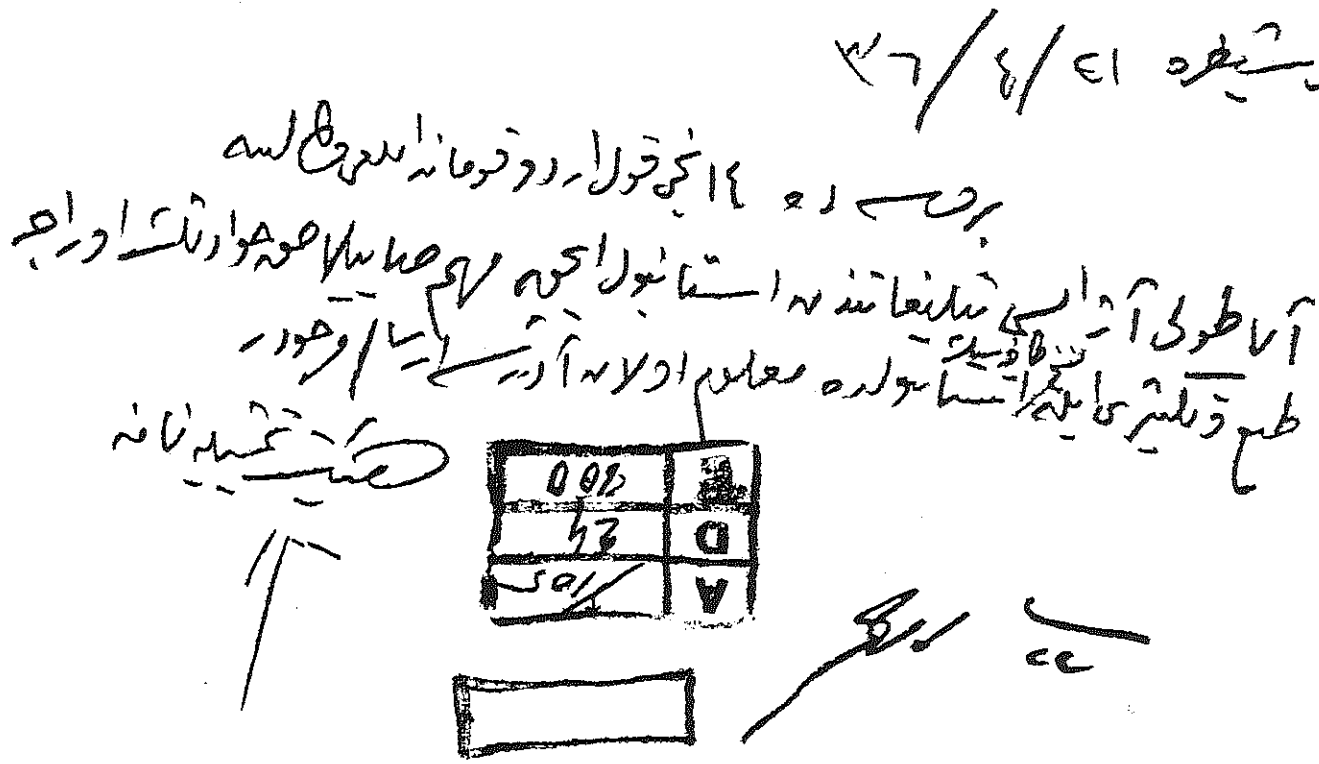
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanlığı'na çekilen 21.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Mudanya Kaymakamlığına çekilen 21.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Bursa'da 14. Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'ne çekilen 21.4.1920 tarihli telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BÜYÜK NUTKUN BASILIŞI ESNASINDA ATATÜRK TARAFINDAN YAPILAN İKİ DÜZELTME

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

Büyük Nutuk, Atatürk tarafından 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin II. Büyük Kongresi'nde 15 Ekim 1927 - 20 Ekim 1927 tarihleri arasında 6 gün süre ile okunmuş, bilâhare kitap halinde yayımlanmıştır. Atatürk, Nutkun yazılışı esnasında Millî Mücadele, İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kaynak teşkil eden birçok belgeyi gözden geçirmiş, bu belgelerin büyük bir bölümünden eserine geniş alıntılar yapmış, bu arada kişisel yazışmalardan, Erzurum ve Sıvas Kongreleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarından ve gazete koleksiyonlarından büyük ölçüde yararlanmıştır.

Nutuk metni bizzat Atatürk tarafından okunmuş, sıra vesika sunuşa geldiği zaman Atatürk, her vesikayı kürsüden, Kongre'de kâtiplik görevinde bulunan Ruşen Eşref Ünaydın'a uzatmış, belgeler de onun tarafından okunmuştur.

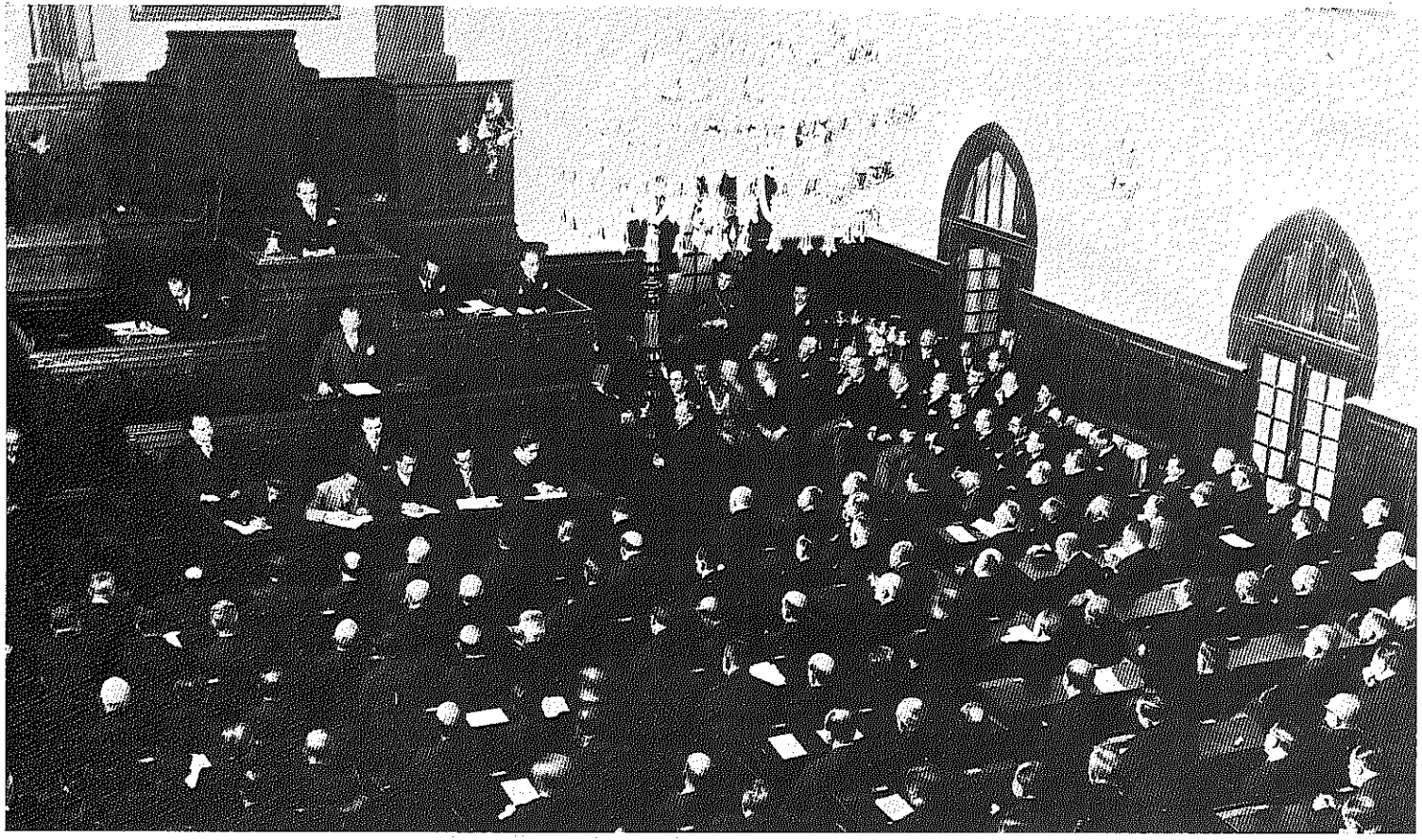
Atatürk Nutkun yazılışında ifade şekline büyük önem vermiştir. Anlatılan veya yorumlanan olaylarda herhangi bir yanlış anlamayı önlemek üzere, Nutkun okunuşunu takiben -dikkatini çeken bazı hususlarda- baskı esnasında gerekli düzeltmelerin yapılması için ilgililere talimat vermiştir. Birinci belge * bu hususu göstermektedir.

İkinci belge ** ise -Nutkun yayım hakkı kendisine verilen- Türk Tayyare Cemiyeti'nin "Vesikalar" cildinde yer alan bir belgedeki "temize çekiş" hatasının düzeltilmesi için Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü'ne yazısını içermektedir. Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'ın, yazının altına "Aslını tetkik edelim" kaydını düşmesi, Nutkun basımında -dizgi hatalarından arındırılması için- ne derece titiz davranıldığını kanıtlamaktadır.

* Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu: 140-1, Dosya: 82, Fihrist: 3/15-16

** Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, kutu: 140-1, Dosya: 82, Fihrist: 19

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Büyük Nutkunu okurken (15 Ekim 1927 - 20 Ekim 1927)

Levent Sahverdi Arşivi

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancakları ile Afyon-Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilâhare tayin edilecek aksamında teşebbüsat-ı iktisadiye için hakk-ı rüçhan verecektik. Bundan başka, **işbu menatıkta** *Türk Hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan iktisadî işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi."*

Suretinde tashih edilmesi tensip buyurulmuştur. Bu kısım da tabedilmiş ise talimat-ı cedide verilmek üzere keza iş'arı mercûdur[2].

II

Türk Tayyare Cemiyeti Mübayaat Komisyonu — *İstanbul*

Numara 1234 — *11 Haziran 1928* *

Riyaset-i Cumhur Kalem-i Mahsus Müdürü Hasan Rıza Beyefendiye:

Efendim;

Leffen takdim edilen "264" numaralı vesika'nın 5. satırından 7. satırın baş tarafına kadar olan cümle, sehv-i tebyîz dolayısıyla maksad-ı âliyi ifade edemediği görülmüş olduğundan, tashihinin icrası ile iade buyurulmasını komisyon kararı ile istirham ve teyid-i ihtiramat eylerim efendim.

Tayyare Cemiyeti
Mübayaat Komisyonu Reisi
(İmza)

Aceledir

Tahrirata 12/6
Aslını tetkik edelim.

[2] Direktifin verildiği esnada bu bölüm henüz basılmadığından Atatürk'ün gösterdiği şekilde düzeltilmiş ve metne *"işbu menatıkta"* ibaresi eklenmiştir.

* Bu belgenin 11 Haziran 1928 tarihini taşıması, Nutkun basım ve yayım tarihine de açıklık getirmektedir. Nutkun eski harfli basımları, üzerinde 1927 tarihi taşımasına rağmen 1928 yılı Temmuz ayında yayımlanmıştır. Nitekim 12 Temmuz 1928 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesi, "Reisicumhur Hazretlerinin tarihî nutuklarının baskı ve cilt işlerinin tamamlandığını, bayilere verilmeyerek Tayyare Cemiyeti şubelerinde satılacağını" bildirmektedir. 18 Temmuz 1928 tarihli Vakit gazetesinde de aynı hususa şu haberle değinilmektedir: "Tarihî Nutuk tab ve teclit edildi. Bu büyük eser Tayyare Cemiyeti şubelerine gönderiliyor. Yakında satılmaya başlanacaktır." Bu bilgiler Nutkun 1927 yılında değil, 1928 yılında yayımlandığına kesinlik kazandırmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

A	V - 5
D	8 Z
F	3 - 15

توركيه جمهوريتی رياستی
خارجيه وزارتی
عنده

آنقره

۱ - نطقك تقريباً اورته‌لرنده ارمنستان حركاتندن بحث ايدلدكدنصوكره كورجستانله اولان مناسباته كچيلمكده و شويله بر جمله استعمال ايدلمكده در . « ۸ شباط ۳۳۷ ده ، آنقره ده ، اعتماد نامه‌سنی تقديم ايتمش اولان كورجی سفيريله ده ، (توركيه - كورجستان) معاهده سی ايچون - مذاكره باشلامشدی . نهايت ، ۲۳ شباط ۳۷ ده ويرديكمز قطعی بر اولتيماتوم اوزرينه ، - ارد هان ، آرتوين و باطومك طرفمزدن اشغالنه موافقت اولندی . اشبو يرلرده ، توركيه‌يه التحاقنی صبرسزلقله بكلهين خلقك آلچيشلری ايچنده اشغال كيفيتی واقع اولدی . » بو قسم هنوز طبع ايدلمدی ايسه بو فقره‌نك يرينه « ۸ شباط ۳۳۷ ده ، آنقره ده ، اعتماد نامه‌سنی تقديم ايتمش اولان كورجی سفيريله ده ، (توركيه - كورجستان) معاهده سی ايچون مذاكره باشلا - مشدی . نهايت ، ويرديكمز قطعی بر اولتيماتوم اوزرينه ، آرد هان و آرتوينك ۲۳ شباط ۳۳۷ ده طرفمزدن اشغالنه موافقت اولندی . اون بش‌كون قدر صوكره باطوم طرفمزدن اشغال ايد - لمشدر . اشبو يرلرده ، توركيه‌يه التحاقنی صبرسزلقله بكلهين خلقك آلچيشلری ايچنده اشغال كيفيتی واقع اولدی . » فقره سنك قونولمسی تنسيب بويورلمشدر . بو قسم طبع ايدلمش اولديغی تقديرده كيفيتك ، تعليمات جديده ويرلمك اوزره اشعاری .

۲ - لوندره قونفرانسند ن بحث ايدن قسمنده « بكر سامی بك : ايتاليا خارجيه ناظری بولنان قونت سفورچا ايله ده ۱۲ مارت ۳۳۷ - ۹۲۱ ده بر مقاوله امضا ايتمش ، بوكا نظراً ، ايتاليانك ازمير و تراكيانك بزه اعاده سی ضمننده‌كی مطالبمزی قونفرانسنزدنده ترويج - ايتمسنه مقابل ، بزده ، ايتاليا دولتنه انطاليه ، بوردور ، مغله ، اسپارطه ، سنجاقلريله آمنون قره حصار ، كوتاهيه ، آيدين و قونيه سنجاقلرينك بالاخره تعيين ايديلهجك اقسامنده تشبثات اقتصاديه ايچون حق رجحان ويرهجكدك . بوندن بشقه ، تورك حكومتی ويا تورك سرمايه‌سو طرفندن ياپلميهجق اولان اقتصادی ايشلرك ايتاليا سرمايه‌سنه ويرلمسی و اركلی معدنلرينك بر ايتاليان تورك شركتنه دوری قبول ايدلمكده ايدی . » دنيلمكده در . بونك يرينه - « بكر سامی بك : ايتاليا خارجيه ناظری بولنان قونت سفورچا ايله ده ۱۲ مارت ۳۳۷-۹۲۱ ده بر مقاوله امضا ايتمش ، بوكا نظراً ، ايتاليانك ازمير و تراكيانك بزه اعاده سی ضمننده كی مطالبمزی قونفرانسنزدنده ترويج ايتمسنه مقابل ، بزده ، ايتاليا دولتنه انطاليه بوردور

س ۵۵
۲۶۶
۱۵

جواباً يازيلهجق اوراقه ۱ جواب اولديغی هوراتك تاريخ ونمرسنی

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Büyük Nutkun basımı esnasında ilgililere verilen talimat (tıpkıbasım)

Levent Şahverdi Arşivi

A	٧ - ٥
D	٨٢
F	٣ - ١٨

ترکیه جمهوریتی ریاستی
کتابت عمومیلکی
عندنه

آنقره

مغله ، اسپارطه سنجاقلریله آفیون قره حصار ، کوتاهیه ، آیدین و قونیه سنجاقلرینك بالاخره تعیین ایدیله جك اقسامنده تشبثات اقتصادیه ایچون حق رجحان ویره جکدك . بوندن بشقه، اشبو مناطقده ، تورك حکومتی ویا تورك سرمایه‌سی طرفندن یاپلیه‌جق اولان اقتصاد عایشلرك ایتالیان سرمایه‌سنه ویرلمسی و ارکلی معدنلرینك بر ایتالیان تورك شرکتنه دوری قبول ایدلمکدهم ایدی . »

صورتنده تصحیح ایدلمسی تنسیب بویورلمشدر . بو قسمده طبع ایدلمش ایسه تعلیمات جدیده ویرلمك اوزره کذا اشعاری مرجودر .

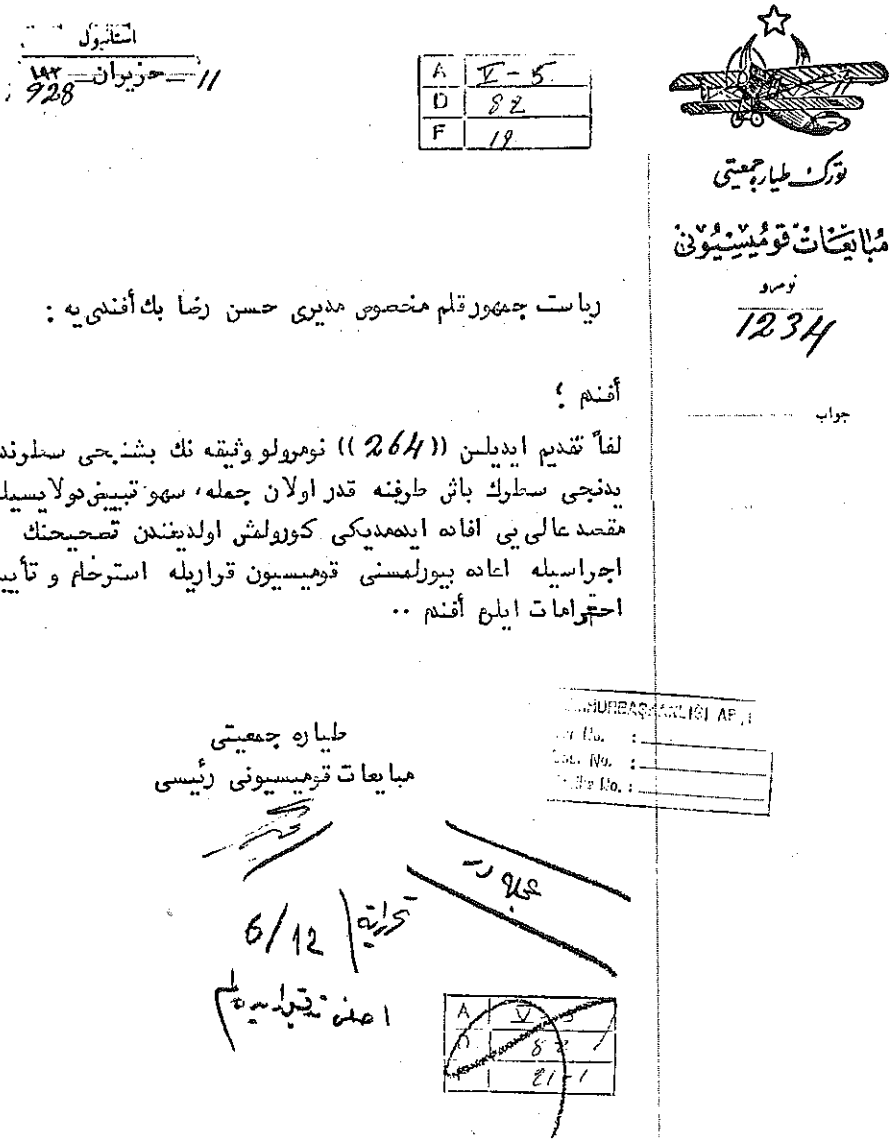
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
...er No. :
...s. No. :
...ha No. :

A	٧ - ٥
D	٨٢
E	٣٥ - ٢٨

جواباً یازیلمق اوزره ، جواب اولدیغی تحریراتك تاریخ ونومروسیله درج ربا اولونور .

Büyük Nutkun basımı esnasında ilgililere verilen talimat (tıpkıbasım)

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul
11 Hazîran 928

A V-5
D 82
F 18

Türk Tayyare Cemiyeti
Mübayaat Komisyonu
Nomro
1234

Cevap

Riyaset Cumhur Kalem Mahsus Müdürü Hasan Rıza Bey Efendiye :

Efendim ;

Lefen takdim edilen ((264)) numaralu vesikanın birinci satırından sonuncu satırına kadar olan kısmın, mevzuu tebyiz olunarak, maksad-ı âlîleri dairesinde tashihinin icrasına emir ve müsaadelerini istirham ederim efendim ..

Tayyare Cemiyeti
Mübayaat Komisyonu Reisi

6/12

Büyük Nutkun "Vesikalar" cildinde yer alan 264. belgedeki "temize çekiş" hatasının düzeltilmesi için yazılan yazı.

TWO CORRECTIONS MADE BY ATATÜRK IN THE PROOFS OF HIS SPEECH (BÜYÜK NUTUK)

(Summary)

The author presents here a document showing two corrections Atatürk made in his Speech during the proof-reading stage.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK KADINI VE KADIN HAKLARI KAYNAKÇASI

İSMET GÖNÜLAL

Bu kaynakça denemesinin adına, *"Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı ve Cumhuriyetin 50.-60. Yıllarında Türk kadını ve kadın haklarını ad ve konu alan kitap ve makaleler kaynakçası,,* demek daha doğru olurdu. Böylece kaynakçanın sınırları seçilen adla açıkca belirlenirdi. "Cumhuriyetin 50. Yılı yayınları deyince 1973-1974 yıllarında amblemli-amblemsiz yayımlanmış kitap ve yazılar anlaşılır. Bu yılda çıkan yayınların, *"Türk kadını ve kadın hakları"* diye bir bölümü olmasa bile, derli toplu bir kaynakçası yapılmıştır [1].

Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı kaynakçası "Atatürk Kaynakçası" [2] adıyla hazırlanmışsa da kaynakçada yer alan eserlerin 1981 yılını aşarak 1985 yılına kadar taştığı görülmektedir. Buna sebep, düşünülen ve planlanan kitapların çoğunun 1982-1984 yıllarında yayımlanmış olmasıdır [3]; hattâ programda olmasına rağmen bugüne kadar çıkarılamıyanlar da vardır. Diğer taraftan "Türkiye Makaleler Bibliyografyası" da -elde olmayan sebeplerle- zamanında yayımlanamamaktadır. Cumhuriyetin 60. yılı kaynakçası ise henüz ele alınmamıştır. Bütün bu sebeplerle bugün için 100. Yıl kaynakçasının eksiksiz yazılamamış olması doğal sayılmalıdır.

Sunduğumuz kaynakça çalışmasının, aslında "Kadın Hakları Bibliyografyası (1920-1984)" olarak yapılması gerekirdi. Ancak

[1] *Cumhuriyetimizin 50. Yılı Bibliyografyası ve Ellinci yılla ilgili çalışmalar.* Haz. **Leman ŞENALP,** İstanbul Matbaası, İstanbul 1975, 182 s. Yazar, Önsözünde "Cumhuriyetimizin ilk 50 yıllık dönemine ait araştırma yapacak olanlara kaynak kitap olacağını umduğumuz ve bu amaçla hazırladığımız bibliyografyanın hazırlanışında 1973-1974 yıllarında hattâ 1975 yılının ilk yarısında yayımlanan eserlerin tümünü gözden geçirdik. Bu süre içinde yayımlanan dergilerin bütün sayılarını ve başlıca gazetelerin... İki yıllık kolleksiyonlarını taradık. Yine de bütün yazıları tesbit edebildiğimizi iddia edemeyiz. Özellikle Anadolu basınını gereğince tesbit olanağını bulamadık." diye haklı olarak yakınır.

[2] *Atatürk Kaynakçası,* Haz. **Leman ŞENALP,** I. Cilt, Doğumunun 100. Yılında yayınlanan kitaplar, broşürler, dergi makaleleri, bildiriler, şiirler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu yayınları XXIII. Dizi. Sa. 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, 348, s.

[3] 100. Yıl deyince, 1981 yılında amblemli-amblemsiz çıkarılan yayınlarla, 1982, 1983, 1984... yıllarında kapağında 100. Yıl amblemi olanlar anlaşılmalıdır. Bakanlık, üniversite ve bankalar planladıkları 100. Yıl yayınlarının hepsini çıkaramadılar. Çeşitli kongre, sempozyum ve konferanslarda sunulan tebliğler yayımlanamamış, bir kısmı da teksir ve ön baskı olarak çıkarılabilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

çalışmamızı belli bir zaman süreci ile sınırlamamız bir çok yayın ve kaynağın bu çalışmanın dışında kalmasına sebep olmuştur. Bununla beraber sunduğumuz kaynakça'da anılan eserlerin kaynakçaları incelendiği zaman, bunların geniş bir bibliyografyadan yararlandığı, zaman zaman temel eserlere de başvurulduğu görülecektir.

1. KİTAPLAR

AFETİNAN, Prof. Dr. A. Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması. Tarih boyuncu Türk kadınının hak ve görevleri. 4. bs. İstanbul 1982. Milli Eğitim Basımevi. X + 298 s.

AFETİNAN, Prof. Dr. A. Atatürk hakkında hâtıralar ve belgeler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Atatürk Dizisi: 9. 3. bs. Ankara 1981. Türk Tarih Kurumu Basımevi. IX + 354 s. 39 resim ve belge.

ALKAN, Türker. Kadın-erkek eşitsizliği sorunu. AÜ SBF yayınları: 475, 100. Yılda Atatürk'e Armağan dizisi: 18, Ankara 1981, 133 s.

ARAT, Necla. Kadın sorunu. İÜ. Edebiyat Fakültesi yayını No. 2776. İstanbul 1980. 152 s.

Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu bildirileri. (10-14 Aralık 1973) Cumhuriyetin 50. Yıldönümü dolayısıyla İstanbulda yapılan toplantıda sunulan bildiriler. Atatürk Araştırma Enstitüsü yayını No. 5. Sermet Basımevi XV + 665 s., İstanbul 1975 bk. *SÖNMEZ Prof. Dr. Emel, TAŞKIRAN Tezel, ŞEHSUVAROĞLU Prof. Dr. Bedi N.*

Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri. 11-12 Ekim 1973. İstanbul. Düzenleyen: İstanbul İktisadî ve Ticarî ilimler Akademisi. İstanbul 1973. IV +118. s."İstanbul İkdisadi ve Ticari İlimler Akademisinin Cumhuriyete 50. yıl armağanı".

Atatürk ve Adalet Reformu. Adalet Bakanlığı Eğitim İşleri Genel Müdürlüğü. Adalet Bakanlığı yayınları yeni seri No. 52. *Hüseyin KARAMÜSTANTİKOĞLU, Esat ŞENER, Prof. Dr. Ergun ÖZSUNAY, Abbas GÖKÇE, Prof. Dr. Özkan TİKVEŞ, M. Muhtar ÇAĞLAYAN, Mustafa AYGÜN, Dr. Necdet YALKUT, Mesut Kenan ERGÜN, A. Bülent GÜREL, Kemal Oğuz ŞENGÜN, Selman F. AKYOL, Rasim KONT, Hüseyin ANARAL, Enver OGAN.* Yarıaçık cezaevi Matbaası, Ankara 1981. 335 s.

Atatürk ve Türk Kadın Hakları. Prof. Dr. Sevinç KAROL, Sıdıka TEZEL, Enise ARAT, Firdevs MENTEŞE, Nüshet MENGÜ, Türkân AYRAL, Mukaddes OR, Cahide ÖZDEMİR, Nimet ARDIÇ, Gülgün BOLAT, Oya MUTLU, İsmet GÖNÜLAL. Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü kuruluşlar. Ankara 1983 212 s. Türk Ticaret Bankası'nın Cumhuriyet'in 60. Yılına Armağanıdır.

Basında Atatürk ve kadın hakları. Derl. *Nesrin TUNÇBİLEK*, Şişli Liones Kulübü Derneği. 100. Yıl Armağanı. İstanbul 1981, 63 s.

CAPORAL, Dr. Bernard. Kemaliz ve Kemalizm sonrasında Türk kadını (1919-1970). Aix-en-Provence üniversitesi'nde doktora tezi. Çev. Dr. Ercan EYUBOĞLU. Ankara 1982. TİSA Matbaası XV + 838 "Türkiye İş Bankası Kültür yayınları No. 233" Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No. 9.

Cumhuriyetin 50. yılında çalışma alanlarında Türk kadını. Üniversiteli Kadınlar Derneği. Türk Hukukçu Kadınlar Derneği.Türkiye Soroptimist Kulüpleri adına hazırlanmıştır. İstanbul 1974. 94 s. İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları. Rektörlük No. 1928, Enstitü No. 3"

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunları semineri. Erzurum, 22-25 Ekim 1973. Erzurum 1974. ATÜ yayını, 9 + 317 s.

DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel Türkiye'de kadın hakları. Ankara 1982, 103 s. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına armağan.

50 yılda Türk Kadını. Üniversiteli Kadınlar Derneği Ankara şubesinin 50. yıl dolayısıyla düzenlediği açık oturum. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 40 s.

GÜRAN, Kemal. Atatürk ve başörtüsü. Ankara 1982. Gaye matbaacılık, 64 s.

Milli Mücadele'de Türk kadını. Doç. Dr. İnci ENGİNÜN, Dr. Müjgan CUNBUR, Cahide ÖZDEMİR, Ankara 1983, 135 s. "Türk Ticaret Bankasının Cumhuriyetin 60. Yılına Armağanıdır.

MUTLU, Prof. Kâmile Şevki. Türkiye Cumhuriyetinin 50. yılında tıpta Türk kadını. Ankara 1973. AÜ. Basımevi 24 s.

SAVCI, Kemal. Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadını. Ankara 1973 Cihan matbaası. 3 + 238 s.

TAŞKIRAN, Tezer. Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları. Ankara 1973. Başbakanlık Basımevi. 176 s. "Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. yıldönümü yayınları: 5"

TAYANÇ, Füsun-TAYANÇ, Tunç. Dünyada ve Türkiye'de tarih boyunca kadın. Ankara 1981. 183 s.

Türk Toplumunda kadın. Derl. Nermin ABADAN, UNAT. Yazarlar: Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT, Dr. Füsun AKATLI, Prof. Dr. Ayşe BAYSAL, Dr. Oya ÇİTÇİ, Dr. Leila ERDER, Gül ERGİL, Prof. Dr. Çiğdem KAĞITCIBAŞI, Doç. Dr. Deniz KANDİYOTİ, Prof. Dr.. Gülten KAZGAN, Prof. Dr. Mübeccel B. KIRAY, Doç. Dr. Ayşe ÖNCÜ, Dr. Ferhunde ÖZBAY, Doç. Dr. Tansı ŞENYAPILI, Doç. Dr. Şirin TEKELİ, Doç. Dr. Sabahat TEZCAR, Dr. Serim TİMUR, Dr. Binnaz TOPRAK. 413 s.

TİMUR, Dr. Binnaz TOPRAK 413 s.

"Araştırma, Eğitim, Ekin ve Türk Sosyal Bilimler Derneği yayınları, İstanbul 1982.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet. Toplumsal yaşam ve hukuk. Hil yayın No. 9, İstanbul 1983. 302 s.

2. *MAKALELER*

A. 50. Yılda çıkarılanlar:

AĞAOĞLU, Süreyya. Cumhuriyetten sonra kadının siyasi hayata atılması. "Cumhuriyetin 50. yılında çalışma alanlarında Türk kadını, 1974 s. 37-39."

ARIBURUN, Perihan. Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadını. Belleten 37 (148), ID. 73, s. 481-483.

ARZIK, Nimet. 50. yılda Türk kadını-Türk erkeği. Turkish women-Turkish men on 50th anniversary.

"Türkiye, Cumhuriyetin 50. yıl kitabı. s. 268-269.

AYTAÇ, Ömür. 50. yılda Türk kadını. Söz. (172), 2.74. s. 13

BALİN, Sevgi. Atatürk, Cumhuriyetimiz, millî şuur ve kadınlarımız. Günün kadını, özel sayı. 5 (59), 10.73. s. 2-3.

Cumhuriyet döneminde Türk kadını. Haz. D. BANOĞLU, E. ZORLUTUNA, S. KARA-İBRAHİMGİL. Hayat 18 (45). 11.73. s. 9-10.

ÇALIŞKAN, Bülbül. Cumhuriyet ve Türk kadını. Türk Kültürü Araştırmaları 7-10. 70-73. s. 17-22.

DEDEOĞLU, Refhan. 50. yılda sanayi ve ticaret hayatımızda kadın. Cumhuriyetin 50. yılında çalışma alanlarında Türk kadını, 1974. s. 67-74.

Levent Şahverdi Arşivi

DOĞAN, Dr. Şerife. Atatürk ve aydın Türk kadını. Batı edebiyatları araştırma derg. (5-6) 12.1981. s. 66-70.

DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel. Atatürk İnkılâplarının Türk toplumsal gelişmesindeki etkileri. Uluslararası Atatürk Konf. C. 1. 1981. s. 1-13.

DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel. Türk kadınının çağdaşlaşmasında Atatürk. Batı edebiyatları araştırma derg. (5-6) 12.1981. s. 5-13.

DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel. Kültürel etkinliklerde kadın ve Atatürk. Atatürk ve Kültür, Hacettepe Üniversitesi yayını Ankara 1981. 100. Yıl özel sayısı. s. 81-86.

FER, Muslih. Atatürk ve kadın hakları. Kadın Dernekleri Federasyonu derg. (19-20) 12.1981. s. 18-19.

FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan. Türk İnkılâbının temel taşı: Lâiklik (kadın hakları), Atatürk yolu. Otomarsan kültür yayını gün matbaası İstanbul 1981. 100. Yıl armağanı s. 169-226 (198-208; 208-210).

FIRST (the) women Lawyer. Atatürk in his hunderedth year. p. 52.

GİRİTLİ Prof. Dr. İsmet. Atatürk ve Türk kadını. Yeni yaşantı (141) 1981. s. 3.

İNAL, Ayhan. Atatürk ve Türk kadını. Size (59) 1981. s. 9.

İNAL, Sevim. Devrimler içinde Türk kadını. 7. Bölge Lions bül. (3) 4.1981. s. 1.

KOCATÜRK, Prof. Dr. Utkan. Atatürk ve aile. Atatürkçülük-Atatürk ve Atatürkçülüğe ilişkin makaleler, (ikinci kitap). Genkur. Basımevi Ankara 1983, s. 205-209.

OLCAYTU, Turhan. Tarih boyunca Türk kadınları ve Atatürk'ün onlara kazandırdığı sosyal, hukuki ve ekonomik haklar. Kemalist atılım (4-6) 12.1981 s.

OLGAÇ, Birsen. (Kışlalıoğlu) Yurtdışında bulunan vatandaşlarımızın toplumsal sorunları bünyesinde kadınlarımızın sorunlarının nedenleri ve çözüm yolları konusunda öneriler. Türkiye 2. İktisad Kongresi C. 3 s. 667-687.

ÖKEM, Nibras. Atatürk ve Türk kadını. Garp Linyitleri İşletmesi bül. (1) 1981. s. 33-34.

ÖNCÜ, Ayşe. Uzman mesleklerde Türk kadını. Türk Toplumunda kadın. İstanbul. 1982, s. 253-267.

ÖZDEMİR, Cahide. Atatürk Türkiyesinde yasal haklarıyla Türk kadını. Kadın Dernekleri Federasyonu derg. (19-20) 12.1981. s. 31-34.

ÖZKAN, Işıl. Kadın hakları-hukuki açıdan. Birleşmiş Milletler Türk Derneği yıllığı, 1980.

ÖZKOÇAK, Dilek. Atatürk ve kadın. İzindeyiz. Özel sayı 1981. s. 19-21.

ÖZSUNAY, Prof. Dr. Ergun. Yabancı hukukun benimsenmesi yoluyla bir çağdaşlaşma modeli: Kemalist hukuk devrimi üzerine gözlemler ve değerlendirmeler, Atatürk ve Adalet Reformu Ankara 1981, s. 31-60.

ÖZTÜRK, Dr. Hıdır. Türk Medeni Kanunu ve Kadın hakları, Atatürk ve kadın hakları, Diyarbakır Üniversitesi. 100. Yıl yayını. Diyarbakır 1981. s. 275-277.

PAMUK, Melâhat. Atatürk ve Türk kadını. Türk Basın Birliği (5) 1981. s. 11.

PUR, Doç. Dr. Neclâ. Türkiye'de kadın işgücünün istihdamı. Türkiye 2. İktisat Kongresi. C. 3, s. 701-712.

SAYIT, Nermin. Türk kadınının hak ve görevleri. Atatürk Haftası armağanı. 1981. s. 85-86.

STATUS (The) of women in the Republic, Atatürk in his hundredth. p. 33-37.

ŞENER, Esat. Atatürk ve kadın hakları. Yargıtay derg. 7 (1-2) 1981. s. 5-12.

Levent Şahverdi Arşivi

ŞENER, Esat. Atatürk'ün insanlara onur kazandırması. Atatürk ve Adalet reformu. Adalet Bakanlığı yayınları yeni seri No. 52, s. 15-27.

TOPRAK, Binnaz. Türk kadını ve din. Türk Toplumunda kadın. İstanbul 1982, s. 361-373.

TAŞKIRAN, Tezer. Atatürk ve kadın eğitimi. Azerbaycan 30 (235) 1981. s. 21-25.

TEKELİ, Şirin. Türkiye'de kadının siyasal hayattaki yeri. Türk Toplumunda kadın. İstanbul. 1982. s. 375-396.

TÜMERDEM, Doç. Dr. Yıldız. Atatürk ilkelerinde çağdaş Türk kadını. İÜİ. Tıp Fak. mecm. 44 (2) 1981, s. 259-261.

TEZEL, Sıdıka. Atatürk ve kadın hakları. Atatürk ve Kadın hakları. Ankara, 1983, s. 1-42.

ÜNAL, İclâl. Atatürk ve kadın. Profilo'dan haberler (33) 1981. s. 5.

VARIŞ, Prof. Dr.Fatma. Kalkınma güçlüklerinin yenilmesinde kadın erkek işbirliği. AÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi. Atatürk'ün 100. Doğum yılına armağan. C. 14. s. 1-2. Ankara 1981. s. 1-8.

VEZİROĞLU, İlter. Atatürk ve kadınımız. Size 2 (42) 1981. s. 7.

VEZİROĞLU, İlter. Atatürk ve Türk kadını. Ana 6 (64) 1981. s. 5.

VILLALTA, Monuela De Blanco. Atatürk et la reconqu été de la liberté par la femme Turque. Rev. int. d'histoire militaire (50) 1981. s. 233-238.

VILLALTA, Manuela De Blanca. Atatürk ve Türk kadınının özgürlüğünü yeniden elde etmesi. Çev. Ahmet ONUR. Rev. int. d'histoire militaire (5) 1982 p. 233-238.

YARDIMCI, İlhan. Milli Mücadele yıllarında erkekleriyle beraber ölmek isteyen Bursa hanımları. Milli Kültür 3 (9) 1982 s. 13.

YÜKSEL, Ali Sait. Karı-koca mal ilişkileri ve kadın hakları, Milliyet 12.7.1981. s. 2.

ZOBU. V. Rıza. Türk gösteri sanatlarında kadın. Atatürk ve Sanat Semp. 1981. s. 115-118.

A BIBLIOGRAPHY OF TURKISH WOMAN AND WOMEN'S RIGHTS

(Summary)

A list of books and articles dealing with "Turkish Woman and Women's Rights" on the occasions of the centenary of Atatürk's Birth and the 50th and 60th anniversaries of the foundation of the Turkish Republic.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon: 28 61 00 ● Abone şartları: Yıllık abone (3 sayı) 3000 TL. (Yabancı ülkeler için 48 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara

Levent Şahverdi Arşivi